SORIN M. RĂDULESCU

DEVIANȚĂ CRIMINALITATE ȘI PATOLOGIE SOCIALĂ

III 256.266

LUMINA LEX

32665

159

Dr. SORIN M. RĂDULESCU

DEVIANŢĂ, CRIMINALITATE ŞI PATOLOGIE SOCIALĂ

146692
B.C.U. - IASI

LUMINA LEX
1999

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE

În limbajul obişnuit, a devia înseamnă a te depărta faţă de o direcţie considerată de alţii ca fiind normală, a te abate de la o cale care este acceptată în mod legitim de toţi ceilalţi.

Semnificaţia sociologică a termenului este relativ similară, orice act de devianţă fiind o abatere sau o deviere de la aşteptările grupului sau colectivităţii, un act neobişnuit, iraţional ori anormal, determinat de circumstanţe, condiţii şi stări particulare, care creează o situaţie de ilegitimitate ce stârneşte diferite reacţii din partea publicului. Un individ deviant este o persoană „bizară", „excentrică" sau chiar „anormală", care încalcă regulile unanim acceptate, violează regulile obişnuite de conduită sau acţiune, alege alte căi sau mijloace decât cele legitime, adoptă acţiuni sau comportamente care nu se înscriu în registrul normativ prescris de normele unui grup social particular sau ale societăţii în ansamblul ei. Devianţa nu are, desigur, numai un caracter juridic, extinzându-se în toate domeniile vieţii umane şi implicând abaterile de la normele de orice fel: norme penale, politice, religioase, culturale, economice, tehnice etc. Ea nu se referă, deci, numai la infractori sau delincvenţi, ci la oricare alţi indivizi care, prin conduitele sau acţiunile lor, se abat de la exigenţele predictibilităţii comportamentului şi actului social. Există, în acest sens, mai multe forme de devianţă: una sancţionată negativ (pedepsită), aşa cum este cazul actelor criminale sau infracţionale, alta apreciată în mod pozitiv (recompensată), aşa cum este cazul actelor de inovaţie în domeniul tehnic sau artistic, şi alta care este acceptată fără sancţiuni sau recompense, deşi ridiculizată de opinia publică, aşa cum este cazul actelor ori conduitelor excentrice. Dincolo de aceste forme de devianţă manifestă, există şi o devianţă cu caracter secret, despre care publicul în general şi autorităţile în special nu cunosc nimic. Individul deviant respectiv, care poate fi, de exemplu, un pervers sexual sau un funcţionar public corupt, nu există, de fapt, în ochii publicului.

În calitatea ei de disciplină sociologică particulară, sociologia devianţei s-a născut din preocupările acelor sociologi interesaţi de explicarea cauzelor şi evaluarea semnificaţiilor abaterilor de la normele scrise sau nescrise, prescriptive sau proscriptive, care au valabilitate într-o anumită societate. În cursul timpului, au fost elaborate diferite explicaţii pentru cauzele devianţei. Lipsea, însă, o explicaţie integrală, cu caracter multi sau inter disciplinar, care să ia în considerare marea diversitate de perspective şi interpretări etiologice în acest domeniu. O asemenea explicaţie a apărut odată cu geneza sociologiei devianţei şi a problemelor sociale, una dintre cele mai interesante şi utile ramuri ale sociologiei, deosebit de răspândită în alte părţi ale lumii, dar foarte puţin în ţara noastră.

Lucrarea de faţă îşi propune prezentarea principalelor fundamente ale acestei discipline, încercând să ofere o explicaţie numeroaselor conduite deviante şi probleme sociale, care se manifestă astăzi, cu atâta acuitate şi amploare în România.

PARTEA I-a

CAPITOLUL I
DEVIANȚĂ ȘI NONCONFORMITATE

1. Noțiunea de deviantă. Criterii de clasificare a devianței: categorii de devianți și forme de deviantă

În orice societate umană, există reguli și cerințe, explicite sau implicite, care solicită indivizilor să realizeze numai acțiuni socialmente dezirabile, să manifeste numai comportamente admise (prescrise) și să aleagă, în situații sociale specifice, numai soluții compatibile cu standardele culturale ale societății respective.

Esența imperativă a acestor reguli sau cerințe este încorporată în *normele* sau *valorile sociale*, care fac parte din cultura oricărei societăți și pe care orice individ, membru al societății respective, este obligat să le internalizeze în structura personalității sale, în cursul procesului de socializare. Personalitatea, așa cum se știe, nu este doar un produs al caracteristicilor sau al experiențelor individuale, ci, în primul rând, o *construcție sociocuturală*, rezultantă a interacțiunilor permanente între individ, mediul social și cultural. De aceea, nici-un individ nu reacționează în mod instinctual la situațiile de viață cu care este confruntat, ci rezolvă aceste situații utilizând numai soluții compatibile cu standardele de raționalitate, normalitate sau moralitate ale societății din care face parte, considerate *legitime* (*licite*), adică în concordanță cu normele și valorile sociale, cu principiile morale, prescripțiile juridice și definițiile culturale existente. În condițiile în care utilizează soluții incompatibile sau contrare acestor standarde, individul respectiv riscă să nu fie înțeles de către ceilalți membri ai societății, care-l pot *eticheta* ca fiind irațional, anormal sau, cel puțin, imoral, *diferit* de toți ceilalți.

Aceasta este, de fapt, esența noțiunii de *deviantă*, care se referă la orice conduită socială și orice act social care sunt *diferite* de comportamentele și acțiunile generale ale membrilor unei societăți și care riscă, prin această diferență, să provoace reacții ostile sau sancțiuni din partea colectivității. „Orice fenomen de deviantă socială – și, în special, devianța criminală – este plasat sub semnul diferenței: deviantul – mai ales deviantul criminal – este, în mod esențial, perceput și reprezentat ca fiind diferit de restul grupului social, în întregime

înstrăinat sau străin"[1]. Această diferență a fost atribuită de către teoriile tradiționale factorilor constituționali, cu caracter biologic sau antropologic, trăsăturilor de personalitate, caracterelor înnăscute sau dobândite etc. Aceste teorii cu caracter unilateral au eşuat în explicațiile pe care le-au furnizat, întrucât au absolutizat factorii biologici sau cei psihologici, în detrimentul celor sociali, ignorând relațiile între individ şi mediul sociocultural, rolul structurilor sociale, al normelor şi valorilor sociale ori al procesului de socializare. În raport cu toate aceste elemente, noțiunea de devianță, însăşi, are un caracter contradictoriu sau imprecis, referindu-se la o multitudine de comportamente care intră în conflict cu tot ceea ce membrii unei anumite societăți consideră că este legitim (licit), moral sau normal. *Devianța*, în ansamblul ei, desemnează o diversitate eterogenă de conduite, acte sau acțiuni, care reprezintă violări sau transgresiuni ale normelor scrise sau nescrise, implicite sau explicite, stări care nu sunt conforme aşteptărilor, valorilor şi regulilor colectivității, forme de nonconformism, marginalitate, asocialitate, criminalitate etc., tot ceea ce contrazice imaginea publică asupra ceea ce semnifică sau ar trebui să semnifice „normalul" şi „dezirabilul".

Devianța – subliniază, de exemplu, Maurice Cusson, într-un studiu publicat în *Tratatul de sociologie*, editat sub conducerea lui Raymond Boudon, reprezintă „un ansamblu disparat de transgresiuni, conduite dezaprobate şi indivizi marginali", care, fiind în contradicție cu aşteptările, normele şi valorile grupului, riscă să provoace sancțiuni din partea acestuia[2]. Dintre aceste conduite sau acțiuni se pot menționa următoarele:

a) infracțiunile şi delictele contra proprietății sau persoanei, comise individual sau în grup, prin violență, înşelăciune, abuz sau prin orice fel de mijloace ilicite sau proscrise;

b) delincvența juvenilă;

c) sinuciderea;

d) toxicomania (consumul de droguri si alcoolismul) ;

e) transgresiunile sexuale (devianța cu caracter hetero şi homosexual)– violurile, relațiile extraconjugale, prostituția, homosexualitatea (lesbianismul, transexualismul), nudismul, pornografia, perversiunile sau aberațiile sexuale etc.;

f) devianța religioasă (vrăjitoria, magia neagră, sectarismul religios) ;

g) devianța politică (terorismul, extremismul politic);

h) nonconformismul (cu caracter artistic, juvenil etc.);

i) bolile şi deficiențele psihice ;

---

[1] Philippe Robert, Georges Kellens, ***Nouvelles perspectives en sociologie de la déviance***, în „Revue française de Sociologie", nr. XIV, 1973, p. 372.

[2] Maurice Cusson, ***Deviance***, în ***Traité de Sociologie*** (sous la direction de Raymond Boudon), Paris, 1989, p. 389–390.

j) handicapul fizic ;

k)maltratările (molestările aplicate partenerilor de cuplu, copiilor etc.) ;

l) alte forme de violență, conduite sau acte prohibitive ori indezirabile.

Apare evident că în aria devianței nu se includ numai actele sau conduitele sancționate de lege, ci și acelea, care, nefiind similare cu ale majorității membrilor unei societăți, riscă să provoace reacția opiniei publice. În aria devianței se include, de exemplu, și conduita „inovatorului", a acelui individ, care, încălcând sau eludând mijloacele tradiționale de realizare a unor scopuri, inovează altele ce sunt mult mai eficiente. Revoltatul sau revoluționarul, care protestează contra ordinii sociale, militând pentru schimbarea acesteia, se include, de asemenea, în aria devianței. În ambele cazuri, nu se poate vorbi de acte sau conduite *negative*, ci de acte sau conduite care contrazic cerințele de conformare impuse de către o colectivitate membrilor săi. Există, astfel, o deviantă „pozitivă", care implică abaterea de la mijloacele sau normele tradiționale, învechite, de la stereotipurile conformismului social, și o deviantă „negativă", care implică încălcarea în interes propriu, a normelor și valorilor morale, ori juridice. În general, personalitățile puternice, marii inventatori și inovatori, care adoptă comportamente "peste medie", se încadrează în tipul de „deviantă pozitivă". Ei *sunt adeseori combătuți* sau respinși, dar timpul le va da dreptate[3].

Clasificarea indivizilor devianți și a formelor de deviantă implică nu un singur criteriu, ci mai multe criterii de referință, printre care se pot menționa:

a) caracterul *voluntar* sau *involuntar* al devianței;

b) *motivat* sau *nemotivat* ;

c) *deschis* sau *secret* ;

d) *primar* sau *reiterat* etc.

În funcție de caracterul voluntar sau involuntar al actului de deviantă se pot distinge, de pildă, următoarele categorii de devianți[4]:

- *Devianți subculturali* – aceia care pun în discuție legitimitatea normelor pe care le violează, încercând să promoveze norme și valori substitutive. Printre ei se numără teroriștii, dizidenții, revoluționarii, membrii sectelor religioase, toți aceia care își asumă, în mod deschis, deviantă, revendicându-i legitimitatea și militând activ pentru recunoașterea ei oficială ca formă normală de comportament. Aparținând unor subculturi sau contraculturi definite de norme ori valori diferite de cele ale societății sau aflate în conflict cu acestea, acești indivizi sunt „devianți" numai în raport cu exigențele normative considerate legitime și dezirabile de majoritatea membrilor societății, nu și în funcție de contextele normative ale subculturilor sau contraculturilor de care

---

[3] Sorin M. Rădulescu. ***Anomie, deviantă și patologie socială***. București. Edit. Hyperion XXI. 1991. p.15.

[4] Maurice Cusson, *op.cit.*, p. 390.

aparţin. Robert Merton îi denumea, în acest sens, „nonconformişti protestatari" [5], iar Serge Moscovici îi considera „minorităţi active" [6].

- *Transgresori* – acei indivizi care violează, în mod deliberat, o normă socială, deşi îi cunosc validitatea şi legitimitatea. Ei nu acţionează din principiu, aşa cum o fac devianţii subculturali, ci din interes, oportunism, pasiune, lăcomie, lipsă de scrupule etc. Dintre ei fac parte, infractorii ori delincvenţii, toţi aceia care încalcă normele penale;

- *Indivizi cu tulburări de comportament* – cei care nu sunt, propriu-zis, bolnavi psihici, ci care suferă de sociopatie sau au tulburări caracteriale, unde este extrem de dificil a distinge între constrângere şi determinare, între caracterul voluntar sau dobândit al actului de deviaţă. De exemplu, toxicomanii în general, alcoolicii, în special, acţionează voluntar doar într-o primă fază, starea de dependenţă ulterioară împiedicându-i să mai fie liberi de a-şi decide propria lor conduită;

- *Handicapaţii fizic sau mental* – printre care se includ orbii, surzii, estropiaţii (infirmii), toţi aceia care se disting prin „stigmate" vizibile, datorită unor leziuni organice, debilităţi mentale sau altor cauze biologice şi psihice. Pentru unii sociologi (M. Cusson), această categorie nu intră în aria devianţei, în timp ce pentru alţii (E. Goffman) ea reprezintă un subiect de interes pentru cercetarea interacţiunilor între normalitate şi deviaţă.

O altă clasificare permite distingerea următoarelor categorii de devianţi[7]:

- *Aberanţii* (cei care se abat de la reguli) – acei indivizi definiţi de o conduită care diferă, în mod sistematic, de norma de comportament. Conduita aberantă caracterizează, în general, pe aceia care acceptă validitatea regulilor ori normelor sociale, dar le încalcă pentru beneficiu personal şi asigurarea eficacităţii actelor întreprinse. În această categorie se includ o serie de conduite infracţionale (furtul, omorul, jaful, spargerea, violul etc.), actele de corupţie, sexualitatea extramaritală, consumul de droguri, conduitele aşa-zis imorale etc. Aberanţii nu numai că apreciază caracterul viabil al normei pe care o încalcă, dar, adeseori, se opun încălcării ei de către alte persoane, considerând că propriul lor caz reprezintă o „excepţie" de la regulă (este cazul, de exemplu, al falşilor moralişti, al ipocriţilor, care una spun şi alta fac). Ei încearcă să ţină în secret conduita lor pentru *a nu se expune* sancţiunilor sau oprobiului opiniei publice;

---

[5] Robert K. Merton. ***Social Structure and Anomie***. în ***Social Theory and Social Structure***. Chicago. Illinois. The Free Press of Glencoe. 1957. p. 210.

[6] Serge Moscovici. ***Psychologie des minorités actives***. Paris. P.U.F.. 1976.

Conform cu David Popenoe. ***Sociology***. sixth edition. New Jersey. Prentice-Hall. Englewood Cliffs. 1986. p.193–194 şi cu James A. Inciardi. Robert A. Rothman. ***Sociology. Principles and Applications***. New York. Chicago. Harcourt Brace Jovanovich. Publishers. 1990. p.184–185.

- *Nonconformiştii*, care diferă de aberanţi, prin faptul că, încălcând normele, speră să atragă atenţia asupra conduitei lor şi asupra faptului că aceste norme nu sunt adecvate sau legitime, motiv pentru care trebuie schimbate. Această atitudine este făcută publică, devianţa nonconformistă fiind, adeseori, un act de conştiinţă, bazat pe un ideal social distinct. Exemple de nonconformism sunt subculturile sau contraculturile juvenile, mişcările de protest împotriva unor discriminări, militantismul homosexualilor împotriva caracterului restrictiv al legii etc;

- *Aberanţii nonconformişti*, care prezintă caracteristicile ambelor categorii, sunt definiţi de un idealism rigid ce pune sub semnul întrebării ordinea socială existentă, adeseori, în manieră explozivă. Aceasta face necesară păstrarea secretă şi conspirativă a scopurilor promovate de aberanţii nonconformişti, între care se numără terorismul şi sectarismul religios. Organizaţiile teroriste, care recurg la atentate sau la plasarea de bombe în locuri publice, asumându-şi, apoi, responsabilitatea pentru aceste acţiuni, fac parte din această categorie;

- *Excentricii*, care sunt indivizi nonconformişti, într-un anume sens, dar care numai rareori încearcă să producă schimbarea ordinii sociale. Ei se conformează, de fapt, la majoritatea normelor sociale, ignorând, însă, anumite convenţii, nu pentru că nu sunt de acord cu ele, ci pentru că nu-i preocupă sau nu sunt în stare să le respecte. Printre excentrici se numără indivizii „distraţi", bizari sau ciudaţi, cei definiţi de conduite insolite, artiştii, poeţii, cântăreţii rock, *punkiştii*, adică cei care îmbracă haine stridente şi au coafuri ciudate, încercând, în felul acesta, să atragă atenţia asupra identităţii lor particulare. Indivizii solitari şi cei care nu se pot adapta la cerinţele societăţii (vagabonzii, boemii de „profesie", de exemplu) fac parte din aceeaşi categorie a excentricilor;

- *Devianţii aprobaţi social* sunt acei indivizi care încalcă normele sociale, dar această încălcare nu atrage, după sine, dezaprobarea socială, întrucât nu întotdeauna regulile sau codurile oficiale reflectă trebuinţele şi sentimentele membrilor societăţii. În perioada prohibiţiei din S.U.A, de exemplu, în deceniul al doilea, consumatorii de alcool nu numai că nu erau priviţi ca devianţi, dar erau chiar aprobaţi de membrii societăţii americane, legea prohibiţiei fiind extrem de nepopulară. Ca un alt exemplu, în cadrul unei instituţii excesiv de birocratizate şi unde regulile sunt deosebit de severe, adeseori scopurile instituţiei pot fi realizate numai în condiţiile încălcării acestor reguli, act aprobat de majoritatea membrilor. Dacă, în mod oficial, actul de încălcare a regulilor este considerat deviant, el nu generează dezaprobarea grupului instituţional;

- *Devianţii involuntari* sunt acei indivizi care nu se pot conforma regulilor sociale datorită unor incapacităţi (invalidităţi) fizice ori mentale. Bolnavii psihici, deficienţii mental, handicapaţii fizic, bolnavii, în general, şi minorii pot viola normele sociale fără a fi sancţionaţi, întrucât condiţia lor fizică

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

sau mentală nu le permite conformarea la aceste norme. Devianța tuturor acestor categorii este privită cu relativă toleranță, întrucât indivizii nu pot fi acuzați că sunt responsabili de starea pe care o au. Totuşi, pentru a le restrânge libertatea de acțiune, ei sunt internați, în majoritatea cazurilor, în instituții speciale. Spre deosebire de aceşti devianți involuntari, există şi indivizi care, deşi au capacitatea potențială de a se conforma la norme, nu pot să o facă, fiind, astfel, responsabili pentru acțiunile şi conduitele lor. În această categorie sunt incluşi, de exemplu, psihopații (sociopații), care, spre deosebire de psihotici, au capacitatea de discernământ a faptelor pe care le comit. Deşi posedă un nivel intelectual normal şi funcții cognitive bine dezvoltate, psihopatul (sociopatul) are tendințe pronunțate de antisocialitate, săvârşind, adeseori, crime cu caracter violent, pentru care este considerat responsabil. În general, granița precisă între incapacitatea de conformare şi eşecul de conformare la norme este, de obicei, greu de delimitat. În cadrul criminologiei, rezolvarea acestei probleme revine expertizei psihiatrice care îşi propune să evidențieze capacitatea de discernământ şi, implicit, responsabilitatea penală a acelor infractori definiți fie de incapacitate, fie de eşec al conformării la norme.

Există numeroase alte criterii de clasificare a devianței.

Unul dintre aceste criterii se referă la caracterul *individual* sau *colectiv* al actului deviant comis. Unele acțiuni deviante sunt rezultatul exclusiv al conduitei individului, care săvârşeşte o faptă antisocială independent de influențele grupului (actul de delapidare, de exemplu), alteori actele deviante reflectă un efect al presiunilor de grup (ale unei bande criminale, de exemplu, sau ale unei corporații care utilizează corupția oficialilor sau demnitarilor publici, ca mijloc de maximizare a beneficiilor). În cazul devianței de grup sau devianței organizate acționează un gen de „subcultură criminogenă" care influențează conduitele şi actele membrilor.

Un alt criteriu de clasificare este *modul în care percepe publicul devianța*. Utilizând acest criteriu, sociologul american Howard S. Becker a distins între două categorii principale:

a) indivizii percepuți ca fiind devianți;

b) cei care nu sunt percepuți ca fiind devianți[8].

În prima categorie pot fi incluşi atât indivizii considerați, în mod greşit, de către public ca fiind devianți (cei implicați în erori judiciare, de exemplu), cât şi tipul „pur" de indivizi devianți (infractorii ori delincvenții).

În cea de a doua categorie pot fi cuprinşi atât indivizii conformişti (care respectă normele), cât şi tipul „secret" de devianți.

---

[8] Howard S. Becker, ***Kinds of Deviance: A Sequential Model***, în ***Deviant Behavior and Societal Reaction***, Toronto, Holt, Rinehart, 1972, p. 49.

Combinând două criterii şi anume, *percepţia de către public a devianţei* şi *respectarea* ori *încălcarea normei*, Becker a schiţat următorul tabel:

Percepţia de către public a devianţei	Respectarea ori încălcarea normei	
	Comportament obedient	Comportament care încalcă norma
Perceput ca fiind deviant	Acuzat în mod greşit	Deviant pur
Neperceput ca fiind deviant	Conformist	Deviant secret

Tipul cel mai interesant şi semnificativ este deviantul secret (ascuns) al cărui act de devianţă nu provoacă reacţii sociale, întrucât nimeni nu cunoaşte, în mod real, dimensiunile şi amploarea acestui act. Dintre devianţii secreţi se pot menţiona homosexualii, caracterizaţi de o aşa-numită „subcultură a closetelor", fetişiştii, definiţi de o perversiune sexuală constând în orientarea interesului lor erotic spre piese vestimentare, alte tipuri de devianţi hetero sau homosexuali, consumatorii de droguri etc.

Distincţia pe care a făcut-o H. Becker între indivizii percepuţi ca fiind devianţi şi cei care nu sunt percepuţi ca fiind devianţi atrage atenţia asupra uneia dintre caracteristicile cele mai importante ale devianţei: faptul că ea *depinde, în mod esenţial, de reacţiile publicului, de modul în care defineşte şi percepe* acest public *un act de violare (încălcare)* a normelor sociale.

Întrucât în orice societate există o pluralitate de sisteme normative, nu există un consens general al membrilor diferitelor grupuri în legătură cu semnificaţia acordată actelor dezirabile sau indezirabile, licite sau ilicite, normale sau deviante. De aceea, ceea ce un anumit grup va considera că este normal, un alt grup îl va aprecia ca fiind deviant. Devianţa – sublinia H. Becker – nu este reprezentată de actul, ca atare, ci de comportamentul pe care oamenii îl *etichetează* ca atare[9].

Cu aproape trei decenii în urmă, sociologul american J.L. Simmons s-a adresat unui lot de 180 persoane, cerându-le să listeze acele acte şi persoane din societatea americană pe care le consideră deviante. În urma răspunsurilor primite, a rezultat o listă extrem de mare care cuprindea un număr de 252 acţiuni şi persoane deviante, printre care: „homosexuali, prostituate, consumatori de droguri, beatnici şi ucigaşi; de asemenea, ... mincinoşi, democraţi, şoferi necugetaţi, ateişti, ... pensionari, femei carieriste, divorţaţi, stele de cinema, jucători de

[9] Howard S. Becker, ***Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance***, New York, Free Press, 1963, p. 9.

ridge interminabil, puritani (mironosițe), pacifiști, psihiatrii, preoți, liberali, conservatori, administratori, fete machiate și profesori celebri"[10].

Cele mai frecvente acte sau persoane, împreună cu procentul respondenților care le-au menționat, au fost incluse în următorul tabel:

Cele mai frecvente răspunsuri	%
Homosexuali	49
Consumatori de droguri	47
Alcoolici	46
Prostituate	27
Ucigași	22
Infractori	18
Lesbiene	13
Delincvenți juvenili	13
Beatnici	12
Bolnavi psihici	12
Perverși sexuali	12
Comuniști	10
Ateiști	10
Extremiști politici	10

Sursa : J. L. Simmons (1965)

Diversitatea extrem de mare a acestor răspunsuri arată – sublinia Simmons – că, din perspectiva normativă diferențiată a publicului larg, aproape orice dimensiune a comportamentului uman poate fi considerată deviantă. Întrucât nu există, aproape, nici o caracteristică comună a itemilor menționați în tabel, numai într-un singur sens toți devianții menționați seamănă între ei: faptul că *un anumit public social îi consideră și îi tratează ca fiind devianți.*

O altă implicație a variației răspunsurilor – considera Simmons – constă în faptul că, „prin adoptarea și conformarea la standardele normative ale anumitor grupuri, individul va viola, în mod automat, standardele altor grupuri și persoane" [11] . Această apreciere evidențiază caracterul *relativ* al devianței, faptul că, în cadrul oricărei societăți pluraliste, devianța și conformitatea devin probleme de divergență și conflict social. Într-o asemenea societate, în care nu există unul, ci mai multe standarde normative, nu există o singură definiție, ci

[10] J.L. Simmons, ***Public Stereotypes of Deviants***, în „Social Problems", 13, no.2 (Fall), 1965, p.223–232.

[11] ***Idem***, p. 229.

mai multe definiții ale devianței, ceea ce face ca însăși problema conformității sau a normalității să constituie o dificultate de clarificat. Aceasta și datorită faptului că individul, care este foarte mobil în societățile de tip pluralist, se află la intersecția unor presiuni normative contradictorii și divergente între ele. Ca o consecință, crește gradul de *ambivalență* în ceea ce privește definirea unui comportament sau a unei sancțiuni ca fiind normal(ă) ori deviant(ă). Această ambivalență pune sub semnul întrebării definiția devianței ca „violare" („încălcare") a unei norme, la fel ca și distincția tradițională între devianți și nondevianți, care pleacă de la presupunerea eronată a unui larg consens normativ în cadrul societății.

Pe de altă parte, ceea ce într-o anumită perioadă istorică a fost definit ca o conduită deviantă, în altă perioadă istorică se poate defini ca o conduită normală și invers. Simmons, de exemplu, și-a desfășurat cercetarea menționată în anul 1965, adică într-o perioadă în care societatea americană era mai puțin tolerantă față de homosexuali sau lesbiene. Între timp, atitudinile publicului s-au schimbat, mai ales ca urmare a mișcărilor de „gay" și lesbiene, care au permis o mai mare liberalizare și acceptare a acestor forme de „deviață" sexuală. Alte cercetări, care au încercat să reitereze studiul lui Simmons au constatat o modificare a ierarhiei indivizilor și actelor considerate, anterior, de către public că intră în aria devianței.

2. Criterii principale de definire a devianței

Problema identificării unui *criteriu* adecvat pentru definirea devianței este extrem de dificilă. Gama comportamentelor care intră în sfera devianței este extrem de largă, ceea ce face să nu existe un singur criteriu, ci o multitudine de criterii de definire. Așa cum am menționat deja, există o mare diversitate de comportamente deviante, de la cele care deviază de la exigențele morale, nescrise, până la cele care încalcă cerințele legii penale sau ale raționalității psihice. În calificarea acestor comportamente ca fiind deviante sunt implicate mai multe criterii de natură morală, juridică, medicală ș.a.m.d. Referința disciplinară este ea însăși diferită. Pentru un sociolog, de exemplu, studiul devianței semnifică condițiile sociale care determină pe un individ să comită acte deviante. Pentru un psiholog sau pentru un psihiatru, un asemenea studiu trebuie să implice examinarea particularităților personale care determină pe un individ să ajungă deviant. În fine, pentru un jurist ceea ce contează, în primul rând, sunt consecințele sociale ale actelor deviante și sancțiunile care trebuie aplicate indivizilor devianți.

Această diversitate de criterii împiedică elaborarea unei definiții unitare a devianței. Totuși, dincolo de divergențele existente, se pot menționa următoarele criterii ca fiind semnificative:

2.1 Criteriul statistic. Definiții statistice ale devianței

Orice conduită sau acțiune deviantă constituie, în esența ei, o deviere sau o abatere de la exigențele normative ale moralității, raționalității sau normalității. Devianții nu sunt numai infractorii sau delincvenții, handicapații ori bolnavii psihici, dar și indivizii considerați de către ceilalți ca fiind imorali, perverși, nonconformiști, extremiști etc., toți aceia care sunt *diferiți*, ale căror acțiuni ori conduite *nu seamănă cu celelalte*. Luând drept criteriu această diferență față de conduitele și actele majorității membrilor unei societăți, se poate stabili o *definiție statistică* a devianței, bazată, deci, pe *criteriul statistic*: *devianța reprezintă o abatere semnificativă de la norma statistică, de la media comportamentelor celorlalți*.

O asemenea definiție statistică își are originea în noțiunea de „om mediu" elaborată, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de către statisticianul și matematicianul belgian Jacques Quételet (1796–1874), pentru a desemna „presiunea" exercitată asupra conduitei individului de media comportamentelor sociale ale grupului din care face parte[12]. Comportamentul normal, în concepția lui Quételet, este acela care se încadrează în imaginea-tip a omului mediu. Pentru Quételet, omul mediu reprezintă atât o *medie statistică* a comportamentelor umane, cât și o *normă socială* care trebuie realizată de indivizi. De menționat că, în concepția statisticianului belgian, media statistică nu este o medie aritmetică, rezultând din însumarea variațiilor individuale, ci o *medie tipică*, un „tip" sau un „modul", adică o caracteristică care are cea mai mare frecvență în cadrul unei colectivități. Orice oscilație, în jos sau în sus, de la acest modul sau normă reprezintă o „deviere" sau o „abatere". Aceste devieri sau abateri nu sunt însă întâmplătoare, ci se repartizează după legile hazardului, în așa fel încât indivizii care se apropie cel mai mult de caracteristicile omului mediu sunt cei mai numeroși, iar aceia care se îndepărtează cel mai mult de la aceste caracteristici sunt cei mai puțini numeroși. Curba „binomială" sau curba „normală de distribuție Gauss-Laplace", denumită și curba „în formă de clopot" demonstrează acest lucru, dovedind că există o *medie tipică* în jurul căreia oscilează diferite variații individuale, care sunt mai numeroase cu cât se apropie de medie și mai puțin numeroase cu cât se îndepărtează de la această medie (vezi **fig.1**).

---

[12] Jacques Adolphe Quételet, ***Physique sociale ou Essai sur le développement des facultés de l'homme***, 2 vol., Brussels, J. Issakoff, 1869 și ***Anthropométrie ou mesure des différentes facultés de l'homme***, Brussels, Muquardt, 1871.

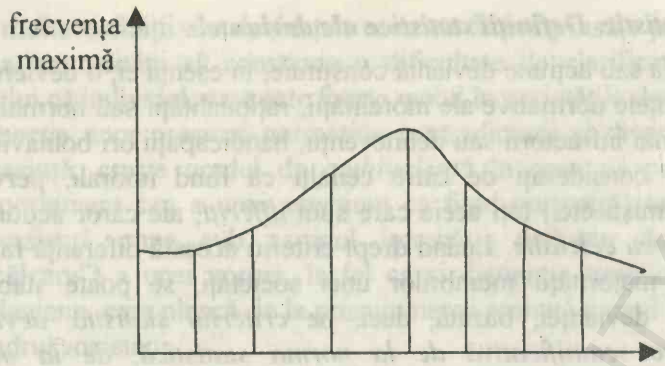

Fig.1 – Curba normală de distribuție Gauss-Laplace

Dacă ne referim la domeniul devianței, devierile de la medie sunt, mai degrabă, o excepție, decât o regulă, întrucât, în concepția lui Quételet, media statistică are un caracter ontologic, reprezentând un standard social sau o normă socială propusă de către societate indivizilor pentru a se comporta într-un mod anume, într-un mediu anume.

Concepția lui Quételet, criticată, între alții de Maurice Halbwachs[13], implică, însă, o serie de deficiențe, întrucât:

a) nici-o medie statistică nu are caracter real, întrucât reprezintă o formulă de calcul şi nu o formă de existență;

b) nu se poate propune o medie statistică a conduitelor individuale, întrucât marea variabilitate a comportamentelor indivizilor dintr-o anumită societate descurajează orice încercare de a le aduce la un numitor comun;

c) media nu se poate identifica cu norma, întrucât statistica nu furnizează nici un mijloc pentru a decide ceea ce este normal şi ceea ce este anormal. „O trăsătură umană nu va fi normală pentru că este frecventă, ci este frecventă pentru că este normală, adică normativă într-un gen de viață dat"[14]. Cu alte cuvinte, pentru a stabili ce înseamnă normalul şi ce reprezintă devierile de la acest normal, trebuie fixate criterii obiective care nu pot fi identificate cu frecvența statistică.

A considera că o conduită diferită este deviantă, numai pentru că "deviază" de la medie, înseamnă a considera media ca element obiectiv care determină o normalitate absolută. În mod real, normalitatea este relativă şi nu ab-

---

[13] Maurice Halbwachs. ***La théorie de l'homme moyen: essai sur Quételet et la statistique morale***, thèse lettres, Paris. 1912.

[14] Georges Canguilhem. ***Le normal et le pathologique***. Quadrige. P.U.F.. 1988. (prima ediție-1966). p. 102.

solută, fiind variabilă de la un context social la altul, de la o societate la alta, motiv pentru care o definiție statistică a devianței nu se poate susține.

O concepție relativ similară cu cea a lui Quételet a fost susținută de către Émile Durkheim (1858–1917), pentru care „tipul normal se confundă cu tipul mediu" [15], orice abatere de la acest etalon fiind un fenomen patologic. Faptele normale – sublinia Durkheim, în lucrarea *Regulile metodei sociologice*, – sunt cele care prezintă caracterele cele mai generale într-o specie dată. Totuși, spre deosebire de Quételet, Durkheim a considerat „tipul mediu" nu ca o realitate, ci ca o „ființă schematică" sau o „individualitate abstractă" care prezintă caracterele cele mai frecvente. În plus, el nu a considerat această ființă schematică ca o normă absolută, valabilă în toate colectivitățile, ci numai într-un anumit context social. „Un fapt social este normal pentru un tip social dat considerat într-o fază determinată a dezvoltării sale, atunci când se produce în media societăților din această specie, privite în faza corespunzătoare a evoluției lor"[16]. O asemenea concepție, deși accentuează specificitatea faptelor sociale normale într-un cadru de referință unic, riscă să conducă la o viziune statică și relativistă a normalului care nu mai are nici-o omogenitate, ci se dispersează la nivelul diferitelor societăți și perioade istorice.

În general, orice definiție statistică a devianței are un caracter vulnerabil, întrucât se bazează numai pe criteriul diferenței față de conduitele celorlalți. Or, această diferență nu este absolută, ci relativă întrucât:

a) ceea ce într-o anumită perioadă istorică și într-un anumit spațiu social constituie un comportament normal, în altă perioadă istorică și în alt spațiu social reprezintă un comportament deviant;

b) nu există o singură definiție a devianței, ci o multitudine de definiții datorită marii eterogenități a percepțiilor normalității în cadrul diferitelor grupuri ale societății.

Pe de altă parte, faptul că o mare masă de indivizi acționează și se comportă într-un anume mod nu trebuie considerat ca etalon al conduitei. Devianța „pozitivă" implică tocmai abaterea de la regulile generale și mijloacele tradiționale, fără ca această abatere să semnifice anormalitate.

Se poate conchide, astfel, că definirea unei conduite prin intermediul criteriului statistic al asemănării sau diferenței față de celelalte conduite suferă de două deficiențe principale:

a) este supusă erorilor simțului comun;

b) confundă conformitatea cu normalitatea și nonconformitatea

---

[15] Émile Durkheim, ***Regulile metodei sociologice***, traducere din limba franceză, ediția a II-a, București, Editura Științifică, 1974, p. 105.

[16] ***Idem***, p. 111.

cu anormalitatea. Or, a fi deviant sau nonconformist nu e totuna cu a fi anormal. În timp ce anormalitatea este o noțiune ce aparține sferei psihopatologiei, devianța sau nonconformitatea este o noțiune care face parte din sfera sociologiei în general, a sociologiei devianței, în special.

Definițiile statistice ale devianței sunt utilizate, mai ales, de către psihologi, pentru a construi diferite „profiluri de personalitate" bazate pe o serie de teste, printre care cunoscutul test Minnesota (*Minnesota Multiphasic Personality Inventory*) în cadrul căruia orice deviere standard de la media unei anumite trăsături de personalitate este calificată ca fiind deviantă.

2.2 Criteriul normativ. Definiții normative ale devianței

Acest criteriu de evaluare a devianței are la bază ideea că devianța nu este o proprietate intrinsecă a comportamentului indivizilor, ci este o caracteristică atribuită acestora în funcție de normele sociale. Acestea reprezintă standarde de conformare sau de adecvare a conduitei la cerințele pe care le impune o anumită societate sau un anumit grup social, pentru reglarea ordonată a tuturor comportamentelor sau acțiunilor membrilor, și a căror încălcare atrage după sine sancțiuni cu caracter formal sau informal. Postulând imperativul „trebuie", norma socială (care nu se reduce la norma morală sau juridică, ci cuprinde orice regulă de orientare a conduitei sau acțiunii indivizilor) solicită indivizilor să realizeze numai acțiuni socialmente dezirabile, să manifeste numai comportamente admise sau să aleagă, în situații sociale specifice, numai soluții compatibile cu standardele culturale ale societății din care fac parte[17] .

Norma – sublinia Émile Durkheim –, și pe care el o identifica cu însuși faptul social, exercită asupra indivizilor o „constrângere" sau o „presiune" colectivă care asigură consensul social, coeziunea și ordinea socială, stimulând solidaritatea morală și conștiința colectivă a societății. „Când îmi îndeplinesc datoria de frate, de soț sau de cetățean, când îndeplinesc obligațiile contractate, îndeplinesc datorii care sunt definite în afară de mine, în drept și în moravuri... Nu numai că aceste tipuri de conduită sau de gândire sunt exterioare individului, ci sunt înzestrate cu o putere imperativă și coercitivă în virtutea căreia ele i se impun cu voia ori fără voia lui"[18].

Spre deosebire de Durkheim, Gabriel Tarde (1843–1904) a considerat ca mecanisme fundamentale de constrângere sau presiune colectivă, *imitația*, proces prin intermediul căruia tot ceea ce este individual devine social și tot ceea ce este diferit devine asemănător[19] . Orice presiune normativă – nota, la rândul

---

[17] Sorin M. Rădulescu, ***Homo Sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană***, București, Casa de editură și presă „Șansa", 1994, p.47–51.

[18] Émile Durkheim, ***op.cit.***, p. 58.

[19] Gabriel Tarde, ***Les lois de l'imitation***, Paris, F. Alcan, 1890.

său, etnologul american A. Kardiner – are un caracter implicit, adică poate consta în „simpla existență a unei judecăți sau a unei acțiuni a grupului, pe care individul o percepe ca fiind diferită de sine, exercitând asupra acestuia o presiune care provine din sentimentul său de teamă că nu merge în același pas cu grupul din care face parte" [20]. Această presiune va fi de intensitate diferită, în măsura în care se fondează pe o „uniformitate", o „convenție" (regulă) sau „conformitate".

Adoptând drept criteriu de evaluare a devianței *încălcarea* convențiilor, a regulilor sau a cerințelor conformității, definițiile normative consideră că această încălcare nu depinde de caracteristicile personale de natură comportamentală ale individului, ci de natura și conținutul normelor sociale, singurele care pot stabili semnificația unei conduite ca fiind sau nu deviante.

Albert Cohen, de exemplu, definea comportamentul deviant ca fiind acel „comportament care violează așteptările instituționalizate – adică așteptările care sunt împărtășite și recunoscute ca fiind legitime în cadrul unui sistem social[21]. La rândul său, Robert K. Merton considera comportamentul deviant ca fiind acea conduită „care se abate în mod semnificativ de la normele stabilite pentru statusurile sociale ale oamenilor... Comportamentul deviant nu poate fi descris în mod abstract, ci trebuie legat de normele care sunt, din punct de vedere social, definite ca fiind adecvate și obligatorii moral pentru oamenii care ocupă diferite statusuri" [22]. În concepția lui Marshall Clinard, comportamentul deviant se referă la „acele situații în care comportamentul se află într-o direcție dezaprobată (de norme) și într-un grad suficient pentru a depăși limita de toleranță a comunității" [23]. O definiție similară îi aparține lui J. Vander Zanden pentru care comportamentul deviant este acel comportament "pe care un număr considerabil de oameni îl privesc ca fiind culpabil și dincolo de limitele de toleranță"[24], evaluat negativ de către comunitate și provocând reacții ostile din partea acesteia. Asupra acestui caracter *antinormativ* al comportamentului deviant accentuează majoritatea definițiilor din literatura de specialitate: „orice comportament sau

---

[20] Abram Kardiner, Edward Preble, ***They Studied Man***, New York, Cleveland, World Publishing, 1961, p.231 (lucrarea a fost tradusă în limba franceză sub titlul ***Introduction à l'ethnologie***, Paris, Gallimard, 1966).

[21] Albert K. Cohen, ***The Study of Social Disorganization and Deviant Behaviour***, în R. K. Merton, L. Broom, L. S. Cottrell Jr. (Eds.), ***Sociology Today: Problems and Prospects***, New York, Basic Books, 1959, p. 461–484.

[22] Robert K. Merton, ***Social Problems and Sociological Theory***, în Robert K. Merton, Robert A. Nisbet (Eds.), ***Contemporary Social Problems***, New York, Harcourt, Brace and World, 1961, p. 697–737.

[23] Marshall B. Clinard, ***Sociology of Deviant Behaviour*** (re.ed.), New York, Holt, Rinehart and Winston, 1963, p. 22.

[24] James W. Vander Zanden, ***The Social Experience. An Introduction to Sociology***, New York, Randon House, 1988, p.190.

manifestare care violează normele o normă"[25]; „comportamentul care violează normele unei societăți particulare"[26]; „comportamentul care nu se conformează la normele sociale și așteptările semnificative ale societății sau ale unui grup din cadrul societății"[27] etc.

Punctul de referință în toate aceste definiții îl reprezintă un criteriu normativ de evaluare care delimitează între comportamentul adecvat și cel inadecvat, conformist și nonconformist, convențional și neobișnuit, normal și patologic etc. Cu alte cuvinte, nici-un comportament considerat în sine nu este, în mod inerent, deviant, ci este apreciat, ca atare, numai în raport cu normele sociale, cu încălcarea acestora. O conduită este deviantă nu din cauza proprietăților sale intrinseci sau caracteristicilor personale ale individul care o manifestă, ci întrucât intră în conflict cu convențiile sociale, codurile morale și juridice, cu așteptările împărtășite ale colectivității cu privire la conduita acceptată, conformistă sau dezirabilă. Muzafer Sherif aprecia, în acest sens, că „un comportament considerat în sine, prin el însuși, nu poate fi etichetat nici prin conformitate, nici prin deviere"[28]. Conformitatea și devierea nu sunt conduite abstracte, ci conduite definite numai în raport cu normele și regulile sociale, cu definițiile culturale ale grupului sau societății, în ansamblul ei.

În toate definițiile menționate, noțiunea de *devianță* este utilizată pentru a caracteriza două elemente principale implicate în actul deviant:

a) *conduita dezaprobată* de colectivitate și nu actorul care o manifestă;

b) *abaterea* (devierea) de la exigențele normative impuse de societate membrilor săi.

Accentul principal în definițiile normative ale devianței este pus, deci, pe noțiunea de *violare* a normelor sociale, adică a acelor repere de conduită care asigură atât respectarea ordinii sociale, cât și moralitatea, raționalitatea, inteligibilitatea, eficacitatea, implicit, predictibilitatea comportamentelor și acțiunilor membrilor unei societăți.

Deși unii specialiști ai domeniului consideră că aceste definiții au un caracter „obiectiv", în sensul că se referă la norme și nu la indivizii care le încalcă, definițiile normative ale devianței suferă, și el de o serie de deficiențe, printre care cele mai importante sunt următoarele:

---

[25] Allan G. Johnson. ***Human Arrangements. An Introduction to Sociology***, third edition, Orlando, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1992, p. 235.

[26] William Kornblum. ***Sociology in a Changing World***, second edition, Orlando, Harcourt Brace Jovanovich, Inc.,1991,p.254.

[27] James A. Inciardi, Robert A. Rothman. ***Sociology. Principles and Applications***. Orlando, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1990, p. 183.

[28] Muzafer Sherif. ***Conformity-Deviation, Norms and Group Relations***, în I. A. Berg, B. M. Bass (Eds.), ***Conformity and Deviation***, New York, Harper and Row, 1961, p.159–198.

a) criteriul violării normei nu ține seama de faptul că, mai ales într-o societate pluralistă, oamenii se raportează la norme diferite, ceea ce face ca unul și același comportament să fie ori considerat deviant, fie conformându-se exigențelor normative. Pe de altă parte, există o mare varietate de norme care se schimbă de la o societate la alta, de la o epocă istorică la alta, astfel că ceea ce într-o anumită societate sau perioadă istorică este calificat drept normal, în altă societate sau perioadă istorică poate să fie considerat deviant. În decursul istoriei, de exemplu, prostituția, homosexualitatea sau consumul de droguri n-au avut semnificația deviantă pe care le-o acordă societățile contemporane, societățile antice, mai ales, considerându-le conduite acceptabile atât din punct de vedere moral, cât și legal. Epocile istorice inversează, adeseori, criteriile normative de evaluare a conformității și devianței, astfel că percepțiile moralității, normalității și raționalității sunt schimbătoare în cursul istoriei. Sinuciderea, de pildă, constituia un act de bravură sau de divinație, încurajat de moravurile și riturile religioase, în timp ce în societățile contemporane este apreciată ca o conduită nefirească, chiar deviantă, condamnată de religia creștină. Ca un alt exemplu, aproape tot ceea ce era interzis în perioada regimului comunist drept acțiuni nelegitime și contrare ordinii sociale (greve, mitinguri de protest, atacuri în presă la adresa puterii etc.) este acceptat astăzi, ca o formă de manifestare a libertății și democrației. În acest sens, mai poate fi oferit încă un exemplu: pentru cea mai mare parte a populației românești, imediat după evenimentele sângeroase din decembrie 1989, Ceaușescu era considerat un dictator crud, care a supus poporul unui adevărat genocid material și spiritual, motiv pentru care și-a meritat soarta. Această atitudine s-a modificat treptat, de la un an la altul, astfel că, în prezent, există numeroși români care, în condițiile aspre ale tranziției, au ajuns să regrete „binefacerile" (de fapt, vicisitudinile) regimului comunist și chiar pe Ceaușescu.

Problema găsirii unui criteriu normativ adecvat pentru definirea riguroasă a devianței este extrem de dificilă, cu atât mai mult cu cât nici-o normă nu specifică în detaliu condițiile sau împrejurările în cadrul cărora o conduită trebuie apreciată sau nu ca fiind deviantă. Beția manifestată la o petrecere este apreciată drept o conduită normală, în timp ce aceeași conduită manifestată la locul de muncă sau la școală este considerată o conduită deviantă. Omuciderea este considerată în toate societățile, în timp de pace, ca un act deviant de natură criminală, însă același omor este perceput în timp de război ca un act normal, care implică chiar virtuți civice (eroism, bravură, spirit de sacrificiu etc.);

b) criteriul violării normei este *relativ* și pentru faptul că nu toate normele sociale sunt importante. Unele, cele mai importante pentru asigurarea ordinii sociale, au statutul de legi, altele sunt cuprinse în reguli nescrise, obiceiuri, tradiții, convenții sociale, fiecare exercitând asupra conduitei o presiune mai mult sau mai puțin puternică. Indivizii care se prezintă la o

aniversare festivă îmbrăcați în haine obișnuite, de stradă, au un comportament neconvențional, dar nu încalcă nici-o regulă socială importantă, decât bunele maniere. Cei care mănâncă de zece ori într-o zi au o conduită nefirească, dar aceasta nu înseamnă că atentează la ordinea socială, ci, poate doar la propria lor sănătate. La fel se poate spune și despre un individ care mănâncă doar o dată pe zi. Nu toate normele sociale sunt importante și nu toate pot fi respectate, motiv pentru care fiecare individ, într-o perioadă sau alta a vieții sale, poate fi considerat deviant. Criteriul violării normelor pare similar, în acest sens, cu criteriul statistic, întrucât confundă devianța cu raritatea statistică. Din punct de vedere statistic sunt violatori de normă toți aceia care nu seamănă cu ceilalți. Or, acest criteriu este extrem de relativ, deoarece ignoră marea variabilitate a stilurilor de viață, a conduitelor și a reperelor normative;

c) definițiile normative nu țin seama de distincția importantă între moralitatea unei acțiuni și eficacitatea ei. Din perspectiva strictei moralități este deviant acel individ care, încălcând normele etice, utilizează mijloace ilicite (de exemplu, corupția, mita, traficul de influență) pentru a se îmbogăți. Din punct de vedere al rationalității (eficacității) acțiunii, adică al adecvării mijloacelor la scopuri, un individ care sacrifică performanța acțiunii, pentru a se conforma exclusiv normelor morale, este, de asemenea, deviant. Grupurile de romi, de exemplu, extrem de mobile în planul acțiunii, manifestă, de cele mai multe ori, o conduită aflată în contradicție cu normale morale ori juridice, dar perfect compatibilă cu rationalitatea de tip economic. Pentru a da un alt exemplu, „turnătoria" este o conduită deviantă, prin faptul că încalcă codurile morale și trădează anumite interese. Ea poate avea, însă, un caracter rațional, întrucât salvează un individ de rigorile unei sancțiuni, și, în plus, are și un efect benefic asupra colectivității, evitând un act îndreptat contra intereselor acesteia.

În pofida acestei limite, definițiile normative sunt utilizate pentru a evidenția anumite conduite sau acțiuni deviante care apar cu cea mai mare intensitate (frecvență) la nivelul unor grupuri sociale definite de caracteristici similare (sex, vârstă, ocupație, mediu de locuire, origine etnică etc.). De exemplu, abaterile de la lege, adică infracțiunile și delictele sunt consemnate în statistici oficiale ale agențiilor de control social (poliție, justiție, penitenciare). Dar aceste statistici sunt, de cele mai multe ori, eronate, incomplete sau chiar mistificate. În plus, ele nu oferă, așa cum s-ar putea crede, informații despre actele de devianță, ci despre activitatea instituțiilor (agențiilor) de control social însărcinate cu identificarea și sancționarea acestor acte. Pentru a suplini aceste deficiențe, sociologii raliați perspectivei normative utilizează și alte instrumente de cercetare, printre care biografii sociale, studii de caz, tehnici de anchetă, interviuri focalizate etc. Rezultatele sunt utilizate pentru a deriva generalizări empirice sau teorii de „rang mediu" (Merton), care încearcă să răspundă la

întrebarea „Cine încalcă mai frecvent normele ?". În concordanță cu perspectiva normativă asupra devianței, cele mai multe explicații resping ipoteza alegerii libere între respectare normei și violarea ei, pentru a se concentra, cu precădere, asupra „alegerii forțate" a comportamentului deviant, datorită unor constrângeri (personale ori sociale) care-i obligă pe indivizi să acționeze *diferit* față de cei care se conformează normelor. Explicațiile normative pot fi atât de natură *sociologică*, punând accentul pe factorii macro și microsociali care au determinat conduita deviantă, cât și de natură *biologică*, care accentuează rolul constituționalității și eredității, ori *psihologică*, care scot în evidență rolul deficiențelor personalității, al cauzelor cu caracter psihopatologic etc.

2.3 Criteriul gradului de periculozitate a conduitei. Definiții care pun accentul pe controlul social

Întrucât nu orice comportament social pate fi calificat drept deviant, unele definiții ale devianței subliniază faptul că ea implică nu orice abatere (deviere) normativă, ci numai aceea care are un caracter semnificativ prin gradul său de gravitate sau periculozitate. Kai Erikson aprecia, din acest punct de vedere, că „devianța trebuie definită ca o conduită pe care indivizii o consideră atât de periculoasă, stânjenitoare sau iritantă, încât elaborează sancțiuni speciale împotriva persoanelor care o manifestă", mergând până la excluderea acestora din cadrul grupului [29]. O asemenea conduită, sublinia Erikson, este apreciată, în mod general, ca fiind de resortul agențiilor de control social, constituind un comportament în legătură cu care „ceva trebuie făcut" [30]. Edward Sagarin considera, și el, devianța ca fiind reprezentată de acele conduite a căror evaluare negativă provoacă reacții dintre cele mai ostile din partea publicului[31] . Criteriul de referință în aceste definiții îl reprezintă „magnitudinea" abaterii normative, adică cât de mare este îndepărtarea conduitei de la cerințele normei. Acest criteriu ridică, însă, o serie de dificultăți de interpretare, întrucât normele sociale nu specifică numai un singur comportament ca fiind sau nu acceptabil. Orice comportament reglat de o normă are o libertate de manifestare care se manifestă în cadrul anumitor variații și limite. Numai comportamentele care se manifestă în cadrul acestor limite sunt considerate acceptabile, în timp ce cele care depășesc aceste limite sunt considerate inacceptabile (**fig.2**).

---

[29] Kai T. Erikson, ***Notes on the Sociology of Deviance***, în „Social Problems", nr. 9, 1982, p.307–314.

[30] ***Idem***.

[31] Edward Sagarin, ***Deviants and Deviance: A Study of Disvalued People and Behavior***, New York, Praeger, 1975.

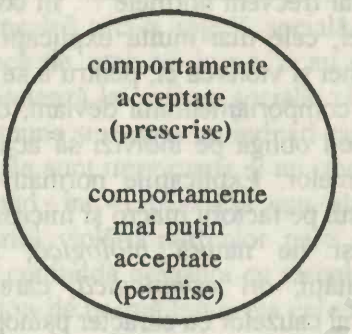

Fig.2 – Variaţii şi limite normative

Dar comportamentele considerate inacceptabile (respinse sau proscrise) variază şi ele din punct de vedere al distanţei lor faţă de comportamentele apreciate ca fiind acceptabile, în aşa fel încât unele sunt mai grave (periculoase), iar altele sunt mai puţin grave (periculoase). Dată fiind această variaţie, interpretarea devianţei ca abatere *semnificativă* de la standardele normative solicită o serie de criterii suplimentare, printre care magnitudinea abaterii faţă de aria comportamentelor acceptabile (acceptate sau prescrise). Aprecierea acestei magnitudini implică, la rândul ei, două criterii:

a) gradul în care comportamentul deviant respectiv determină reacţii sociale cu caracter colectiv sau punitiv (criteriu care se corelează cu natura şi mărimea sancţiunii);

b) gradul în care acest comportament determină acţiunea şi interesul agenţilor de control social (criteriu care se corelează cu specificul comportamentului respectiv – infracţiune, delict, boală psihică etc.).

Cu alte cuvinte, nu orice conduită deviantă este periculoasă, ci numai aceea care aduce o serie de prejudicii societăţii, reprezentând o ameninţare pentru solidaritatea ei morală. Referindu-se la acest aspect, É. Durkheim sublinia faptul că furtul şi simpla nedelicateţe nu ofensează în aceeaşi măsură sentimentele colective, motiv pentru care „nedelicatul este numai blamat, pe când hoţul este pedepsit"[32]. „Dacă anumite acte – observa Durkheim – sunt resimţite, în altă perioadă istorică faţă de altă perioadă, ca ofensând mai profund sentimentele colective, acestea vor reacţiona contra lor cu mai multă vivacitate. Ele vor fi obiectul unei dezaprobări mai energice care va face să treacă unele dintre ele, din simple greşeli morale ce erau, la starea de crime. De exemplu, contractele silite sau executate silit, care nu provoacă decât un blam public sau reparaţii civile, vor deveni delicte"[33].

---

[32] Émile Durkheim, **Regulile metodei sociologice**, edit.cit., p. 115.

[33] *Idem.*

Considerat ca atare, criteriul periculozității în calificarea unui act ca fiind sau nu deviant are şi el o serie de deficienţe, printre care cea mai importantă este ambiguitatea sa interpretativă. Pentru simţul comun, de exemplu, periculozitatea este o „anomalie" a moralităţii, în timp ce pentru criminologie este un concept juridic care fixează gradul de răspundere penală a individului. În domeniul juridic (criminologic), accentul este pus, însă, nu pe *actul periculos*, ca atare, ci pe *comportamentul periculos* al individului, noţiune care este tributară patologiei medical-psihiatrice. Dar, în acest fel, acţiunea numai este îndreptată asupra actului individual, ci asupra comportamentului sau, mai precis asupra structurii de personalitate care a determinat acest comportament. Deoarece nu poate fi sancţionată decât persoana care are conştiinţa libertăţii sale şi întrucât individul nu este liber să-şi aleagă tipul de personalitate pe care şi-l doreşte, rezultă că teoria şi practica juridică operează cu un concept impropriu, inadecvat – noţiunea de „personalitate periculoasă" –, care sintetizează toate distorsiunile discursului psihiatric cu privire la raportul dintre normal şi patologic. Deşi echivoc, criteriul periculozităţii centrează atenţia asupra prejudiciilor produse societăţii de către un act deviant grav. De aceea, unii sociologi identifică noţiunea de *devianţă* cu noţiunea de *problemă socială*.

Robert Nisbet definea în felul următor esenţa problemelor sociale: „problemele sociale... sunt probleme în sensul că reprezintă întreruperi în planul lucrurilor aşteptate sau dorite; violări a ceea ce este drept sau adecvat, aşa cum defineşte societatea aceste calităţi; dislocări în modelele şi relaţiile sociale pe care le preţuieşte societatea"[34]. Din acest punct de vedere, un act deviant grav reprezintă o „problemă socială" care mobilizează resursele societăţii pentru a ameliora sau soluţiona.

2.4 Criteriul incapacităţii de a respecta normele. Definiţii cu caracter medical

Conform cu acest criteriu, conduita deviantă este acea conduită manifestată de către un individ care nu are capacitatea de a se conforma la normele sociale semnificative, la aşteptările societăţii sau ale unui grup din cadrul societăţii. Un asemenea criteriu utilizează o perspectivă medical-psihiatrică asupra devianţei, considerând-o ca o „alegere forţată" pe care individul e obligat să o facă, datorită constrângerii exercitate asupra lui de structura sa de personalitate. Individul deviant este, cel mai adesea, un bolnav psihic căruia îi lipseşte responsabilitatea, discernământul şi capacitatea de a distinge între bine şi rău, moral şi imoral, care este definit, deci, de incapacitatea de conformare la aşteptările

[34] Robert A. Nisbet, *The Study of Social Problems*, în R. K. Merton, R. A. Nisbet (Eds), *Contemporary Social Problems, edit.cit*, p. 4.

celorlalți. Un criteriu similar de evaluare este utilizat în cazul diferitelor categorii de deficienți sau handicapați fizic, ori bolnavi cronici a căror infirmitate sau afecțiune le interzice să acționeze și să se comporte în mod normal" sau asemănător cu ceilalți. Talcott Parsons aprecia, în acest sens, că boala e singura formă de „deviantă legitimă", motiv pentru care societatea asigură bolnavului scutirea de responsabilitate, de obligațiile normale asociate rolurilor îndeplinite în cadrul societății[35].

Deși, în general, noțiunea de deviantă este utilizată pentru a caracteriza comportamentul și nu actorul social care-l manifestă[36], criteriul incapacității de conformare se axează, în exclusivitate, asupra actorului, pentru a considera manifestările sale de deviantă ca fiind determinate de structura sa biologică sau psihică. De exemplu, definirea homosexualității ca o „boală" implică faptul că individul homosexual este constrâns să-și aleagă conduita sa sexuală ca urmare a unei condiții (deviației) biologice sau psihopatologice. Evidența empirică nu sprijină, însă, această ipoteză sau teorie, motiv pentru care psihiatrii americani au renunțat să mai considere homosexualitatea ca o boală. În 1973, Asociația Americană de Psihiatrie a adoptat hotărârea de a exclude categoria de homosexualitate din D.S.M.-II (*Manualul Statistic și Diagnostic al Tulburărilor Mentale*), pentru a o evalua ca o problemă de „preferință" și nu de boală.

Vulnerabilitatea criteriului incapacității constituționale sau psihice este dovedită de faptul că, din punct de vedere statistic, cei care adoptă, cel mai frecvent, comportamente și manifestări deviante sunt indivizi „normali" din punct de vedere clinic. Utilizarea acestui criteriu distorsionează sensul real al act deviant, care este determinat, în majoritatea cazurilor, de relații și factori de natură socială. Interpretarea psihopatologică a devianței, de exemplu, nu reușește să evidențieze specificul fenomenului de deviantă, întrucât confundă două noțiuni distincte, ireductibile una la alta: noțiunea de *boală psihică*, care are un substrat psihopatologic, cu noțiunea de deviantă, care are un caracter eminamente sociologic, referindu-se nu la indivizi, ci la relațiile dintre indivizi.

Aceasta nu înseamnă că trăsăturile de personalitate nu sunt relevante pentru explicația devianței. O explicație sociologică unilaterală este la fel de reducționistă ca și una de natură psihopatologică. În mod real, toate comportamentele, deviante sau nu, sunt produsul conjugat al unor factori individuali și sociali. Dacă dintr-un număr de 10 indivizi, caracterizați de condiții și circumstanțe sociale similare, numai unul ajunge delincvent, înseamnă că dincolo de factorii sociali, există alți factori (probabil, la nivelul personalității sau al individualității

---

[35] Talcott Parsons, *The Social System*, New York, The Free Press, 1951.

[36] Richard Jessor, Theodore D. Graves, Robert C. Hanson, Shirley L. Jessor, ***Society, Personality and Deviant Behavior. A Study of Tri-ethnic Comunity***, Huntington, New York, Robert E. Krieger Publishing Company, 1975, p. 24.

persoanei) care determină, în anumite împrejurări, propensiunea spre delincvență. Criteriul incapacității de conformare, bazat doar pe o interpretare de tip psihopatologic, sărăcește analiza devianței, reducând-o la o evaluare unilaterală, care ignoră rolul altor factori decât cei de natură psihică.

2.5 Criteriul reacției sociale față de deviantă. Definiții relativiste ale devianței

Respingerea devianței reprezintă o caracteristică fundamentală a vieții sociale, orice societate mobilizându-și resursele și agențiile de control social pentru a preveni, combate sau ameliora actele de deviantă comise de membrii societății respective. Așa cum am menționat, prin el însuși, nici un act nu este deviant, ci este interpretat ca atare numai prin raportare la normele sociale și în funcție de modul în care reacționează publicul la încălcarea acestora. Normele sociale sunt, însă, extrem de fluctuante sau schimbătoare, variind de la un context normativ la altul, formându-se ori schimbându-se chiar în cursul interacțiunilor dintre indivizi. Societatea – subliniază sociologii raliați orientării fenomenologice – este o „arenă" în care conduitele diferiților „actori sociali" se confruntă, ori se negociază, nimic nefiind stabilit sau determinat dinainte. De aceea, nici-o normă sau regulă socială nu poate reprezenta un reper sigur pentru conduită, întrucât nu poate fi specificat dinainte care conduite sunt adecvate sau inadecvate, conforme sau deviante.

Replicând concepțiilor acelor sociologi care adoptă punctul de vedere normativ în definirea devianței, sociologii fenomenologi apreciază că devianța este *relativă*, datorită marii diversități a indivizilor, grupurilor sociale, conduitelor și stilurilor de viață, care nu pot întruni un consens normativ general. Mai ales, într-o societate de tip pluralist, nu consensul, ci competiția, conflictul sau negocierea între părți ori între punctele lor de vedere constituie caracteristica generală a vieții sociale. Dat fiind faptul că fiecare individ sau grup social are o concepție sau o perspectivă diferită asupra conformității și devianței, întrebarea „cine este deviant ?" sau „ce este devianța ?" este inadecvată și chiar inutilă, trebuind înlocuită cu întrebarea, mult mai importantă, „cine pune sau cine răspunde la cele două întrebări menționate ?"

Această întrebare aduce în centrul de interes al sociologilor, *reacția socială* față de deviantă și categoriile de *public* care califică o anumită conduită ca fiind deviantă. Cel mai important lucru, în acest sens, nu-l constituie *explicația devianței* (de ce este individul deviant ?), întrebare la care au încercat să răspundă, neconvingător până acum, diferite concepții sau orientări etiologice, ci *descrierea procesului* prin care o anumită conduită ajunge să fie desemnată ca deviantă (cum ajunge un individ să fie desemnat drept deviant ?).

Accentul pe definițiile relativiste ale devianței cade, deci, pe un punct de vedere subiectiv. Devianța nu mai este considerată ca un act obiectiv, care are o natură imanentă sau care este o proprietate inerentă anumitor comportamente, ci este o problemă de *semnificație*, de evaluare subiectivă, dependentă de două puncte de vedere:

a) punctul de vedere al publicului care percepe și definește o conduită ca fiind deviantă;

b) punctul de vedere al actorului social implicat în actul de devianță respectiv.

În ceea ce privește publicul, acesta este alcătuit din indivizi care posedă puncte de vedere diferite asupra devianței. De aceea, singura posibilitate de a ajunge la o definiție comună a devianței este comunicarea cu ceilalți în cursul căreia schimbă și negociază semnificații, împărtășesc diferite opinii, își clarifică unele neînțelegeri. Cu alte cuvinte, devianța nu pate fi definită sau interpretată decât în cursul unui proces de *interacțiune simbolică* caracterizat de schimburi de simboluri și semnificații. Astfel, dacă doi indivizi comit același act deviant, este posibil ca unul să fie echitat ca deviant și altul nu, totul depinzând de semnificația acordată acestui act de către public. În acest sens, sociologul american John Kitsuse aprecia devianța nu ca o *stare*, ci ca un proces definițional, format din trei etape legate, în mod dinamic, unele de altele, și în cursul cărora membrii unui grup, comunități sau societăți:

1) interpretează un anumit comportament ca fiind deviant;

2) definesc persoanele care se comportă în acest fel ca fiind deviante;

3) acordă acestor persoane tratamentul rezervat devianților[37]. Din acest punct de vedere, „formele de comportament *permise* nu diferențiază devianții de nondevianți; doar răspunsurile membrilor convenționali și conformiști ai societății identifică și interpretează comportamentul ca fiind deviant, și care transformă, din punct de vedere sociologic, persoanele în persoane deviante"[38]. Ca urmare, devianța nu este atât un act social, cât consecința unei etichete aplicată acelor indivizi care nu seamănă cu ceilalți. Howard Becker nota, în acest sens, următoarele: „Grupurile sociale creează devianța prin elaborarea regulilor a căror încălcare constituie devianță și prin aplicarea acestor reguli unor persoane particulare pe care le etichetează ca *outsiders*"[39].

Din punct de vedere al actorului social, aplicarea etichetei de deviant are o serie de consecințe importante, întrucât ea este interiorizată în structura

---

[37] John I. Kitsuse. ***Societal Reaction to Deviant Behavior. Problems of Theory and Method***. în „Social Problems", nr.9 (Winter). 1962. p. 247–256.

[38] ***Idem***. p. 253.

[39] Howard Becker. ***Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance***. New York. The Free Press. 1963. p. 9.

personalității sale și transformată într-un rol activ. Cu alte cuvinte, definirea sa ca deviant poate conduce la o reorganizare simbolică a percepțiilor de sine, în așa fel încât individul ajunge să creadă că este un deviant de „carieră", angajându-se, ca atare într-o carieră deviantă, căutând parteneri ori asociați caracterizați de aceeași etichetă, împărtășind cu aceștia același stil de viață, aceleași norme și valori. Conferirea etichetei de deviant are, deci, un rol important în determinarea și continuitatea comportamentului deviant. Cei etichetați astfel – arăta J. Ross Eshleman – „pot să nu mai fie tratați ca părinți, dascăli sau membri respectabili ai comunității; ei își pot pierde slujbele, pot fi respinși de prieteni sau pot fi trimiși în închisoare sau în spitalul de psihiatrie. Răspunsurile de acest fel, adeseori, împing și mai mult pe cei etichetați într-o activitate deviantă. Excondamnații care nu pot obține o slujbă se pot apuca din nou de jafuri sau de comerțul cu droguri. Cei etichetați drept bolnavi mental pierd mult din sprijinul social necesar pentru sănătatea mentală. Consumatorii de droguri, alcoolicii și prostituatele se pot adresa altora care portă aceeași etichetă pentru sprijin și asociere, ceea ce îi determină să-și organizeze viețile în jurul devianței lor"[40].

Se poate spune, în concluzie, că definițiile (la fel ca și teoriile) relativiste ale devianței sunt axate asupra modului în care *reacționează* publicul față de diferite acte de deviantă și cum le definește sau le interpretează, luând în considerare, în același timp, *consecințele sociale* ale acestor definiții și interpretări, atât pentru indivizii deviați, cât și pentru societate. Deviația produce deviantă, nu atât prin natura sau conținutul său, cât prin consecințele antrenate de etichetarea ei ca deviantă. Eticheta creează, de fapt, veritabilul rol de deviant de „carieră". Pentru sociologii raliați perspectivei relativiste (definiționale) asupra devianței, nici statisticile oficiale și nici tehnicile de anchetă nu sunt adecvate pentru recoltarea de informații în acest domeniu. Singura tehnică acceptată este aceea a *observației directe* a interacțiunii sociale între cei care definesc deviația și acei care sunt definiți ca deviați. Această tehnică a oferit posibilitatea unor cercetători, reprezentanți ai teoriei etichetării, să demonstreze că deviația poate fi produsă chiar de agențiile de control social însărcinate cu prevenirea și reprimarea ei. Sociologii americani Piliavin Irving și Scott Briar au efectuat, de exemplu, un studiu al întâlnirilor poliției cu tinerii delincvenți, însoțind pe polițiști în timpul patrulării acestora cu mașina. Cei doi cercetători aveau un formular în care, cu ocazia chestionării făcute de polițiști tinerilor de pe stradă, înregistrau diferite date și informații, printre care originea etnică, înfățișarea, îmbrăcămintea, comportamentul manifestat de tineri față de polițiști, dar și modul de tratament acordat de către polițiști tinerilor. Cercetarea a evidențiat faptul că tinerii cei mai necooperanți și mai nerespectuoși erau definiți

---

[40] J. Ross Eshleman, Barbara G. Cashion, Laurence A. Basirico. *Sociology. An Introduction*, third edition, Boston, Illinois, Foresman and Company, 1988, p. 218.

şi trataţi mai sever, decât cei mai respectuoşi şi cooperanţi, poliţişti mergând până la arestarea primilor[41]. La rândul său, sociologul american William J. Chamblis a utilizat teoria etichetării pentru a putea explica diferitele definiţii şi percepţii pe care le au membrii unei comunităţi americane în legătură cu conduitele a două bande de adolescenţi: una, denumită „Sfinţii", formată din opt băieţi albi aparţinând unor familii din clasa mijlocie sau din clase aflate în vârful piramidei sociale, şi alta, denumită „Neciopliţii", alcătuită din şase băieţi albi provenind din familii aparţinând categoriilor cele mai favorizate ale societăţii [42]. Deşi banda „sfinţilor" comitea la fel de multe delicte ca şi banda „neciopliţilor", recurgând la acte de vandalism, conducerea maşinii în stare de ebrietate sau cu viteze excesive, distrugerea semnelor de circulaţie sau de avertizare pe şosele, utilizarea unor cuvinte obscene adresate femeilor, numai „neciopliţii" erau definiţi ca delincvenţi şi arestaţi frecvent de către poliţie. Despre primii, membrii comunităţii obişnuiau să spună că sunt „băieţi buni, cu maniere, care-şi trăiesc tinereţea", în timp ce despre „neciopliţi" cea mai uzuală caracterizare era aceea de „capii răutăţilor". În acest sens, Chamblis a ajuns la concluzia că, dincolo de conţinutul ei real, delincvenţa este o problemă de *definiţie elaborată de comunitate*, iar această definiţie are drept consecinţă crearea unei etichete care reîntăreşte calitatea de devianţi a celor mai defavorizaţi. „O dată ce băieţii – sublinia Chamblis – au dobândit o imagine de sine considerată deviantă, ei vor alege noi prieteni care să confirme această imagine. Astfel că , cu cât această autoconcepţie devine mai ferm întărită, cu atât ei vor deveni mai doritori să încerce devianţe mai noi şi mai extreme. O dată cu creşterea alienării lor, exprimarea lipsei de respect şi a ostilităţii faţă de reprezentanţii societăţii legitime devine mai liberă. Această lipsă de respect face să crească negativismul comunităţii, perpetuând întregul proces de angajare în devianţă"[43].

Dintre alte tehnici acceptate de reprezentanţii perspectivei relativiste asupra devianţei se numără *analiza documentelor istorice* (coduri juridice, transcrieri ale unor procese, diferite articole din reviste etc.), care oferă posibilitatea analizei schimbărilor pe termen lung a definiţiilor devianţei, pornind de la încriminarea, dezincriminarea şi reîncriminarea unor acte cu acest caracter.

Definiţiile relativiste ale devianţei suferă şi ele de o serie de deficienţe dintre care cele mai importante sunt următoarele:

---

[41] Irving Piliavin, Briar Scott. ***Police Encounters with Juveniles***, în „American Journal of Sociology", nr. 70, September, 1964, p. 206–214.

[42] William Chamblis, ***The Saints and the Roughnecks***, în „Society", nr. 2, November, 1973, p. 24–31, 206–207.

[43] ***Idem***, p. 30–31.

a) interpretarea subiectivă a fenomenului de deviantă, prin refuzul oricărei definiții științifice și acceptarea definițiilor tributare simțului comun, așa cum sunt ele elaborate de public;

b) absolutizarea devianței ca „rol social", ignorând faptul că rolul de deviant nu este stabil și nici nu acoperă toate aspectele comportamentului social, ci numai comportamentul aflat în conflict cu rolurile sociale obișnuite sau „normale"; numai membrii bandelor delincvente sau prostituatele dintr-o casă de toleranță au roluri deviante stabilite, în timp ce un reprezentant al „gulerelor albe", un funcționar respectabil, care fură din fondurile instituției de care aparține sau care este corupt, primind mită ori alte foloase necuvenite, este definit de un rol temporar deviant sau, oricum, neprofesionist;

c) nu toate comportamentele deviante pot genera definiții din partea comunității, mai ales dacă sunt ținute în secret;

d) definițiile (și teoriile) relativiste ignoră apariția inițială și cauzele comportamentului deviant și pun accentul principal pe reacția socială față de deviantă și, implicit, pe procesul de etichetare;

e) aceste definiții (și teorii) nu țin seama de faptul că, la fel ca și comportamentul deviant, comportamentul conformist se poate supune și el rigorilor procesului de etichetare.

Toate criteriile și definițiile menționate sunt incomplete ori vulnerabile, evidențiind faptul că *devianța* este un concept echivoc care are o multitudine de semnificații conceptuale în raport cu criteriul luat ca bază de referință. Devianța, în ansamblul ei, este un termen generic care acoperă o mulțime de acte, conduite sau manifestări, de la cele mai inofensive, la cele care frizează grotescul sau patologicul și până la cele care au un pronunțat caracter antisocial, atentând chiar la ordinea sistemului social.

3. Relativitatea criteriilor de evaluare și definire a devianței

Una dintre dificultățile principale care apar în legătură cu definirea fenomenului de deviantă o reprezintă marea mobilitate și variabilitate a interpretărilor și definițiilor care i se acordă în cursul diferitelor perioade și epoci istorice. Nu există, de fapt, criterii ferme sau reguli neschimbate, valabile pentru toate societățile, care ar putea stabili granițe sigure, rigide, între normal-patologic, între conduita conformistă și cea deviantă. Pe de altă parte, trecerea la o nouă perioadă istorică impune schimbarea normelor, valorilor și stilurilor de viață, în așa fel încât definițiile devianței se modifică de la o perioadă la alta, la fel ca și sancțiunile aplicate indivizilor care violează regulile normative ale epocii precedente. Această schimbare impune, în același timp, modificarea reacțiilor publicului, de o așa natură, încât ceea ce anterior era perceput ca un comportament deviant, este perceput în continuare, ca un comportament aflat în

acord cu definiţiile normative ale grupului sau societăţii. Alteori, o asemenea schimbare a sistemului normativ provoacă deruta şi dezorientarea indivizilor, care nu mai au capacitatea de a distinge clar între devianţă şi conformitate, definiţiile acestora fiind foarte fluctuante şi labile. Trecerea de la o perioadă istorică la alta, de la societatea tradiţională la societatea modernă nu a modificat numai stilurile de viaţă ale oamenilor, structura şi funcţiile familiei, caracterul diferitelor instituţii, dar şi definiţiile date fenomenului de devianţă. În secolul trecut, de exemplu, homosexualitatea era considerată ca una dintre cele mai „grave" forme de devianţă, pentru a dobândi astăzi un statut „tolerat" sau acceptat în S.U.A. sau într-o serie de ţări europene. Deşi majoritatea heterosexualilor o califică încă ca o formă de devianţă, percepţia publică a acestei forme de sexualitate a devenit mai tolerantă sau oricum, contradictorie. Dimpotrivă, prostituţia, larg acceptată anterior ca un „rău necesar", a devenit în prezent, una dintre formele de devianţă cele mai supuse oprobiului public. Ca un alt exemplu, până acum două decenii, în S.U.A. sau în alte state europene, conducerea maşinii sub influenţa alcoolului (beţia la volan) nu era supusă unor sancţiuni prea dure, aşa cum a început să fie din deceniul 7 sau 8. Cercetătorul american Joseph Gusfield a evidenţiat faptul că rata deceselor cauzate de accidentele de circulaţie a scăzut cu începere din anul 1945. Totuşi, percepţia publicului asupra relaţiei dintre aceste accidente şi beţia la volan a devenit din ce în ce mai puternică, mai ales, în ultimele două decenii atât ca rezultat al unei mai adecvate mediatizări, cât şi ca o consecinţă a protestelor diferitelor grupuri de cetăţeni contra acestui flagel al lumii moderne[44].

Devianţa, ca atare, este o noţiune relativă, neputând fi evaluată decât prin intermediul simbolurilor culturale şi a reglementărilor normative existente într-o anumită societate, aflată într-o anumită perioadă istorică. Fiecare societate justifică acţiunile membrilor săi în raport cu criteriile ei de normalitate, astfel că, de multe ori, aşa cum sublinia celebrul filosof Blaise Pascal (1623–1662) „pungăşia, incestul, bătaia aplicată copiilor sau părinţilor au fost plasate între acţiunile virtuoase" (*Cugetări*). Relativitatea devianţei semnifică, de fapt, trei lucruri diferite în raport de diverse puncte de referinţă:

a) un act sau o conduită va fi considerat(ă) deviant(ă) în funcţie de circumstanţele în care se produce. În circumstanţe diferite un asemenea act sau o asemenea conduită, este posibil, să nu fie considerată ca deviantă. O relaţie sexuală între doi oameni căsătoriţi va fi considerată normală dacă se desfăşoară în intimitatea privată a locuinţei, dar va fi calificată ca deviantă dacă va avea loc în public (în parc, de exemplu). Actul ca atare nu poate fi izolat de situaţia în care se produce;

---

[44] Joseph Gusfield, *The Culture of Public Problems. Drinking, Driving and the Symbolic Order*, Chicago, University of Chicago Press, 1981.

b) un act va fi calificat ca deviant sau nondeviant în funcţie de statusul autorului. Într-o societate care condamnă sinuciderea prin prescripţii morale sau religioase, sacrificiul unui căpitan de vas care acceptă să piară în naufragiu, decât să-şi abandoneze nava, va fi considerat un act de eroism. Omuciderea, la rândul ei, constituie una dintre cele mai grave infracţiuni pentru orice societate, dar un soldat care-şi omoară inamicii într-un război, va fi, probabil, decorat pentru această faptă. De asemenea, statusul autorului poate decide chiar asupra sancţiunii, astfel că delictele „gulerele albe" (funcţionarii publici sau membri ai puterii executive) vor fi cel mai puţin pedepsite şi, adeseori tolerate de poliţie şi alte agenţii de control social;

c) un act va fi calificat sau nu ca deviant în raport cu contextul normativ în care este plasat. De exemplu, ceea ce este condamnat de către un cult religios poate fi tolerat sau acceptat în altele (carnea de porc, de exemplu, constituie un aliment prohibit în religiile mahomedane sau islamice, în timp ce în religia creştină nu există nici o interdicţie de a o consuma)[45].

Există, pe de altă parte, o strânsă corelaţie între gradul de consens al publicului cu privire la natura unei conduite deviante şi normele ori valorile dominante ale societăţii sau epocii istorice, care sunt încorporate în sistemul de sancţiuni utilizate pentru a pedepsi indivizii consideraţi devianţi. Combinând criteriul gradului de consens al publicului cu criteriul sancţiunilor, William Komblum a alcătuit următoarea tipologie a devianţei caracteristică pentru Statele Unite (vezi tabelul).

Tabel – Tipologia devianţei în S.U.A. (conform cu William Komblum, *Sociology in a Changing World*, second edition, New York, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1991, p.262).

		Intensitatea acţiunii	
		Slabă	Puternică
Grad de consens	Slab	Droguri deconectante Homosexualitate Avort	Vânzarea de whisky în timpul prohibiţiei Prostituţia Avortul (înainte de decizia Tribunalului Suprem din 1973)
	Puternic	Schizofrenia Beţia la volan Beţia în public Crima organizată Maltratarea soţiei sau copiilor	Crima (omuciderea) Trădarea

[45] David Popenoe, *Sociology*, sixth edition, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1986, p.192–193.

Date fiind aceste caractere de relativitate a devianței ca act sau conduită evaluate într-o anumită societate, aflată într-o anumită perioadă de dezvoltare, definițiile care i se acordă de către sociologi sunt, ele, însele, variabile, la fel ca și interpretările ei. D. Orcutt a clasificat în felul următor aceste interpretări (vezi tabelul);

Tabel de clasificare a patru interpretări sociologice fundamentale ale devianței.

	INTERPRETĂRI BAZATE PE DEFINIȚII NORMATIVE		INTERPRETĂRI BAZATE PE DEFINIȚII RELATIVISTE	
Caracteristici	Nivel de analiză		Nivel de analiză	
	Macro	Micro	Macro	Micro
1. Tipul de interpretare	Macronormativă	Micronormativă	Macrorelativistă	Microrelativistă
2. Exemple de teorii	T. anomiei	T. asocierii diferențiale	T. conflictului	T. etichetării
3. Scopul teoretic central	Explicația ratelor de devianță din societate	Explicația comportamentului deviant	Interpretarea surselor societale ale reacțiilor față de devianță	Înțelegerea implicațiilor individuale ale reacțiilor față de devianță
4. Focusul conceptual	Variabile macrosociale	Variabile macrosociale	Conflict macrosocial	Procesul de interacțiune la nivel microsocial
5. Sursa datelor empirice	Statistici oficiale	Tehnici de anchetă	Documente istorice	Observația directă
6. Orientarea valorică	Științifică (liberă de valori)	Științifică (liberă de valori)	Activistă (angajată valoric)	Umanistă (angajată valoric)

Sursa: James D. Orcutt, 1983

4. Evaluări de către publicul românesc a principalelor acte de devianță din România, în perioada de tranziție

Încercând, într-un fel, o reiterare a studiului lui J. L. Simmons în legătură cu evaluarea de către public a devianței, în anul 1993, colectivul de sociologia devianței și a problemelor sociale din cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române a întreprins o cercetare asupra percepției fenomenului de corupție,

în cadrul căreia s-a cerut, mai întâi, subiecților care făceau parte din lotul investigat (1153 subiecți aleşi, în mod aleator, din 17 județe ale țării şi din municipiul Bucureşti) aprecierea frecvenței şi a gravității unui număr de 13 acte deviante, majoritatea cu caracter penal. Rezultatele au fost următoarele (vezi tabelele 1 şi 2):

Tabel 1 – Aprecierea frecvenței cu care se produc cele 13 acte antisociale

Foarte frecvente şi frecvente	%	Mai puțin frecvente	%	Absente	%
Corupția	89,5	Traficul de droguri	46,1	Traficul de arme	17,1
Alcoolismul	87,5	Traficul de arme	41,8	Traficul de droguri	13,9
Furturile din avutul public	84,9	Homosexualitatea	41,0		
Furturile din avutul particular	83,2				
Afacerile ilicite	75,6				
Violurile	72,8				
Prostituția	68,3				
Omorurile	66,1				
Evaziunea fiscală	55,6				

Majoritatea populației investigate a considerat corupția, alcoolismul şi furturile ca fiind actele deviante (antisociale) cele mai frecvente în societatea românească de astăzi. În schimb, actele deviante sau antisociale cu caracter inedit pentru actuala perioada de tranziție din România, printre care traficul de arme, de droguri şi homosexualitatea, sunt apreciate ca fiind absente sau mai puțin frecvente[46]. În ceea ce priveşte aprecierea gravității aceloraşi acte deviante (antisociale) menționate, aceasta este evidențiată în tabelul 2.

[46] Vezi Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu, ***Corupția şi crima organizată în România. Evaluări sociologice***, Bucureşti, Edit. „Continent XXI", 1994, p. 95–97.

cere şi circulaţie poate crea consecinţe imprevizibile pentru circulaţia publică, pentru alţi şoferi sau pietoni, ori chiar pentru şoferul în cauză.

George A. Lundberg şi colab. consideră că cel mai potrivit mijloc pentru a evita conotaţiile etice cuprinse în conceptul de dezorganizare socială sau disfuncţie socială, cu referire la devianţă, îl poate reprezenta evidenţierea discrepanţelor dintre standardele de conduită propuse de către societate şi cele utilizate de către actorul social[1] . În acest sens, poate fi schiţat un model al comportamentului deviant, care implică trei tipuri de standarde normative şi care caracterizează atât societatea, cât şi indivizii: prescripţie, anticipare şi performanţă. Acest model ne permite să clasificăm societăţile în conformitate cu gradul lor de organizare, de la organizare completă la dezorganizare completă (vezi tabelul 1).

Tabelul 1 – Modelul comportamentului deviant

Standarde ale	Standarde de conduită ale societăţii		
actorului social	Prescripţie	Anticipare	Performanţă
Prescripţie	I	II	III
Anticipare	IV	V	VI
Performanţă	VII	VIII	IX

Sursa: George A. Lundberg şi colab.

În tabelul menţionat, cifrele romane indică nouă (IX) puncte de conflict potenţial ce poate apare între standardele normative ale societăţii şi *ale individului*, în diferite situaţii sociale.

O societate complet organizată, de exemplu, poate fi descrisă prin trei criterii principale:

1) există un acord deplin între prescripţiile, anticipările şi performanţele propuse de societate:

Standarde propuse de societate:

Prescrierea = Anticiparea = Performanţa

2) există un deplin acord între standardele fiecărui actor, în parte:

Standarde ale actorului:

Prescrierea = Anticiparea = Performanţa

3) există un deplin acord între standardele societăţii şi ale actorului:

Standarde propuse de societate şi standarde ale actorului:

---

[1] George A. Lundberg, Clarence C. Scrag, Otto N. Larsen, William R. Catton Jr., ***Sociology***, fourth edition, New York, Evanston, Harper and Row, Publishers, 1968, p. 558–560.

Prescripții sociale = Prescripții individuale

Anticipări sociale = Anticipări individuale

Performanțe sociale = Performanțe individuale

Un asemenea grad complet de organizare are aproape un caracter ideal, chiar utopic, şi el poate fi relativ atins în organizațiile de tip militar sau religios, ori în echipele de atleți profesionişti. Dar noțiunea de organizare completă poate servi ca un punct de referință ideal pentru evaluarea activităților performante ale unui anumit grup social sau organizații sociale. Astfel, membrilor unei echipe de fotbal li se cere să cunoască acțiunile prescrise pentru toți membrii echipei în situațiile de joc, să anticipeze reacțiile adversarului şi să realizeze faze de gol în conformitate cu prescripțiile impuse de antrenor. La sfârşitul jocului, analizele făcute de staff-ul tehnic al echipei compară performanțele cu prescripțiile pentru a vedea în ce măsură membrii echipei s-au abătut de la aceste prescripții.

În modelul menționat, actele deviante pot fi identificate prin compararea standardelor normative ale societății cu cele ale actorilor sociali pentru a vedea în ce măsură ele sunt în conflict. Această identificare este relativ uşoară în societățile simple, bazate pe solidaritate mecanică, unde prevalează standardele de grup. În societățile contemporane, însă, definite de complexitate şi de solidaritate organică, identificarea actelor deviante şi a indivizilor devianți este dificilă, deoarece există grupuri diverse, caracterizate de diferite standarde normative, alternative sau chiar divergente. De aceea, adeseori, conformitatea, adică acordul cu standardele normative societale (celulele I, V şi IX din tabel) poate însemna discrepanța față de standardele normative ale grupului social de care aparține individul respectiv. Tabelul permite distingerea a două categorii principale de indivizi „devianți" :

a) ***moraliştii***, adică cei care-şi modelează prescripțiile, anticipările şi performanțele în conformitate cu *prescripțiile societății* (acordul din celulele I, IV, şi VII);

b) ***pragmaticii***, adică aceia care îşi aleg propriile standarde în conformitate cu *performanțele* formale impuse de societate (acordul din celulele III, IV şi IX).

Această distincție este similară cu cea dintre moralitatea acțiunii şi eficiența ei, distincție ignorată de definițiile normative ale devianței. În ceea ce priveşte dezorganizarea socială, aceasta este opusul organizării sociale. Deşi nici-o societate umană nu a experimentat o formă completă de dezorganizare socială, tabelul menționat permite descrierea ei teoretică în funcții de două criterii principale:

a) dezacordul între standardele normative ale grupului, în sensul că Prescrierile ≠ Anticipări ≠ Performanțe;

b) dezacordul între standardele normative ale individului şi ale grupului în fiecare din cele nouă celule ale tabelului.

Un asemenea grad de dezorganizare socială semnifică, însă, un haos sau o anarhie totală, situaţie inexistentă în mod real. În realitate, observă George Lundberg, chiar în perioadele de conflict sau revoluţie, există un surprinzător grad de organizare socială.

Deşi interesantă prin speculaţiile şi implicaţiile ei teoretice, concepţia elaborată de Lundberg şi colab. nu reuşeşte să evidenţieze o relaţie semnificativă şi clară între deviaţă şi dezorganizare socială, în primul rând pentru că această ultimă noţiune este inadecvat definită doar ca opus al organizării sociale.

În ceea ce priveşte definirea devianţei ca o *disfuncţie socială*, diferite concepţii sociologice de inspiraţie funcţionalistă apreciază că actele de deviaţă, în ansamblul lor, tind, prin consecinţele lor, să destabilizeze, să submineze şi chiar să distrugă ordinea sistemului social. „Violarea normelor poate perturba *statu-quo*-ul, poate face viaţa socială nepredictibilă şi poate crea tensiuni şi conflicte"[2]. Efectul alcoolismului asupra familiei reprezintă un exemplu elocvent în acest sens, în măsura în care un tată alcoolic câştigă mai puţin sau deloc, soţia este obligată să preia toate responsabilităţile căminului familial, iar copiii, scăpaţi de sub autoritatea şi supravegherea paternă trebuie să accepte eticheta infamantă de „beţiv înrăit" pusă, de ceilalţi, tatălui lor. Devianţa descurajează, de asemenea, dorinţa de conformare a celorlalţi membri ai societăţii. În condiţiile în care unele acte deviante rămân nesancţionate, aşa cum este cazul infracţiunilor economice sau al corupţiei demnitarilor statului, populaţia poate considera că cele mai potrivite mijloace pentru realizarea scopurilor ei sunt cele ilicite (ilegitime), şi singurele care asigură eficacitatea acţiunii. Un exemplu similar îl reprezintă accidentele de circulaţie, care, dacă rămân nesancţionate şi beneficiază de atitudinea tolerantă a autorităţilor, încurajează pe o serie de conducători auto să încalce frecvent regulile traficului rutier. Într-un fel, a rămâne „normal" într-o societate definită de deviaţă înseamnă tot o formă de ... deviaţă. Dacă în percepţia publicului, devianţa şi conformitatea au aceeaşi valoare, însemnă că regulile nu mai au sens şi nu mai există, de fapt, deviaţă.

Conformarea în raport cu o normă, regulă sau o lege are sens numai în următoarele condiţii[3] : a) toată lumea *trebuie* să se conformeze, b) cei care se conformează se diferenţiază net de cei care nu se conformează, c) aceia care violează normele primesc şi trebuie să primească o sancţiune.

Devianţa poate distruge, deci, încrederea celorlalţi în capacitatea normelor sociale şi a legilor de a asigura ordinea socială ca un curs predictibil al

---

[2] J. Ross Eshleman, Barbara G. Cashion, Laurence A. Basirico. *Sociology. An Introduction*. third edition. Boston, Illinois, Scott, Foresman and Company, 1988, p. 220.

[3] *Idem*.

vieții sociale. Atunci când încrederea în viabilitatea „contractului social" scade, oamenii nu mai pot avea încredere în ideea că legea este expresia voinței generale și că ea le poate asigura libertatea, protecția și securitatea, așa cum subliniau Thomas Hobbes și Jean Jacques Rousseau.

Totuși, subminând încrederea oamenilor, a unora în ceilalți, devianța are în mod paradoxal și un efect contrar. Ea poate determina ca populația să devină dependentă de lege și de garanțiile acesteia în ceea ce privește negocierile și contractele încheiate. În condițiile unei societăți care se confruntă cu o escaladare a actelor de escrocherie, de exemplu, indivizii nu mai pot avea încredere în valoarea cuvântului dat, ci doar în garanțiile oferite de către lege. De aceea, se poate spune că într-un anume sens, devianța este funcțională pentru sistemul juridic, dar este disfuncțională pentru întreaga societate[4]. Pe de altă parte, devianța este funcțională în sensul că asigură utilizarea și resursele financiare celor care se ocupă de controlul și sancționarea actelor deviante (poliție, justiție, instituții corecționale), dar ea este disfuncțională în măsura în care aceste resurse ar putea fi dirijate în scopuri constructive și benefice pentru întreaga colectivitate.

Devianța are un caracter *funcțional* pentru societate și pentru că contribuie la mobilizarea eforturilor membrilor societății pentru înlăturarea ei, sporind, în felul acesta, gradul de coeziune socială și de solidaritate morală. Émile Durkheim, în lucrarea *Regulile metodei sociologice*, sublinia faptul că „este normal ca în orice societate să existe crime", crima fiind „un fenomen normal", cu condiția de a fi urâtă și sancționată[5]. Prin această subliniere, Durkheim a dorit să accentueze relația dintre ordinea morală a societății și legile ei, ca o garanție a acestei ordini. Aceste legi exprimă, de fapt, voința comună a membrilor societății de a sancționa orice act deviant, orice infracțiune care, prin efectele ei, reprezintă o ofensă la adresa întregii colectivități. O asemenea ofensă nu rămâne nesancționată, iar pedeapsa aplicată infractorului reprezintă un prilej de reafirmare a principiilor de bază ale societății, printre care ordinea și solidaritatea morală, protecția și securitatea cetățenilor, egalitatea lor în fața legii etc. Mai specific, Durkheim considera că devianța, în general, și crima în special, are patru funcții principale[6]:

a) afirmă viabilitatea normelor și valorilor sociale, în sensul că o concepție cu privire la ceea ce este moral sau drept nu poate exista fără o concepție cu privire la ceea ce este imoral sau greșit. În același timp, în nici-o societate nu pot exista numai fapte morale exemplare, întrucât acestea ar

---

[4] *Idem*.

[5] Emile Durkheim, ***Regulile metodei sociologice***, traducere din limba franceză, București, Edit. Științifică, 1974, p. 36–37.

[6] Conform cu John Macionis, ***Sociology:*** second edition, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1989, p. 206–207.

însemna ca toți indivizii să gândească și să acționeze în mod asemănător, iar conștiința morală a societății să se regăsească identic la toți indivizii. „Însă o uniformitate atât de universală și atât de absolută – aprecia Durkheim – este radical imposibilă, căci mediul fizic imediat în care este așezat fiecare dintre noi, antecedentele moștenite, influențele sociale de care depindem se schimbă de la un individ la altul și deci diversifică cunoștințele"[7];

b) reacțiile față de deviantă clarifică granițele morale între conduitele acceptabile și cele inacceptabile. "Crima este, deci, necesară – aprecia Durkheim; ea este legată de condițiile fundamentale ale oricărei vieți sociale, dar prin însăși aceasta ea este utilă; căci aceste condiții cu care este unită sunt, ele însele, indispensabile evoluției normale ale moralei și a dreptului"[8]. Autoritatea conștiinței morale nu poate funcționa, deci, fără existența devianței;

c) reacțiile față de actele deviante promovează unitatea și solidaritatea socială. În acest sens, arăta Durkheim, „a pune crima printre fenomenele de sociologie normală, înseamnă nu numai a spune că este un fenomen de neînlăturat, deși regretabil, datorat răutății incorigibile a oamenilor; înseamnă a o afirma ca un factor al sănătății publice, o parte integrantă a oricărei societăți sănătoase"[9];

d) devianța poate stimula, în anumite condiții, schimbarea socială. Crima, observa Durkheim, are un rol util în schimbarea condițiilor de existență a moralei sau dreptului. „Nu numai că ea implică ca drumul să rămână deschis schimbărilor necesare, dar în unele cazuri, ea pregătește aceste schimbări"[10]. Adeseori, „ea nu este decât o anticipare a moralei viitorului, o îndrumare către ce va fi. După dreptul atenian, Socrate era un criminal și condamnarea lui n-avea nimic nedrept. Cu toate acestea, crima sa, adică independența sa de gândire era utilă nu numai omenirii, ci și patriei sale. Căci ea servea la pregătirea unei morale și a unei credințe noi, de care atenienii aveau atunci nevoie, pentru că tradițiile în care trăiseră până atunci nu mai erau în armonie cu condițiile lor de trai"[11]. Cu alte cuvinte, un fapt care este considerat într-o perioadă istorică anumită ca fiind deviant, în altă perioadă istorică poate deveni chiar normă de conduită.

În concluzie, pentru Durkheim, crima sau devianța este atât normală, cât și funcțională pentru societate. O serie de sociologi au replicat, însă, acestei concepții, arătând că teza lui este criticabilă atunci când este aplicabilă hoților, ucigașilor, violatorilor sau trădătorilor de țară[12]. Pe de altă parte, pot exista acte

---

[7] Émile Durkheim, *op.cit.*, p. 116.
[8] *Ibidem*, p. 116–117.
[9] *Ibidem*, p. 113.
[10] *Ibidem*, p. 116–117.
[11] *Ibidem*, p. 117.
[12] Stanley D. Eitzen, *Social Problems*, fifth edition, Boston, Allyn and Bacon, 1992, p. 485.

relativ inofensive, aşa cum este cazul „crimelor fără victime" (jocurile de noroc, consumul de droguri, alcoolismul sau chiar prostituţia) care, consideră unii autori, nu dăunează societăţii în ansamblu, dar sunt, totuşi, sancţionate. Pedeapsa aplicată în cazul lor nu are atât scopul de a restabili ordinea morală, cât a afirma conştiinţa colectivă a societăţii. Caracterul funcţional al crimei (devianţei) este, de fapt, complementar cu caracterul funcţional al sancţiunii. Afirmarea conştiinţei colective a societăţii se vădeşte puternic, mai ales, în situaţii de criză, de puternic dramatism, atunci când anumite acte deviante ofensează profund şi grav sentimentele publicului. Acesta este, de exemplu, cazul luării unor ostateci de către teroriştі sau al uciderii, în atentate teroriste, a unor conaţionali, situaţie de natură a mobiliza conştiinţa colectivă a naţiunii şi întări solidaritatea ei morală. Iar atunci când devianţii sunt identificaţi şi pedepsiţi, conştiinţa colectivă este, din nou, reafirmată, iar graniţele dintre acceptabil şi inacceptabil, dintre dezirabil şi indezirabil, sunt, din nou, trasate, reafirmându-se viabilitatea principiilor, normelor şi valorilor sociale. Devianţa are, în acest sens, o funcţie dublă: unifică grupul şi stabileşte graniţele dintre comportamentale acceptabile (prescrise) şi cele inacceptabile (proscrise)[13] . Kai Erikson sublinia, în acest sens, că, cel mai adesea, oamenii disting limitele acestor graniţe prin confruntare, testând, în mod constant, validitatea acestor limite [14]. Această confruntare are un caracter public şi reprezintă un prilej de verificare de către devianţi a sprijinului sau opoziţiei publicului faţă de ei. Este cazul, de pildă, a mişcărilor homosexualilor în favoarea afirmării drepturilor şi identităţii lor ca minoritate sexuală.

Edward Sagarin aprecia că o funcţie importantă a devianţei o reprezintă promovarea conformităţii sociale. „Una dintre cele mai eficace metode de a ţine majoritatea oamenilor aliniaţi este aruncarea unora în afara liniei. Aceasta face ca restul populaţiei să rămână nu numai aliniată, dar, în acelaşi timp, temătoare de eventualitatea excluderii" [15] .

Devianţa poate reprezenta, în anumite situaţii, şi o „supapă de siguranţă" pentru societate, în măsura în care poate uşura frustrări şi elibera tensiuni. În acest sens, prostituţia rămâne o instituţie tolerată în majoritatea societăţilor. Kingsley Davis aprecia că prostituţia are un caracter funcţional pentru societate[16], deoarece permite celor care nu pot negocia relaţii sexuale normale, datorită aspectului lor respingător (cocoşaţi, estropiaţi etc.), să-şi satisfacă

---

[13] Beth B. Hess, Elisabeth W. Markson, Peter J. Stein, ***Sociology***, third edition, New York, Macmillan Publishing Company, 1988, p. 139.

[14] Kai Erikson, ***Wayward Puritans***, New York, Wiley, 1966.

[15] Edward Sagarin, ***Deviants and Deviance***, New York, Praenger, 1975, p. 14.

[16] Kingsley Davis, ***Prostitution***, în Robert K. Merton, Robert A. Nisbet, (Eds.), ***Contemporary Social Problems***, New York, and Burlingame, Harcourt, Brace and World, Inc., 1961, p. 262–288.

trebuințele erotice. În absența acestei supape de siguranță care este prostituția, instinctul sexual al celor menționați ar fi dirijat pe căi lăturalnice, adeseori periculoase pentru societate. Prostituția are, pe de altă parte, rolul de a întări standardele de moralitate, deoarece distinge între respectabilitate și promiscuritate, oferind posibilitate bărbatului de a-și satisface fantasmele sexuale, fără să atenteze la stabilitatea căminului. Deși mișcările feministe, așa cum este cazul Federației Internaționale Aboluționiste al cărui congres s-a ținut în septembrie 1994, în București, se declară categoric contra prostituției ca formă de exploatare sexuală a femeii, diferitele anchete făcute asupra prostituatelor au arătat că acestea preferă profesia lor muncii în fabrică, care, dincolo de faptul că este mai obositoare, le aduce venituri mult mai mici. Prostituția este, în același timp, o afacere importantă, o adevărată „industrie a sexului" care permite crearea unui număr însemnat de slujbe atât pentru cei implicați în rețelele ei, cât și pentru cei care le controlează. „În acest sens, poliția depinde de infracțiune, la fel cum psihiatrii investesc un interes legitim față de boala mentală "[17].

O altă funcție importantă a devianței o reprezintă posibilitatea de a exprima, prin intermediul ei, nemulțumirile față de anumite norme inechitabile. Mișcările sindicale, demonstrațiile, protestele și revoltele, despre care autoritățile clamează că reprezintă atentate la ordinea socială, pot atrage atenția că normele nu sunt adecvate. Devianța poate reprezenta, deci, un indiciu că însuși sistemul social sau anumite paliere ale sale sunt prost organizate, motiv pentru care sunt necesare o serie de reforme. Protestele studenților români, manifestate adeseori prin dezordine și tulburări (de exemplu, oprirea circulației rutiere), în legătură cu insuficiența locurilor în cămine a atras atenția publicului că activitatea senatelor sau a administrațiilor universităților este deficitară, la fel ca și măsurile elaborate de Ministerul Educației și Învățământului.

O concepție interesantă în ceea ce privește funcționalitatea devianței aparține sociologilor americani Robert Dentler și Kai Erikson[18], care consideră că însuși grupul social tinde să induce, să susțină și să permită comportamentul deviant ca rol instituționalizat. Devianța are, în acest sens, următoarele funcții:

a) prezența ei în cadrul grupului oferă un contrast puternic între recompensarea conformității și sancționarea actelor indezirabile, normele devenind mult mai evidente pentru membrii grupului, în cazul încălcării lor. Deși deviantul poate primi recompense în afara structurii convenționale de distribuire a recompenselor, el are rolul de a defini importanța respectării normelor pentru a obține recompense pe căi legitime;

---

[17] Beth B. Hess, Elisabeth W. Markson, Peter J. Stein, *op.cit.*, p. 140.

[18] Robert A. Dentler, Kai T. Erikson, *The Functions of Deviance in Groups* în Delos H. Kelly, *Deviant Behavior. A Text-Reader in the Sociology of Deviance*, New York, St. Martin's Press, 1984, p. 90–103.

b) devianța contribuie la echilibrul grupului și la menținerea nivelelor sale medii de performanță. Ea are funcția de a arăta că unii indivizi sunt mai performanți decât alții în respectarea normelor, dar, în același timp, pune în evidență faptul că nici-o normă nu are relevanță decât cu ajutorul devierilor „reglate" de la cerințele ei;

c) comparația conformității cu devianța permite evidențierea granițelor în interiorul cărora un comportament este acceptabil. Această comparație oferă, în același timp, identitate grupului respectiv, prin faptul că pune în evidență normele care-l definesc;

d) devianța are funcția de a testa limitele de la care o conduită va fi suficient de periculoasă pentru solidaritatea grupului pentru a fi reprimată. Ea oferă membrilor grupului mărturia și garanția că numai actele deviante grave vor fi pedepsite. Una din obligațiile principale ale rolului de deviant este tocmai testarea acestor limite.

Devianța, conchid cei doi autori, nu este atât o reflectare a personalității actorului, ci a structurii grupului, care oferă o identitate distinctă devianților, la fel ca și roluri funcționale pentru coeziunea socială a acestui grup.

Dat fiind caracterul impropriu și echivoc al noțiunilor de funcție și disfuncție, Robert K. Merton a încercat să codifice în mod științific cele trei postulate fundamentale ale funcționalismului, care, utilizate, în mod necritic, au transformat această orientare într-o veritabilă mișcare ideologică[19].

a) *postulatul unității funcționale* conform căruia toate acțiunile sociale și toate elementele culturale sunt funcționale pentru un sistem social. Acest postulat, susținut, între alții, de către antropologii A. R. Radcliffe-Brown și B. Malinkowski, susține că toate părțile unui sistem social se află în armonie și coeziune deplină unele cu altele, în așa fel încât nu există nici-un conflict important care să perturbe unitatea sistemului. Pentru Merton, noțiunea de *unitate funcțională* nu poate reprezenta un postulat, deoarece gradul de integrare a părților sistemului este, de fapt, o „variabilă empirică" care se modifică în funcție de condițiile social-istorice. Funcția religiei, de exemplu, nu contribuie, în mod universal, așa cum credea Durkheim, la integrarea socială și solidaritatea umană. Această funcție, valabilă doar pentru societățile primitive, nu se realizează în societățile europene moderne în care coexistența mai multor religii determină multiple resurse de conflict social. Acest exemplu, demonstrează – sublinia Merton – că ceea ce pentru un sistem social sau pentru o parte a sa este *funcțional*, pentru un alt sistem sau parte este *disfuncțional*. Orice teorie a analizei funcționale trebuie să specifice, deci, care dintre elementele unei anumite societăți sau culturi au consecințe cu caracter funcțional și care elemente au ca-

[19] Robert K. Merton. *Social Theory and Social Structure*. enlarged edition. New York, London. The Free Press. Collier-MacMillan. Ltd., 1968. p. 73–136.

racter disfuncțional. În orice societate pluralistă, postulatul unității funcționale, care susține consensul deplin al părților, este contrazis de marea diversitate și variabilitate a sistemelor normative din perspectiva cărora caracterul funcțional sau disfuncțional al unei acțiuni anumite este *relativ*:

b) *postulatul funcționalismului universal*, care susține că toate activitățile sociale și toate elementele culturale au funcția pozitivă, cu caracter universal, de a promova sau a menține sistemul social. De exemplu, B. Malinowski și C. Kluckhohn au subliniat, în dese rânduri, ideea că toate elementele unei culturi au funcția de a păstra sau menține tradițiile sociale. Această idee, aprecia Merton, este eronată, întrucât pot exista și elemente culturale cu caracter disfuncțional. În mod real, pot exista atât consecințe funcționale, care au un efect benefic pentru sistem, cât și consecințe disfuncționale, care îi pot amenința echilibrul. În ceea ce privește noțiunea de funcție și disfuncție, observa Merton, există două tipuri de presupuneri eronate cu care operează analiza funcțională:

- tendința de a reduce observațiile sociologice numai la contribuțiile cu caracter pozitiv (funcțional) ale elementelor unui sistem social;

- tendința de a confunda categoriile subiective de *motiv* sau *scop* cu categoria obiectivă de *funcție*.

Prima presupunere este eronată, consideră Merton, deoarece pot exista atât contribuții sau consecințe cu caracter pozitiv (funcțional), cât și contribuții sau consecințe cu caracter negativ (disfuncțional) pentru sistem. Cea de a doua presupunere este, de asemenea, eronată, întrucât nu întotdeauna categoriile subiective de motiv sau scop coincid cu categoria obiectivă de funcție. Pot exista, astfel, consecințe obiective ale unor convingeri, credințe sau atitudini subiective cu caracter neintenționat, adică funcții *latente*, care se deosebesc de funcțiile *manifeste*, adică consecințe obiective ale unor credințe sau convingeri cu caracter intenționat. De exemplu, în concepția lui Durkheim, sancțiunea are atât o funcție manifestă (pedeapsa aplicată violatorului de normă), cât și o funcție latentă (întărirea solidarității grupului social). Prin noțiunea de funcție latentă, arăta Merton, un comportament aparent irațional poate avea consecințe funcționale pentru întreg grupul social. Acesta însemnă că, în viața normală, binele sau răul, pozitivul sau negativul nu pot fi clar delimitate, orice conduită sau acțiune morală implicând ambele dimensiuni. Acțiunile deviante pot apare nu numai ca urmare a unor acțiuni disfuncționale sau a unor disfuncții manifeste, dar și ca o consecință a unor acțiuni funcționale sau a unor funcții latente;

c) *postulatul indispensabilității funcțiilor*, în concordanță cu care orice activitate socială, orice credință și orice element social sau cultural (obicei, obiect material, idee etc.) reprezintă o contribuție indispensabilă pentru unitatea funcțională a sistemului. În mod real, aprecia Merton, pot exista activități sau

elemente ale căror funcții lipsesc sau sunt îndeplinite în mod inadecvat, rolul lor fiind preluat de o serie de alternative funcționale cu caracter echivalent denumite *substitute funcționale*. Din punct de vedere economic, de exemplu, furnizarea unor bunuri și servicii ilicite este identică cu oferta de bunuri și servicii licite, prima fiind substitutul funcțional al ultimei. Devianța poate fi, astfel, un substitut funcțional pentru acțiunile și conduitele sociale ale acelor grupuri sociale care nu pot accede la scopuri sociale legitime (succes, bunăstare economică, prestigiu etc.) prin mijloace legitime sau convenționale. Analiza efectuată de Merton demonstrează că noțiunea de funcție și disfuncție este relativă, în măsura în care acestea se manifestă în contexte spațiale și temporale diferite. Sintetizând caracterul funcțional sau disfuncțional al devianței, Albert Cohen sublinia următoarele ei funcții și disfuncții[20] :

a) **funcții**

- definirea și clarificarea riguroasă a normelor sociale, pentru a înlătura ambiguitatea acestora;
- creșterea solidarității emoționale a grupului;
- producerea unor schimbări necesare în sistemul social;
- considerarea conformității ca fiind mai dezirabilă decât devianța.

b) **disfuncții**

- eliminarea motivațiilor de conformare a membrilor societății;
- subminarea încrederii necesare în autoritatea normelor sociale;
- reducerea interdependenței necesare pentru funcționarea adecvată a sistemului social, și crearea unor conflicte între rolurile sociale.

În concluzie, ideea lui Parsons în concordanță cu care devianța are numai efecte distructive (disfuncționale) pentru sistemul social este eronată; toate concepțiile pe care le-am menționat încercând să demonstreze contrariul sau, cel puțin, să sublinieze că orice act deviant este și funcțional și disfuncțional, în același timp.

2. Explicații principale asupra cauzelor devianței în teoriile biologice și psihologice

Problema cauzelor devianței este una din cele mai vechi preocupări ale specialiștilor în acest domeniu. *Ce determină, de fapt, pe un individ să comită, ocazional sau frecvent, acte de devianță? Care sunt principalii factori care determină geneza unui comportament deviant?*

Chiar și publicul larg își pune frecvent aceste întrebări, încercând să răspundă la ele printr-o serie de presupuneri empirice sau clișee, care pun, cel

---

[20] Albert Cohen, ***Deviance and Control***, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1966.

mai des, în discuție rolul psihismului deviantului: „nu este sănătos", „este anormal" etc. La rândul lor, părerile diferiților specialiști sunt și ele împărțite. De totalitatea manifestărilor și actelor deviante se ocupă atât sociologii, cât și psihologii, psihiatrii, juriștii, criminologii, toți aceia preocupați de determinantele și implicațiile comportamentului uman. Fiecare dintre ei privește devianța din perspectiva propriei discipline, colaborarea interdisciplinară în acest domeniu rămânând, încă, un deziderat neîmplinit.

2.1 Contribuții europene la geneza sociologiei devianței

Sociologia devianței s-a constituit relativ târziu, în perioada postbelică, o dată cu conștientizarea de către sociologi a necesității existenței unei discipline aparte, care să nu aibă ca obiect de studiu doar încălcarea specifică a unei anumite norme (cea juridică, de exemplu), ci totalitatea de manifestări care implică violarea oricărei norme.

La baza dezvoltării sociologiei devianței stau, de fapt, progresele înregistrate în teoretizările făcute de către sociologi asupra două fenomene distincte: *criminalitatea*, pe de o parte, și *bolile psihice*, pe de altă parte, adică două fenomene care stau și în centrul preocupărilor criminologilor și psihiatrilor. Modelele etiologice elaborate în legătură cu geneza acestor fenomene au contribuit, în cea mai mare măsură, la geneza acestei discipline ale cărei paradigme fundamentale pot fi identificate încă din deceniul trei al secolului nostru. Premisele ei teoretice pot fi identificate, însă, în întreaga istorie a sociologiei moderne, o dată cu includerea în aria de preocupări a acesteia a problematicii normativității și rationalității, a raportului dintre norme, valori, comportament social, acțiune umană și ordine socială. În mod tradițional, această problematică a fost circumscrisă orientărilor teoretice de sorginte europeană, care și-au propus să evalueze sensul rationalității umane și relația acesteia cu ordinea și schimbarea socială. Aceste orientări au fost determinate, în esența lor, de profundele schimbări care au însoțit procesul de trecere de la societatea tradițională la cea modernă și care au adus în centrul atenției sociologilor problema legitimității normelor sociale, a reînnoirii valorilor, diferitelor aspecte ale relației dintre acțiunea umană și schimbarea ordinii sociale.

Pentru marii sociologi europeni, fondatori ai sociologiei ca știință, principalele întrebări la care trebuie să răspundă sociologii sunt următoarele: „de ce în orice societate există o coordonare a scopurilor și acțiunilor individuale?", „în ce condiții aceste scopuri și acțiuni intră în conflict cu exigențele ordinii sociale?", „ce rol au elementele raționale sau cele irationale în acțiunea umană?" Acestor întrebări au încercat să le răspundă marile sinteze teoretice elaborate de Durkheim, Weber, Pareto, Parsons etc. Contribuțiile lor sunt deosebit de importante pentru sociologia devianței, deoarece au schițat principalele premise teore-

tice ale problematicii acestei discipline, oferindu-i diferite modele, interpretări şi scheme de referinţă conceptuală, cum ar fi modelul anomiei şi delimitarea între normal-patologic (E. Durkheim), rolul raţionalităţii şi al iraţionalităţii în acţiunea umană (M. Weber şi V. Pareto), relaţia între integrarea socială şi sistemul social (T. Parsons) etc. Deşi au reuşit să evidenţieze caracteristici importante ale fenomenului de deviaţă, fără a-l denumi ca atare, exceptând concepţia lui Parsons, teoriile şi ipotezele pe care le-au folosit nu s-au sprijinit, întotdeauna, pe fapte, nefiind empiric verificabile, situaţie care a contribuit la caracterul lor speculativ. În Europa, spre deosebire de America, sociologia s-a elaborat, aşa cum se ştie, mai ales într-o direcţie teoretică, fiind promovată, mai degrabă, de sociologi „de cabinet", decât de cercetători de teren, preocupaţi de rezolvarea imediată a unor probleme practice. De aceea, principalele preocupări practice cu caracter european în aria devianţei nu au fost furnizate de sociologi, ci de către criminologi, psihologi şi psihiatri, interesaţi, mai cu seamă, de cauzele comportamentului criminal, ale conduitei sexuale aberante, ale bolilor şi debilităţilor psihice ş.a. Primele interpretări cu caracter ştiinţific în acest domeniu apar, în Europa, o dată cu abandonarea concepţiei „demonologice", larg răspândită în Evul Mediu, care atribuia demonilor sau spiritelor rele rolul principal în determinarea conduitelor cu caracter antisocial sau asocial. În secolul al XVIII-lea, prin Şcoala clasică de criminologie fondată de Cesare Beccaria (1737–1794), din Milano, explicaţia comportamentului deviant dobândeşte prima explicaţie laică cu caracter moralist. În concepţia lui Beccaria, care a scris o carte rămasă celebră, *Despre delicte şi pedepse*[1], acţiunile indivizilor nu sunt predeterminate, ci impun responsabilitatea morală, adică alegerea între bine şi rău, motiv pentru care sancţiunile în cazul săvârşirii unor acte „rele" nu trebuie să fie excesive, ci trebuie să se adecveze delictului comis, pentru că scopul pedepsei nu trebuie să-l constituie compensarea prejudiciului sau răului produs, ci „conservarea societăţii". În secolul al XIX-lea, Şcoala pozitivistă (italiană) de criminologie, reprezentată de Cesare Lombroso, Erico Ferri şi Raffaelo Garofalo, a propus o interpretare deterministă a crimei, după modelul ştiinţelor naturii, în sensul că individul, bun sau rău, criminal sau nu, este determinat în acţiunile lui de „forţe naturale" pe care nu le poate controla. Deosebirea dintre Şcoala clasică şi cea pozitivistă consta, în primul rând, în atenţia acordată fie crimei (Şcoala clasică), fie criminalului (Şcoala pozitivistă). Astfel, în Şcoala clasică de criminologie, crima era explicată ca un gen de calcul utilitar cu caracter raţional. Fiecare individ este liber să caute în acţiunile lui plăcerea şi să evite durerea, în aşa fel, încât în realizarea scopurilor

---

[1] În această lucrare, având titlul original *Dei delitti (e) delle pene*, autorul şi-a propus reformarea unitară a dreptului penal, promovând ideea că pedepsele trebuie să fie cât mai mici posibile, întrucât, prin „contractul social", oamenii au renunţat la minimul posibil al libertăţii lor.

sale să aleagă două soluții principale: fie soluții convenționale, fie soluții criminale. Soluțiile criminale sunt, desigur, mult mai atractive decât cele convenționale, întrucât solicită mai puțină muncă și produc mai mult profit. De aceea, sistemul justițiar trebuie bazat pe frânarea tendinței indivizilor de a alege soluții criminale, ansamblul de sancțiuni trebuind să fie organizat în așa fel încât plăcerea asociată cu crima să fie contrabalansată de durerea asociată cu pedeapsa. În Școala pozitivistă, dimpotrivă, accentul principal a fost pus pe criminal, trecându-se de la teoretizarea filosofică a crimei la cercetarea științifică a caracteristicilor criminalului.

2.2 Explicații biologice

Spre deosebire de Școala clasică, influențată de concepția raționalistă a Iluminismului, Școala pozitivistă a fost influențată de dezvoltarea puternică, în secolul al XIX-lea, a științelor naturii, a biologiei și, implicit, a metodei experimentale. Un reprezentant de frunte al Școlii pozitiviste a fost Cesare Lombroso (1836–1909) care a adoptat ca explicație deterministă a crimei modelul biologic. În concordanță cu ideile evoluționiste ale timpului, care considerau comportamentul uman ca expresie a instinctelor biologice, Lombroso a elaborat teoria „criminalului înnăscut", care a promovat teza tendinței înnăscute spre crimă a indivizilor caracterizați de un profil biologic distinct. Acest profil este definit, sublinia Lombroso, de multiple „stigmate" fizice, denumite semne ale „degenerescenței", adică anomalii sau deficiențe cu caracter anatomo-fiziologic, cum sunt: asimetrie craniană sau facială, frunte teșită, maxilare proeminente, nas plat, urechi mari, sensibilitate scăzută la durere etc. Cu alte cuvinte, în concepția lui Lombroso, constituționalitatea individului îl obligă să săvârșească, în mod constant, crime. Pentru a-și susține teoria, Lombroso, în calitate de medic la o închisoare, a măsurat câteva sute de cranii ale deținuților. Mai târziu, a fost acuzat că a disecat cadavrele acestora și pentru a se apăra de această acuzație, se pare, nedreaptă, și-a „dăruit" propriul său cap Muzeului de Psihiatrie și Antropologie Criminală din Torino fondat de către el, cap care există și astăzi într-un glob de cristal. Inițial, Lombroso a dorit să explice corelația existentă între tatuaj și comportamentul criminal, dar a trebuit să renunțe, întrucât această corelație nu corespundea unui model cauzal. În lucrarea sa principală, *Omul Delincvent*[22], el a subliniat ideea unei regresiuni atavice spre omul primitiv, echivalentă cu tendințele spre criminalitate ale acelor indivizi „degenerați", veritabile eșecuri genetice, care nu se pot adapta, în nici-un fel, la condițiile de viață ale societăților europene moderne. Concepția sa a servit ca bază pentru afirmarea unei noi teorii

[22] Titlul original al lucrării lui Cesare Lombroso, tradusă și în limba română (***Omul delincvent***, vol. I, București, Edit. „Măiastra", 1992) este ***L'uomo delinquente***, Torino, Bocca, 1876.

în domeniul sancțiunii. Dacă crima este determinată genetic, atunci se poate evita prin măsuri de eugenie (ameliorarea calităților biologice prin intermediul sterilizării) aplicate celor caracterizați de tendințe criminale. Deși, ulterior, criminologul italian și-a modificat concepția, pentru a sublinia existența unor așa-numiți „criminoizi", ale căror acte de infracțiune sunt determinate de influențele mediului social, numele său apare strâns legat de teoria criminalului înnăscut. Cercetările ulterioare, care au comparat mii de criminali și oameni „normali" nu au putut găsi nici-una din diferențele biologice evidențiate de către criminologul italian.

Ideea în concordanță cu care constituția corporală poate constitui un indiciu pentru propensiunea spre crimă a individului a fost elaborată înainte ca Lombroso să-și fi prezentat concepția și ea a fost reluată mai târziu. Franz Joseph Gall (1758–1828), întemeietorul frenologiei (*phren-* inteligență în limba greacă) a considerat, de exemplu, că facultățile psihice pot fi recunoscute după forma craniului. Forma craniului poate releva, credea el, dezvoltarea creierului și, implicit, a funcțiilor psihice. Elevul lui Gall, Johann Gaspar Spurzheim (1776–1853) a reușit să răspândească frenologia chiar în S.U.A. O asemenea concepție nu a fost niciodată confirmată științific și ea poate fi aplicată, în aceeași măsură, și criminalilor și geniilor.

În S.U.A., unul dintre cei mai cunoscuți susținători ai teoriei constituționalității a fost William Sheldon (1893–1977), care, cercetând un număr de 200 delincvenți juvenili, în vârstă de 15–21 ani, a evidențiat trei tipuri de corp (somato-tipuri sau tipuri somatice)[23]:

a) *mezomorf* – caracterizat de predominanța relativă a musculaturii și de trăsături atletice;

b) *endomorf* – definit de ușoare tendințe de grăsime în diferite părți ale corpului, membre scurte și piele catifelată;

c) *ectomorf* – caracterizat de un corp înalt, zvelt, fragil și delicat.

Deoarece aceste numere nu există în stare pură, ci în forme intermediare, Sheldon a dezvoltat un sistem de măsurare, prin care un individ poate fi exprimat prin trei cifre. Aceste cifre reprezintă gradul de mezomorfism, endomorfism sau ectomorfism al unui individ pe o scală de la 0 la 7, 0 reprezentând lipsa completă a trăsăturilor unui anumit tip somatic. Mezomorful pur are, de exemplu, numărul 171, endomorful pur are cifra 711, iar ectomorful pur are cifra 117. Cifra 444 caracterizează tipul intermediar „echilibrat". Măsurările făcute au arătat că bărbații americani au în medie cifra 4-4-3,5, iar femeile americane au în medie cifra 5-3-3,5. Pornind de la acest sistem de măsurare, Sheldon a pus în evidență strânsa asociație între tendința spre criminalitate și indivizii definiți de caractere

[23] William H. Sheldon, Emil M. Harti, Eugene McDermott. *Varieties of Delinquent Youth*. New York, Harper, 1949.

predominant mezomorfice, a căror constituționalitate specifică îi predispune spre agresiune, violență și delincvență. Pentru Sheldon, cei mai periculoși delincvenți sunt caracterizați de o structură constituțională mezomorfic-endomorfică, care determină o vitalitate puternică și absența inhibiției.

Concluziile cercetărilor lui William Sheldon au fost confirmate de soții Glueck care, fără a susține că structura mezomorfică a corpului este o cauză directă a tendinței spre criminalitate, au ajuns la concluzia că acest tip somatic predispune la anumite trăsături de personalitate cum sunt lipsa de sensibilitate în raporturile cu ceilalți și tendința de a acționa agresiv la frustrare[24]. Soții Glueck, care au încercat să elaboreze tabele de predicție a comportamentului delincvent, au pus în evidență corelația dintre biotipuri și importanța mediului social, considerând că tinerii caracterizați de trăsături mezomorfice beneficiază de mai puțină afecțiune și înțelegere din partea părinților sau a fraților și surorilor.

Toate cercetările menționate au stabilit numai legătura de asociere între tipul de constituționalitate și criminalitate, dar nu au putut pune în evidență raportul cauzal dintre acestea. O asemenea asociere nu se poate, însă, reduce la interpretări strict biologice, ci impune luarea în considerare și a mediului social. De exemplu, tinerii caracterizați de o musculatură puternică și caractere atletice tind să fie mai brutali sau mai agresivi, decât ceilalți, motiv pentru care aceștia din urmă îi tratează în funcție de aceste tendințe. Acest tratament poate determina, la rândul său, o intensificare a relațiilor tinerilor în conformitate cu percepția celorlalți despre ei[25]. Această explicație reprezintă o îmbinare între interpretarea biotipologică și teoria etichetării.

Deși modelul biologic explicativ al devianței nu a reușit să ofere dovezi convingătoare în sprijinul validității sale, el continuă să fie aplicat și astăzi, atât în interpretarea criminalității, cât și în cea a prostituției, homosexualității, alcoolismului sau consumului de droguri.

În deceniul 6 al secolului nostru, progresele geneticii au determinat o relansare a interesului pentru aplicarea modelului biologic în explicarea devianței. O serie de investigații făcute în acest sens au încercat să identifice relațiile posibile dintre comportamentul deviant și structura cromozomială (purtătoare de gene)[26]. S-a constatat, astfel, că femeile au doi cromozomi X (XX), în timp ce bărbații au un cromozom X și unul Y (XY). Pot exista, însă, și cazuri de mutații genetice, care determină ca o femeie la circa o mie să posede trei cromozomi X

---

[24] Sheldon Glueck. Eleanor Glueck. ***Unrevealing Juvenile Delinquency***. New York. Commonwealth Fund. 1950.

[25] Don C. Gibbons. ***Delinquent Behavior***. third edition. New Jersey. Englewood Cliffs. Prentice-Hall. 1981.

[26] John J. Macionis. ***Sociology***. second edition. New Jersey. Prentice Hall. Englewood Cliffs. 1989. p.204.

(XXX) iar în bărbat la aproximativ o mie să aibă încă un cromozom Y suplimentar (XYY). Unele cercetări au arătat că bărbații cu o asemenea structură cromozomială (așa numiții „superbărbați") pot fi găsiți cel mai des în închisori sau în instituții psihiatrice. Aceștia sunt mai agresivi decât alți bărbați, fiind definiți de un corp înalt și slab, de tendințe spre homosexualitate, un coeficient mai scăzut de inteligență și de tendința de a comite, aparent fără motivații, infracțiuni contra proprietății[7]. Asemenea constatări sunt, însă, îndoielnice, alte cercetări demonstrând că marea majoritate a bărbaților cu asemenea structură cromozomială, deși au o înălțime mai mare și trăsături mai viguroase, nu sunt înclinați spre agresivitate sau comportamente criminale.

În 1987, Christopher Jencks a cercetat un număr de 265 perechi de gemeni tineri, ajungând la concluzia că factorii genetici, în combinație cu influențele mediului social ar putea explica, în mod semnificativ, tendințele spre delincvență. Problema cromozomilor este, însă, departe de a fi clarificată pentru a se impune ca un factor explicativ al devianței, deoarece - așa cum am menționat - aceasta depinde, în primul rând, de reacțiile și percepțiile publicului și de acțiunile agenților de control social. Pe de altă parte, în cazul că ar putea fi testată și validată, teoria cromozomilor ridică probleme etice insolubile, în măsura în care nici-o persoană definită de o structură cromozomială distinctă nu poate fi sterilizată sau instituționalizată doar pe baza datelor biologice[8].

Există, astăzi, numeroase teorii care încearcă să susțină rolul important al factorilor biologici în determinarea comportamentului deviant. Biocriminologia, de exemplu, își propune să stabilească legătura care există între comportamentele violente și deprinderile de hrană, deficiențele de vitamine, prezența excesivă sau deficitul hormonal etc. Nici-una din aceste teorii nu este susținută de o evidență empirică suficientă și de o corelație statistică clară. Deficiențele tuturor acestor teorii sunt următoarele:

a) reduc lumea socială la cea biologică, în așa fel încât consideră că indivizii care „încalcă", prin construcție, normele biologice sunt și cei care încalcă cel mai frecvent, sociale.

b) explicațiile nu reușesc să diferențieze, în mod evident, deviații de nondevianți, deoarece sunt axate exclusiv asupra unor cazuri rare din punct de vedere statistic, „anormale" în raport cu media biologică. Dar, în acest mod, devianța comisă de cei „normali" este ignorată.

c) cercetările sunt întreprinse, cu precădere, asupra celor aflați în închisori sau în instituții psihiatrice, adică asupra deviaților care nu „au succes"

---

[7] Frank Schmalleger. *Criminal Justice Today*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1991, p.78

[8] Frank Schmallenger, *op.cit.*, p. 78-79

în cariera lor deviantă. Rămân, în acest fel, neexplicate cauzele conduitelor deviante ale celor care au succes, în acest sens, adică cei neidentificați;

d) ignoră rolul proceselor sociale și a reacțiilor sociale, care pot amplifica sau reduce devianța.

2.3 Explicații psihologice

În cursul timpului, au fost elaborate în aria devianței nu numai explicații cu caracter biologic, dar și interpretări psihologice. Primele studii cu caracter biologic, aplicate în cazul criminalilor, ca un grup definit de un comportament deviant specific, plecau de la ipoteza unor deficiențe mentale cu caracter ereditar, care determină, mai ales, crimele cu caracter patologic. Aceste studii încercau să demonstreze că deficiențele cu caracter psihic, handicapul mental, în general, reprezintă cauze fundamentale ale propensiunii spre crimă. Richard Dugdale, de exemplu, la sfârșitul secolului al XIX-lea (1877) a considerat *degenerarea mentală* ca o importantă determinantă a comportamentului criminal. Cercetările lui, bazate pe metoda arborelui familiei (ascendenți și descendenți) au arătat că descendenții, peste generații, a unor persoane vicioase sau criminale, vor deveni degenerați social, caracterizați de tendințe deviante puternice[29]. La rândul său, Henry Goddard, la începutul secolului al XX-lea (1913), a evidențiat faptul că indivizii care provin dintr-o ascendență mental tarată, prezintă cele mai pronunțate tendințe de antisocialitate[30].

O dată cu concepția lui Freud, capătă răspândire modelul explicativ psihiatric al devianței[31]. Teoria lui Freud postulează, așa cum se știe, existența, în structura psihică a persoanei, a trei componente principale:

a) *sinele* (locul unde se nasc pulsiunile instinctuale, izvorul primordial de energie al psihismului);

b) *supraeul* (instanța psihică prohibitivă, care interzice exteriorizarea pulsiunilor inconștiente);

c) *eu-l* (sistemul conștient de producere și control al comportamentului la nivelul căruia se rezolvă conflictele dintre *sine* și *supraeu*).

În raport cu acest model explicativ, comportamentul criminal, în special cel violent, este caracterizat de un supraeu slab care nu poate controla tendințele inconștiente emanate de către sine. Psihopații sau sociopații sunt, în special, definiți de acest deficit al supraeului.

De asemenea, într-o altă interpretare a concepției freudiene, o funcție importantă a *eu*-lui constă în favorizarea *sublimării*, adică substituirea dorințelor

---

[29] *Idem*. p.81.

[30] *Idem*.

[31] Vezi. Sorin M. Rădulescu. ***Anomie, devianță și patologie socială***. București. Edit. Hyperion XXI. 1991. p.79–83.

inconştiente de către activităţi sociale utile şi deziderabile. Copii care sunt socializaţi în mod inadecvat în familie, lipsindu-le afectivitatea şi controlul părinţilor, nu reuşesc să ajungă la această sublimare, ajungând, mai frecvent decât alţii, delincvenţi. Pe de altă parte, în concordanţă cu tezele lui Freud, anumite activităţi deviante autodestructive, cum sunt fumatul, sinuciderea, alcoolismul sau consumul de droguri, nu sunt altceva decât o formă de exprimare a dorinţei de moarte, a *Thanatosului*, pe care orice individ îl posedă în mod inconştient.

Unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai concepţiei psihanalitice în criminologie a fost August Aichorn (1878–1979) care a încercat să explice tendinţele delincvenţei juvenile prin excesele afecţiunii parentale[32]. Acestea, credea criminologul american, pot da naştere unei personalităţi care se adaptează deficitar la mediu deoarece este axat în special, pe căutarea plăcerii. Tendinţele acestei personalităţi (exprimabile în acte de vandalism sau de delincvenţă) se datoresc unui dezechilibru determinat de dezvoltarea nearmonioasă a *eu*-lui, care se dezvoltă în timpul primei copilării, şi care împiedică controlul adecvat al plăcerilor şi dezvoltarea simţului moral.

Psihanaliza a avut şi mai largă răspândire în Occident în legătură, mai ales cu tratamentul psihoterapeutic acordat diferitelor categorii de indivizi devianţi printre care infractorii periculoşi deţinuţi în închisori, consideraţi nu atât criminali, cât bolnavi psihici. Din punct de vedere teoretic, ea postulează explicaţii prea vagi ale comportamentului deviant, utilizând termeni echivoci care se pretează la mai multe interpretări. Pe de altă parte, cercetările desfăşurate în baza modelului psihanalitic sunt bazate pe eşantioane limitate, reduse ca întindere, formate, în special, din pacienţi instituţionalizaţi. În plus, accentul cade pe individ şi nu pe grupuri, pe interpretările de tip psihiatric care nu sunt deloc testabile. De exemplu, ideea că experienţele socializatoare negative din timpul primei copilării au o influenţă deosebită asupra formării unei personalităţi deviante poate fi contrazisă de faptul că multe persoane care trec prin aceleaşi experienţe nu devin deviante. Un rol important îl joacă, în acest sens, factorii sociali, normele şi valorile grupului social mai larg, influenţele şcolii, ale prietenilor etc.

La fel ca şi explicaţiile cu caracter biologic, cele cu caracter psihologic posedă o multitudine de interpretări, care au ca premisă ideea fundamentală că trăsăturile individuale ale personalităţii sunt determinate în geneza devianţei. Dacă iniţial criminalul era privit ca un „tarat" sau „degenerat" psihic şi moral, caracterizat prin debilitate mentală, egoism, frustrare (deprivare) afectivă, agresivitate, tendinţe obsesive, anomalii sexuale şi incapacitate de a discerne conţinutul şi sensul normativ al prescripţiilor morale şi juridice, ulterior au fost invocate,

---

[32] August Aichorn, *Wayward Youth*. New York, Meridian Books, 1955.

atât în cazul criminalilor (infractorilor), cât şi în cazul altor categorii de devianţi (prostituate, homosexuali, alcoolici, consumatori de droguri), elemente explicative cum sunt incapacitatea de control individual asupra emoţiilor şi sentimentelor, tulburările de personalitate, egocentrismul (centrarea pe propriul eu), izolarea comunicaţională, lipsa afectivităţii, experienţele traumatizante etc. Pentru a evidenţia toate aceste trăsături caracteriale şi de personalitate, au fost utilizate multiple teste şi scale de evaluare, având ca scop principal identificarea formelor „anormale" ale structurii psihice care defineşte pe indivizii devianţi. Asemenea teste pleacă de la premisa că „devianţa" este un act individual, separat de interacţiunile sociale şi contactele cu o anumită subcultură deviantă. Ele au pus în evidenţă trăsături[33] cum sunt: gradul de securitate emoţională, agresivitate, conformitate, conştientizare, sinceritate, încredere, sugestibilitate etc. Încercând să distingă între trăsăturile de personalitate ale devianţilor şi nondevianţilor, evaluările făcute prin intermediul acestor teste au fost şi sunt în continuare, prea puţin concludente, întrucât între cele două categorii apar diferenţe numai în legătură cu opţiunea pentru „valorile deviante sau criminale"[34], toate celelalte aspecte ale personalităţii lor fiind relativ identice. De exemplu, rezultatele testelor de inteligenţă aplicate deţinuţilor din mediul penitenciar şi restului populaţiei au arătat că diferenţele dintre coeficienţii de inteligenţă (IQ) acestor grupuri distincte sunt neglijabile. Dimpotrivă, dacă se presupune că, în general, populaţia penitenciarelor este alcătuită din indivizi mai puţini abili, care au fost identificaţi, judecaţi şi condamnaţi, în timp ce o parte importantă dintre infractori se află încă în libertate, datorită abilităţii lor de a se sustrage controalelor instituţionale, se poate aprecia că, în medie, populaţia infracţională este mult mai inteligentă decât cea noninfracţională[35].

Ca un alt exemplu, deşi au fost făcute diferite încercări de a identifica trăsăturile fundamentale ale structurii de personalitate care caracterizează pe homosexuali, rezultatele au fost neconvingătoare. Astfel, în S.U.A., cu ajutorul unor baterii de teste de personalitate şi de atitudini, ca şi prin intermediul unor biografii sociale, au fost obţinute o serie de trăsături psihice care caracterizau un grup de 30 de homosexuali. Prezentate evaluării făcute de doi experţi care nu

---

[33] Conform cu Marshall B. Clinard, Robert F. Meier. *Sociology of Deviant Behavior*. fifth edition. New York, Chicago, San Francisco, Dallas, Holt, Rinehart and Winston, 1979, p.109.

[34] Daniel Glaser. *Adult Crime and Social Policy*. New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1972, p.23.

[35] Alfred M. Mirande. *The Age of Crisis: Deviance, Disorganization and Societal Problems*. New York, Evanston, San Francisco, London, Harper and Row Publishers, 1975, p.181.

cunoşteau pe subiecţi, aceste trăsături nu au fost în măsură să distingă între homosexuali şi heterosexuali[36].

Criticile care s-au făcut tuturor acestor interpretări cu caracter psihologic au evidenţiat următoarele lor puncte vulnerabile:

a) majoritatea teoriilor pe care sunt bazate nu se pot testa empiric şi nu pot diferenţia devianţii de nondevianţi,

b) pleacă de la premisa că, în general, comportamentul uman este constituit din caractere statice, izolate între ele, neţinând seama că orice comportament este variabil, manifestându-se în roluri sociale distincte dintre care numai câteva sunt deviante;

c) ignoră influenţa contextelor sociale şi a reacţiilor faţă de devianţă, care fac ca unul şi acelaşi comportament să fie considerat când deviant, când conform cu normele;

d) nu precizează dacă trăsăturile de personalitate identificate erau prezente înainte ca să apară conduita deviantă sau după apariţia acesteia, ca rezultat al procesului de etichetare;

e) deşi majoritatea acestor interpretări caută cauzele comportamentului deviant la nivelul experienţelor timpurii dobândite în familia de origine, diverse studii cu privire la socializarea din cursul vieţii adulte au arătat că şcoala, ocupaţia şi chiar anturajul au, deseori, o importanţă mai mare în etiologia conduitei deviante, decât familia de origine.

Pentru a remedia o parte din aceste deficienţe, au fost propuse şi alte teorii care au încercat să ia în consideraţie rolul combinat al factorilor biologici şi psihologici. Teoria „învăţării sociale", de exemplu, pleacă de la ideea că există mecanisme fiziologice sau biologice ce predispun la devianţă, dar acestea se manifestă prin intermediul procesului de învăţare a comportamentului deviant cu ajutorul modelelor de conduită preluate din familie, mass media, subcultura de apartenenţă. La rândul său, sociobiologia şi-a propus să pună în evidenţă rolul bazelor biologice ale comportamentului social, subliniind faptul că agresivitatea, egoismul şi altruismul se conservă şi se transmit prin selecţie naturală, permiţând supravieţuirea la mediu a anumitor indivizi mai bine dotaţi pentru a face faţă luptei pentru supravieţuire.

Dincolo de excesele lor, aceste teorii au arătat că etiologia devianţei nu se poate reduce la modele teoretice unilaterale, ci impune luarea în considerare a unor factori aflaţi în interacţiune unul cu altul şi printre care cei sociali au o importanţă deosebită.

---

[36] Evelyn Hooker, *The Adjustment of the Male Over Homosexuals*, New York, Holt, 1983.

Născându-se din acest impas, din dificultatea de a găsi la nivelul exclusiv al biologicului sau psihologicului o interpretare etiologică coerentă, sociologia devianței și-a propus, încă de la început, depășirea acestor interpretări exclusiviste, pentru a se concentra, cu prioritate, asupra factorilor sociali externi, și a condițiilor colective de viață care ar putea explica, în mod mai adecvat, geneza devianței.

3. Psihiatria socială ca premisă a sociologiei devianței. Normal și patologic din perspectivă psihiatrică

În domeniul distinct al bolilor psihice, alături de modelele clinice cu caracter descriptiv (nosociologice sau nosografice), concepțiile psihiatrice au evidențiat, treptat, un model al „normalității", capabil să definească și să delimiteze caracteristicile și trăsăturile de personalitate principale ale individului „normal", în raport cu cel caracterizat printr-o sănătate mentală deficitară și care tinde, din această cauză, să săvârșească acte deviante.

Comportamentul *normal* – subliniază psihiatrii – este o conduită rațională și predictibilă, dezvoltată de acei indivizi care respectă regulile sociale, au responsabilitatea sau discernământul actelor întreprinse, participă la viața comunitară, dezvoltă atitudini și reacții în consens cu modelul normativ și cultural al societății din care fac parte.

Dimpotrivă, comportamentul *patologic* al bolnavului psihic implică iraționalitate, nepredictibilitate, reacții imprevizibile, incapacitate creativă, lipsă de responsabilitate sau discernământ, izolarea față de comunitatea socială, dezvoltarea unor atitudini asociale, neinteligibile, care pot intra, în anumite condiții, în conflict cu modelul normativ și cultural al societății.

„Încălcând" în mod involuntar normele cu caracter clinic care definesc personalitatea normală, sănătoasă din punct de vedere mental, bolnavul psihic poate comite, adeseori, acte cu caracter deviant. Boala psihică, „nebunia" în sensul profan al termenului nu este însă echivalentă cu devianța. Așa cum subliniam anterior, spre deosebire de devianță, *care este un fenomen social, anormalitatea (boala) psihică este un fenomen psihopatologic*. Ambele fenomene reprezintă obiectul specific de studiu al unor discipline particulare: sociologia, pe de o parte (mai precis, sociologia devianței), psihiatria (cea clinică) pe de altă parte. Fiecare dintre aceste două fenomene implică abateri de la norme cu caracter particular: *devianța* implică abaterea de la normele sociale sau culturale ale societății iar *boala psihică* implică abaterea de la normele cu caracter clinic (medical) care indică psihiatrului ce caractere prezintă o conduită sau o personalitate normală.

Trebuie precizat însă că normele (etaloanele) cu caracter clinic – medical sunt dependente ele însele de normele cu caracter social sau cultural, acestea din urmă fixând limitele de la care o conduită este calificată de către psihiatri ca fiind aberantă sau normală, înscriindu-se în aria patologicului.

Aceasta înseamnă că, dincolo de reperele de natură strict medicală care se referă la dezorganizarea psihismului, psihiatrii sunt obligaţi să ţină seama în evaluările lor de ordinea normală a societăţii, de normele şi valorile ei fundamentale.

Întrucât aceste norme şi valori diferă de la o societate la alta, boala psihică este receptată şi evaluată în mod diferit, în diferite comunităţi sau grupuri sociale.

Psihiatria comparativă sau culturală, care are ca obiect studiul relaţiilor între bolile (tulburările) psihice şi caracterele psiho-sociale ale unor naţiuni, popoare sau culturi, oferă multiple exemple care arată că diferitele societăţi în diferitele perioade istorice au nu numai criterii de diagnostic diferite, dar chiar concepte asupra normalităţii foarte diferite între ele. De exemplu, trăsături psihice cum sunt autismul (ruperea contactului cu lumea exterioară), indiferenţa afectivă, disocierea – împărţirea lumii întregi în imagini contradictorii între ele, sunt considerate normale de grupurile yogine din India, în timp ce în majoritatea ţărilor occidentale sunt privite ca simptome ale schizofreniei. Ca un alt exemplu, simptomele depresive aşa cum se prezintă ele în Europa sau în S.U.A. – sunt practic necunoscute la populaţiile din Africa. În acelaşi timp, simptomele de isterie – constând în teatralizarea şi dramatizarea excesivă a unor situaţii cu caracter psihotraumatizant – (existente pare-se mai mult la femei decât la bărbaţi, probabil datorită accentuatei ei expresivităţi patoplastice) şi-au redus intensitatea existentă în epoca victoriană, odată cu dobândirea de către femei a emancipării în raport cu bărbaţii. Aceasta nu înseamnă că o femeie neemancipată e isterică sau că un bărbat nu poate fi şi el isteric.

Sunt cunoscute cauzele de *isterie colectivă* considerate în Evul mediu ca posesiuni malefice – (vrăjitoarele din Salem) sau în timpul lui Hitler şi Stalin ca manifestări de adeziune politică – care astăzi par desuete şi ridicole (cauze: mimetismul, contagiunea colectivă).

Toate aceste exemple demonstrează că o serie de tulburări psihice au o puternică coloratură socio-culturală (depind de normele şi valorile culturale), ceea ce face ca simpla explicaţie clinică – medicală să fie pusă sub semnul îndoielii.

Deoarece modelele nlsografice utilizate de psihiatri pentru a identifica şi a evalua „semnele" şi simptomele tulburărilor psihice diferă de la o perioadă la alta, de la o societate la alta şi chiar după diferite concepţii chiar în cadrul aceleiaşi societăţi şi întrucât tablourile clinice sunt atipice (se diferenţiază de la o naţiune la alta, de la un grup cultural la altul), se ridică întrebarea dacă scopul principal al psihiatriei este *boala* ca atare sau numai *ceea ce simte* pacientul?
Limba engleză (foarte rafinată – de altfel) are două noţiuni pentru a evidenţia această distincţie: *disease* = boala, aşa cum este identificată de medic; *ilness* = boala, aşa cum e percepută de pacient.

Date fiind aceste nelămuriri şi dileme ale psihiatriei, în lucrarea *Deviantă comportamentală şi boală psihică* (scrisă împreună cu un medic psihiatru), am pledat pentru ideea că, mai înainte de a fi o disciplină medicală ca atare, psihiatria

este o ramură a ştiinţelor umane care nu operează cu un model strict medical, ci cu o paradigmă comună mai multor ştiinţe: psihologie, sociologie, antropologie etc. Nu se poate înţelege pacientul decât plasat în mediul său de viaţă: familial, profesional, social.

Chiar obiectul principal de studiu al psihiatriei (şi anume, *anormalitatea* psihică) ridică o serie de echivocuri şi dificultăţi de înţelegere.

Anormalitatea psihică reprezintă, prin manifestările sale exterioare, o exprimare exagerată sau dezechilibrată a conduitei. Ea poate fi folosită – observă, pe bună dreptate, unii dintre teoreticienii psihiatriei – pentru acei indivizi care singularizează printr-o adaptare dificilă la exigenţele vieţii familiale şi sociale, pentru cei cu resurse intelectual deficitare sau pentru cei caracterizaţi prin stări nevrotice, psihotice, ori prin tulburări ale caracterului şi simţului moral.

Dacă încercăm să folosim sau să aplicăm această definiţie la diferiţi indivizi vom observa că nu există constante psihice care să-i caracterizeze pe toţi în mod similar: fiecare individ diferă din punct de vedere al capacităţii de adaptare la mediu, fiecare se caracterizează printr-un număr de resurse mai mult sau mai puţin deficitare, fiecare într-un moment sau altul al existenţei sale a dobândit o anumită stare nevrotică ca urmare a unui conflict sau situaţii individuale dificile, fiecare are anumite trăsături psihice: morale sau caracteristici care-l disting de ceilalţi indivizi.

De aceea, anormalitatea psihică la fel ca şi devianţa nu poate fi decât *relativă*, depinzând de modul în care este percepută în diferite grupuri sau comunităţi sociale, de definiţiile pe care le dau acestea anormalităţii, de normele sociale sau culturale care stabilesc raportul între normal şi patologic şi care sunt extrem de variabile în timp şi în spaţiu.

În afara acestei *anormalităţi psihice relative* care semnifică variaţiile conduitei unei persoane faţă de modelul cultural oferit de sociotip (personalitatea de bază), reprezentanţii antropologiei sociale sau culturale disting şi o aşa-numită *anormalitate psihică absolută* constând în deteriorarea profundă a psihismului şi în dificultatea accentuată de adaptare la exigenţele vieţii de grup (cazul debililor mintali sau imbecililor, oligofrenilor, hidrocefalilor, dar mai ales a „monştrilor" caracterizaţi prin anomalii craniene şi deficite psihice cronice (de al căror studiu se ocupă *TERATOLOGIA* – ştiinţa monstruozităţilor) – există şi aşa ceva nu numai în ordinea umanului, dar şi a socialului, culturalului, biologicului (Somnul raţiunii naşte monştri, Goya).

Distincţia între anormalitatea psihică relativă şi anormalitatea psihică absolută are însă doar un caracter teoretic nu şi unul practic, pentru că medicina psihiatrică le consideră pe ambele ca obiect de diagnostic şi tratament în raport cu criteriile medicale, acestor criterii lipsindu-le însă capacitatea de a putea identifica în ce măsură, o anumită conduită considerată ca anormală depinde fie de cauze endogene constituţionale (biologic), fie de cauze (determinate) exogene, care depind de mediul psihosocial. În general, criteriile de definire a bolilor psihice sunt foarte contradictorii şi diferă în funcţie de şcoli şi concepţii psihiatrice, în raport de locuri

şi perioade istorice, existând chiar în cadrul aceleiaşi societăţi concepţii etiologice (explicative) diferite.

Nu există criterii valide ştiinţific care să poată evidenţia o relaţie unitară între determinantele de ordin biologic, psihologic, social sau cultural.

În prezent, interpretarea faptului psihopatologic în psihiatrie implică două orientări principale:

a) interpretarea *„organicistă"* care consideră că bolile psihice apar ca urmare a unor modificări (perturbări) de natură organică (endogenă) cum ar fi traume, infecţii (intoxicaţii) şi influenţe genetice;

b) interpretarea psihogenetică care consideră că bolile psihice au cauze exogene, datorându-se influenţelor perturbante ale mediului social (psiho-traume cu caracter familial, eşecuri cu caracter profesional, conflicte cu anturajul, dificultăţi inerente existenţei etc.).

Nici-una din aceste interpretări nu reuşeşte să explice în mod valid geneza anormalităţii (a faptului psihopatologic) pentru că ignoră determinarea complexă, biopsihosocio-culturală, a personalităţii umane.

Pentru acest motiv, în ultima vreme capătă tot mai multă pondere preocupările de *psihiatrie socială*, care îşi propun să explice bolile psihice plecând de la contextele sociale de viaţă ale bolnavului psihic (cunoaşterea vieţii personale, atitudinile şi relaţiile familiale şi profesionale, evenimentele sociale, dificultăţile emoţionale, starea de stres datorită ritmurilor de viaţă induse de diferitele schimbări în statusul social etc.).

În *psihiatria socială* (sociopsihiatrie), criteriile strict medicale se conjugă cu criteriile *sociologice*, astfel că această nouă disciplină îşi propune să studieze influenţa factorilor sociali asupra patologiei psihice şi consecinţele pe care le are aceasta asupra societăţii. Obiectul ei nu mai este, ca în psihiatria clinică, individul izolat, desprins de influenţele mediului social şi cultural, ci omul integrat în întreaga sa existenţă umană, omul integrat „structurilor sociale, familiale sau profesionale", individul care se raportează la valori şi norme, la ceilalţi semeni ai săi. Apariţia acestei noi discipline a făcut şi ea posibilă fundamentarea sociologiei „devianţei" ca ramură distinctă

CAPITOLUL III
TEORII SOCIOLOGICE PRINCIPALE CU PRIVIRE LA GENEZA DEVIANȚEI. MODELUL TEORETIC AL ANOMIEI

1. Clasificarea teoriilor sociologice în domeniul devianței

Spre deosebire de teoriile sau interpretările biologice sau psihologice cu privire la geneza devianței, teoriile sau concepțiile sociologice pun accentul fie pe rolul structurilor sociale, fie pe rolul proceselor sociale care determină devianța. În contextul acestor teorii, devianța este privită atât ca o violare normativă, cât și ca o definiție socială aplicată acelor indivizi care nu seamănă cu toată lumea. În ansamblul lor, teoriile sociologice cu privire la devianță pot fi clasificate în următoarele categorii principale[1]:

1) *teorii normative* – sunt acele teorii care consideră devianța ca o abatere de la normele unei societăți sau ale unui grup social, ca o violare a regulilor care reglementează viața colectivă. La rândul lor, teoriile normative se pot clasifica în două categorii:

a) *teorii structurale* – adică teorii care își propun să evidențieze că devianța este efectul unor factori structurali sau al unor mecanisme structurale, care acționează la nivelul întregii societăți. Aceste teorii consideră, de asemenea, că devianța poate fi produsul unor schimbări intervenite la nivelul întregului sistem social ca urmare a trecerii de la o perioadă istorică la alta. Un exemplu de teorie structurală este teoria lui Émile Durkheim cu privire la *anomie*[2], ca o stare de dezordine sau de perturbare normativă ce împiedică pe indivizi să dezvolte conduite în funcție de repere clare și precise. Epocile de schimbare socială (de trecere de la o anumită ordine socială la alta) sunt însoțite, în mod frecvent, de asemenea stări de dezorientare normativă determinate de conflictul dintre vechile și noile norme sociale, de contradicția care apare între scopurile acțiunii și normele care o reglementează. Un alt exemplu de teorie structurală este teoria *anomiei* dezvoltată de către Robert

---

[1] Conform cu Allen E. Liska. ***Perspectives on Deviance***. second edition. New Jersey. Prentice-Hall. Englewood Cliffs. 1987. p.12–13.

[2] Émile Durkheim. ***De la division du travail social***. Paris. F. Alcan. 1893 și ***Le Suicide. Étude de sociologie***. Paris. F. Alcan.1897 (ediții originare).

Merton[3] . Această teorie consideră că devianța este un produs direct al rupturii (discrepanței) între scopurile culturale și mijloacele instituționale de a le transpune în realitate. Ca formă de adaptare la această ruptură (denumită de către Merton anomie), devianța implică respingerea, violarea sau eludarea normelor existente, ori inovarea unor norme noi;

b) *teorii procesuale* – sunt acele teorii care consideră că devianța, ca violare normativă apare ca urmare a unui proces format din mai multe etape, la capătul cărora violatorul de normă își asimilează toate atributele identității de deviant. Un exemplu de teorie procesuală este cea elaborată de către Howard Becker cu privire la fumătorii de marijuana[4]. Sociologul american evidențiază că aceștia trec, mai întâi, printr-o etapă de socializare sau învățare socială, în cursul căreia învață să utilizeze drogul în mod adecvat, să-i identifice efectele și să definească senzațiile de plăcere produse. Etapa finală, a dobândirii identității de consumator regulat de marijuana, are loc în momentul în care individul respectiv, inițial un neofit, a asimilat toate atributele consumatorilor de droguri, în primul rând capacitatea de a lega utilizarea drogului de senzațiile agreabile produse;

2) *teorii relativiste* – pun accentul pe procesele definiționale (de definire) care conduc la „etichetarea" unei anumite conduite ca fiind deviante, procese care determină „cariera deviantă" a acelor indivizi care sunt deosebiți sau au atribute distincte față de ceilalți indivizi.

Pentru aceste teorii, devianța este o noțiune *relativă*, care nu are realitate în sine, ci doar prin procesul care o definește, ca atare, prin reacțiile membrilor societății față de o anumită încălcare normativă. La fel ca și teoriile normative, teoriile relativiste pot fi clasificate în două categorii:

a) *teorii structurale*, care își propun să explice că devianța este, de fapt, o definiție elaborată în raport cu normele existente. Un exemplu de teorie structurală cu caracter relativist este *teoria conflictului* elaborată de către Richard Quinney[5], care aprecia că definițiile crimei depind de structura economică inegalitară existentă în societatea capitalistă. În acest sens, cei care dețin puterea și resursele de bogăție au capacitatea de a defini orice conduită care încalcă privilegiile clasei dominante ca un act criminal. Din acest punct de vedere, devianța nu este atât o realitate, cât o definiție cu putere incriminatoare și sancționatoare;

---

[3] Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York, Free Press, 1968.

[4] Howard S. Becker, *Outsiders, Studies in the Sociology of Deviance*, New York, Free Press, 1963.

[5] Richard Quinney, *Critique of Legal Order: Crime Control in Capitalist Society*, Boston, Little Brown, 1974.

b) *teorii procesuale*, care pun accentul pe procesul de definire a devianței, pornind de la un act sau o conduită relativ inofensivă, care, ulterior, prin anumite mecanisme de interacțiune socială, ajunge să fie etichetată ca deviantă. Un exemplu sugestiv de teorie relativistă este teoria lui Edwin Lemert cu privire la paranoia[6]. În concordanță cu această teorie, persoanele paranoice sunt acele persoane ale căror reacții sociale agresive sau incompetente în situațiile de interacțiune cu membrii familiei sau ai anturajului determină etichetarea lor ca „persoane dificile", „indivizi problemă" și excluderea lor din comunitate. În acest sens, nu atât conduita lor deviantă primară este determinantă, ci mecanismele sociale care antrenează definirea lor ca persoane deviante. Astfel, cu excepția unor comportamente mai „nuanțate", constând în aroganță, insulte la adresa celorlalți și suspiciunea cu privire la „intențiile rele" ale acestora, indivizii paranoici prezintă comportamente relativ acceptabile. Aceste conduite determină, însă, reacția de excludere din grupul familial sau grupul de prieteni, care se adresează psihiatrilor sau polițiștilor pentru a lua măsuri (medicale sau coercitive) contra persoanelor paranoice. La rândul lor, aceste reacții determină reorganizarea simbolică a atitudinilor persoanelor în cauză față de sine și față de rolurile sociale care li s-au atribuit. Ca urmare, aceste persoane capătă, într-adevăr, atributele deviante care li se conferă, devenind persoane agresive, periculoase și suspicioase, veritabili bolnavi psihici excluși din comunitatea celor „normali".

3) *teorii ideologice* – sunt acele teorii care consideră devianța ca un act care atentează la ordinea socială și stabilitatea sistemului social. Un exemplu de teorie ideologică este teoria structural-funcționalistă a lui Talcott Parsons[7] în concordanță cu care devianța este o „ieșire" din repertoriul rolurilor sociale atribuite individului, o stare de „alienare" activă sau pasivă, pe care, însă, societatea are capacitatea de a o evita sau înlătura prin intermediul mecanismelor de control social care îi stau la dispoziție. O asemenea teorie are un caracter ideologic, deoarece își propune să apere ordinea sistemului social, considerând că orice act de devianță este un act care subminează bazele consensualiste ale sistemului social. Un alt exemplu de teorie ideologică este concepția

---

Edwin M. Lemert. *Paranoia and the Dynamics of Exclusion*. în Earl Rubington. Martin S. Winberg. (Eds.). *Deviance. The Interactionist Perspective. Text and Readings in the Sociology of Deviance*. second edition. New York. The Macmillan Ltd.. 1973. p. 106–115.

Talcott Parsons. The Social System. New York. London. Free Press. 1951.

reprezentanților paradigmei conflictului social[8] care consideră devianța ca un produs al „luptei de clasă" între clasele privilegiate și cele defavorizate.

Toate teoriile menționate utilizează două nivele explicative:

a) *nivelul macrosocial* – în raport cu care devianța este explicată prin intermediul mecanismelor generale care funcționează în societate;

b) *nivelul microsocial* – în funcție de care devianța este explicată prin intermediul subculturilor sau grupurilor de apartenență ale individului.

2. Anomia ca factor explicativ al devianței. Concepția lui Émile Durkheim

Émile Durkheim este primul sociolog care a analizat devianța dintr-o perspectivă structurală cu caracter macrosocial. Concepția sa a oferit o analiză generală a societății și a permis elaborarea unui cadru global pentru interpretarea fenomenului de devianță. Această concepție a plecat de la ideea că deregjarea normativă și disoluția conștiinței colective provoacă amplificarea tendințelor deviante existente într-o anumită societate, aflată într-un proces de schimbare socială accentuată. Durkheim, însuși, a trăit într-o perioadă istorică în care transformările produse, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de către expansiunea capitalismului ca sistem social, politic și economic, au adus în centrul atenției sociologilor noi aspecte legate de perturbarea ordinii sociale și iraționalitatea acțiunii umane, aspecte care au stat în și în atenția altor sociologi, printre care Max Weber și Vilfredo Pareto. În acea perioadă, încep să pătrundă în cunoașterea socială o serie de noțiuni noi, printre care criză, patologie socială, dezordine, inegalitate, constrângere, putere, conflict social etc., care puneau sub semnul întrebării viabilitatea capitalismului ca sistem, implicit validitatea ordinii normative impuse de acest tip de orânduire istorică. Comparativ cu elementele de ordine, „normalitate" și integrare socială, care defineau esența societăților tradiționale, evoluția societăților moderne părea marcată de o profundă dezordine, iraționalitate și, implicit, devianță. Astfel, spre deosebire de societățile tradiționale caracterizate de ierarhia clară a autorității, de conformism, mobilitate scăzută a relațiilor umane și slabe tendințe de schimbare socială, datorită imobilismului istoric al acestor societăți, societățile moderne sunt caracterizate – observa Durkheim – de dispersarea ierarhiilor de autoritate la mai multe niveluri, de nonconformism, mobilitate pronunțată a relațiilor umane, puternice tendințe de schimbare socială și devianță. O interpretare relativ similară, într-un alt context istoric, a fost dezvoltată în perioada interbelică de către sociologul

---

[8] Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, London, Routledge and Kegan Paul, 1959; John Rex, *Key Problems in Sociological Theory*, London, Routledge and Kegan Paul, 1961; Steven Spitzer, *Towards a Marxism Theory of Crime*, în „Social Problems", no.27, 1975, p.638–651; Richard Quinney, *op.cit.*, etc.

american William Ogburn, care referindu-se la procesul de schimbare socială de la un tip de societate la alta, sublinia următoarele: „În societățile imobile, ceea ce se face este bun, deoarece întotdeauna a fost bine făcut... Destinul și inevitabilitatea sunt acceptate și, întrucât există puține idei cu privire la condițiile schimbării, eforturile de ajustare sunt dirijate către modificarea comportamentului uman, în special prin interdicții și control... Dreptul este plenar; regulile conduitei morale sunt stabilite în detaliu și sunt urmate. Moravurile sunt strict respectate și devierea de la ele nu este permisă"... Dimpotrivă, „într-o societate în curs de schimbare, atitudinea dominantă este cea a perfecționării. Există, întotdeauna, o cale mai bună. Noul tinde să fie, cumva, favorizat. Progresul este o trăsătură a gândirii sociale... Autoritatea ca putere cedează rațiunii și evidenței, iar în perioade de criză apare dictatura. Nu există nici-un respect pentru lege și criminalitatea este mai frecventă. Codurile morale sunt ineficace, iar conduita adecvată se bazează pe inteligență în rezolvarea de probleme. Moravurile au o semnificație slabă. Deprinderile sunt dăunătoare, iar eu-l altora devine supărător. Comportamentul este în concordanță, mai mult, cu natura biologică și tendințele animale. Sentimentul de atașament la instituții nu este trăit, în timp ce ceremonialul tinde să decline" [9].

În cursul procesului de schimbare socială de la societățile tradiționale la societățile moderne – observa Durkheim – nu mai există valori comune, se pierde sentimentul apartenenței la comunitate, normele nu mai funcționează cum trebuie, nemaiputând să definească raporturi echitabile între membrii societății. Sesizând cu acuitate această ruptură a solidarității morale a indivizilor, ca urmare a tranziției de la ordinea socială specifică societăților tradiționale și cea caracterizată de societatea modernă, Durkheim a elaborat noțiunea de *anomie*, o noțiune-diagnostic pentru criza societății moderne[10], care avea să definească extrem de nuanțat „răul" de care suferă această societate, simptomele ei patologice, determinate de procesul de schimbare socială.

2.1 Anomia ca nedeterminare sau absență a limitelor acțiunii

Din punct de vedere etimologic, termenul de *anomie* provine din limba greacă (*a nomos* – fără norme), semnificând, la origine, starea de dezordine, nedreptate sau abuz. Reluând concepția filosofului francez J. M. Guyau, care a

---

[9] William F. Ogburn, *Social Change*, New York, Viking Press, 1992, p. 60–61; vezi și *Cultural Lag as a Theory*, în William F. Ogburn (Ed.), *On Culture and Social Change*, Chicago, University of Chicago Press, 1964, p.86–95.

[10] Vezi Sorin M. Rădulescu, *Homo Sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, București, Edit. „Șansa", 1994, p.145–181.

utilizat şi el această noţiune, dar într-un sens diferit[11] , Durkheim a folosit, pentru prima dată conceptul de anomie în lucrarea *Diviziunea muncii sociale* (1893)[12] . În această lucrare, Durkheim a oferit acestui concept semnificaţiile fundamentale de dereglare normativă, incapacitate de dirijare adecvată a conduitelor, dislocare a conştiinţei colective şi a moralităţii etc. Este important de subliniat că, pentru sociologul francez, moralitatea însemna mult mai mult decât simplul simţ al moralităţii fiecărui individ în parte. În concepţia sa, moralitatea semnifica atât o sursă a solidarităţii sociale, cât şi un important factor de reglare, de limitare reciprocă a intereselor, inevitabil egoiste ale indivizilor. Este moral – sublinia Durkheim – tot ceea ce leagă indivizii între ei, tot ceea ce îi limitează în libertatea lor absolută, pentru a-i face dependenţi unul faţă de celălalt, în cadrul aceleiaşi forme de asociere umană. Este moral, deci, tot ceea ce contribuie la asigurarea solidarităţii sociale, aşa cum este cazul religiei sau al dreptului. Pentru acest motiv, principale regulă morală de conduită care acţionează în orice societate – considera Durkheim – este realizarea, în fiecare individ a *tipului uman colectiv*, adică capacitatea de a semăna cu ceilalţi, de a se raporta la ei, de a le împărtăşi sentimentele şi credinţele. Este imoral, dimpotrivă, tot ceea ce se abate de la caracterele tipului colectiv, toate acele conduite prohibite sau ilicite care deviază de la exigenţele întăririi conştiinţei colective şi de la similitùdinea cu conduitele celorlalţi. Întreaga concepţie a lui Durkheim reprezintă o încercare de a rezolva paradoxul aparent că libertatea individului poate fi realizată doar prin dependenţa strânsă de societate, deoarece numai dependenţa (integrarea) părţilor este în măsură să asigure funcţionarea adecvată a sistemului social. Acesta este, de fapt, sensul real al diviziunii muncii sociale a cărei dispersare pe funcţii şi specialităţi apare numai în aparenţă opusă dezideratului solidarităţii sociale ce cere indivizilor să acţioneze în mod convergent. Dar într-un fel se manifestă diviziunea muncii în societăţile tradiţionale, unde activităţile sunt, în cea mai mare parte, identice între ele, funcţiile sunt puţin specializate, şi unde se pune accent deosebit pe similitudinea conduitelor, şi în alt fel se manifestă aceeaşi diviziune în societatea modernă, în care activităţile sunt diferenţiate între ele. În ambele tipuri de societăţi există şi trebuie să existe solidaritate socială. Însă, în timp ce societăţile tradiţionale sunt caracterizate de „solidaritate mecanică", adică de omogenitatea sentimentelor morale colective, de cooperarea, conformitatea şi identitatea de grup, societatea modernă este definită de „solidaritate organică", adică de diferenţierea complementară a caracteristicilor individuale şi de cooperarea bazată pe „nesimilarităţi convergente", pe părţi diferenţiate care se completează reciproc. Trăsătura cea mai pregnantă a societăţilor moderne, ce le deosebeşte de

---

[11] Jean-Marie Guyau, ***Esquisse d'une Morale sans obligation ni sanction***, Paris, F. Alcan, 1885.

[12] Émile Durkheim, ***De la division du travail social***, edit.cit.

cele tradiționale, este *starea de anomie*, acea stare patologică care împiedică ca diviziunea muncii sociale să producă solidaritatea părților, deoarece fiecare funcție acționează în mod separat, indiferentă la acțiunile celorlalte funcții, lipsind preocuparea pentru reglarea internă comună a raporturilor dintre aceste funcții. Nu este vorba, în acest sens, de absența unei reglementări externe, identificabile, în ultimă instanță, cu rolul statului, ci de lipsa unei reglementări interne care să facă posibilă existența unei conștiințe comune a scopurilor propuse indivizilor. Ca stare de *dereglare normativă*, generată de incapacitatea de a realiza o conștiință colectivă, similară religiei din societățile tradiționale, anomia are o serie de efecte negative asupra funcționalității societății moderne. Ea implică ruperea solidarității și coeziunii sociale, disoluția vieții morale, scăderea rolului normelor și valorilor sociale, izolarea indivizilor unii față de ceilalți, afirmarea unor conduite egoiste care atomizează și fragmentează acțiunea socială. Atât egoismul, cât și anomia, ca stări incompatibile cu coeziunea și solidaritatea socială, sunt determinate de urmărirea necondiționată și nenormată a interesului individual. Durkheim se opunea, în acest sens, concepției utilitariste conform căreia interesele particulare ale indivizilor trebuie să prevaleze asupra intereselor și scopurilor colective. Anomia este prezentă, sublinia Durkheim, în următoarele forme patologice ale diviziunii muncii din societatea modernă:

a) *crizele economice*, care se manifestă prin lipsa reglării producției și ajustarea ei la consum, ca funcții sociale dintre cele mai importante. Ca urmare, apar o serie de falimente, ce provoacă ruptura solidarității sociale, făcând să decadă unii indivizi din pozițiile sociale avute anterior, în favoarea altor indivizi care cuceresc noi poziții de putere. Pe de altă parte, absența unor reguli ferme care să fixeze numărul întreprinderilor și să poată adapta producția la consum, incapacitatea producătorilor de a cunoaște limitele pieței de desfacere (absența planificării în sensul contemporan al termenului) contribuie la apariția periodică a crizelor de supraproducție. În contextul crizelor economice, starea de anomie este echivalentă cu absența unei acțiuni reglatoare care să limiteze acțiunile excesive ale indivizilor. Urmare a acestei absențe, indivizii dezvoltă acțiuni fără scopuri și limite precise. Absența limitelor (nelimitarea) este o temă filosofică pe care Durkheim a preluat-o de la Goethe, semnificând faptul că, în lipsa finalității precise a acțiunilor umane apare sentimentul frustrant al „răului de infinit", al „infinitului fără margini"- caracteristic lui Faust, personaj deosebit de reprezentativ pentru frământările și tensiunile societății moderne. Societatea modernă, pare să sugereze Durkheim, la fel ca și Nietzche, este o societate de tip faustic sau dionisiac, caracterizată de zbucium și iraționalitate, și care se opun spiritului apolinic, de echilibru și armonie, care definește societățile tradiționale;

b) *antagonismul dintre muncă și capital* (temă prezentă și în concepția lui Marx) este o altă formă patologică a diviziunii muncii care constă în creșterea

tensiunilor dintre muncitori şi patroni şi, mai ales, în pierderea identităţii muncitorului care lucrează la banda rulantă, în transformarea sa într-un mecanism inert ce nu înţelege scopul unitar al producţiei şi importanţa operaţiilor pe care le îndeplineşte în ansamblul producţiei. O asemenea formă patologică este echivalentă atât cu *anomia*, determinată de pierderea solidarităţii şi spiritului de cooperare în producţie, cât şi cu *alienarea* impusă de înstrăinarea muncitorului de obiectul activităţii sale. Tema înstrăinării este prezentă şi în concepţiile lui Jean Jacques Rousseau, Hegel şi Marx;

c) *dislocarea ştiinţei ca întreg*, în aşa fel încât nu există o *Ştiinţă globală*, ci doar ramuri specializate, dispersate între ele. Această formă patologică se datorează specializării peste măsură a oamenilor de ştiinţă, care nu mai reuşesc să aibă o conştiinţă comună a obiectului lor de studiu. În acest context, starea de anomie este echivalentă cu anomia „izolării".

Toate aceste forme patologice ale diviziunii muncii prin care se exprimă anomia sunt *normale* – considera Durkheim – în raport cu stadiul de dezvoltare a societăţii moderne, deoarece nu au fost încă realizate, încă, condiţiile de existenţă a solidarităţii organice, dintre care cea mai importantă este acţiunea reglatoare internă a funcţiilor sociale. Anomia este, deci, sugerează Durkheim, o patologie de tranziţie şi nu o stare funciară. Ceea ce se manifestă, însă, ca anormal (patologic) este, în mod paradoxal, normal. Anormalul este, în concepţia lui Durkheim, o stare de fapt care nu este conformă cu un model ideal. La rândul său, normalul nu însemnă, în această concepţie, ceea ce este, ci ce *trebuie să fie*. Normalul, preciza Durkheim, în lucrarea *Regulile metodei sociologice* (1895) este „aşa cum trebuie să fie" (adică în raport cu o normă), în timp ce patologicul este „altfel decât ar trebui să fie" [13]. Cu alte cuvinte, anomia este o stare normală în raport cu stadiul de dezvoltare atins de societăţile moderne, dar anormală în raport cu necesitatea da a face din diviziunea muncii un factor de solidaritate şi coeziune socială. Ea se opune atât dreptului, cât şi moralei, întrucât veritabila normă a diviziunii muncii sociale trebuie să facă pe individ conştient de starea sa de dependenţă faţă de ceilalţi, de necesitatea de a-şi regla acţiunile într-o direcţie comună cu ceilalţi.

Înţeleasă, în acest mod, concepţia lui Durkheim reprezintă prima teorie de amploare în domeniul sociologiei devianţei, în măsura în care starea de anomie, constând în dereglarea normativă, scăderea rolului conştiinţei colective şi absenţa limitelor acţiunii umane, determină o serie de conduite iraţionale şi deviante.

---

[13] Émile Durkheim, ***Règles de la méthode sociologique***, Paris, F. Alcan, 1985, (tradusă în limba română, ***Regulile metodei sociologice***, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1974, p. 97).

2.2 Anomia ca limitare excesivă a câmpului acțiunii

Concepția despre anomie a fost reluată, după patru ani, de către Durkheim în lucrarea *Sinuciderea* (1897)[14] , în care şi-a propus să ofere o interpretare unitară a fenomenului sinuciderilor. Acest fenomen începuse să se manifeste deosebit de frecvent în epoca sa, asociat, mai ales, cu crizele şi falimentele economice, veritabil „barometru" al variațiilor şi perturbațiilor din domeniul economiei[15] ,care determinau amplificarea conduitelor suicidare. „Din 1845 în 1869 – sublinia Durkheim – au existat trei asemenea simptome de criză. În timp ce creşterea anuală medie a numărului de falimente a fost în această perioadă de 3,2%, în 1847 creşterea anuală a fost de 26%,în 1854 de 37%, în 1861 de 20%. În cele trei momente de criză indicate s-a constatat şi o creştere bruscă a numărului de sinucideri. Deşi creşterea anuală medie a perioadei a fost 2%, anul 1847 a adus o sporire a numărului de sinucideri de 17%, 1854 o creştere de 8%, iar 1861 una de 9%" [16] . Ca act de autoagresiune sau de autodestrucție, îndreptat contra individului însuşi, sinuciderea părea să contrazică concepția utilitaristă, răspândită în epocă, în concordanță cu care scopul fundamental al acțiunii umane îl reprezintă căutarea interesului individual. Opunându-se acestei concepții, promovate de către filosofii englezi Jeremy Bentham şi John Stuart Mill, Durkheim şi-a propus să demonstreze că rata sinuciderilor în cadrul populației nu poate fi explicată pornind de la caracteristicile personale ale indivizilor, ci numai prin evidențierea influențelor şi „presiunilor" exercitate de către societate asupra indivizilor şi care determină ceea ce Durkheim a denumit „curente suicidogene". Din acest punct de vedere, variațiile sinuciderilor nu pot fi evaluate prin intermediul unor variabile extrasociale, cum sunt stările psihice ale individului (ipoteză des folosită în epoca în care a trăit Durkheim) sau factorii cosmici (ipoteză la fel de seducătoare), ci numai prin analiza tendințelor existente în societate. Un argument principal, în acest sens, îl reprezintă faptul că numărul total de sinucideri în cadrul unei populații este constant în fiecare an. Există – observa Durkheim – „pentru fiecare societate, un număr definit de sinucideri pe o perioadă de timp determinată" [17]. Cauza acestei legități constante o constituie curentele suicidogene care apar la nivelul societății şi care nu sunt comportamente, ci curente de opinie sau stări morale cu caracter social, care apar ori de câte ori echilibrul unei societăți apare amenințat. Acest echilibru depinde

---

[14] Émile Durkheim, ***Le suicide. Étude de sociologie***, Paris, F. Alcan, 1897 (tradusă şi în limba română sub titlul ***Despre sinucidere***, Iaşi, Institutul European, 1993. Pentru citate, vezi traducerea în limba română).

[15] Émile Durkheim, *op.cit.*, p.194.

[16] ***Idem.***

[17] ***Ibidem***, p.262.

de echilibrul care se stabileşte între două dimensiuni fundamentale ale vieţii sociale:

a) *integrarea socială*, adică gradul de socialitate al individului, ataşamentul lui faţă de societate concretizat în apartenenţa sa la valorile colective şi în sentimentul de solidaritate cu ceilalţi membri ai colectivităţii;

b) *reglarea normativă*, adică măsura în care acţiunile şi dorinţele indivizilor sunt controlate şi frânate de normele sociale.

În funcţie de raporturile care se stabilesc între aceste două dimensiuni sociale pot apare – arăta Durkheim – patru tipuri de sinucidere:

a) *sinuciderea egoistă*, produs al integrării sociale deficitare a indivizilor, adică al individualizării lor excesive. Cu cât individul depinde mai puţin de societate, cu atât mai mult îşi aparţine lui însuşi. Egoismul, nota Durkheim, „nu este un factor auxiliar, ci chiar cauza sa generatoare (*a sinuciderii* – subl.ns.). Dacă ceea ce îl lega pe om de viaţă dispare, înseamnă că a dispărut chiar legătura lui cu societatea" [18]. Sinuciderile egoiste apar atunci când societatea nu mai este suficient de închegată, când legăturile între ea şi individ se rup şi când acesta din urmă nu mai speră să realizeze scopurile propuse. „Sinucigaşul egoist se distinge printr-o depresiune generală, manifestată fie printr-o apatie melancolică, fie printr-o indiferenţă epicuriană"[19] . Tipul de sinucidere egoistă, care caracterizează, mai ales pe protestanţi, văduvi şi celibatari, datorită libertăţii lor religioase şi morale mai mari, variază invers proporţional cu gradul de socialitate şi direct proporţional cu cel de individualizare;

b) *sinuciderea altruistă*, rezultantă a integrării sociale excesive a indivizilor, este, spre deosebire de sinuciderea egoistă, un efect al lipsei de individualizare a persoanei, care nu se gândeşte la sine, ci la ceilalţi. Sinuciderea bărbaţilor ajunşi la bătrâneţe sau atinşi de boală, sinuciderile femeilor la moartea soţului şi sinuciderile servitorilor sau supuşilor la moartea stăpânului, deosebit de răspândite în societăţile tradiţionale, sunt toate exemple de sinucidere altruistă. „În toate aceste cazuri, sublinia Durkheim, omul îşi ia viaţa nu pentru că şi-ar lua singur dreptul s-o facă, ci pentru că are datoria să o facă, ceea ce e cu totul altceva... Societatea îl constrânge, deci, să se autodistrugă. Ea intervine, bineînţeles, şi în cazul sinuciderii egoiste, însă într-un mod total diferit. Într-un caz, societatea îl împinge pe om la detaşarea de existenţă, în celălalt îl obligă să pună capăt acesteia; prima dată, sugerează sau cel mult sfătuieşte; în cazul al doilea, obligă şi stabileşte condiţiile şi circumstanţele îndeplinirii obligaţiei" [20] . Sinuciderea altruistă este una activă şi generoasă, asumată, de cele mai multe ori, în mod vo-

---

[18] *Ibidem*, p.169.
[19] *Ibidem*, p.231.
[20] *Ibidem*, p.173.

luntar, în condițiile în care individul crede că ea va putea servi celorlalți. Acest tip variază, deci, invers proporțional cu gradul de socialitate a individului;

c) *sinuciderea fatalistă* reprezintă o formă de moarte voluntară rezultată dintr-un exces de constrângere exercitată asupra individului. Deși, Durkheim nu s-a ocupat de ea, ca atare, menționând-o doar într-o notă de subsol, ea este un produs logic al clasificării pe care a efectuat-o. În acest sens, Durkheim preciza următoarele: „Din considerațiile anterioare vedem că există un tip de sinucidere opus sinuciderii anomice, așa cum sinuciderea egoistă se opune celei altruiste. Este vorba de moartea voluntară rezultată dintr-un exces de constrângere; cea pe care o comit subiecții al căror viitor este închis fără milă, ale căror pasiuni sunt comprimate violent de către o disciplină asupritoare. Este sinuciderea soților prea tineri, a soției fără copii. Ar trebui deci să constituim un al patrulea fel de sinucidere; el este însă lipsit de importanță azi din cauza numărului redus de cazuri. Poate avea însă o însemnătate istorică, referindu-se desigur la sinuciderile sclavilor..., la toate morțile voluntare care pot fi atribuite exceselor despotismului material și moral. Pentru a reliefa caracterul ineluctabil și inflexibil al regulii stricte, în opoziție cu expresia „anomie" pe care am folosit-o, am putea numi acest ultim gen de moarte voluntară *„sinucidere fatalistă"* [21] . Astfel, spre deosebire de formele de sinucidere egoistă sau altruistă, care reflectă starea de deficit sau de exces al integrării sociale a indivizilor, sinuciderea fatalistă reprezintă o stare de exces normativ în cadrul căreia individul se simte atât de înrobit normelor, încât consideră actul suicidar ca o eliberare. Din acest punct de vedere, sinuciderea fatalistă variază invers proporțional cu gradul de libertate conferit de normele sociale și direct proporțional cu gradul de constrângere exercitată de aceste norme;

d) *sinuciderea anomică* reprezintă efectul contrar, al unei stări de deficit normativ, rezultând, așa cum indică și denumirea, din lipsa de funcționalitate a normelor. O asemenea lipsă de funcționalitate normativă face ca indivizii să nu mai aibă repere clare de orientare în câmpul acțiunii sociale. În consecință, la nivelul întregii societăți se manifestă o lipsă de determinare a scopurilor acțiunilor umane, care nu mai cunosc finalități și limite precise, fiecare individ urmărindu-și numai scopurile sale, indiferent de ceea ce fac ceilalți indivizi. Durkheim a reluat, în acest context, tema „răului de infinit" (a „infinitului fără margini"), prezentă în lucrarea *Diviziunea muncii sociale*. „Dorințele scăpate din frâu – arăta Durkheim – nu mai știu unde să se oprească și, de altfel, se găsesc într-o stare de exaltare naturală, prin simplul fapt că vitalitatea generală este mai intensă. Prada mai bogată le stimulează, le face mai exigente, mai nerăbdătoare în respectarea regulilor, exact în momentul când regulile tradiționale își pierd

[21] *Ibidem*, p.225.

autoritatea. Starea de dereglare sau de *anomie* este întărită de faptul că pasiunile sunt mai puțin disciplinate exact în momentul când ar avea nevoie de mai multă disciplină" [22].

Ocupându-se de raporturile existente între rata sinuciderilor și crizele economice, Durkheim a analizat anomia, în lucrarea *Sinuciderea*, într-un context diferit de cel schițat în lucrarea anterioară. Astfel, prin criză el nu mai înțelege falimentele sau perioadele de depresiune economică, ci numai simplele perturbații economice. Dar la fel ca și în prima lucrare, în lucrarea *Sinuciderea*, noțiunea de anomie este utilizată pentru a sintetiza stările de lucru existente în lumea economiei, a industriei și a comerțului, unde anomia are un caracter „cronic". În timp ce în prima lucrare, Durkheim menționa absența unei reglementări de tip juridic, în cea de-a doua lucrare, el viza absența unei reglementări de tip economic, fiind vorba, deci, de o *anomie economică*, ca atare. Pe de altă parte, anomia poate caracteriza și relațiile între sinucidere și divorț. „Divorțul – observa Durkheim – presupune o slăbire a reglementării matrimoniale. Acolo unde divorțul este posibil, acolo mai ales unde legea și morala îl acceptă sau îl favorizează, căsătoria este o formă slăbită a ei înșiși și nu-și mai realizează influența benefică. Limita pe care o impunea dorințelor este zdruncinată, pasiunea se supune tot mai puțin constrângerilor" [23]. „Dezvoltarea paralelă a divorțurilor și sinuciderilor provine deci din starea de anomie conjugală, produsă de instituția divorțului" [24], și care afectează, mai ales, bărbații. Divorțul, aprecia Durkheim în raport cu concepția dominantă în epocă, nu afectează la fel pe femeie, deoarece pentru limitarea dorințelor acesteia, „natural temperate", căsătoria nu-i este absolut necesară, la fel ca în cazul bărbatului[25]. Ca o altă varietate de sinucidere anomică, Durkheim menționa „anomia sexuală" a celibatarilor bărbați, care determină, între vârsta de 20 și 45 de ani, o creștere de aproximativ patru ori a numărului de sinucideri în rândul acestei categorii[26].

Orice perturbare a normelor zdruncină, vrea să sugereze Durkheim, scara aspirațiilor și recompenselor legitime, care există în perioadele de stabilitate socială. În acest sens, în timpul „dezastrelor economice", de pildă, unii indivizi se văd „declasați", aruncați într-o situație inferioară celei pe care o avuseseră înainte. Ei sunt nevoiți să-și reducă exigențele, să-și restrângă nevoile, să renunțe mai mult. Pierd dintr-o dată avantajele sociale, iar educația lor morală trebuie refăcută" [27].

---

[22] *Ibidem*, p.205.
[23] *Ibidem*, p.222.
[24] *Idem*.
[25] *Ibidem*, p.222.
[26] *Ibidem*, p.223.
[27] *Ibidem*, p.204.

Există, însă, şi perioade de abundenţă materială (considerate de Durkheim, în mod similar, drept „crize"), când se schimbă scala de valori după care se reglează nevoile indivizilor, în aşa fel încât unii pretind din ce în ce mai mult, fără să fie satisfăcuţi niciodată. „O clasă favorizată în mod deosebit de criză nu mai este dispusă să rămână resemnată, iar spectacolul bogăţiei şi risipei sale naşte în restul societăţii pofte nemăsurate... De altfel, pasiunile nu pot fi satisfăcute din cauza exigenţei crescânde; oricare ar fi rezultatele, ambiţiile surescitate vizează ţeluri tot mai înalte, căci nu mai există limite" [28].

Există, în acest sens, aşa cum au observat o serie de comentatori, o anomie a „penuriei" şi una a „abundenţei". Anomia poate fi echivalentă, din acest punct de vedere, atât cu lipsa de determinare a scopurilor acţiunii, cu nelimitarea acestora (stare care caracterizează anomia abundenţei), cât şi cu limitarea excesivă a acestor scopuri (stare care caracterizează anomia penuriei). Primei semnificaţii, dezvoltată în lucrarea *Diviziunea Muncii Sociale*, i se adaugă cea de a doua semnificaţie, elaborată, mai ales, în lucrarea *Sinuciderea*.

Preluând de la Durkheim noţiunea de anomie, dar dezvoltând-o într-un alt context teoretic, sociologii americani au privilegiat, cu prioritate, cea de a doua semnificaţie, care pare echivalentă cu *alienarea* şi *lipsa de putere*.

Majoritatea criticilor lui Durkheim au remarcat în legătură cu noţiunea de anomie folosită de către el o anumită imprecizie, ambiguitate sau clasificare arbitrară. Aceste deficienţe se manifestă, mai ales, în contextul analizei crizelor economice, unde anomia nu mai are aceeaşi semnificaţie în ambele lucrări dedicate acestui subiect. În prima lucrare, noţiunea este circumscrisă unei scheme evoluţioniste, în cea de a doua lucrare, aceeaşi noţiune este circumscrisă unei scheme psihologiste, deoarece priveşte individul ca o sumă de interese şi tendinţe. Tocmai această schemă a fost preluată de către sociologii americani, care, identificând anomia cu alienarea, au dezvoltat, cu precădere, consecinţele şi implicaţiile psihologice ale stării de anomie.

3. Paradigma lui Merton cu privire la modurile de adaptare la anomie

Concepţia despre anomie elaborată de către Émile Durkheim a fost reluată de către sociologii americani, care au dezvoltat, aşa cum am menţionat, semnificaţiile subiective şi individuale ale noţiunii. O idee importantă dezvoltată, în acest sens, a reprezentat-o asocierea acestei stări cu perioadele de schimbare şi criză socială, care suspendând temporar caracterul funcţional al normelor, dezorganizează acţiunea indivizilor, privându-i de indicaţii şi repere clare de orientare. Asemenea indivizi sunt, ei înşişi, „anomici" în sensul că nu se mai pot

[28] *Ibidem*, p.205.

orienta în câmpul acțiunii, trebuind să aleagă diferite forme de comportament adaptativ, de cele mai multe ori, cu caracter deviant.

Robert K. Merton a fost sociologul american care a contribuit, cel mai mult, la reelaborarea conceptului de anomie, într-un mod diferit de varianta durkheimiană. În concepția sa, noțiunea de anomie este strâns legată de noțiunea de devianță.

3.1 Anomia ca stare de „dezinstituționalizare" determinată de ruptura între scopuri și mijloace instituționale

Pentru a dezvolta aceste idei, Merton a plecat de la premisa că în orice societate funcționează, în mod inseparabil, două elemente principale ale structurii sociale și culturale[29] :

a) un set de scopuri și interese culturale, considerate de către toți membrii societății ca fiind obiective legitime către care pot aspira fiecare și care merită de a fi realizate;

b) un set de mijloace sau procedee acceptabile, permise sau instituționalizate, cu caracter scris sau nescris, prescriptiv sau proscriptiv.

Ambele elemente operează împreună pentru a permite dezvoltarea unor acțiuni sociale legitime. Aceasta nu înseamnă că ele se află într-o relație constantă, accentul cultural fiind pus pe anumite scopuri, putând fi independent de accentul pus pe mijloacele instituționalizate. Uneori, observa Merton, indivizii pun un accent mai mare pe scopuri, indiferenți la mijloacele instituționalizate. Cazul limită apare când setul existent de procedee (mijloace) alternative este guvernat, mai degrabă, de norme tehnice (instrumentale), decât de norme instituționale[30] . În acest caz, va fi permis orice procedeu care permite caracterul eficient (instrumental) al acțiunilor întreprinse. Dar acesta este un caz specific numai culturilor slab integrate. Un alt caz limită, aflat la extrema cealaltă, poate fi identificat în colectivitățile în care activitățile instrumentale sunt elaborate prin intermediul unor practici bine definite de absența obiectivelor. În acest caz, scopurile originale sunt ignorate, iar adoptarea conduitei prescrise de normele instituționale devine un simplu ritual, doar conformitatea având valoare. Acest caz este specific societăților conservatoare (denumite de Merton „neofobe"), în care stabilitatea socială este asigurată, dar cu sacrificarea flexibilității și a adaptării la noi condiții.

Între aceste tipuri extreme de societăți, există societăți care mențin un echilibru între accentul pus pe scopuri culturale și practici instituționale. Aceste

---

[29] Concepția lui Robert Merton a fost elaborată în mai multe versiuni, începând cu anul 1938. O versiune mai consistentă a fost elaborată în lucrarea ***Social Theory and Social Structure***, New York, Free Press, 1968.

[30] Robert Merton, ***op.cit.***, p.187.

societăţi, aprecia Merton, constituie societăţi relativ stabile, deşi aflate în curs de schimbare[31] .

Un echilibru efectiv între scopuri şi mijloace există atâta vreme cât conformarea indivizilor la ambele le permite realizarea intereselor personale. „Sacrificiul" impus de conformare trebuie însoţit de recompense socializate. Aceasta înseamnă că la baza societăţii trebuie să stea o „ordine distributivă" [32] a statusurilor indivizilor, care să le ofere motivaţii pozitive pentru a respecta obligaţiile asociate acestor statusuri. În absenţa motivaţiilor pozitive, indivizii vor dezvolta conduite aberante sau deviante. Dar, observa Merton, societăţile contemporane, mai ales cea americană, sunt lipsite de o asemenea ordine distributivă cu caracter echitabil, astfel că între aspiraţiile culturale ale indivizilor şi căile sociale permise pentru realizarea lor există o disociere sau o ruptură. Simptomul cel mai caracteristic al acestei disocieri îl reprezintă comportamentul deviant sau aberant.

Societatea americană, aprecia Merton, este acel tip de societate în care se manifestă cel mai pregnant această ruptură, prin faptul că accentul principal este pus pe scopuri, fără un accent corespunzător pe mijloacele instituţionalizate. Cultura şi modul de viaţă al societăţii americane sunt în aşa fel organizate încât exaltarea scopurilor are loc în detrimentul mijloacelor instituţionalizate. Contează, în acest sens, numai eficienţa acţiunii, nu şi moralitatea ei, fiind alese, cu precădere, acele mijloace care permit eficacitatea acţiunii.

O asemenea stare, caracterizată de disocierea între scopuri şi mijloace, este denumită de către Merton, în mod impropriu faţă de definiţia durkheimiană, *anomie*. Anomia, ca stare de dezinstituţionalizare (de-moralizare), sublinia Merton, se manifestă, cu prioritate, în grupurile sociale în care cele două componente ale structurii sociale (scopurile şi mijloacele instituţionalizate) nu sunt integrate între ele[33] . Societatea americană, de exemplu, pune un mare accent pe scopuri culturale, printre care bogăţia, succesul, prestigiul şi alte valori, fără să pună acelaşi accent pe mijloacele legitime de realizare ale acestor valori. Modul de viaţă american este caracterizat, de fapt, de trei axiome principale[34] :

a) scopurile culturale sunt accesibile tuturor, motiv pentru care trebuie obligatoriu îndeplinite;

b) eşecul relativ nu este decât o cale spre atingerea scopului;

c) eşecul veritabil constă, de fapt, în lipsa de ambiţie.

Toate aceste axiome accentuează valoarea scopurilor, indiferent de mijloace, contribuind, deci, la generalizarea stării de anomie.

---

[31] *Ibidem*, p.188.
[32] *Idem*.
[33] *Ibidem*, p.190.
[34] *Ibidem*, p.193.

3.2 Tipuri de adaptare individuală la starea anomică

Existența stării de anomie (a disocierii între scopuri-mijloace) determină cinci moduri de adaptare individuală[35], în concordanță cu diferite valori culturale și cu poziția ocupată în structura socială: conformitatea, inovația, ritualismul, retragerea (evaziunea) și răzvrătirea (vezi schema). Aceste moduri de adaptare sunt determinate de presiunile exercitate asupra indivizilor, de către structura socială, în așa fel încât deplasarea indivizilor de la un status social la altul poate implica un mod de adaptare alternativ. Ele, preciza Merton, „se referă la comportamente de rol în situații sociale specifice și nu la personalitate"[36] . Dintre ele numai o singură formă reprezintă o reacție permisibilă, celelalte având un caracter deviant.

Tipologia modurilor de adaptare individuală la anomie (conform cu R. Merton)

Moduri de adaptare	Scopuri culturale	Mijloace instituționalizate
I Conformitate	+	+
II Inovație	+	-
III Ritualism	-	+
IV Retragere	-	-
V Răzvrătire	±	±

Notă: Semnele semnifică următoarele: + = acceptare; - = respingere; ± = respingerea valorilor prevalente și înlocuirea lor cu noi valori.

A. ***Conformitatea*** implică atât acceptarea scopurilor, cât și acceptarea mijloacelor. Ea este forma de adaptare cea mai răspândită, întrucât de ea depind stabilitatea și continuitatea societății. Aspirațiile care stau la baza ordinii sociale sunt susținute de conformitatea indivizilor, ca element principal al funcționării vieții sociale. „Dacă nu există un strat de valori împărtășite de indivizii care interacționează între ei, atunci nu există relații sociale..."[37] .

---

[35] Noțiunea de „adaptare individuală" diferă, preciza Merton, de semnificația ei (neo)freudiană, ca reacție la o frustrare, prin faptul că implică diferite subculturi și poziții ale indivizilor în cadrul structurii sociale, ceea ce determină forme diferențiate de răspuns la starea de anomie (***Ibidem***, p.194).

[36] ***Ibid.***, p.194.

[37] ***Ibid.***, p.195.

B. *Inovația* implică accentul cultural pus pe scopurile care permit puterea și succesul, dar, în același timp, utilizarea unor mijloace proscrise care sunt mult mai eficace. Această formă de adaptare apare atunci când individul a internalizat scopurile, fără a internaliza și normele instituționalizate de realizare a acestor scopuri. Ea este caracteristică tuturor straturilor sociale, dar, mai ales, straturilor defavorizate care nu au acces la mijloace. Aceasta nu înseamnă că straturile sociale favorizate nu recurg frecvent la acte de inovație. Viața economică, de pildă, este caracterizată de numeroase presiuni către inovație, în așa fel încât istoria „marilor averi din America este înșirată cu tendințe către inovație dubioasă din punct de vedere instituțional" [38], așa cum o demonstrează istoria capitalismului sălbatic. Inovația este, de fapt, un produs al unei structuri culturale în care predominanța scopurilor consacră însăși alegerea mijloacelor, făcând din întreaga viață socială și economică un domeniu al luptei pentru existență. Straturile din vârful piramidei sociale, la fel ca și cele de la baza ei recurg, în mod frecvent, la acte inovatoare, concretizate de numeroase infracțiuni și delicte. Inovația caracterizează atât infracțiunile „gulerelor albe", din care numai o mică parte sunt identificate și sancționate, cât și celelalte infracțiuni comise de membrii tuturor straturilor sociale, mai ales de cele defavorizate, infracțiuni care sunt distribuite inegal în statisticile criminale. Infracțiunea sau devianța în sens larg, observa Merton, reprezintă un răspuns „normal" la o presiune culturală care pune accentul pe succesul pecuniar, dar unde există un acces limitat la mijloacele convenționale și legitime de a-l realiza[39]. Asemenea presiuni definesc, mai ales, acele categorii sociale, în care posibilitatea de a alege mijloace legitime este limitată de structura de clasă, de nivelul de instrucție și de resursele economice. „În acest context – sublinia Merton – Al Capone reprezintă triumful inteligenței amorale asupra „eșecului" prescris din punct de vedere moral, atunci când canalele mobilității verticale sunt închise sau prea strâmte, într-o societate care pune un mare accent pe afluența economică și pe ascensiunea socială a tuturor membrilor ei" [40]. Dar o conduită deviantă sau criminală, observa Merton, nu este determinată numai de lipsa de oportunitate sau de accentul pus pe succesul pecuniar, ci și de sistemul prea rigid al structurii de clasă, care nu permite accesul tuturor la mijloacele legitime. Din acest punct de vedere, una dintre cele mai reprezentative „virtuți americane", ambiția, promovează unul dintre cele mai semnificative „vicii" americane, și anume comportamentul deviant[41]. Deși sărăcia nu este

[38] *Ibidem*, p.195.
[39] *Idem*.
[40] *Ibidem*, p.200.
[41] *Idem*.

o cauză a criminalității, ea este, totuși, strâns asociată cu ea, demonstrând că simbolurile succesului sunt distribuite, în mod diferențial în rândul diferitelor categorii și clase sociale. Nu toți indivizii sunt conștienți de această contradicție între accentul pus pe scopuri și lipsa de acces la mijloacele instituționale. Numai cei care o conștientizează și identifică sursa ei pot alege un alt tip de adaptare, care este răzvrătirea. Majoritatea indivizilor atribuie, însă, eșecul lor altor cauze, de natură „mistică", care le refuză „norocul" realizării succesului. Ideologia norocului, larg răspândită în societatea americană, are, de fapt, dubla funcție de a explica sau, chiar, scuza discrepanța dintre meritul indivizilor și lipsa de recompensă, împiedicând pe indivizi să vadă adevăratele cauze ale lipsei de acces la mijloacele legitime. Ea poate implica, însă, și o disfuncție – aceea de a frâna motivațiile pozitive pentru un efort susținut pentru căutarea succesului pe căi legitime. Această orientare către noroc, șansă și riscuri poate explica, între altele, arăta Merton, interesul membrilor categoriilor sociale defavorizate către jocurile de noroc. Inovația, conchidea Merton, este un produs al socializării imperfecte a indivizilor și al organizării deficitare a structurii de clasă din societatea americană;

C. ***Ritualismul*** implică abandonarea scopurilor culturale ale succesului și realizării, prin concentrarea, cu prioritate, asupra mijloacelor. Această formă de adaptare este, de fapt, o decizie internă a individului, care alege o conduită permisă din punct de vedere instituțional, dar care este totuși, considerată deviantă de către ceilalți. Caracterul deviant al acestei forme de adaptare rezultă din abaterea ei față de modelul cultural dominant, care impulsionează indivizii să urce pe scara mobilității sociale. Ritualismul este frecvent, sublinia Merton, într-o societate în care statusul social depinde de realizările și de succesul individului. Nerealizarea și insuccesul determină, cum este și firesc, o frustrare și, ca o reacție de apărare, coborârea nivelului de aspirații, inactivitate și rutină. „Sindromul" ritualismului, credea Merton, este reprezentat de acele atitudini care pun accentul pe securitate și satisfacție, dincolo de „pericolele" implicate în alegerea unei căi nelegitime[42]. Ritualismul definește, de exemplu, conduitele „gulerelor albastre" (muncitorilor) care merg regulat la muncă, de teama că absențele lor vor produce reacții din partea personalului de conducere, comportamentele extrem de zeloase ale funcționarilor, atitudinile birocraților conformiști din diverse instituții. Ca tip de adaptare la anomie, ritualismul este o formă de evitare a eșecurilor, prin abandonarea scopurilor și adeziunea la procedeele de rutină. El caracterizează, cu precădere, conduita indivizilor aparținând

[42] *Ibidem*, p.204.

categoriei sociale aflate între clasele defavorizate şi cele mijlocii (*lower-middle class*)[43] în care părinţii exercită presiuni asupra copiilor pentru a se conforma la mijloace şi în care succesul reprezintă un obiectiv greu de atins.

Anumiţi ritualişti, care se conformează cu meticulozitate la regulile instituţionale, sunt atât de prinşi în angrenajul acestor reguli, încât devin veritabili „virtuoşi" ai birocraţiei[44] , indivizi „supraconformişti" .

Această formă de adaptare la anomie, credea Merton, este cea mai expusă trecerilor la alte forme de adaptare. De exemplu, între conduita ritualistă şi cea ilicită (inovatoare) există o strânsă legătură, fiind cunoscute o serie de cazuri clinice pentru care o încălcare a regulilor urmează unei perioade prelungite de supraconformitate.

D. ***Retragerea*** reprezintă cea mai puţin frecventă formă de adaptare la anomie, implicând atât respingerea scopurilor culturale, cât şi a mijloacelor instituţionale. Indivizii care aleg această formă de adaptare, arată Merton, sunt „în societate, dar nu fac parte din ea" [45] , fiind veritabili alienaţi care nu împărtăşesc acelaşi sistem de valori cu ceilalţi. În această categorie se includ psihoticii, auticii, paria societăţii, hoinarii, vagabonzii, haimanalele, alcoolicii şi dependenţii de droguri, toţi aceia care sunt membri ai societăţii, dar numai în sens fictiv[46] . Pe de o parte, ei au abandonat scopurile culturale prescrise, iar pe de altă parte, conduita lor nu concordă cu normele instituţionale, reprezentând o „problemă" socială.

Din punct de vedere al presiunilor exercitate de către structura socială, retragerea apare, mai ales, atunci când individul a asimilat scopurile culturale, dar mijloacele instituţionalizate nu l-au condus la succesul dorit. În consecinţă, apare un dublu conflict: pe de o parte, obligaţia de a respecta mijloacele legitime intră în contradicţie cu presiunile de a alege mijloacele ilegitime de atingere a scopurilor; pe de altă parte, individul este privat de accesul la mijloacele legitime, fiind un „eşuat" social. Mecanismele de retragere cuprind defetismul (considerarea oricărei „cauze" ca fiind, deja, pierdută), chietismul (adoptarea pasivităţii ca ideal de viaţă) şi resemnarea (acceptarea „sorţii", aşa cum este ea), ca modalitate de adaptare şi de evitare a oricărei exigenţe impuse de societate. Retragerea sau evaziunea este, de fapt, produsul eşecului constant de a realiza scopurile prin mijloace legitime şi al incapacităţii individului de a utiliza căi ilegitime, datorită internalizării interdicţiei de a proceda în maniere care nu sunt socialmente per-

---

[43] *Ibidem*. p.205.
[44] *Ibidem*. p.206.
[45] *Ibidem*. p.207.
[46] *Idem*.

nise. Pentru soluționarea acestui conflict, asocialitatea este singura soluție posi-ilă.

Această formă de adaptare, dincolo de faptul că este mai puțin frecventă, ste și cel mai sever condamnată de către reprezentanții societății convenționale, latorită nonproductivității și lipsei de responsabilitate pe care le antrenează, în ontrast puternic cu toate celelalte forme de adaptare care pun accentul fie pe copuri, fie pe mijloace. Nici o societate, sublinia Merton, nu acceptă respingerea copurilor ei, iar cei care o fac sunt urmăriți în mod înverșunat, deoarece sunt uspectați că pun la îndoială aceste valori. Ritualistul, de exemplu, se deosebește le evazionist, prin faptul că, abandonând scopurile, se conformează, totuși, nor-nelor, pe când evazionistul nu mai crede nici în unele, nici în altele.

Condamnat ca deviant în viața reală, evazionistul își găsește totuși atisfacții în viața imaginară. Indivizii evazioniști, considera, de exemplu antro-ologul A. Kardiner, pe care îl menționează Merton, susțin, de fapt, morala și tima de sine a celorlalți, „prin spectacolul omului care respinge idealurile cu-ente și-și exprimă disprețul față de ele" [47].

Prototipul evazionistului este vagabondul Charlie Chaplin, „Mr. Nimeni", pe deplin conștient de lipsa sa de însemnătate, unul dintre acei lezmoșteniți ai sorții care nu primesc nici o recompensă de la societate, dar ontinuă să spere că o vor primi. Datorită caracteristicilor sale, acest mod de adaptare pare, mai degrabă, un mod particular, decât unul colectiv. „Deși cei care reprezintă acest comportament deviant pot gravita către centre unde vin în ontact cu alți devianți și, deși nu pot împărtăși valorile subculturii acestor grupuri deviante, formele lor de adaptare sunt, mai degrabă, complet private și zolate, decât unificate sub egida aceluiași cod cultural" [48];

E. ***Răzvrătirea***, implicând substituirea scopurilor și mijloacelor cu altele noi, orientează pe indivizii care aleg această formă de adaptare în afara structurii sociale, pe care încearcă să o modifice sau să o înlocuiască. Ea implică alienarea față de scopurile și standardele dominante, care sunt considerate de către individ ca fiind arbitrare sau ilegitime, pentru că nu permit concordanța între merit, efort și recompensă" [49].

Răzvrătirea se deosebește de o altă formă de adaptare, care este resenti-mentul (în sensul introdus de Nietzsche și dezvoltat de către M. Scheler), carac-terizat de trei elemente principale:

a) sentimentul difuz al urii, invidiei și ostilității;

b) incapacitatea de a exprima aceste sentimente, în mod activ, împotriva unor persoane sau grupuri care le evocă;

---

[47] *Ibidem*, p.208.
[48] *Ibidem*, p.209.
[49] *Idem*, p.209.

c) o continuă senzație de ostilitate inactivă.

Dar resentimentul nu provoacă, la fel ca răzvrătirea, necesitatea de schimbare a valorilor. Resentimentul implică dorința către obiective intangibile, dar pentru că individul nu le poate realiza, le consideră mediocre (la fel ca în fabula cu vulpea și cu strugurii). Răzvrătirea, dimpotrivă, implică o „transevaluare" [50], o depășire a valorilor existente și denunțarea lor activă. „În resentiment, se condamnă ceea ce se dorește în secret; în răzvrătire se condamnă însăși dorința" [51]. Totuși, deși sunt distincte, răzvrătirea poate provoca la nivel de masă o serie de resentimente. Pentru răzvrătire, întreg sistemul instituțional este considerat ca un obstacol în calea unor aspirații și obiective legitime. Dar pentru ca răzvrătirea să se transforme în acțiune politică, „cauza" ei trebuie transferată unor noi grupuri definite de o nouă „mitologie" (ideologie) a schimbării. Funcția mitului, în acest sens, sublinia Merton, este dublă:

a) localizează sursa frustrărilor la nivelul structurii sociale;

b) oferă imaginea unei structuri alternative, fiind un gen de „cartă" pentru acțiune. Pot exista, adăuga Merton, și „contramituri" cu caracter conservator care afirmă că frustrările indivizilor își au originea în „natura lucrurilor" și nu în modul de organizare al societății. Aceasta este, de fapt, o doctrină care își propune devierea ostilității indivizilor de la structura socială spre individul însuși, considerat un „eșec" social. Atât mitul răzvrătirii, cât și cel cu caracter conservator operează împreună, pentru a „monopoliza" imaginația și activitatea indivizilor. Totuși, răzvrătirea implică, mai ales, pe acei indivizi renegați de către societate, revoluționarii care renunță la valorile dominante și se revoltă contra lor. Răzvrătitul nu numai că pune valorile sub semnul întrebării, dar demonstrează prin însuși existența lui, că unitatea grupului este dislocată. Răzvrătiții, conchidea Merton, fac parte, mai degrabă din clasele favorizate, decât din cele defavorizate, sintetizându-și, de obicei, resentimentele și sentimentele de răzvrătire într-un grup revoluționar.

X

Toate aceste forme de adaptare la anomie sunt determinate de presiunile structurii sociale și nu de impulsurile indivizilor. Aceste presiuni, arăta Merton, nu operează la fel pentru toate straturile și categoriile sociale, astfel că unele dintre ele sunt mai vulnerabile decât altele. Indivizii devianți *se conformează*, de fapt, presiunilor către alegerea anumitor forme de devianță.

Majoritatea criticilor la adresa paradigmei lui Merton apreciază că ea nu constituie o teorie autentică, datorită utilizării unor concepte echivoce care își schimbă sensul de la un context la altul, și lipsei unor raporturi consistente între enunțurile elaborate. „Această ambiguitate conceptuală are consecințe chiar asu-

[50] *Ibidem*, p.210.
[51] *Idem*.

pra noțiunii de anomie ca atare, care devine tot mai insesizabilă, determinând neînțelegeri și în privința semnificației fenomenului de deviață" [52]. Pentru acest motiv, Merton și-a reelaborat de câteva ori teoria, în pofida criticilor repetate care i s-au adus.

4. Critici și reformulări ale paradigmei mertoniene în sociologia americană

Paradigma lui Merton a fost supusă criticii de către o serie de autori care au semnalat diferitele ei deficiențe și ambiguități interpretative.

Albert Cohen, de exemplu, a criticat perspectiva „atomistică" a acestei paradigme în măsura în care se tratează deviața ca o simplă opțiune individuală a unei persoane, independent de influențele exercitate asupra acestei opțiuni de către alți indivizi și de către grupul social de apartenență a persoanei respective[53]. Deviața însă, nu este atât o problemă de alegere a individului, cât, mai ales, o conduită semnificativă pentru un anumit rol social care presupune interacțiunea cu alte roluri sociale. Or, în paradigma lui Merton deviața este privită ca o simplă conduită adaptativă, un mod de adaptare la ruptura între scopuri și mijloace. Pentru Cohen, însă, deviața nu poate fi explicată decât prin rolul socializării exercitată de grupurile și subculturile deviante. Bandele delicvente, de exemplu, utilizează mijloace ilicite (ilegitime), dezaprobate de majoritatea membrilor societății legale (convenționale), dar aprobate de subcultura adolescentină formată de tinerii membri ai claselor defavorizate.

Alți autori printre care Don Gibbons și Joseph Jones[54] au subliniat faptul că paradigma mertoniană nu ține seama de geneza unor forme de deviață cum sunt homosexualitatea - masculină și feminină, transsexualismul și violul. La rândul său, David Popenoe a arătat că schema lui Merton nu poate explica forma de deviață distinctă, așa cum este cazul mișcării „hippy" din anii 60. Nu se poate susține, în acest sens, că reprezentanților acestei mișcări le-au lipsit oportunitățile sau mijloacele de a dobândi scopurile valorizate pozitiv de societate[55].

Edwin Lemert a evidențiat faptul că paradigma mertoniană pleacă de la presupunerea că există un set universal de valori care caracterizează toate

---

[52] Vezi Sorin M. Rădulescu, ***Homo Sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană***, București, Edit. Șansa, 1994, p.196.

[53] Albert K. Cohen, ***The Sociology of Deviant Act: Anomie, Theory and Beyond***, în „American Sociological Review", 30 (Febr.), 1965, p.5–14.

[54] Don C. Gibbons, Joseph F. Jones, ***The Study of Deviance***, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1975.

[55] David Popenoe, ***Sociology***, sixth edition, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1986, p.199.

societățile contemporane sau că există un consens valoric în cadrul uneia şi aceleiaşi societăți[56]. În mod real, în toate societățile pluraliste există valori extrem de diferite ceea ce implică opțiuni şi scopuri diferențiate în funcție de diferite forme de asociere umană şi de presiunile acestora. Pe de altă parte, dat fiind contactul strâns între grupuri şi asociații foarte diferite, unii indivizi îşi pot modifica opțiunile valorice sau îşi pot schimba ordinea satisfacerii scopurilor lor. La fel ca şi conformitatea - sublinia Lemert - devianța este un produs al influențelor şi presiunilor sociale, care implică valori colective, deosebite de cele ale societății globale. Marea majoritate a actelor deviante nu sunt atât opțiuni individuale, cât acțiuni colective.

Aceeaşi părere este împărtăşită de către Marshall Clinard şi Robert Meier, care consideră că „deviantul individual nu este un agent liber în alegerea sa, în măsura în care este constrâns de presiunile grupurilor de care aparține (...) Teoria anomiei nu recunoaşte importanța demonstrată a subculturilor deviante, a grupurilor deviante şi rolul important al caracteristicilor vieții urbane împreună cu rolul mahalalei (*slum*) în ceea ce priveşte conduita" [57].

Aceiaşi autori apreciază că, în paradigma mertoniană, evaziunea (retragerea) este o „suprasimplificare" a unui proces mult mai complex, care determină alcoolismul, dependența față de droguri, tulburarea mentală, şi sinuciderea. Astfel, alcoolicul caută să obțină băutura nu atât ca mijloc, cât ca scop în sine. Individul dependent de droguri, pe de altă parte, nu este o persoană evazionistă, ci una activă care este orientată de un scop constant şi anume, căutarea unor surse de aprovizionare pentru consumul de droguri[58]. În plus, mare parte din dependenții de droguri nu sunt persoane asociale, ci persoane definite de responsabilități sociale, aşa cum sunt membrii personalului medical ale căror ocupații le facilitează contactul cu drogurile şi implicit, consumul lor. În acelaşi sens, Alfred R. Lindesmith şi John Gagnon, care s-au ocupat de relația dintre anomie şi consumul de droguri, subliniau faptul că „Există (...) foarte mulți dependenți de drog care sunt membri productivi şi responsabili ai societății ce împărtăşesc un cadru comun de valori, ce n-au abandonat căutarea succesului şi nu sunt imuni față de frustrările implicate în urmărirea lui şi care nu sunt

---

[56] Edwin M. Lemert. ***Human Deviance, Social Problems and Social Control***. second edition. New Jersey. Prentice-Hall. 1972.

[57] Marshall B. Clinard. Robert F. Meier. ***Sociology of Deviant Behavior***. fifth edition. New York. Chicago. San Francisco. Dallas. Holt. Rinehart and Winston. 1979. p.72.

[58] ***Idem.***

copleşiţi de defetism, chietism (pasivitate contemplativă – de la latinescul *quies* = linişte – subl.ns.) şi resemnare" [59], aşa cum arăta Merton.

Consumul de droguri are expresii culturale extrem de diferite de la o societate la alta, putând fi o conduită inovativă care caută experienţe excitante, o conduită rituală existentă, de exemplu, în comunităţile de indieni americani sau o conduită rebelă, îndreptată contra conformismului social, aşa cum este cea care caracterizează pe adolescenţi[60].

Există numeroase alte critici la adresa paradigmei mertoniene, printre care următoarele sunt mai reprezentative[61]:

- folosirea unor noţiuni echivoce care-şi schimbă sensul în funcţie de diferitele contexte interpretative ale teoriei; de exemplu, adaptarea la anomie, structură socială, structură culturală, mijloace instituţionala, căi legitime de realizare a scopurilor, şanse de acces la scopuri etc.;

- caracterul echivoc al semnelor utilizate (+ sau -) de către Merton, care pot semnifica tipuri de adaptare foarte diferite una de alta; de exemplu, semnul - (minus) poate însemna atât respingerea activă a mijloacelor (în cadrul inovaţiei), cât şi indiferenţa faţă de aceste scopuri (în cadrul ritualismului);

- accentul pus de Merton pe valorile clasei mijlocii şi considerarea devianţei, aproape exclusiv, ca un fenomen care caracterizează pe membrii claselor defavorizate ale societăţii;

- incapacitatea de a evalua care mod de adaptare, cu excepţia conformităţii, este mai deviant, decât altele, cu atât mai mult cu cât unele moduri sunt conţinute în altele; de exemplu, rebeliunea (răzvrătirea) include, în aceeaşi măsură, şi evaziunea şi conformitatea.

Pentru a remedia aceste deficienţe, au fost propuse de mai mulţi sociologi, americani, o serie de paradigme sau concepţii alternative.

Talcott Parsons[62], de exemplu, a efectuat o clasificare a tipurilor de devianţă în funcţie de trei criterii principale:

a) motivaţiile acţiunilor actorilor sociali, care pot fi pozitive (aşa cum este cazul conformităţii) sau negative (aşa cum este cazul alienării);

---

[59] Alfred R. Lindesmith, John H. Gagnon. ***Anomie and Drug Addiction***, în Marshall B. Clinard (ed.), ***Anomie and Deviant Behavior, A Discussion and Critique***, New York, The Press, 1964, p.178.

[60] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p.73.

[61] Vezi, Sorin M. Rădulescu, ***Homo Sociologicus, Raţionalitate şi iraţionalitate în acţiunea umană***, edit.cit., p.195–196.

[62] Talcott Parsons, ***The Social System***, New York, The Free Press of Glencoe, 1951; Talcott Parsons, Eduard A. Shils (eds.), ***Toward a General Action***, Cambridge, Harvard University Press, 1951.

b) orientarea acestor motivații din punct de vedere al *activității* (cu accent pus pe scopuri) și al *pasivității* sau abținerii de la acțiune (cu accent pus pe mijloace);

c) orientarea acțiunii de către modelele normative, propuse de societate: unii indivizi vor elabora acțiuni care respectă obligatoriu normele sociale sau mijloacele instituționale impuse de către societate, în timp ce alți indivizi vor desfășura acțiuni concordante cu scopurile propuse de societate, indiferent de normele sau mijloacele folosite.

Din combinarea acestor trei criterii rezultă o nouă paradigmă, care include următoarele conduite deviante cuprinse și în schema lui Merton (vezi schema):

- *conformitatea*, care reprezintă o stare de echilibru a sistemului social și a sistemului personalității, situată la intersecția axei orizontale (a orientării motivațiilor) cu cea verticală (a motivațiilor);
- *inovația*, care este o stare de hiperconformism activ (constând în inovarea de noi scopuri);
- *ritualismul*, care este o stare de hiperconformism pasiv (constând în concentrarea asupra mijloacelor și ignorarea scopurilor acțiunii);
- *răzvrătirea*, care este o formă de alienare activă, concretizată în negarea și modificarea scopurilor;
- *evaziunea*, care este o formă de alienare pasivă, concretizată de evitarea, mai ales, a mijloacelor.

În pofida acestor modificări aduse paradigmei lui Merton, nici această paradigmă a lui Parsons nu pare mai adecvată, întrucât în cadrul ei, în mod paradoxal, inovația este considerată ca o formă de *conformism activ* (orientat spre scopuri), iar, pe de altă parte, aceeași inovație este echilibrată cu devianța. Deși contradictorie, această teză indică faptul că însăși devianța se supune presiunilor conformității impuse de normele și valorile subculturilor deviante.

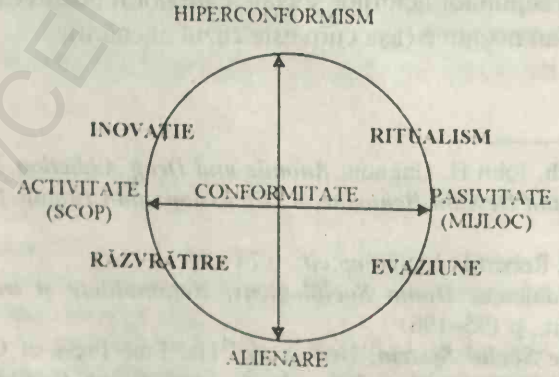

Richard Cloward a reformulat, la rândul lui, teoria lui Merton, introducând noțiunea de „oportunitate diferențială a mijloacelor ilegitime" [63]. Astfel, spre deosebire de Merton, care considerase că orice conduită deviantă este produsul unui acces diferențial la scopuri datorită incapacității (imposibilității) utilizării mijloacelor legitime, Cloward a subliniat ideea că chiar accesul la mijloacele ilegitime este diferențiat, motiv pentru care oportunitatea diferențială a acestor mijloace are o importanță fundamentală în structurarea formelor de adaptare deviantă. Astfel, dacă mijloacele legitime sunt distribuite inegal în raport cu diferite straturi și categorii sociale, mijloacele ilegitime sunt și ele distribuite în mod inegal, dar sunt, totuși, mai accesibile membrilor claselor defavorizate, mai ales în ariile marginale ale orașului (în *slums*-uri – mahalale), unde contactul cu subculturile deviante este mai frecvent.

Împreună cu Lloyd Ohlin, Richard Cloward a încercat să aplice teoria lui Merton la fenomenul de delincvență juvenilă[64]. În timp ce Merton considerase, în mod implicit, că indivizii care nu au acces la mijloace legitime, au acces la mijloace ilegitime, cei doi sociologi americani au subliniat ideea că delincvența sau infracționalitatea ca tip de conduită inovatoare presupune oportunitatea de a învăța și folosi mijloace ilegitime. Pentru a deveni un hoț cu succes tânărul trebuie să învețe, de exemplu, tehnicile spargerii, să-și facă legături în lumea hoților și tăinuitorilor de bunuri, să evite capcanele poliției etc. Dar nu tuturor tinerilor li se oferă oportunități de a învăța să folosească mijloacele ilegitime. Ei diferă atât în ceea ce privește oportunitățile de a învăța mijloace legitime, cât și în ceea ce privește oportunitățile de a învăța mijloace ilegitime. Există, astfel, tineri caracterizați de un dublu eșec: nu au acces nici la mijloace legitime, nici la mijloace ilegitime, fiind incapabili de a inova în sensul mertonian al termenului. Dată fiind această incapacitate de inovare, unii tineri își exprimă frustrarea lor prin agresivitate pronunțată în raporturile interpersonale. Alți tineri, care nu au suficientă putere fizică și care au internalizat interdicțiile manifestării unei conduite agresive, se adaptează la frustrări prin *evaziune (retragere)* concretizată în consumul de droguri.

În concepția lui Cloward și Ohlin, inovația este un mod de adaptare subculturală în cadrul comunităților de cartier (*neighbourhoods*) cărora le lipsesc oportunitățile legitime, dar au oportunități ilegitime. În aceste comunități din marginea orașelor (în mahalale) tinerii au contacte cu infractorii adulți, care le oferă modele pentru a învăța roluri și mijloace ilegitime. În alte zone neintegrate din punct de vedere urban, adică în arii nou construite, caracterizate de

---

[63] Richard A. Cloward, ***Illegitimate Means, Anomie and Deviant Behavior***, în „American Sociological Review", 24, 1959, p.164–176.

[64] Richard A. Cloward, Lloyd E. Ohlin, ***Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs***, New York, The Free Press of Glencoe, 1960.

comunități nestructurate, de instabilitatea, mobilitatea și nesiguranța stilurilor de viață, în care nu există acces nici la mijloace legitime, nici la mijloace ilegitime, tinerii se imită între ei, recurgând la agresiune, violență, conflicte între bande rivale, sau la consumul de droguri (ca formă de evaziune).

Toate aceste forme de adaptare deviantă sunt produsul unui proces de învățare sau socializare în cadrul subculturilor urbane.

Ca și alte paradigme de acest fel, paradigma celor doi sociologi americani a fost supusă criticii, din următoarele motive:

a) accentul prea mare pus pe interpretările culturaliste și ecologiste, tributare tradițiilor antropologiei sociale (culturale) americane și ale Școlii de la Chicago, care identifică societatea cu cultura și caută la nivelul orașului zone distincte de devianță;

b) presupunerea explicită că toate clasele și categoriile sociale sunt definite de aceleași scopuri și aspirații;

c) ignorarea faptului că delincvența juvenilă și criminalitatea, în general, caracterizează toate clasele sociale și nu numai anumite segmente sociale.

Ideea că devianța este învățată la fel ca și conformitatea prin intermediul modelelor preluate din comunitate a fost elaborată inițial de Clifford Shaw și Henry Mckay, reprezentanți ai Școlii de la Chicago, care au observat că în anumite cartiere ale orașului Chicago ratele de criminalitate sunt extrem de ridicate și persistente, în pofida mobilității frecvente a diferitelor grupuri etnice. Întrucât nu etnicitatea este factorul determinant, este implicat procesul de învățare socială, noii imigranți învățând comportamentul deviant de la imigranții sosiți deja[65].

Printre alte concepții care și-au propus să reformuleze sau să aducă completări paradigmei lui Merton trebuie menționată concepția lui William Simon și John Gagnon cu privire la „anomia afluenței" [66]. Aceștia au apreciat că paradigma lui Merton, elaborată în perioada marii crize economice din deceniul 3, este depășită de noile condiții economice ale deceniului 7, caracterizate de abundență și prosperitate economică. În consecință, tipurile de conduite deviante adaptive trebuie puse în dependență de anomia afluenței și nu de anomia penuriei.

Pe baza combinării a două criterii principale (obligația indivizilor de a realiza scopurile culturale propuse de societate și gradul în care aceste scopuri sunt realizate efectiv), cei doi autori au formulat o nouă paradigmă în care sunt distinse nouă tipuri de răspunsuri adaptative față de anomie, care caracterizează

---

[65] Clifford R. Shaw, Henry O. Mckay, ***Delinquency Areas***, Chicago, University of Chicago Press, 1929.

[66] William Simon, John G. Gagnon, ***The Anomie of Affluence. A Post-Mertonian Conception*** în „American Journal of Sociology", nr.82, 1976, p.356–378.

toate categoriile sociale implicit cele definite de un status socioeconomic ridicat: conformistul opțional (eficient), conformistul dezinteresat, performerul constrâns, deviantul conformist, individul indiferent (detașat de constrângeri normative), evazionistul, reformatorul convențional, misionarul și rebelul total.

5. Anomie și marginalitate

Concepțiile asupra anomiei în sociologia americană au fost deosebit de răspândite, mai ales în deceniile 6 și 7, abătându-se în cea mai mare parte de la modelul durkheimian original. Principala critică adusă tuturor acestor concepții vizează presupunerea fundamentală, cu care au operat acestea și anume universalitatea mijloacelor ilegitime (ilicite). În mod real, însă acestea nu au un caracter universal, cu atât mai mult, cu cât devianța în general, criminalitatea și delincvența în special, sunt relative, variind în funcție de spațiu și timp, în raport cu normele și valorile diferitelor grupuri și colectivități sociale. Pe de altă parte, majoritatea concepțiilor menționate nu țin seama că devianța poate fi produsul unui proces de definire sau etichetare de către agenții de control social, care tind să acorde definiția sau eticheta de deviant, mai ales reprezentanților claselor defavorizate.

Oricum aceste concepții, deosebit de răspândite în sociologia americană au servit ca repere teoretice pentru desfășurarea unor cercetări empirice de mai mare sau de mai mică amploare în domeniul alcoolismului, consumului de droguri, sinuciderilor, bolilor psihice etc.

Aceste cercetări au utilizat noțiunea de anomie în mod distorsionat față de sensul ei originar (durkheimian), acordându-i, în majoritatea cazurilor, o semnificație individuală, subiectivă.

În timp ce în concepția lui Durkheim, anomia avea o semnificație *obiectivă*, reprezentând o stare independentă de individ, echivalentă cu dezinstituționalizarea, dereglarea, dislocarea ordinii normative și perturbarea ordinii sociale, în concepția mai multor sociologi americani, anomia a căpătat un sens prioritar *subiectiv*, dobândind semnificația principală de desocializare, de pierdere a orientării oferite de normele și valorile asimilate în cursul procesului de socializare primară, ca urmare a plasării într-un nou mediu cultural definit de norme și valori divergente.

Cazurile cele mai frecvente de desocializare sau de anomie subiectivă caracterizează pe imigranți, temă predilectă pentru sociologii americani aparținând Școlii din Chicago. Ca individ „anomic", imigrantul nou venit în societatea americană resimte un profund conflict intrapsihic și puternice frustrări determinate de lipsa de concordanță între reperele normative ale culturii de origine și culturii de adopție, ale căror indicații divergente produc dezorganizarea

normativă, ambivalență atitudinală și oscilația conduitei între simboluri care se contrazic între ele. Consecința cea mai dramatică a acestei stări o reprezintă *marginalitatea*, individul marginal fiind un inadaptat social, frustrat de o serie de drepturi, împins la periferia societății. Noțiunea de marginalitate a fost elaborată și fundamentată în sociologia americană de către William Thomas și Florian Znaniecki, Robert Park, Everett Stonequist ș.a.[67] Cele mai frecvente trăsături care caracterizează individul marginal sunt următoarele:

- dezorganizarea și dezorientarea personală (eșecul acțiunii);
- izolarea și distanța socială (raritatea contactelor sociale);
- inadaptarea socială (incapacitatea de ajustare la mediu);
- anomia psihică (desocializarea individului constând în incertitudinea și anxietatea determinată de absența unor indicații normative clare);
- ambivalența atitudinală (oscilația conduitei între repere normative contradictorii);
- dualitatea personalității (divizarea eu-lui între tendința și impulsuri contrare);
- devianța (ca formă de reacție cu caracter compensator, constând în asocialitate, agresivitate, autoagresivitate și tendințe antisociale profunde).

[67] Vezi Sorin M. Rădulescu, ***Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale***, București, IMAS, 1994, p.34–38.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV
ANOMIE ŞI ALIENARE. CONCEPŢIILE SOCIOLOGILOR AMERICANI

1. Evoluţii istorice ale semnificaţiilor acordate termenului de anomie

Alături de o serie de noţiuni, printre care „ordine socială", „raţionalitate socială", „sistem social" etc., noţiunea de *anomie* este un concept-cheie al sociologiei moderne, care marchează delimitarea cunoaşterii sociologice de alte sfere de cunoaştere din domeniul ştiinţelor social-umane. Utilizată pentru prima dată, în domeniul sociologiei, de către Émile Durkheim, această noţiune a fost folosită, încă din cele mai vechi timpuri în literatura filosofică, teologică, juridică şi chiar artistică.

În Grecia antică, de exemplu, termenul de *nomos* desemna orice lege sau reglementare scrisă. La rândul său, termenul de *nomos* semnifica comportamentul social al acelui individ care încalcă legea şi ordinea, acţionând contra regulilor şi standardelor stabilite de societate[1]. În această accepţie, anomia era privită ca o trăsătură individuală şi nu ca o condiţie derivată dintr-o anumită stare socială, aşa cum va fi privită ea mai târziu de către Durkheim şi alţi sociologi. Termenul apare, de pildă, la Hesiod, în lucrarea *Theogonia*, care-l descrie pe monstrul Typhon ca fiind nemilos şi *anomon* (fiinţă lipsită de orice normă)[2] . La fel, în dramele sale, Sofocle îl prezenta pe Centaur ca *anomon* (lipsit de norme). Termenul mai apare la Sofocle, în piesa *Oedip rege*, pentru a desemna prin *anomon* condiţia tragică a personajului „fără-de-lege" şi abandonat de zei, starea de impietate existentă prin căsătoria sa cu mama sa şi prin omorârea propriului tată. De asemenea, în piesa *Andromaca* a lui Euripide, tentativa de crimă pusă la cale de către Hermiona şi tatăl său, Menelaos, contra Andromacăi este considerată ca fiind nelegiuită şi nestăpânită, incluzându-se în sfera *anomos*-ului (a fărădelegii). Pentru Euripide, anomia era echivalentă şi cu noţiunea de *hybris* (desemnând barbaria, cruzimea şi violenţa excesivă, generatoare a prăbuşirii destinului eroului tragic).

Termenul de anomie apare, de asemenea, la Platon sau în scrierile filosofilor sofişti, în legătură directă cu starea de moralitate. Astfel, în timp ce Platon atribuia moralei un caracter transcendent, sofiştii accentuau relativa autonomie a moralei individuale faţă de cea socială. La Platon, anomia semnifica o stare soci-

---

[1] Marco Orru, *Anomie. History and Meanings*, Boston, Allen and Unwin, 1987, p.14.

[2] Pentru o analiză complexă a tuturor acestor semnificaţii, vezi Marco Orru, *op.cit.*

ală, de anarhie şi exces ori abuz, ea semnifica pentru sofişti, o stare individuală, pozitivă.

Noţiunea de anomie este prezentă şi în Biblie, Vechiul Testament desemnând prin acest termen păcatul sau ticăloşia (răutatea). Sfântul Pavel înţelegea, de exemplu, prin anomie fie nedreptatea, fie legea nescrisă. În alte scrieri religioase ale Evului Mediu, anomia semnifica dezordinea sau încălcarea dogmelor oficiale ale bisericii. Perspectiva religioasă iudaică, pe de o parte, şi cea a puritanismului, pe de altă parte, subliniau prin termenul de anomie, caracterul corupt şi senzual al naturii umane, definită de lipsa de norme.

În epoca Renaşterii, caracterizată, aşa cum se ştie, de accentul pus pe moralitate şi pe fundamentele raţionale ale dreptului natural, noţiunea de anomie a fost utilizată pentru a exprima, mai ales, violarea, atât în sens juridic, cât şi religios, a normelor. Erasmus şi Luther identificau, de exemplu, termenul grecesc de *anomos* cu orice act ilegal, fărădelege sau în afara legii (*ex legem*). În general, scrierile Renaşterii engleze au fost primele care au utilizat conceptul de anomie mai aproape de sensul durkheimian al termenului, pentru a desemna lipsa standardelor normative, care determină o stare de dezordine. Această semnificaţie avea o profundă coloratură juridică, spre deosebire de coloratura ei religioasă, care s-a menţinut (mai ales, în gândirea neoplatoniciană) pentru a desemna „păcatul" sau lipsa de conformitate faţă de dogme.

În secolul al XIX-lea, noţiunea a fost utilizată, cu prioritate, în concepţia filosofică şi sociologică franceză.

În acest fel, semnificaţiile atribuite noţiunii de anomie sunt multiple, fiind prezente în diverse teme despre natură, cultură, morală, justiţie, natură umană, păcat, rău, libertate, necesitate, raţionalitate, ordine socială, scopuri, mijloace, individualism, alienare, disperare etc. Fiecare epocă istorică a accentuat preeminenţa unei anumite semnificaţii tematice, astfel că, în prezent, anomia se poate defini mai uşor din punct de vedere etimologic, decât semantic, neexistând un sens univoc al termenului[3].

În cursul timpului, aceste sensuri au fost extrem de variabile, referindu-se atât la aspecte negative, cât şi pozitive, accentuând, mai degrabă, latura evaluativă (anomia ca stare dezirabilă sau indezirabilă), decât cea descriptivă (simpla constatare a unei stări). De exemplu, la filosoful francez Jean Marie Guyau (1854-1888), de la care Durkheim a preluat noţiunea, anomia avea un sens pozitiv, semnificând unul dintre scopurile fundamentale către care tinde evoluţia umanităţii, adică individualizarea progresivă a regulilor morale şi a criteriilor moralităţii, opusă imperativului moral kantian. Dar, la rândul său, J.M.

---

[3] Vezi, în acest sens, comentariul făcut de Sorin M. Rădulescu, ***Homo Sociologicus. Raţionalitate şi iraţionalitate în acţiunea umană***, Bucureşti, Editura „Şansa", 1994, p.145168.

Guyau a fost tributar concepției filosofice sofiste, care punea accentul pe individualismul moral. Indiferent de aceste conotații, noțiunea de anomie a desemnat în cursul timpului, o anumită relație între individ și societate, între scopurile individului și acelea ale societății, între conservarea ideală a societății și schimbarea ei, implicând, deci, într-o formă sau alta, o judecată de valoare. Pentru François Chazel, de pildă, anomia este „negarea oricărei solidarități" [4], descrierea făcută de către T. Hobbes stării de natură reprezentând o imagine ideală a anomiei. Întrucât, sublinia Chazel, anomia este o stare socială care paralizează economia și cultura, dislocând cadrele sociale, Hobbes nu a descris-o ca un început absolut, ca o condiție originară, ci ca „un risc permanent, un pericol" care amenință toate societățile. Hobbes „folosește chiar expresia de degenerescență, care se potrivește mai bine anomiei, pentru că ea degradează și corupe structurile sociale (...). Hobbes ne invită de a reflecta, pentru a putea înțelege, mai bine, anomia, la natura ordinii sociale, adică la efectul normelor care reglează conduita actorilor, la rolul valorilor care fundamentează organizarea socială și al simbolurilor ce le reflectă, în fine, la importanța adaptării individuale" [5].

Pentru sociologul american, Marco Orru, anomia desemnează tensiunea dintre conformismul „total" și haosul „complet", între dezirabilitatea schimbării sociale și consecințele ei negative asupra stării de adaptare socială a individului. Ca probleme constante în întreaga literatură asupra anomiei, observa M. Orru, nu apare clar dacă „schimbarea socială este dezirabilă sau indezirabilă, dacă anomia este un fenomen normal sau patologic în cadrul societăților moderne, dacă trebuie să acceptăm creșterea individualismului și a stării anomice sau ne reîntoarcem la căile tradiționale" [6] de viață.

Această dihotomie etică și cognitivă este prezentă și în concepția lui Durkheim, care a folosit noțiunea de anomie pentru a sintetiza caracteristicile rupturii solidarității morale, determinate de trecerea de la „solidaritatea mecanică" specifică diviziunii muncii în societățile tradiționale, la „solidaritatea organică" care caracterizează societatea modernă. Această trecere nu constituie, propriu-zis, un „regres" din punct de vedere al scăderii rolului conștiinței colective – așa cum crezuse Auguste Comte [7] –, întrucât, pentru Durkheim, conștiința colectivă, în societățile moderne, se manifestă într-o altă formă, în condițiile unor „nesimilarități neconvergente", adică a unei diferențieri pe specialități a funcțiilor sociale. Spre deosebire de Comte, care arătase că ordinea socială apare numai ca urmare a genezei unei solidarități morale, ce are la bază un sistem

---

[4] François Chazel. ***Considérations sur la nature de l'anomie***. în „Revue Française de Sociologie". VIII. 1967.p.151–168.

[5] François Chazel. ***Art.cit.***. p.151–152.

[6] Marco Orru. ***op.cit.***. p.9.

[7] Auguste Comte. ***Cours de philosophie positive*** (1830–1842). Paris. Anthropos. 1968.

de credinţe şi valori morale comune, Durkheim a arătat că societatea modernă impune un nou tip de ordine socială căruia nu-i lipseşte sistemul de credinţe şi valori (conştiinţa colectivă), care se manifestă într-o altă formă, ci acţiunea internă cu caracter reglator, capabilă să reinstaureze autoreglarea sistemului social, prin coordonarea reciprocă a „părţilor" şi funcţiilor sale. Iar acţiunea reglatoare nu înseamnă numai constrângere pură exercitată asupra indivizilor, ci, în primul rând, eficienţă. Nimeni nu poate obliga pe un industriaş – sublinia Durkheim, în lucrarea *Regulile metodei sociologice*, să lucreze cu procedee şi metode din alt veac. Dar, dacă o va face, cu siguranţă că se va ruina[8] . Luând în considerare şi semnificaţiile noţiunii de anomie care apar în lucrarea *Sinuciderea* se poate aprecia că Durkheim a folosit următoarele conotaţii:

a) absenţa reglării raţionale a acţiunii;
b) absenţa limitelor acţiunii;
c) limitarea acţiunii;
d) lipsa raţionalităţii acţiunii;
e) contradicţia dintre normele care reglează acţiunea.

Toate aceste semnificaţii au generat o serie de contradicţii în concepţia despre anomie a lui Durkheim, care i-a făcut pe mulţi exegeţi sau continuatori să interpreteze în mod diferit noţiunea de anomie. Sociologii americani, şi, în primul rând, Merton, au preluat, de exemplu, din această concepţie durkheimiană, mai ales, semnificaţia privitoare la limitarea acţiunii sau cea care se referă la absenţa ori sacrificarea valorilor morale ale acţiunii, în favoarea eficienţei acestei acţiuni. Cu alte cuvinte, sociologia americană a dezvoltat, cu precădere, teme *alienării* şi cea a *egoismului*, sintetizate de problematica comună a stării de *dezorganizare* (*dezordine*) *personală*, marcând, astfel, o reîntoarcere la semnificaţia individuală acordată termenului de anomie. Dezorganizarea personală, identică şi cu *dezorienta-rea* individuală caracterizează indivizii alienaţi, dominaţi de sentimentul lipsei de putere, al incapacităţii de a-şi realiza scopurile prin mijloace legitime, al conştientizării lipsei de sens al vieţii, de unde rezultă şi starea de egoism moral care îi caracterizează.

---

[8] Émile Durkheim. ***Regulile metodei sociologice***, traducere în limba română, Bucureşti. Edit. Ştiinţifică. 1974. p.59.

2. Scale de măsurare a anomiei şi alienării

În deceniile 5 şi 6, una dintre cele mai răspândite tendinţe în sociologia americană a reprezentat-o încercarea de măsurare empirică a gradului de anomie şi alienare (identificată cu anomia) prin intermediul unor scale de atitudine.

Pentru Durkheim, aşa cum am menţionat, anomia semnifica, preponderent, o stare socială, distinctă de stările individuale. Totuşi, anumite conotaţii cu sens individual apar, implicit, şi în concepţia sa, ceea ce i-a determinat pe o mare parte dintre sociologii americani să acorde noţiunii de anomie o semnificaţie prioritar individuală. Astfel, anomia ar putea semnifica, pe de o parte, *devierea* (patologică) de la caracteristicile „normale" ale unui sistem normativ, iar, pe de altă parte, *lipsa de claritate* a prescripţiilor normative. Ambele stări, *lipsa de norme* şi *lipsa de semnificaţie* a normelor au fost luate ca premise de către sociologii americani pentru a identifica alienarea (ca stare individuală) cu anomia (ca stare socială). În concepţia lor, atât absenţa normelor, cât şi lipsa lor de semnificaţie dau naştere unor stări individuale caracterizate de izolare şi însingurare, neîncredere, lipsă de putere, incapacitate de a concepe şi prevedea viitorul, înstrăinare, egoism şi, nu în cele din urmă, *devianţă*. Aceste dimensiuni ale anomiei (identificată cu alienarea) au fost utilizate atât de către reprezentanţii Şcolii sociologice de la Chicago, pentru a defini specificul ariilor urbane interstiţiale, cât şi pe alţi sociologi, care, asemenea lui Robert Merton, au definit anomia ca o „ruptură" (discrepanţă) între scopurile sociale şi mijloacele necesare pentru realizarea lor.

Tradiţia empirică a sociologiei americane a făcut ca o mare parte din trăsăturile individuale asociate alienării sau anomiei să fie evidenţiată în diverse scale de măsurare a atitudinilor şi opiniilor[9].

A. Lipsa de putere

În anul 1961[10], sociologul american D. Dean a utilizat o scală formată din 24 de itemi, prin intermediul căreia autorul şi-a propus să evalueze gradul de apatie politică utilizând 3 dimensiuni: lipsa de putere (9 itemi), lipsa normelor (6 itemi) şi izolarea socială (9 itemi). Scorurile acestei scale variau de la 0 (cel mai scăzut grad de alienare) la 9 (cel mai ridicat grad de alienare). Subiecţii erau solicitaţi să răspundă celor 24 de enunţuri, folosind următoarele variante de răspuns:

- complet de acord (nota 4);
- de acord (nota 3);

---

[9] Scalele care urmează sunt preluate din capitolul redactat de către Melvin Seeman în lucrarea ***Measures of Personality and Social Psychological. Attitudes***, New York, Academic Press, Inc.1990, p.291–371.

[10] D. Dean, ***Alienation: Its Meaning and Measurement***, în „American Sociological Review", nr.26, 1961, p.753–758.

- nesigur (nota 2);
- în dezacord (nota 1);
- complet în dezacord (nota 0).

Lipsa de putere (în sensul incapacității de a controla resursele de putere şi viitorul, al imposibilității de a influența cursul evenimentelor şi, implicit, existența unei stări caracterizată de lipsa de autonomie personală) a fost surprinsă în următoarele enunțuri:

1. Îmi este teamă de viitorul cu care vor trebui să se confrunte copiii de azi;
2. Uneori am senzația că alții ne folosesc;
3. Este groaznic să fii responsabil de educația unui copil;
4. Nu pot să fac nimic sau pot să fac prea puține lucruri pentru a împiedica un mare război declanşat în mod neaşteptat;
5. Există atât de multe decizii pe care pot să le iau astăzi, încât uneori „îmi ies din sărite" ;
6. Există prea puține şanse de promovare într-o slujbă, afară de cazul când cineva renunță la ea;
7. Suntem atât de înregimentați astăzi, încât nu există loc de alegere nici chiar în probleme personale;
8. Suntem doar nişte rotițe în maşinăria vieții;
9. Viitorul se prezintă foarte deprimant.

O altă scală având un scop similar a fost utilizată în anul 1964 de către sociologii americani A. Neal şi M. Seeman [11], care au definit lipsa de putere ca fiind reprezentată de „speranțele scăzute de control a evenimentelor" în societatea de masă (incapacitate de a controla politicul, economicul etc.). Scala a constat din 7 itemi, aranjați în variante duble de răspuns, şi pentru care subiecții trebuiau să opteze în mod obligatoriu. Scopurile scalei erau ordonate de la 0 (putere deplină) la 7 (putere scăzută sau lipsă de putere). Enunțurile dispuse în perechi au fost următoarele:

1.a. Eu cred că avem mijloace adecvate pentru a preveni creşterea prețurilor*.
2.a. Oameni ca mine au puține şanse de a proteja interesele noastre personale, atunci când ele intră în conflict cu cele ale puternicelor grupuri de presiune*.
b. Cred că noi avem mijloace adecvate pentru a ne confrunta cu grupuri de presiune.
3.a. O pace mondială durabilă poate fi realizată de aceia dintre noi care luptă pentru realizarea acestui scop;
b. Este prea puțin ceea ce putem face pentru a facilita o pace mondială permanentă*.

---

[11] A. Neal, M. Seeman, ***Organizations and Powerlessness: A Test of the Meditation Hypothesis***, în American Sociological Review", nr.29, 1964, p.216–225.

4.a. Există foarte puține persoane care, ca și mine, pot face ceva pentru a îmbunătăți imaginea lumii despre Statele Unite ;

b. Cred că fiecare dintre noi poate face o mulțime de lucruri pentru a îmbunătăți opinia lumii despre Statele Unite;

5.a. Lumea aceasta este dirijată de câțiva aflați la putere, iar cei mărunți și neînsemnați nu pot interveni cu nimic*;

b. Cetățeanul obișnuit poate influența deciziile guvernamentale.

6.a. Este doar o iluzie să crezi că cineva poate influența în mod real ceea ce se petrece în societate, în întregul ei*;

b. Oameni ca mine ar putea schimba cursul evenimentelor lumii, dacă ne-am face auziți.

7.a. În raport cu ceea ce se întâmplă în lume astăzi, mă simt din ce în ce mai neajutorat*;

b. Uneori resimt nevoia să mă acuz personal pentru starea proastă de lucruri existentă în regimul nostru de guvernare.

Notă: Enunțurile care indică lipsa de putere sunt marcate cu asteriscuri.

În anul 1974, A.G. Neal și H.T. Groat[12] au construit o scală relativ similară formată din 10 itemi, prin intermediul căreia și-au propus să măsoare atitudinile subiecților față de pace, război, putere, decizii guvernamentale, inflație și opinia lumii despre S.U.A, pentru a evidenția, în acest mod, lipsa de putere. Aceasta a fost definită de autori ca „speranță scăzută de control asupra efectelor evenimentelor politice și economice. Reprezentând o reordonare a enunțurilor cuprinse în scala lui Neal și Seeman, noua scală încerca să surprindă la una din extremitățile ei lipsa de putere, măsurată de starea de fatalism, iar la cealaltă extremă opusul ei, adică puterea.

Subiecții puteau răspunde prin patru variante de răspuns: complet de acord, de acord, în dezacord, complet în dezacord. Scorurile erau ordonate de la 10 (lipsă de putere scăzută) la 40 (lipsă de putere ridicată). Cele 10 enunțuri ale scalei au fost următoarele:

1. Oamenii ca mine ar putea schimba cursul evenimentelor lumii, dacă ne-am face auziți*.
2. Cred că fiecare dintre noi poate face o mulțime de lucruri pentru a îmbunătăți opinia lumii despre Statele Unite*.
3. Există foarte puține persoane care, ca și mine, pot face ceva pentru a îmbunătăți imaginea lumii despre Statele Unite.
4. Cetățeanul obișnuit nu poate influența deciziile guvernamentale*.

[12] H.T. Groat, A. Neal, *Social Class Correlates of Stability and Change in Levels of Alienation*. în „Sociological Quarterly", nr.15, 1974, p.548–558.

5. Lumea aceasta este dirijată de câțiva aflați la putere, iar cetățeanul obișnuit nu poate interveni cu nimic.
6. Este doar o iluzie să crezi că cineva poate influența în mod real ceea ce se petrece în societate, în întregul ei.
7. O pace mondială durabilă poate fi realizată de aceia dintre noi care luptă pentru realizarea acestui scop.
8. În raport cu ceea ce se întâmplă în lume astăzi, mă simt din ce în ce mai neajutorat.
9. Este foarte puțin ceea ce am putea face pentru a opri creșterea prețurilor.
10. Războaiele între țări par inevitabile, în pofida celor care încearcă să le prevină.
Notă: Itemii marcați cu asterisc sunt notați cu scorurile inverse.

Urmând definiția dată de M. Seeman, în anul 1983, M.L. Kohn și C. Schooler[13] au folosit o scală Guttman, formată din 4 itemi, cu care au măsurat sentimentul lipsei de putere, definit ca „probabilitatea emisă de un individ ca propria sa conduită să nu fie capabilă de a determina apariția rezultatelor pe care le dorește". Răspunsurile erau evaluate cu 0 (de acord) sau cu 1 (în dezacord), iar scorurile scalei variau de la 0 (lipsă de putere scăzută) la 4 (lipsă de putere ridicată). În ceea ce privește enunțurile scalate, acestea erau următoarele:
1. Simți că majoritatea lucrurilor care ți se întâmplă este rezultatul propriei tale decizii sau al unor condiții pe care nu le poți controla?
Decizii proprii = 0 Lipsă de control = 1
2. În general, am încredere că atunci când îmi fac diferite planuri voi fi în stare să le realizez.
3. Unele lucruri pe care le pot face pot influența politica națională.
4. Cât de des te simți lipsit de putere, atunci când vrei să obții ceva din viață?
Rareori = 0 Frecvent =1
Întrucât autorii nu au prevăzut variante de răspuns pentru itemul 4, variantele „rareori" și „frecvent" au fost propuse, ulterior, de către M. Seeman, în comentariul făcut acestei scale.

B. Puterea și gradul de autodeterminare

Un alt set de scale a fost folosit de către sociologii americani pentru a măsura „gradul de putere", ca dimensiune opusă lipsei de putere. În 1981, L. Pearlin, M. Lieberman, E. Menaghan și J. Mullan, ocupându-se de originile soci-

[13] M. Kohn, C. Schooler, *Work and Personality: An Inquiry into the Impact of Social Stratification*, New Jersey, Norwood, Ablex, 1983, Capitolul IV.

ale ale stării de stres personal[14], au utilizat o scală formată din 7 itemi cu ajutorul căreia au încercat să măsoare „puterea", definită ca „măsura în care cineva consideră că evenimentele vieții se află sub propriul său control, în opoziție cu dominația fatalistă exercitată asupra sa de către aceste evenimente". Scorurile au fost ordonate de la 7 (putere scăzută) la 28 (putere ridicată). Variantele de răspuns prevăzute au fost următoarele: complet de acord; de acord; în dezacord; complet în dezacord. Enunțurile scalei au fost următoarele:

1. Am prea puțin control asupra lucrurilor care mi se întâmplă.
2. Nu există, de fapt, nici o cale prin care să-mi pot rezolva problemele pe care le am.
3. Sunt prea puține lucruri pe care le-aș face pentru a schimba multe din lucrurile importante din viața mea.
4. Mă simt, adeseori, lipsit de ajutor în rezolvarea problemelor vieții.
5. Simt, uneori, că sunt dat la o parte în problemele vieții.
6. Ce se va întâmpla cu mine în viitor, depinde, în general, de mine*.
7. Pot face orice din ceea ce mi-am propus în mod real*.

Notă: Itemii marcați cu asterisc sunt notați cu scoruri inversate.

În 1982, K.F.Scheussler[15] a folosit o altă scală prin care și-a propus să măsoare gradul de îndoială al subiecților cu privire la autodeterminare, adică sentimentul lor în ceea ce privește capacitatea de dirijare a circumstanțelor sociale sau, dimpotrivă, dirijarea lor de către aceste circumstanțe. Scala a cuprins 14 itemi, toți cu conținut negativ (cuprinzând enunțuri negative), la care subiecții puteau răspunde dihotomic; „de acord" sau „în dezacord".

Cele 14 enunțuri au fost următoarele:

1. Sunt puțini oameni în lumea aceasta în care poți avea încredere atunci când ai probleme.
2. Ceea ce se petrece în viață este, în mare măsură, o problemă de șansă.
3. Dacă sorții sunt împotriva ta este imposibil să fii învingător.
4. Personal, am prea puțină influență asupra lucrurilor care mi se întâmplă.
5. Simt uneori că am prea puțin control asupra direcției pe care o ia viața mea.
6. În zilele noastre o persoană trebuie să trăiască, mai mult, în prezent și să lase grijile pentru mâine.
7. Am avut parte numai de necazuri până acum.
8. Pentru mine o zi nu este diferită de alta.
9. Lumea este prea complicată pentru mine ca să o înțeleg.
10. Regret că am pierdut prea multe șanse în trecut.

---

[14] L. Pearlin, M. Lieberman, E. Menanghan, J. Mullan, *The Stress Process*, în „Journal of Health and Social Behavior", nr.22, 1981, p.337–356.

[15] K.F. Scheussler, *Measuring Social Life Feelings*, San Francisco, Jossey-Bass, 1982.

11. Este nedrept să aduci copii pe lume într-o vreme când trebuie să te gândeşti la viitor.
12. Viitorul este prea nesigur pentru ca o persoană să-l planifice dinainte.
13. Cred că este dificil să fii optimist în legătură cu ceva, astăzi.
14. Nu există căi drepte sau greşite pentru a face bani, ci doar căi uşoare şi căi grele.

C. Lipsa normelor

Interpretarea făcută de sociologii americani noţiunii de anomie a distorsionat sensul originar (durkheimian) al termenului, acordându-i o semnificaţie individuală. Încercând să măsoare gradul de anomie, în mod empiric, sociologii americani s-au axat exclusiv asupra *semnificaţiei subiective* a lipsei de norme, adică asupra percepţiei ei de către public. Ipotezele principale care au orientat aceste cercetări au încercat să evidenţieze faptul că anumiţi indivizi, în anumite perioade istorice, fie nu pot respecta normele admise, fie nu au încredere în capacitatea altora de a le respecta, fie nu pot percepe că există un consens cu privire la conduita adecvată, fie acţionează în moduri deviante pentru a realiza scopurile propuse[16] . În mod real, anomia a fost identificată de sociologii americani cu starea de alienare, operaţionalizată prin noţiuni cum ar fi: neîncredere, disperare, sentimentul incompetenţei, al insatisfacţiei etc.

Dacă Merton a considerat anomia ca un „eşec instrumental" (incapacitatea de realizare a scopurilor culturale prin mijloace normative legitime), T. Parsons a subliniat că accentul în anomie trebuie pus, mai degrabă, pe lipsa de semnificaţie a normelor, decât pe absenţa lor instrumentală. Anomia, sublinia Parsons, „poate fi considerată acea stare a sistemului social care face ca o clasă particulară de membri să considere un efort pentru realizarea succesului ca fiind lipsit de noimă, nu din cauză că acestora le lipseşte capacitatea sau oportunitatea de a realiza ceea ce doresc, ci din cauză că le lipseşte o definiţie clară a ceea ce este dezirabil" [17] .

În cursul timpului, sociologii americani au utilizat următoarele scale pentru a măsura absenţa normelor: anomia (L. Srole, 1956), lipsa normelor (D. Dean, 1961), anomia (anomy, H. McClosky, J.H. Schaar, 1965), lipsa normelor (A. Neal, H.T. Groat, 1974), îndoiala cu privire la corectitudinea oamenilor (K.F. Scheussler, 1982) şi, din nou, lipsa normelor (M.L. Khon, G. Schooler, 1983). Scala lui Srole se referea de exemplu, la sentimentele de pesimism, inutilitate şi lipsă de semnificaţie (de noimă) a vieţii. Scala lui Dean a pus accentul pe absenţa normelor datorată pluralismului cultural şi schimbării sociale rapide. Acelaşi

[16] Melvin Seeman, *op.cit.*, p.311.
[17] Talcott Parsons, *Durkheim*, în D.L. Sills (ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York, Macmillan and Free Press, 1968, p.311–320.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

registru tematic a fost acoperit de scala construită de McClosky şi J.H. Schaar. Neal şi Groat au subliniat rolul comportamentului imoral sau, indezirabil în realizarea scopurilor sociale, urmându-l, deci, pe Merton. Scheussler a accentuat dimensiunea egoismului, constând în incapacitatea de a avea încredere în ceilalţi. În fine, scala lui Kohn şi Schooler şi-a propus să măsoare gradul de cinism şi de amoralitate.

C.1 Scala anomiei a lui L. Srole (1956)

Anomia a fost definită de către Srole ca o stare de spirit generalizată, cu caracter individual, de neintegrare sau alienare a sine-ului. Scala pentru măsurarea stării de anomie a constat din 5 itemi la care subiecţii puteau răspunde prin trei variante de răspuns: „de acord" şi „nu pot decide". Doar acordul neechivoc al subiectului primea scorul 1, astfel că scorurile scalei variau de la 0 (anomie scăzută) la 5 (anomie ridicată). Enunţurile scalei au fost următoarele:

1. Este aproape inutil să scrii autorităţilor din cauză că, adeseori, nu sunt interesate în mod real de problemele omului obişnuit.
2. Astăzi, o persoană trebuie să trăiască mai mult pentru prezent şi să lase grijile pentru viitor.
3. În pofida a ceea ce spun unii, cetăţenilor obişnuiţi le merge, mai degrabă rău, decât bine.
4. Este complet nedrept să aduci copii în lume într-o vreme când trebuie să te gândeşti la viitor.
5. Astăzi nici-o persoană nu mai ştie, în mod real, pe cine poate conta la nevoie.

Ulterior, această scală a fost lărgită pentru a include încă 4 itemi:

6. Majoritatea oamenilor nu le pasă ceea ce li se întâmplă celor din jur (altora).
7. Alături de sănătate, banul este cel mai important lucru din viaţă.
8. Uneori nu poţi face altceva, decât să te întrebi dacă există ceva care să aibă sens în această lume.
9. Nu mai există căi drepte sau greşite pentru a obţine banii, ci doar căi uşoare şi grele.

Notă: Primul din cei 5 itemi originali a fost, adeseori, schimbat, pentru a fi citit: Majoritatea oficialilor publici (cei din serviciile publice) nu sunt interesaţi, cu adevărat, de problemele omului obişnuit.

Srole[18] şi-a desfăşurat cercetările în Springfield (Massachusetts) asupra unui eşantion format din 401 de cetăţeni nativi, creştini, având vârsta între 16-69 de ani, măsurând atitudinile lor faţă de grupurile minoritare. Itemul nr.8 a fost utilizat pentru a indica tendinţa sinuciderii latente ca indicator al stării de anomie.

[18] Leo Srole, *Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study*, în „American Sociological Review", nr.21, dec.1956, p. 709–716.

Scopul principal al lui Srole a fost acela al ordonării persoanelor investigate de-a lungul unui continuum, mergând de la conştientizarea apartenenţei individului la comunitate, la perceperea înstrăinării aceluiaşi individ faţă de comunitate. Anomia a fost considerată, în acest sens, ca o stare individuală de alienare caracterizată de anxietate, incertitudine, egoism şi fatalism, trăsături care reproduc de fapt, caracterele anomice ale unui mediu social dominat de dezorganizare şi multiple probleme sociale. Din acest punct de vedere, modelul anomic al lui Srole nu diferea prea mult de modelul dezorganizării sociale.

Scara lui Srole a fost utilizată şi de către alţi cercetători[19] printre care D. Bell (1957, pentru măsurarea gradului de alienare în muncă, demonstrată de relaţia semnificativă între anomie şi izolarea socială), E. L. Streuning şi A.H. Richardson (1965, evaluarea prejudecăţilor rasiale), A. Dworkin (1979, studierea formării ideologiei feministe, prin corelarea discriminării feminine şi a inconsistenţei de status cu starea de anomie resimţită de femei), M. Abrahamson (1980, măsurarea corelaţiei dintre câştigurile la loto şi starea de anomie, care a contrazis teza durkheimiană cu privire la „anomia afluenţei", demonstrând că câştigurile la loto determină o orientare permisivă sporită către gratificare şi, implicit, reducerea stării de anomie). În toate aceste studii şi cercetări, anomia a fost identificată cu o stare individuală echivalentă cu alienarea.

C.2 Scala lipsei de norme a lui D. Dean (1961)

În anul 1961, D. Dean[20] a elaborat o scală de măsurare a gradului de alienare formată din trei secţiuni: a) lipsa de putere (menţionată deja de noi în paginile anterioare); b) gradul de izolare socială; c) lipsa de norme. Lipsa de norme a fost măsurată prin intermediul a şase itemi (reprezentând 25% din totalul de itemi care măsoară gradul de alienare individuală). Aceşti itemi au fost următorii:

1. Scopul scuză, adeseori, mijloacele.
2. Ideile oamenilor se schimbă atât de rapid, încât mă întreb dacă există ceva pe care să ne bizuim cu adevărat.
3. Totul este relativ şi nu există nici-o regulă precis stabilită după care se poate trăi.
4. Adeseori, mă întreb care este sensul real al vieţii.
5. Singurul lucru de care poţi să fii sigur astăzi este acela că nu poţi să fii sigur de nimic.
6. Există, pretutindeni, atât de multe religii, încât nu se poate şti în care din ele să crezi cu adevărat.

La aceste enunţuri, subiecţii puteau răspunde prin următoarele variante:

---

[19] Conform cu Melvin Seeman, *op.cit.*, p.314.

[20] D. Dean, *Alienation: Its Meaning and Measurement*, în „American Sociological Review", nr.26, 1961, p.753–758.

- complet de acord,
- de acord,
- nesigur,
- în dezacord,
- complet în dezacord.

Lipsa de norme reprezenta, în acord cu concepţia lui Dean, atât un indicator al gradului de apatie politică, cât şi o măsură specifică a gradului de alienare. Au fost elaborate, în acest sens, următoarele ipoteze:

a) alienarea şi variabilele ei se corelează, în mod negativ, cu statusul social;

b) vârsta înaintată se corelează în mod pozitiv cu alienarea;

c) apartenenţa la comunitatea rurală se corelează negativ cu alienarea.

Toate aceste ipoteze au fost confirmate la nivele semnificative, deşi coeficienţii de corelaţie obţinuţi au fost relativ scăzuţi. Scorurile totale au fost corelate cu gradul de autoritarism rezultat dintr-o altă scală (a autoritarismului) aplicată unui lot de 73 de studenţi. S-au obţinut corelaţii semnificative între autoritarism, lipsă de putere, autoritarism şi lipsa de norme, autoritarism şi izolarea socială, autoritarism şi alienare.

C.3 Măsurarea anomiei (H. McClosky şi J. H. Schaar, 1965)

În anul 1965, McClosky şi Schaar[21] au elaborat, la fel ca şi Srole, o scală de măsurare a „anomiei psihice", pornind de la presupunerea lui Srole în concordanţă cu care existenţa anumitor condiţii sociale determină „sentimente anomice" specifice, care, la rândul lor, dau naştere unor tipuri particulare de conduită. Scopul principal al celor doi autori a constat în identificarea acelor variabile ale personalităţii care pot determina senzaţia de anomie. Scala anomiei a cuprins următorii itemi la care subiecţii puteau da două variante de răspuns: de acord; în dezacord:

1. Totul este atât de nesigur, astăzi, încât pare că s-ar putea petrece orice.
2. Ce lipseşte lumii de astăzi este vechiul sentiment al prieteniei care dura, altădată, toată viaţa.
3. Totul se află într-o asemenea stare de dezordine, încât este dificil ca o persoană să ştie la ce ar putea să se aştepte de la o zi la alta.
4. Totul se schimbă atât de rapid astăzi, încât, adeseori, nu pot decide care sunt regulile ce trebuie să le urmez.
5. Am, adeseori, senzaţia că multe lucruri pentru care s-au luptat părinţii noştri se prăbuşesc chiar sub ochii noştri.
6. Problema, astăzi, este că prea mulţi oameni nu cred în nimic.
7. Mă simt, adeseori, stingher şi fără un loc precis.

---

[21] H. McClosky, J. H. Schaar, *Psychological Dimensions of Anomy*, în „American Sociological Review", nr.30, 1965, p.14–40.

8. Ar fi mai bine ca oamenii să uite timpurile de altădată, când fiecare ştia precis cum trebuie să se poarte.
9. Mi se pare că ceilalţi pot mai uşor să decidă dacă este bine ce fac eu.

Scorurile acordate alegerii diferitelor enunţuri variau de la 0 (grad scăzut de anomie) la 9 (grad ridicat de anomie). Subiecţii care obţineau scoruri între 6 şi 9 erau consideraţi indivizi „anomici", cei care aveau scoruri între 3 şi 5 erau apreciaţi ca având o stare medie de anomie, iar cei care obţineau scoruri între 0 şi 2 erau evaluaţi ca indivizi „nonanomici".

Pentru aplicarea scalei menţionate au fost utilizate două eşantioane: unul reprezentând un lot din electoratul statului Minnesota, altul reprezentând un lot din electoratul naţional american proiectat de către Institutul Gallup. Distribuţia scorurilor pe cele două eşantioane a fost următoarea:

Scor	Eşantion naţional %	Eşantion Minnesota %
Scăzut (0-2)	26	38
Mediu (3-5)	39	34
Ridicat(6-9)	35	28
Total	100	100

Gradul de validitate al scalei a fost apreciat de câteva grupuri de absolvenţi în domeniul psihologiei şi ştiinţelor politice şi de către 40 de bursieri de la Centrul de Perfecţionare a Studiilor în Ştiinţele Sociale din Stanford. Pentru fiecare item, proporţia de judecăţi afirmative cu privire la validitate a fost suficient de ridicată pentru a satisface cerinţele metodologice şi pentru a putea evidenţia corelaţia dintre anomie şi variabile ca: alienare, dezorientare, pesimism, neputinţă politică, cinism politic şi satisfacţia vieţii. Nici-unul din rezultatele obţinute nu a fost afectat în mod semnificativ de introducerea unor variabile de control pentru măsurarea gradului de constrângere, a celui de frustrare şi a statusului social.

Spre deosebire de Srole, care a considerat că starea de anomie individuală este dependentă de gradul de integrare socială (ca variabilă sociologică), McClosky şi Schaar au pus în evidenţă ideea că trăsăturile psihice ale indivizilor (ca variabilă psihologică) determină, de fapt, „predispoziţia" lor către anomie. Printre aceste trăsături, cei doi autori au considerat mai importante următoarele (vezi tabelul):

Tabelul nr. 1– Caracteristicile psihice ale anomiei în funcție de gradul ei

Gradul de anomie			
Caracteristici psihice	*Scăzut(%)*	*Mediu(%)*	*Ridicat(%)*
1. Nivel intelectual scăzut	10	35	55
2. Adeziune deplină	5	30	65
3. Rezistență deplină	14	34	52
4. Preocupare deplină	18	36	46
5. Fermitate deplină	6	27	67
6. Satisfacție scăzută de viață	13	36	51
7. Stare ridicată de frustrare	7	32	61
8. Pesimism ridicat	7	33	60
9. Îndoială politică ridicată	6	31	62
10. Responsabilitate socială scăzută	11	30	59
11. Opoziție ridicată	6	32	62
12. Grad ridicat de paranoia	4	33	63
13. Grad ridicat de conștientizare	9	34	57
14. Grad ridicat de totalitarism	5	30	65
15. Toleranță scăzută	13	35	52

Sursa: H. McClosky şi J. Schaar, *Op.cit.*, p.14-40

Scale pentru măsurarea lipsei de norme au mai fost elaborate de către A. Neal şi H. Groat (1974), M. Kohn şi C. Schooler (1983).

C.4 Măsurarea lipsei de norme (A. Neal şi H. Groat, 1974)

A. Neal şi H. Groat au definit lipsa de norme ca reprezentând „gradul ridicat de aşteptare" a indivizilor ca numai conduitele neaprobate din punct de vedere social să fie necesare şi utile în atingerea scopurilor propuse. Autorii au efectuat, în acest sens, un studiu longitudinal, început în anul 1967 cu privire la relația dintre alienare şi comportamentul de fertilitate[22], studiu continuat în 1975, pentru a evidenția schimbările intervenite în acest interval de timp în gradul de conştientizare de către subiecți a absenței normelor. În prima etapă a studiului a fost confirmată ipoteza că înaltul nivel de fertilitate, mai ales a femeilor catolice şi a soțiilor de muncitori, este strâns asociat cu sentimentul lipsei de norme. Această confirmare a semnificat pentru autorii studiului un argument pentru

[22] H. T. Groat, A. Neal, ***Social Psyhological Correlates of Urban Fertility***, în „American Sociological Review", nr. 32, 1967, p.945–959.

susținerea ideii că gradul de alienare este determinat de apartenența religioasă și de statutul social. Ulterior, studiul[23] a demonstrat că, într-o perioadă de 8 ani, din cele patru tipuri de alienare măsurate (lipsa de putere, lipsa de semnificație, izolarea socială și lipsa normelor), absența normelor a atins cel mai înalt grad de creștere în conștiința subiecților. Itemii scalei utilizate de către cei doi autori au fost următorii:

1. Pentru obținerea unei slujbe bine plătite, este necesară exagerarea capacităților (sau meritelor personale).
2. Pentru a obține o promovare în serviciu este necesar doar un „lustru" de cunoștințe.
3. Pentru a fi ales într-un serviciu public, un candidat trebuie să promită că nu intenționează să-l păstreze.
4. A avea „proptele" este mai important pentru obținerea unei slujbe publice, decât capacitățile personale.
5. Succesul în afaceri poate fi ușor obținut, fără a profita de cei naivi*.
6. Cei care lucrează în ministere trebuie să mușamalizeze multe lucruri ascunse opiniei publice, dacă vor să rămână în serviciu.
7. Pentru a avea un venit corespunzător, vânzătorul trebuie să exercite o serie de presiuni asupra cumpărătorului.
8. Cei aleși în servicii publice trebuie să servească anumite interese speciale (de exemplu, pe marii afaceriști), dar și interesele publice.

Notă: Itemul 5 are scorul inversat.

Acordul sau dezacordul cu itemii scalei a fost stabilit în felul următor:

- complet de acord,
- de acord,
- în dezacord,
- complet în dezacord.

Variabilele cele mai înalt corelate cu sentimentul de absență a normelor, rezultate din măsurare, au fost gradul scăzut de educație, statusul ocupațional al soțului și venitul familial.

C.5 Măsurarea absenței normelor (M. Kohn și C. Schooler, 1983)

M. Kohn și C. Schooler[24] s-au bazat în construcția indicelui lor (absența normelor) pe operaționalizarea unui continuum, ordonat de la convingerea individului că „este acceptabil să facă tot ceea ce crede că trebuie să facă" la convingerea că „trebuie să respecte standardele de responsabilitate morală". Lipsa de

[23] A. Neal, H. T. Groat, *Social Class Correlates of Stability and Change in Levels of Alienation*, în „Sociological Quaterly", nr. 15, 1974, p.548–558.

[24] M. Kohn, C. Schooler, *Work and Personality: An Inquiry into the Impact of Social Stratification*, în rev. cit., capitolul IV.

norme a fost definită de către cei doi autori prin preluarea definiției lui M. Seeman, care a considerat această lipsă ca o situație „în care există o înaltă probabilitate ca pentru realizarea unor scopuri să fie necesare conduite neaprobate social" [25] . Au fost utilizați 4 itemi având scorurile de la 0 (grad scăzut sau absent de lipsă a normelor) la 4 (grad ridicat de absență a normelor). Itemii la care subiecții trebuiau să răspundă prin două variante de răspuns (de acord, în dezacord) au fost următorii:

1. Este bine să faci orice dorești atunci când ai necazuri.
2. Este foarte bine să ocolești legea, dacă nu o încalci de fapt.
3. Dacă cineva munceşte nu contează că o face bine sau greşit.
4. Credeți că este foarte bine să faceți numai ce permite legea sau şi lucruri greşite, deşi permise de lege? (răspuns: - numai ce permite legea; - şi lucruri greşite, deşi permise de lege).

Scala a fost administrată, printr-un interviu aplicat personalului unei mari întreprinderi, care şi-a propus să evidențieze relația dintre experiența de muncă şi lipsa normelor, folosind drept criterii moralitatea în serviciu şi gradul de complexitate a muncii. Printre alte corelate au fost evidențiate următoarele: dreptul de proprietate (corelat slab cu lipsa normelor), birocratizarea (legată în sens pozitiv cu absența normelor), autodirijarea ocupațională (strâns legată cu lipsa normelor), supravegherea strânsă, munca de rutină şi munca mai puțin complexă (corelate în mod semnificativ cu absența normelor).

Concluzia studiului a fost aceea că în sistemul capitalist, în ansamblu, controlul *produsului* muncii (poziția de proprietar şi statusul ierarhic) are doar un efect indirect asupra alienării, în timp ce controlul asupra *procesului* muncii are un efect mediat asupra alienării, prin lipsa de norme. În acest sens, există un efect direct al controlului muncii asupra lipsei de norme.

X

În general, majoritatea sociologilor americani au utilizat indici de alienare cuprinzând caracteristici extrem de diferite, care nu coincid, întotdeauna, din punct de vedere al conținutului, cu diversele definiții ale alienării. Pe de altă parte, este dificilă plasarea precisă a indivizilor în raport cu itemii unei anumite scale. Scala anomiei a lui Srole şi-a propus, de exemplu, măsurarea lipsei normelor, dar itemii ei au vizat, mai ales, lipsa de putere şi starea de disperare a subiecților. Alte scale, elaborate de către sociologii americani, şi-au propus să măsoare starea de pesimism, neajutorare, izolare socială, a lipsei de semnificație a normelor, absența sentimentului coerenței şi scopurilor existente în viață, orientarea principală existentă în viață, alienarea în muncă, autoînstrăinarea etc.[26]

---

[25] Melvin Seeman, *op.cit.*, p.326.
[26] Vezi, în acest sens, Melvin Seeman, *op.cit.*

Toate aceste scale, deosebit de interesante ca problematică, sunt, însă, criticabile atât pentru caracterul lor preponderent psihologist şi psihiatric, cât şi pentru echivocitatea noţiunilor utilizate care confundă, de cele mai multe ori, anomia cu alienarea şi acordă anomiei semnificaţii subiectiviste. Pe de altă parte, alienarea, în calitatea sa de concept filosofic, caracterizat de conotaţii ideologice, nu poate evita judecăţile de valoare.

Atât pentru sociologii americani, cât şi pentru alţi sociologi europeni, care au deturnat sensul originar, durkheimian, al termenului, semnificaţiile psihologice şi cele sociologice ale noţiunii de anomie coincid. Abundenţa de semnificaţii cu care a fost investită această noţiune în întreaga literatură postdurkheimiană face ca anomia să rămână, în continuare, un cuvânt cu virtuţi „magice", care legitimează, de fapt, originalitatea discursului sociologic faţă de alte discursuri ştiinţifice[27] .

3. Patologii ale tranziţiei şi tranziţii patologice: anomia ca formă de „libertate"

Aplicată societăţii, în ansamblul său, noţiunea de „patologie" este, cel puţin, echivocă, întrucât, bazată pe analogia „organismului social" cu cel biologic, transferă la nivelul ordinii sociale particularităţi care aparţin numai „ordinii individuale". Pe de altă parte, noţiunea de „patologie a organismului social" implică postularea unei ideologii a ordinii, a *establishment*-ului, în raport cu care orice schimbare, abatere sau deviere este etichetată ca fiind de natură patologică.

În pofida acestor distincţii, mulţi comentatori utilizează, pentru a caracteriza ceea ce petrece, astăzi, în România, noţiunea de *patologie socială*. Într-adevăr, România pare o „societate bolnavă", o societate care suferă de un „rău" profund, măcinată de conflicte insurmontabile, definită de violenţă, dereglare normativă şi liber arbitru, ca simptome ale unei „patologii de tranziţie" generalizate la toate nivelurile şi palierele vieţii sociale. În mod evident, prăbuşirea regimului comunist în România nu a produs şi un nou tip de ordine socială, ci o „nouă dezordine" [28] în cadrul căreia orice este permis, totul este posibil, nimic nu mai poate pune frână acţiunilor ilicite, şi în care lipsa acută de funcţionalitate a normelor, la fel ca şi absenţa unor valori comune determină strategii individualiste de acţiune.

Evitând noţiunea improprie de „societate bolnavă", sociologii folosesc, pentru a interpreta toate aceste simptome ale crizei generalizate din România,

---

[27] Pentru un comentariu extrem de competent cu privire la evoluţia postdurkheimiană a conceptului de anomie, vezi Philippe Besnard, ***L'anomie, ses usages et ses fonctions dans la discipline sociologique depuis Durkheim***, Paris, P.U.F., 1987.

[28] Ken Jowitt, ***The New World Disorder***, în „Journal of Democracy", nr.2,1991 (conform cu David Stark, ***From System Identity to Organizational Diversity. Analyzing Social Change in Eastern Europe***, în „Contemporary Sociology", vol.21, nr.3, May, 1992, p.299.

conceptul de anomie, elaborat iniţial de către Émile Durkheim şi reelaborat ulterior, într-o nouă interpretare de către sociologii americani printre care Robert Merton. În concepţia lui Durkheim, anomia desemnează o condiţie a societăţii în care normele, aflate în schimbare rapidă, îşi pierd valoarea şi semnificaţia, intrând în conflict cu noile tendinţe ale vieţii sociale, motiv pentru care nu mai există consens asupra a ceea ce este drept, bun, adecvat, moral sau legitim. Caracteristica principală atribuită de către Durkheim anomiei este absenţa unei *reglări* adecvate cu caracter spontan (intern şi nu extern, ceea ce ar fi echivalent cu intervenţia exterioară a statului) a funcţiilor sistemului social, în aşa fel încât să se poată coordona armonios între ele.

La rândul său, Robert Merton şi, în general, sociologii americani au interpretat anomia ca o stare de alienare care caracterizează pe acei indivizi confruntaţi cu dilema alegerii între moralitatea şi eficienţa acţiunii, între scopuri legitime şi mijloace ilegitime, stare care determină tendinţe profunde către devianţă şi iraţionalitate a acţiunii. Individul alienat este, de fapt, un individ „anomic", caracterizat prin izolare, incertitudine, anxietate, pesimism, insecuritate, dezorientare şi marginalitate.

Toate aceste idei sunt utile pentru a putea schiţa un model teoretic al anomiei, aplicabil crizei, atât de des invocată astăzi, a societăţii româneşti posttotalitare. În concordanţă cu acest model, schimbarea regimului politic din România, în decembrie 1989, a însemnat trecerea de la o societate totalitară dominată de *fatalism* în sens durkheimian, la o societate de tranziţie, caracterizată de dereglare şi dezorientare normativă, definită, deci, de o profundă stare de *anomie*[29] (vezi schema).

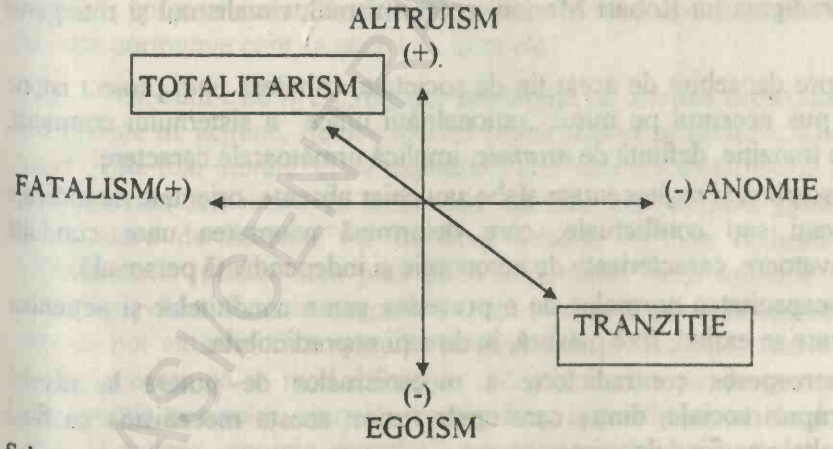

Schema nr.1– Esenţa trecerii României de la societatea totalitară la societatea de tranziţie (fatalism versus anomie).

[29] Sorin M. Rădulescu, *Teorii sociologice în domeniul devianţei şi al problemelor sociale*, Bucureşti, IMAS, 1994, p.57–75.

Sintetizând, pe scurt, caracteristicile principale ale celor două tipuri de societăți se pot evidenția următoarele deosebiri între ele:

1) Pentru societatea totalitară, ***fatalismul*** este caracterizat de următoarele elemente:

a) disciplină și reglementare normativă excesiv de restrictive și coercitive, susținute de mecanismul forței, fricii și manipulării, care obligă la adoptarea unor conduite și acțiuni hiperconformiste cărora le lipsește o conștiință colectivă comună, înlocuită, însă, de ideologia egalitarismului;

b) perceperea normelor și mecanismelor puterii ca fiind ilegitime, injuste, impuse din exterior;

c) absența integrării sociale, prin valori comune și existența unei integrări sociale formale, conformiste, determinată de incapacitatea indivizilor de a internaliza, în mod adecvat, „simbolurile" ideologiei socialiste și a le accepta ca repere proprii de conduită;

d) tendință de uniformizare a conduitelor și slabă diferențiere socială, scopul diviziunii muncii fiind omogenizarea socială, cu toate consecințele care decurg de aici asupra lipsei de individualizare și constituirii unei „solidarități mecanice", care nu permite decât puține expresii individuale;

e) imobilism istoric, blocaj al inițiativei private și al creativității individuale, nivel scăzut al aspirațiilor;

f) principalele mecanisme de adaptare în acest tip de societate sunt, urmărind paradigma lui Robert Merton, conformismul, ritualismul și retragerea (evaziunea).

2) Spre deosebire de acest tip de societate, tributară unui proiect istoric ratat care a pus accentul pe mitul „raționalității unice" a sistemului comunist, societatea de tranziție, definită de ***anomie***, implică următoarele caractere:

a) disciplină și reglementare slabe sau chiar absente, orientate de indicații normative vagi sau conflictuale, care determină adoptarea unor conduite deviante, inovatoare, caracterizate de autonomie și independență personală;

b) incapacitatea normelor de a prevedea gama conduitelor și acțiunilor individuale care se extind, fără măsură, în direcții nepredictibile;

c) perceperea contradictorie a mecanismelor de putere la nivelul diferitelor grupuri sociale, dintre care unele resimt aceste mecanisme ca fiind legitime, iar altele ca fiind ilegitime;

d) nivel scăzut de integrare socială a indivizilor, determinat de absența unui sistem de credințe și valori comune care să susțină motivațiile pozitive;

e) individualizare puternică a conduitelor și acțiunilor, deviantă, inovativitate și creativitate, diferențiere socială din ce în ce mai mare, în condițiile

adâncirii treptate a diviziunii muncii; în mod complementar, scăderea gradului de solidaritate şi coeziune socială, creşterea tendinţelor de egoism ale indivizilor;

f) stimularea iniţiativei private şi a creativităţii individuale, nivel ridicat de aspiraţii care determină tendinţe puternice de frustrare şi agresivitate;

g) principalele mecanisme de adaptare în acest tip de societate sunt, conform paradigmei lui Merton, inovaţia şi rebeliunea.

Deosebirea dintre cele două tipuri de societăţi se bazează, în esenţă, pe distincţia între cele două caractere sociale – fatalismul şi anomia – enunţate de către Durkheim în legătură cu tipologia sinuciderilor. În timp ce starea de fatalism se caracterizează prin presiunea puternică a normelor şi prin absenţa interiorizării lor ca reguli acceptabile de conduită, starea de anomie se caracterizează prin incapacitatea de (auto)reglare a societăţii, în ansamblul ei, ceea ce nu înseamnă absenţa normelor, ci lipsa lor de eficacitate în orientarea acţiunii indivizilor. Spre deosebire de fatalism, care presupune o societate închisă. un orizont închis de posibilităţi de exprimare şi omogenitatea conduitelor ori acţiunilor, anomia implică o societate deschisă, un orizont deschis de posibilităţi de expresie şi o diversificare puternică a conduitei şi acţiunii. În starea de fatalism, date fiind slabele preocupări către schimbarea socială, principalele eforturi sunt orientate către modificarea comportamentului oamenilor în direcţia dorită de ideologia oficială, prin intermediul unor reguli şi norme extrem de severe, care reprimă orice creativitate individuală. În starea de anomie, dimpotrivă, accentul principal este pus pe schimbarea socială, dar într-o formă anarhică, noninstrumentală, datorită pluralităţii ideologiilor şi conflictului dintre indicaţii normative care se contrazic între ele.

Aşa cum este firesc, o stare prelungită de anomie determină strategii individualiste de acţiune, fiecare individ urmărindu-şi propriile scopuri nu cu mijloacele cele mai morale, ci cu mijloacele cele mai eficiente, dintre care cele mai adecvate sunt cele ilicite. În acest sens, anomia este resimţită şi trăită de individ ca o „stare de libertate" şi de liber arbitru, în care codurile morale sau reglementările juridice sunt prea puţin importante, unde aproape nimic nu mai poate fi prevăzut, în care este posibil orice şi unde conduitele sau acţiunile indivizilor se pot extinde, fără măsură, în direcţii nepredictibile. Anomia însăşi este trăită şi percepută în mod diferit de indivizi, în funcţie de poziţia lor socială, experienţele trecutului, opiniile, ideologiile şi opţiunile personale. În timp ce unii dintre ei trăiesc „anomia eşecului", resimţită ca declasare, anxietate, incertitudine, izolare şi pierderea sentimentului de apartenenţă la grup, alţii trăiesc „anomia succesului", resimţită ca o frustrare permanentă, ca un „rău de infinit" (Goethe) constând în impulsul către noi aspiraţii, tot mai ridicate, care, odată realizate, determină insatisfacţia realizării şi, implicit, alegerea altora.

Dată fiind profunda stare de insecuritate, dereglare şi dezorientare care caracterizează anomia, se multiplică stările de inadaptare, apatie şi anarhie, creşte violenţa, numărul de tulburări psihopatologice şi sinucideri, se amplifică trăsăturile de personalitate dominate de credinţe şi factori emoţionali, care determină, la rândul lor, orientări active către misticism, extremism, politicianism sau doctrine reacţionare. Într-o societate de tip anomic, delirul de persecuţie, sentimentul excluderii din cadrul grupului, ura faţă de semeni, agresivitatea, absenţa spiritului critic şi intoleranţa sunt simptomele cele mai răspândite, putându-se vorbi, în acest sens, de o veritabilă tendinţă de „pervertire a comportamentului uman" [30] şi antinormativitate, în beneficiul unei acţiuni care nu mai cunoaşte limite şi pentru care orice normare însemnă constrângere. De la starea de fatalism şi de la logica ambivalenţei, a „dublului discurs" din perioada dictaturii[31], perioada de tranziţie din România se caracterizează, în esenţa sa, prin starea de anomie şi prin lipsa de logică a discursului „de unul singur", care nu mai găseşte limbaj comun cu cel al semenilor. Atât ca dereglare în plan economic, cât şi ca o criză a valorilor, a personalităţii, a elitelor, anomia în care se găseşte societatea românească se manifestă într-o diversitate de forme. În economie, de exemplu, s-a instaurat, în cea mai mare măsură, legea liberului arbitru, iar blocajul financiar sau actele de corupţie nu sunt decât consecinţa firească a unui „sistem" care funcţionează fără nici-o reglare internă, ci doar sub „controlul" unor reguli exterioare. În plan politic şi juridic, anomia se regăseşte în absenţa separării distincte a puterilor în stat, în opoziţia dintre stat şi societatea civilă, în incapacitatea factorului legislativ de a se sustrage intereselor politice în favoarea interesului general.

Tranziţia însăşi este un proces anomic, iar ceea ce s-a realizat până acum în domeniul reformei nu este altceva decât un *nonsistem* care funcţionează fără nici-o raţionalitate sau logică internă. Starea de criză, dereglarea şi perturbarea raporturilor economice, amplificarea, fără măsură, a fenomenelor de devianţă, violenţă, corupţie, anarhie şi liber arbitru sunt simptome tipice ale unei pronunţate stări de anomie, determinată de imitarea mecanică a unui model de sistem (cel capitalist) care nu-şi regăseşte cadenţa, ritmurile şi organicitatea originare, întrucât îi lipsesc funcţiile autoreglatoare, raporturile şi tranzacţiile care, în perioada regimului dictatorial erau circumscrise statului-partid sau partidului-stat. Chiar în cadrul nonsistemului, „fragmente din vechea ordine socialistă supravieţuiesc împreună cu noi elemente care se supun unei alte logici"

---

[30] Pitirim Sorokin, *The Sociology of Revolution*, New York, Howard, Fertig, 1967.

[31] Sorin M. Rădulescu, ***Logica ambivalenţei şi „efectele perverse" ale ideologiei totalitare în epoca dictaturii***, în „Sociologie Românească", serie nouă, anul I, nr. 1–2, p. 49–54.

[12], decât cea anterioară. La aceasta se adaugă patologiile trecutului, ambiguităţile discursului politic, absenţa mentalităţilor şi instituţiilor necesare reformei, alte cauze economice sau spirituale care determină ca anomia să nu fie doar o „patologie de tranziţie", aşa cum credea Émile Durkheim, ci o criză permanentă, instituţionalizată la toate nivelurile societăţii. Dacă „inflaţia" legislativă din perioada dictaturii apărea inevitabil ca o manifestare a fatalismului, tipic pentru regimurile politice totalitariste, anomia, manifestată, astăzi, în domeniul juridic contribuie la extinderea câmpului anomiei sociale. Atât menţinerea unor vechi structuri etatiste, cât şi reglementările echivoce existente într-o serie de legi şi acte normative în care se amestecă, deopotrivă, tendinţe de centralizare şi liber arbitru, în loc să elimine sau să atenueze criza (anomia), nu fac altceva, decât să o instituţionalizeze.

Absenţa determinării limitelor acţiunii în societatea românească aflată în tranziţie apare ca o consecinţă firească a „raţiei de libertate" cucerită cu ocazia răsturnării dictaturii comuniste. Dar ea determină, în acelaşi timp, simptome pronunţate de anomie, patologii de tranziţie şi tranziţii patologice care sunt resimţite profund atât la nivel social, cât şi individual. Deşi, în aparenţă, anomia este trăită şi percepută ca o „formă de libertate", ea nu este altceva, decât o nouă stare de alienare care determină amplificarea egoismului, sentimentul lipsei de apartenenţă la grup, absenţa unor valori comune. În mod firesc, o societate anomică nu poate să aibă decât indivizi „anomici" sau devianţi.

[12] David Stark, *Art. cit.*, p.299.

CAPITOLUL V
PARADIGME SOCIOLOGICE FUNDAMENTALE ÎN DOMENIUL SOCIOLOGIEI DEVIANȚEI

1. Paradigma structural-funcțională în domeniul devianței

1.1 Funcții manifeste și latente. Funcții și disfuncții

Paradigma structural funcționalistă pleacă de la premisa că societatea, în ansamblul componentelor și funcțiilor sale, este bine integrată și ordonată, fiecare din elementele sale constitutive având un rol distinct pentru asigurarea funcționalității întregului. Ea presupune că la baza întregii funcționări ordonate a vieții sociale stă *consensul social* constând din acordul general al indivizilor asupra valorilor care trebuie protejate contra oricărei acțiuni care ar intra în conflict cu sensul lor normativ și prescriptiv.

Numai valorile orientează acțiunile indivizilor către stări dezirabile din punct de vedere social, scopurile acestor acțiuni trebuind să concorde obligatoriu cu dezirabilitatea indicată de valorile sociale. Funcția fiecărui mecanism macrostructural sau microstructural constă, astfel, în conservarea, fără perturbări importante, a funcționalității întregului sistem social, fiecare instituție contribuind la menținerea funcționării altor instituții și fiecare rol social determinând acțiunea altor roluri sociale.

Structural-funcționalismul diferențiază în același timp, între funcții și disfuncții, între funcții manifeste și latente. *Funcțiile* se referă la acele acțiuni realizate de către diferitele unități ale sistemului social care au consecințe benefice pentru acesta. *Disfuncțiile* de referă, dimpotrivă, la acele acțiuni care, au efecte distructive sau perturbatoare pentru sistemul social. Funcțiile *manifeste* sunt acele acțiuni funcționale care au un caracter intenționat, orientat și recunoscut ca atare, având ca scop adaptarea sau integrarea în cadrul sistemului. Funcțiile *latente* sunt acele acțiuni care nu au un caracter intenționat și nici recunoscut ca atare, dar care contribuie, totuși, la adaptarea sau integrarea în sistem.

Funcția religiei sau a dreptului constă de exemplu, în asigurarea solidarității morale a indivizilor și în întărirea conștiinței colective. Devianța este, dimpotrivă, disfuncțională, întrucât perturbă ordinea socială și împiedică caracterul predictibil al acțiunilor și conduitelor sociale. Totuși, trebuie menționat că ceea ce apare disfuncțional pentru o parte sau element al sistemului poate fi funcțional pentru altă parte sau element al său (Robert Merton). De exemplu, grevele sunt disfuncționale din punct de vedere al perturbațiilor provocate proce-

sului economic, dar sunt funcționale din punct de vedere al exprimării protestului forței de muncă și al dobândirii unor drepturi economice.

În ceea ce privește funcțiile manifeste, se pot da ca exemplu ceremoniile sau ritualurile care marchează diferite evenimente cu caracter religios ori cultural (botezuri, nașteri, înmormântări etc.). Ele au, în același timp, o funcție latentă care constă în întărirea solidarității grupului și afirmarea identității membrilor.

O funcție manifestă a prostituției – sublinia Kingsley Davis[1] – este aceea de a oferi unor indivizi respingători din punct de vedere fizic posibilitatea negocierii unor relații sexuale normale.

Ea are, însă, în același timp, diferite funcții latente printre care aceea de a marca deosebirea între moralitate și promiscuritate sau de a oferi celor ce trăiesc de pe urma ei (proxeneților, de exemplu) sau celor care se ocupă de controlul și eradicarea ei (polițiștilor, de pildă) o sursă importantă de câștig.

1.2 Devianța ca formă de alienare. Concepția lui Talcott Parsons

Dintre sociologii raliați orientării structural-funcționaliste trebuie menționat, cu prioritate, Talcott Parsons, fondatorul acestei orientări în sociologia americană.

Conform cu Parsons[2], orice societate are o structură complexă, compusă din mai multe părți (sisteme sau subsisteme) aflate, prin funcțiile lor, în interdependență unele cu altele.

Între aceste sisteme, sociologul american a menționat patru ca fiind principale: organismul uman, personalitatea socială și sistemul social împreună cu sistemul cultural.

Fiecare dintre ele exercită o anumită acțiune cu caracter funcțional pentru nevoile de stabilitate și ordine ale societății, în ansamblul său. Dintre aceste acțiuni funcționale, pot fi evidențiate următoarele, ca fiind cele mai importante:

a) *adaptarea* - acțiune (funcție), care aparține sistemului organismului uman și care constă în asigurarea supraviețuirii la condițiile de mediu;

b) *realizarea scopurilor* - acțiune (funcție), care aparține sistemului personalității și constă în mobilizarea acțiunilor umane către realizarea anumitor obiective, care nu se pot reduce numai la acele biologice;

c) *menținerea modelelor normative și valorice* - acțiune (funcție), care aparține sistemului cultural și care constă în orientarea prezentă și viitoare a

---

[1] Kingsley Davis. ***Prostitution,*** în *Contemporary Social Problems. An Introduction to the Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization*. New York and Burlingame, Brace and World. Inc.. 1961, p. 262–288.

[2] Talcott Parsons, ***The Social System***, New York, The Free Press. 1951; ***Social Structure and Personality***, New York, The Free Press. 1964.

acțiunilor umane în conformitate cu simbolurile colectivității (cele morale sau religioase, de exemplu);

d) *integrarea* - acțiune (funcție) care aparține sistemului social și care constă în corelarea acțiunilor subsistemelor sociale și ale indivizilor cu modelele normative și valorice, în așa fel încât să constituie o unitate integrală.

Fiecare din aceste acțiuni sau funcții caracterizează, cu precădere, un anumit sistem al societății, care posedă toate celelalte funcții la nivelele subsistemelor sale, fără a avea, însă, un caracter prioritar. Economia, de exemplu, are ca funcție principală adaptarea, sistemul politic, acționează pentru realizarea scopurilor, instituțiile (culturale, religioase sau cea familială) au ca funcție de bază asigurarea continuității modelelor normative și valorice, iar agențiile de control social (dreptul, poliția, procuratura etc.) au ca funcții principale asigurarea integrării indivizilor și colectivității, în ansamblul său.

În concepția lui Parsons, devianța este un eșec al solidarității sociale constând în incapacitatea sau refuzul indivizilor de a se comporta conform cu modelele normative și valorice ale societății. Ea are atât un caracter *normativ*, constând în încălcarea deliberată a normelor (cazul infracțiunilor), cât și unul *situațional* constând în încălcarea nedeliberată sau involuntară a unor norme datorită incapacității organice sau psihice de a performa rolurile sociale (cazul bolilor organice sau psihice). Atât infracțiunile, cât și bolile sunt privite de Parsons ca *stări de alienare* de la ansamblul de așteptări ale colectivității față de cerințele impuse de exercitarea rolurilor sociale. Infracțiunea (crima) este o stare de *alienare activă* în sensul că subculturile criminale se înstrăinează, în mod deliberat, de la exigențele instituționale, și de la modelele normative și valorice ale societății, în timp ce boala este o stare de *alienare pasivă* caracterizată prin dependență față de sistemul de îngrijiri medicale, ca subsistem de control social al comportamentului. De aceea, ea este o formă de devianță „legitimă", singura admisă.

Ca formă de prevenire sau de obstrucționare a devianței, Parsons a pus accentul pe întărirea mecanismelor de control social, care sunt instanțe instituționalizate sau neinstituționalizate (informale) având ca scop integrarea socială conformistă a indivizilor la exigențele rolurilor sociale atribuite.

Promovând o concepție holistă care exagerează unitatea, stabilitatea și ordinea sistemului social, și în cadrul căreia o persoană este suprasocializată, supusă necondiționat instituțiilor și structurilor sociale, concepția lui Parsons, în pofida meritelor sale în domeniul îmbogățirii teoriei sociologice, a fost puternic criticată, întrucât tezele ei au fost, deseori, utilizate pentru a justifica ordinea socială inegalitară a sistemului capitalist. „Dacă cea mai mare parte din tezele sale sunt invalidate de dinamica realităților sociale, unele idei pot fi, în continuare, valorificate, cu condiția de a ține seama de criticile fundamentale care i s-au adus

întregului sistem teoretic parsonsian şi, mai ales, de a pune sub semnul îndoielii legitimitatea şi raţionalitatea oricărei ordini sociale care, în paradigma structural-funcţionalistă, devine ideologie justificatoare"[3].

1.3 Teoria dereglării sociale şi a normativităţii prescriptive sau proscriptive

Majoritatea teoriilor şi concepţiilor care susţin postulatele structural-funcţionaliste privesc fenomenul de devianţă ca o formă de *violare normativă*, ce perturbă funcţionalitatea sistemului social şi ameninţă coeziunea ori solidaritatea membrilor societăţii.

Premisele istorice ale acestei concepţii se pot identifica în opera lui Émile Durkheim, care a cosiderat societatea ca fiind un sistem înzestrat cu autoreglare, ale cărui funcţii sunt interdependente între ele. Teoria anomiei, elaborată de Durkheim, se numără printre primele încercări de amploare de a pune în evidenţă relaţia existentă între dereglarea normativă, scăderea solidarităţii sociale, a conştiinţei colective şi fenomenele de devianţă.

În perioada contemporană, teoria dereglării sociale (normative) a fost reluată de către mai mulţi sociologi americani printre care: Andrew Henry şi James Short (1954), care au pus în evidenţă influenţa ciclurilor economice asupra omuciderilor şi sinuciderilor, Jack Gibbs şi Walter Martin (1964), care au subliniat rolul dezintegrării statusului în cauzalitatea sinuciderilor, Ephraim Mizruchi, împreună cu Robert Perruci (1968), care s-au ocupat de raporturile dintre reglările sociale prescriptive ori proscriptive şi fenomenul de alcoolism.

Henry şi Short[4] au arătat că sinuciderea se află într-o relaţie strânsă cu omuciderea, ambele fiind un răspuns sau o reacţie la ciclul afacerilor, ca o expresie a unor profunde frustrări ale indivizilor, determinate de sistemul reglator extern. Indivizii care sunt supuşi cel mai frecvent constrângerilor şi controalelor sociale au tendinţa să scuze pe alţii pentru problemele pe care le au şi să-şi exprime frustrarea lor, în mod exterior prin omucidere. Cei care nu sunt supuşi acestor constrângeri externe şi nu blamează pe alţii pentru frustrările lor au, dimpotrivă, tendinţa de a-şi exprima aceste frustrări. în mod intern, prin intermediul sinuciderii.

Toate aceste constrângeri şi controale normative - subliniau cei doi sociologi americani, sunt într-o relaţie strânsă cu statusul indivizilor. Aceia care au un status înalt, în calitate de iniţiatori ai acestor constrângeri şi controale sociale, îşi exprimă adesea frustrările prin sinucidere, în timp ce indivizii caracterizaţi de

---

[3] Sorin M. Rădulescu, ***Homo Sociologicus. Raţionalitate şi iraţionalitate în acţiunea umană***, Bucureşti, Edit. „Şansa", 1994, p.245.

[4] Andrew F. Henry, James F. Short Jr., ***Suicide and Homicide***, New York, The Free Press, 1954.

statusuri scăzute, în calitatea lor de subiecți ai constrângerilor și controalelor menționate, își exprimă frustrările prin omucidere. La fel ca și Durkheim, cei doi autori au apreciat că, în perioadele de depresiune economică, rata sinuciderilor este mai mare decât cea a omuciderilor, întrucât indivizii definiți de statusuri mai înalte, pierzându-și pozițiile sau bunurile economice, își exprimă frustrările prin sinucidere, spre deosebire de cei cu statusuri scăzute care nu au nimic de pierdut. Dimpotrivă, în timpul perioadelor de prosperitate economică, care afectează și frustrează, mai ales, pe indivizii definiți de statusuri scăzute, rata omuciderilor este mai mare decât cea a sinuciderilor, întrucât asemenea indivizi se simt cei mai frustrați recurgând la acte de violență exterioară.

Cu alte cuvinte, ratele de sinucidere și de omucidere variază invers proporțional cu ciclurile economice.

Numărul de sinucideri crește în timpul perioadelor de depresiune și scade în timpul perioadelor de prosperitate, în timp ce numărul de omucideri crește mai puternic în timpul perioadelor de prosperitate și scade în timpul perioadelor de depresiune economică.

Într-o lucrare anterioară dedicată sinuciderii[5], Henry și Short au considerat suicidul ca un efect al *frustrării de status* care determină autoagresivitatea. Sinuciderea – arătau ei – reprezintă „o formă de agresivitate îndreptată contra sinelui, stârnită de o anumită frustrare ale cărei cauze sunt percepute de o persoană ca existând în cadrul sine-lui. Eșecul de a menține o poziție constantă sau înaltă în ierarhia de status, comparativ cu ceilalți aflați în același sistem de referință a statusului, este o frustrare importantă – dar în nici-un caz singura – care provoacă agresiunea"[6].

Persoanele căsătorite – arătau Short și Henry, relevând teza lui Durkheim, se sinucid în număr mai mic, întrucât sunt implicate într-un sistem mai puternic de relații, decât cele necăsătorite, în cadrul căruia trebuie să se conformeze mai mult cererilor și așteptărilor celorlalți. Tendințe similare se înregistrează în cazul ariilor rurale unde individul se află cuprins într-o rețea mai puternică de raporturi interpersonale, în timp ce rate de sinucidere mai ridicate se înregistrează în ariile centrale ale orașelor și în cazul bătrânilor, date fiind condițiile de izolare și de frecvență mai scăzută a contactelor sociale în legătură cu aceste două categorii sociologice și demografice.

---

[5] Andrew F. Henry, James F. Short Jr., *The Sociology of Suicide*, în Edwin S. Schneidman, Norman L. Farbarow (eds.), *Clues to Suicide*, New York, McGraw-Hill, 1957.

[6] *Ibidem*, p.68.

Jack Gibbs şi Walter Martin[7] au reluat, la rândul lor, noţiunea de dereglare socială a lui Durkheim, punând-o în dependenţă de conceptul integrare de status. Orice individ posedă în acest sens, un set integrat al statusului care-l defineşte, în sensul că cerinţele de rol ale diferitelor sale statusuri sunt compatibile între ele. Pot exista, însă, şi indivizi definiţi de un set dezintegrat al statusului lor, în sensul că cerinţele rolurilor diferitelor lor statusuri sunt incompatibile între ele.

De exemplu, o femeie are următoarele statusuri: este fiica unor părinţi în vârstă, este mama unor copii tineri şi, în acelaşi timp este şi posesoarea unui status ocupaţional. Întrucât cerinţele rolurilor solicitate de toate aceste statusuri sunt incompatibile şi chiar în conflict între ele, această situaţie determină relaţii sociale instabile, făcând să crească posibilitatea de sinucidere.

În mod succint, teoria celor doi autori poate fi schiţată în felul următor[8]: *dezintegrarea de status→cerinţe incompatibile de rol→conformitate scăzută→relaţii sociale instabile→sinucidere.*

Cu alte cuvinte, sinuciderea variază invers proporţional cu integrarea de status. Cele mai puţine sinucideri caracterizează pe acei indivizi ale căror roluri asociate unui status sunt strâns legate de rolurile asociate altor statusuri, ceea ce determină un grad de conformare mai mare la cererile şi aşteptările celorlalţi şi, implicit, relaţii sociale mai stabile sau mai durabile.

Ephraim Mizruchi şi Robert Perrucci[9] au luat ca bază a teoriei lor, normele prescriptive şi cele proscriptive.

Cele prescriptive dirijează comportamentul membrilor societăţii, indicându-le cum să se comporte în anumite situaţii sociale, în timp ce cele proscriptive indică indivizilor cum să nu se comporte în diferite situaţii sociale. „Astfel mandatul predominant al normei proscriptive este „a nu face asta", în timp ce mandatul predominant al normei prescriptive este „fă aceasta" sau „fă acel lucru". Prima oferă numai un scop privit negativ, ultima oferă un scop privit pozitiv, ca şi un set de mijloace pentru realizarea lui" [10].

---

[7] Jack Gibbs, Walter T. Martin, ***Status Integration and Suicide: A Sociological Study***, Eugene, University of Oregon Books, 1964 (vezi şi Jack P. Gibbs, Walter T. Martin, ***Theory of Status Integration and its Relationship to Suicide***, în „American Sociological Review", 23, 1958, p. 140–147).

[8] Allen E. Liska, ***Perspectives On Deviance***, second edition, New Jersey, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1987, p.32.

[9] Ephraim H. Mizruchi, Robert Perrucci, ***Norm Qualities and Differential Effects of Deviant Behavior***, în „American Sociological Review", 27, 1962, p.391395. Vezi şi Ephraim H. Mizruchi, Robert Perrucci, ***Norm Qualities and Deviant Behavior***, în ***The Substance of Sociology Codes, Conduct and Consequences*** (Ephraim H. Mizruchi-edit.), New York, Appleton-Century-Grofts, Division of Meredith Publishing Company, 1967.

[10] ***The Substance of Sociology. Codes, Conduct and Consequences, edit.cit.***, p.261.

Un exemplu tipic de norme prescriptive îl reprezintă normele care solicită membrilor bisericii romano-catolice, frecventarea periodică a bisericii şi confesiunea religioasă, sau directivele în legătură cu consumul de băuturi alcoolice al evreilor (stabilirea unor reglementări în legătură cu condiţiile consumului de alcool şi persoanele care pot bea).

Spre deosebire de aceste norme, normele tradiţionale ale protestanţilor, în materie de băuturi alcoolice sunt proscriptive, solicitând indivizilor să nu bea. Normele proscriptive, tocmai prin caracterul lor restrictiv, conduc la conduite excesive. Astfel, ele limitează numărul de indivizi care se pot angaja într-un comportament prohibit. Pe de altă parte, însă, o dată ce norma proscriptivă a fost violată, ea nu mai are decât un grad scăzut de control social asupra conduitelor. Numai aşa se explică – apreciau cei doi autori – faptul că abstinenţa, de pe-o parte, şi alcoolismul, pe de altă parte, ating proporţii mai mari printre protestanţi, decât printre evrei. În timp ce rândul protestanţilor caracterul proscriptiv al normelor îndeamnă, frecvent, la încălcarea lor, determinându-i să bea, în mod exagerat, consumul de alcool în cazul evreilor este o parte componentă a ritualurilor lor religioase şi culturale.

Cu alte cuvinte, nu tendinţele personale ale indivizilor, determină consumul de băuturi alcoolice şi implicit, alcoolismul, ci normele ori regulile sociale. Societăţile se deosebesc între ele prin acest caracter prescriptiv sau proscriptiv al normelor. Normele proscriptive, spre deosebire de cele prescriptive, sunt mai probabil să conducă la forme de devianţă cum este alcoolismul. De exemplu, normele italienilor sau finlandezilor cu privire la băutură sunt prescriptive, motiv pentru care ratele de abstinenţă şi de alcoolism sunt mai scăzute în Italia şi în Finlanda, comparativ, de exemplu, cu alte ţări nord-europene printre care Irlanda, în care normele care reglementează consumul de băuturi alcoolice sunt proscriptive.

Cei doi sociologi americani au formulat următoarele regularităţi empirice cu privire la relaţia dintre caracterul prescriptiv sau proscriptiv al normelor şi manifestărilor patologice:

a) în situaţiile în care există proscripţie la nivel normativ şi devieri la nivel factual, manifestările patologice vor fi mai pronunţate;

b) în situaţiile în care există prescripţie la nivel normativ şi devere la nivel factual, manifestările patologice vor fi mai scăzute;

c) în situaţiile în care există fie prescripţie, fie proscripţie la nivel normativ şi conformitate la nivel factual, manifestările patologice vor fi mai scăzute.

Comportamentul sexual, au sugerat cei doi sociologi americani, se supune aceloraşi regularităţi.

1.4 Merite şi deficienţe ale concepţiei structural-funcţionaliste în domeniul devianţei

În pofida criticilor îndreptăţite care i s-au adus, structural-funcţionalismul a reuşit să stimuleze o serie de cercetări întreprinse, mai ales, în domeniul sinuciderii, şi al consumului de droguri.

Se pot menţiona astfel[11] : cercetarea documentară întreprinsă de către Émile Durkheim (1897) asupra cauzelor sociale ale sinuciderii, studiul întreprins de Andrew Henry şi James Short (1954) asupra relaţiei dintre sinucidere şi ciclurile economice din S.U.A., în perioada de la începutul secolului al XX-lea şi până la sfârşitul celui de al doilea război mondial, analiza efectuată de Warren Breed (1963) asupra legăturii dintre sinucidere şi mobilitatea intragenerațională şi intergenerațională în jos pe scara socială, studiile lui Jack Gibbs şi Austin L. Poterfield (1960) asupra relaţiei dintre sinucidere şi mobilitatea atât în jos, cât şi în sus, cercetările lui Jack Gibbs şi Walter T. Martin (1964) cu privire la dependenţa strânsă între vârstă, status marital şi vârstă, pe de-o parte, integrarea sau dezintegrarea de status, pe de altă parte şi sinucidere etc.

În domeniul consumului de droguri, structural-funcţionalismul a stimulat studiile lui Alfred Lindesmith şi John Gagnon (1964) asupra răspândirii consumului de droguri, în secolul al XIX-lea, în S.U.A., cercetarea lui Daniel Glaser şi colaboratorii (1971) în legătură cu efectele disponibilităţii drogurilor asupra consumului acestora, studiul întreprins de Lois De Fleur şi colab. asupra relaţiei dintre performanţa ocupaţională şi dependenţa faţă de droguri etc.

Propunându-şi să evalueze consecinţele tezelor structural-funcţionalismului pentru schiţarea unor propuneri de politică socială, Allen Liska consideră că acestea derivă chiar din concepţia lui Durkheim: creşterea integrării sociale şi a integrării normative. Acest obiectiv poate intra, însă în conflict cu valorile sociale existente în societate (cea americană) şi nici nu este fezabil. Libertatea religiei şi a mariajului sunt incompatibile cu acele obiective ale politicii sociale care-şi propun schimbarea instituţiei religioase şi a celei maritale. Nici consecinţele teoriei lui Henry şi Short nu pot fi luate în considerare, întrucât prosperitatea economică este dezirabilă. Pe de altă parte, propunerea rezultată din teoria despre anomie a lui Robert Merton, în sensul creşterii oportunităţilor economice, sau celor educaţionale, reprezintă un obiectiv nerealizabil.

Structural-funcţionaliştii – observa Liska – nu au luat în discuţie implicaţiile politicii macrosociale ale concepţiilor lor.

În acest mod, deficienţelor teoretice tradiţionale ale oricărei concepţii funcţionaliste, li se adaugă deficitul de idei în domeniul concret al practicii sociale. Este sigur, totuşi că orientarea structural-funcţionalistă a contribuit esenţial la

[11] Allen E. Liska, *op.cit.*, p. 41.

dezvoltarea teoriei şi cercetării sociologice. În pofida criticilor care i s-au adus, această orientare are o mare vitalitate, supravieţuind într-o serie de concepţii elaborate de către sociologii contemporani, care îşi propun să interpreteze ordinea socială şi problemele cu care se confruntă societăţile contemporane.

2. Paradigma conflictului în sociologia devianţei.

2.1 Premise teoretice ale paradigmei conflictului (K. Marx şi R. Dahrendorf).

Paradigma conflictului în interpretarea devianţei are ca premise teoretice principale concepţiile lui Marx şi Ralf Dahrendorf.

În concordanţă cu tezele lui Marx, conflictele între clasele favorizate şi cele defavorizate, între capitalişti şi muncitori reprezintă „cheia" înţelegerii procesului social istoric şi a funcţionării structurilor societăţii capitaliste. În acest sens, capitalismul reprezintă un sistem social economic care apără numai interesele celor privilegiaţi, instituţiile capitaliste (printre care dreptul, religia şi chiar ştiinţa) având ca scop funcţional perpetuarea inegalităţilor şi conservarea privilegiilor posesorilor mijloacelor de producţie.

Lupta de clasă, cu corolarul ei, revoluţia socialistă, reprezintă principalul instrument care poate schimba ordinea socială capitalistă şi determina crearea unei noi societăţi fără clase.

Reluând teza lui Marx, sociologul german Ralf Dahrendorf, unul dintre conducătorii Şcolii de economie din Londra, a încercat să adapteze aceste teze la noile condiţii ale societăţii capitaliste din secolul al XX-lea. Contestând ideea fundamentală a structural-funcţionalismului parsonsian în acord cu care societatea reprezintă un ansamblu ordonat de structuri şi funcţii sociale, fiecare caracterizată de un anumit rol în raport cu exigenţele de ordine şi stabilitate ale sistemului social, Ralf Dahrendorf a considerat această idee ca fiind utopică, subliniind faptul că nu ordinea, ci conflictul stă la baza vieţii sociale[12] . Spre deosebire de Marx, Dahrendorf a considerat conflictul, mai degrabă, ca o luptă pentru putere, decât ca o contradicţie între clase cu interese economice diferite. Accentul principal în concepţia lui cade pe conflictul între cei care deţin puterea şi cei care nu au putere în diferitele structuri instituţionale ale societăţii.

Nici Marx, nici Dahrendorf nu s-au preocupat prea mult de problemele devianţei în societatea capitalistă. Marx, de exemplu, a considerat infractorii ca „paraziţi ai societăţii" care folosesc bunurile şi serviciile acesteia, fără a contribui

[12] Ralf Dahrendorf, ***Out of Utopia: Toward a Reorganization of Sociological Analysis***, în „American Journal of Sociology", nr. 64, 1958, p. 115–127; de acelaşi autor, ***Class and Class Conflict in Industrial Society***, London, Routledge and Kegan Paul, 1959.

la dezvoltarea ei[13] . Cu alte cuvinte, criminalitatea determină întârzierea schimbării sociale, cu atât mai mult cu cât ratele înalte de criminalitate fac să crească diversiunea şi forţa poliţiei, care este utilizată pentru sprijinirea ordinii sociale capitaliste. Deoarece criminalitatea este rezultatul contradicţiilor din sistemul economic, singura cale de prevenire sau combatere a acestui fenomen o reprezintă schimbarea sistemului.

2.2 Deosebiri între paradigma conflictului şi cea a consensului.

Adoptând o parte din aceste idei, teoreticienii conflictului din domeniul criminologiei, de exemplu, şi-au propus să ofere răspuns următoarelor întrebări[14]:

a) de ce numai normele anumitor grupuri sau clase sociale sunt încorporate în lege, în aşa fel încât această lege transformă în infracţiune orice faptă comisă de reprezentanţii altor grupuri sau clase sociale?

b) de ce numai anumite legi sunt aplicate, în aşa fel încât numai reprezentanţii anumitor grupuri sau clase sociale sunt sancţionaţi, în timp ce cei ai altor grupuri sau clase nu sunt sancţionaţi?

Răspunzând acestor întrebări, teoreticienii conflictului au considerat că în analiza cauzelor crimei noţiunea de *putere* are un rol fundamental. Cei care deţin resursele de putere din societate determină care norme trebuie transformate în legi şi care legi trebuie aplicate contra claselor sociale defavorizate.

În acest sens, diferenţa dintre paradigma consensului (concepţie structural-funcţionalistă) şi paradigma conflictului este radicală, constând în următoarele deosebiri[15] :

a) concepţia structural-funcţionalistă presupune că la baza funcţionării societăţii stă consensul membrilor în legătură cu normele şi valorile care trebuie împărtăşite în comun, în timp ce paradigma conflictului consideră, dimpotrivă, că la baza funcţionării societăţii stau contradicţiile între interesele, normele, valorile şi stilurile de viaţă care caracterizează diferite clase şi grupuri sociale;

b) concepţia stuctural-funcţionalistă consideră cultura (normele şi valorile societăţii) ca având rolul determinant în structurarea relaţiilor sociale, în timp ce paradigma conflictului apreciază că însăşi cultura este determinată de relaţiile politice, economice şi de putere;

c) în timp ce concepţia structural-funcţionalistă atribuie societăţii o existenţă independentă de cea a indivizilor, bazată pe autoreglare, armonie, or-

---

[13] Conform cu Allen E. Liska, *op.cit.*, p. 176.

[14] Allen E. Liska, *op.cit.*, p. 176.

[15] William J. Chamblis, *Exploring Criminology*. New York, Macmillan Publishing Company, 1988, p. 157–158.

dine şi echilibru, paradigma conflictului pune accentul pe schimbarea şi dinamica socială determinate de lupta de clasă şi de perspectivele conflictuale ale diferitelor clase în legătură cu modul în care trebuie organizate raporturile social-economice şi politice;

d) în timp ce concepţia structural-funcţionalistă priveşte legea penală ca o reflectare a consensului social şi ca o tentativă de a asigura armonia relaţiilor sociale, paradigma conflictului priveşte atât infracţiunea, cât şi legea penală ca un rezultat al luptei de clasă între cei favorizaţi şi cei defavorizaţi.

Conform cu ideile teoreticienilor conflictului, sarcina principală a sociologului constă în examinarea următoarelor aspecte[16]:

a) sursele de tensiune existente între grupurile definite de diferite resurse de putere;

b) tehnicile de control al conflictului social;

c) căile prin care grupurile privilegiate îşi impun influenţa asupra tuturor aspectelor vieţii sociale, inclusiv în ceea ce priveşte normele şi valorile care trebuie să funcţioneze în societate.

Astfel, în timp ce structural-funcţionaliştii apreciază violenţa politicii, ca un element necesar prezervării ordinii sociale, teoreticienii conflictului consideră că ea este dirijată direct împotriva membrilor claselor sociale defavorizate. Protestele sau demonstraţiile sociale sunt şi ele, tratate de către structural-funcţionalişti ca simptome ale instabilităţii sociale, în timp ce teoreticienii conflictului le apreciază ca forme de exprimare a luptei de clasă. În concordanţă cu paradigma conflictului, fenomenul de deviaţă, în general, şi fenomenul de criminalitate, în special, reprezintă o reflectare a contradicţiilor specifice societăţii capitaliste contemporane, un produs al conflictului existent între grupuri sociale cu interese economice şi politice divergente. Întrucât grupurile sociale privilegiate controlează atât procesul de legiferare a legilor, cât şi mijloacele de sancţiune, natura şi conţinutul acestor legi, la fel ca şi trăsăturile instituţiilor de control social, vor reflecta interesele lor dominante. În concepţia teoreticienilor conflictului, crima (infracţiunea) nu este un act irațional, ci, dimpotrivă, un act investit cu raţionalitate şi intenţionalitate, generat de distribuţia inegală a avuţiei sociale. Astfel, distribuţia criminalităţii are loc chiar în funcţie de poziţia de clasă: cei mai săraci comit furturi, spargeri, jafuri sau alte delicte contra proprietăţii, cu scopul de a-şi asigura resurse de supravieţuire socială în timp ce cei bogaţi săvârşesc infracţiuni cum sunt mita, corupţia, frauda sau abuzul de putere care au ca obiectiv de bază maximizarea bunăstării, sporirea şi protejarea capitalului. Cu alte cuvinte, în acord, cu tezele teoreticienilor conflictului, crima (infracţiunea) nu reprezintă atât o violare a normelor şi valorilor sociale, cât, mai

[16] Beth B. Hess, Elisabeth W. Markson, Peter J. Stein, *Sociology*, third edition, New York: Macmillan Publishing Company, 1988, p.18.

degrabă, o reflectare a caracterului inegalitar al acestor repere normative şi valorice, care determină şi pe reprezentanţii claselor defavorizate şi pe cei a celor favorizate să-şi asigure ori să-şi sporească resursele materiale prin mijloace ilicite. Din acest punct de vedere, nu procesul de socializare negativă modelează conduita deviantă sau criminală, ci structurile economice, sociale şi politice care generează interese inevitabile conflictuale ale diverselor grupuri sociale.

2.3 Teoria conflictului cultural (Thorsten Sellin şi George Vold)

În domeniul sociologiei devianţei, premisele paradigmei conflictului pot fi identificate în concepţia reprezentanţilor Şcolii de la Chicago cu privire la *conflictul cultural* între diferitele norme, valori şi stiluri de viaţă ale diverselor grupuri etnice.

Devianţa are drept cauză principală – subliniau reprezentanţii Şcolii de la Chicago – diversitatea şi eterogenitatea culturală determinate de ambiguitatea normativă şi de contradicţiile existente între prescripţiile normative ale societăţii de origine şi cele ale societăţii de adopţie. Teoria conflictului cultural a fost elaborată de către sociologului american Thorsten Sellin (1938), care a subliniat ideea că infracţiunea trebuie analizată ca un conflict între normele[17] aparţinând unor culturi diferite. Sellin a distins, în acest sens între *conflictele primare*, care apar ca urmare a neconcordanţei între indicaţiile normative ce caracterizează două culturi distincte şi *conflicte secundare* care apar ca urmare a neconcordanţei între valorile grupurilor sociale existente în aceeaşi societate. De exemplu, faptul că un sicilian care trăieşte în New Jersey a omorât pe cel care i-a sedus fiica în vârstă de 16 ani reprezintă un act de onoare în Italia, dar o crimă în America. Acesta este un exemplu de conflict cultural, primar. Ratele de criminalitate din America sunt, totuşi, mai ridicate în rândul nativilor americani, decât în rândul celor emigraţi. Acest fapt se explică prin procesul de diferenţiere socială care caracterizează cultura americană şi care determină grupuri sociale diferite cu valori deosebite. Infracţiunile nativilor americani constituie un exemplu de conflict secundar, determinat de neconcordanţa acestor valori. Teoria lui Sellin a fost criticată de către acei sociologi care au arătat că infractorii împărtăşesc aceleaşi norme cu membrii societăţii convenţionale, dar preferă mijloacele ilegitime întrucât sunt mai benefice şi mai eficace decât cele legitime. În plus, teoria conflictului cultural nu ţine seama, îndeajuns, de interesele conflictuale ale grupurilor care posedă resursele de putere şi cele lipsite de aceste resurse.

Luând în considerare această idee, criminologul american George Vold[18] (1958), a subliniat faptul că orice comportament criminal este o expresie a unor

---

[17] Thorsten Sellin, ***Culture, Conflict, and Crime***, Bulletin no. 41, New York, Social Science Research Council, 1938.

[18] George B. Vold, ***Theoretical Criminology***, New York, Oxford University Press, 1958.

valori care contrastează cu acele valori încorporate în lege. Deoarece anumite grupuri sociale au puterea de a-şi converti propriile lor valori în legi, ele au şi capacitatea de a transforma în criminali (infractori) pe toţi aceia care exprimă valori conflictuale. În timp de război, de exemplu, protestatarii oneşti sunt consideraţi infractori. Dacă revoluţia are succes, ei devin eroi, iar fostele autorităţi devin elemente criminale. Vold s-a concentrat, cu prioritate, asupra acelor „delicte" ignorate de către criminologia tradiţională (tulburări rasiale, greve sau mişcări pacifiste), fără a lua în considerare conflictele stabile din societăţile industriale[19] care pun în dezacord reprezentanţii unor clase sociale diferite.

2.4 Teoria conflictului pluralist (Austin Turk)

O teorie generală asupra crimei din perspectiva paradigmei conflictului social a fost elaborată de către Austin Turk (1969) în lucrarea sa *Criminalitatea şi ordinea juridică*[20]. Preluând o serie de idei din concepţia lui Ralf Dahrendorf, Turk a evidenţiat conflictul normativ între cei care au puterea de a controla conduita (autorităţile) şi aceia care nu au această putere (subiecţii) în cadrul unor relaţii coordonate (reprezentate de instituţii). Teoria lui Turk şi-a propus să răspundă la două întrebări principale:

a) în ce condiţii, diferenţele culturale şi comportamentale între autorităţi şi subiecţi sunt transformate în conflicte juridice?

b) în ce condiţii, cei care violează normele autorităţilor (legile) sunt incriminaţi, adică consideraţi infractori?

De menţionat că semnificaţia celor două noţiuni (autorităţi şi subiecţi) este mai bogată de cea care circulă în limbajul cotidian. Autoritatea poate însemna, în concepţia lui A. Turk, nu numai reprezentanţii agenţiilor de control social, dar şi majoritatea, iar subiecţii semnifică acei indivizi care au norme şi conduite diferite de cele ale majorităţii. De exemplu, heterosexualii pot reprezenta autorităţile, iar homosexualii pot constitui subiecţii.

Următoarele surse de conflict între autorităţi şi subiecţi sunt cele mai frecvente:

a) diferenţele între valori şi comportamente, care cu cât sunt mai mari, cu atât exprimă un conflict mai profund;

b) gradul mai ridicat de organizare a acelor indivizi care au un atribut sau sunt angajaţi într-un act ilegal;

c) gradul de rafinament mai scăzut al subiecţilor.

În deceniul 5, de exemplu, homosexualii constituiau un grup de indivizi izolaţi între ei, iar homosexualitatea reprezenta o problemă socială izolată, inde-

---

[19] Allen E. Liska. *op.cit.*, p.177.

[20] Austin T. Turk. *Criminality and Legal Order*. Chicago. Rand McNally. 1969.

pendentă de alte probleme sociale. În acea perioadă, numai câțiva homosexuali erau angajați în acțiuni organizate care aveau ca scop legitimarea homosexualității. Ca urmare, în deceniul 5, diferențele dintre homosexuali și heterosexuali nu reprezentau o sursă de conflict.

Conflicte au apărut de abia în deceniul 6, odată cu afirmarea subculturii homosexuale în viața publică și cu dependența homosexualității de alte probleme sociale.

În ceea ce privește gradul de rafinament al subiecților, acesta e mai mare, atunci când cunoașterea punctelor vulnerabile ale autorităților, îi face capabili de a manipula aceste autorități, violând normele lor și fără a declanșa, în felul acesta, un conflict deschis. De exemplu, reprezentanții organizațiilor criminale și infractorii profesioniști pot manipula, frecvent, autoritățile (prin intermediul corupției sau altor mijloace), în așa fel încât își pot desfășura activitățile ilicite nestingheriți. Dimpotrivă, pacifiștii și cei care se sustrăgeau de la recrutare, în deceniul 6, se aflau în conflict deschis cu autoritățile.

În legătură cu incriminarea indivizilor care încalcă normele impuse de autorități, Turk a enunțat următoarele teze:

a) probabilitatea de aplicare a legii este mai mare atunci când există o compatibilitate mai mare între normele culturale și comportamentale ale autorităților. Cu alte cuvinte, numai normele juridice care sunt semnificative din punct de vedere cultural pentru autorități sunt aplicabile cel mai frecvent.

De exemplu, probabilitatea de a deveni infractor în S.U.A. e mai mare pentru violarea legilor care apără proprietatea (spargerea, de exemplu), decât pentru violarea legilor care reglementează fixarea prețurilor (infracțiunile cu caracter corporativ sau organizațional). Spărgătorul violează atât normele culturale, cât și cele juridice ale autorităților, în timp ce infractorul din cadrul unei corporații, care comite un delict în favoarea acesteia, violează numai normele cu caracter juridic ale aceloraşi autorități, nu și pe cele culturale în concordanță cu care maximizarea beneficiilor reprezintă un scop legitim.

Ca una dintre cele mai importante instanțe ale autorității, poliția are libertatea de a decide care norme juridice trebuie aplicate și care nu. Dar ea aplică numai acele norme juridice (legi) care sunt în concordanță cu propria sa subcultură (de exemplu, legile împotriva homosexualității), nu și pe cele aflate în dezacord cu normele și valorile acestei subculturi (de exemplu, legile cu privire la drepturile civile, care sunt mai puțin aplicate și respectate);

b) cu cât este mai mică puterea subiecților, cu atât este mai mare probabilitatea de a fi incriminați. Aceasta înseamnă că legile sunt aplicate, cu prioritate, împotriva acelora lipsiți de resursele de putere, în timp ce doar puține eforturi de aplicare a legii vor fi depuse de către autorități împotriva acelora care dețin resursele de putere, ce le permit cumpărarea celei mai bune asistențe juri-

dice, de multe ori mult mai bună decât a agenţiilor de control social. În acest sens, diferitele agenţii de aplicare a legii îşi îndeplinesc funcţiile de control social cu eforturi minime;

c) cu cât este mai scăzut realismul violatorilor de normă (a subiecţilor), cu atât este mai mare probabilitatea de incriminare a lor. Realismul, ca parte integrantă a gradului de rafinament, se referă la acea violare de normă care, prin caracterul ei, mai puţin vizibil determină o mai scăzută tendinţă de aplicare a legii. Lipsa de realism, dimpotrivă, implică acele violări de normă care au un caracter atât de flagrant încât nu pot fi ignorate, chiar dacă autorităţile ar dori-o. De exemplu, abuzuri flagrante, aşa cum sunt propunerile unei prostituate făcute unui client la intrarea unei primării, încercarea unui homosexual de a racola un partener aflat sub vârsta majoratului etc., nu pot fi deloc trecute cu vederea.

Scopul principal al concepţiei sociologului american îl reprezintă deci, specificarea condiţiilor în care diferenţele între grupuri generează conflicte între aceste grupuri şi, implicit, aplicarea sau neaplicarea legii. Criminalizarea (incriminarea) indivizilor – sublinia Turk – depinde de rezultatele acestor conflicte şi de diferenţele comportamentale şi culturale accentuate între autorităţi şi subiecţi. De aceea, criminologia trebuie să studieze diferenţele existente între statusul şi rolurile autorităţilor şi ale subiecţilor, între normele de dominaţie şi cele de supunere, care există în orice societate, şi în orice instituţie socială. Violarea acestor norme – arăta Turk – reprezintă un indicator al eşecului sau lipsei de autoritate. Ea este „o măsură a gradului în care dominatorii şi dominaţii, cei care fac deciziile şi cei care le acceptă nu se află uniţi împreună într-o relaţie stabilă de autoritate" [21]. Normele la care se referă Turk nu sunt cele internalizate sau nu de către indivizi în cursul procesului lor de socializare, ci norme care implică dominaţia pe de-o parte, şi supunerea, pe de altă parte. Conflictul între aceste norme şi atribuirea statusului de infractor unor forme diferite de conduită, vor depinde de concordanţa sau lipsa de concordanţă între evaluarea făcută de autorităţi şi de subiecţi semnificaţiei culturale a diferitelor norme. Cei mai puternici, pentru care normele au semnificaţia de a le prezerva privilegiile, dictează care norme sunt adecvate şi ce sancţiuni trebuie aplicate împotriva celor care le încalcă.

2.5 Concepţia criminologiei radicale (Richard Quinney şi Steve Spitzer).

Spre deosebire de teoria conflictului pluralist, concepţia criminologiei radicale, denumită şi „noua criminologie", criminologia critică sau chiar „crimino-

[21] Austin T. Turk, *Criminality and the Legal Order*, *edit.cit.*, 1971, p.48.

logia marxistă"[22], şi-a propus să evidenţieze că grupurile sociale care posedă şi controlează resursele economice îşi impun voinţa şi în alte domenii instituţionale cum este acela al legii al cărui scop principal îl constituie prezervarea ordinii social-economice.

Cel mai reprezentativ autor în domeniul criminologiei radicale este Richard Quinney (1974, 1979) a cărui teorie critică se sprijină, în cea mai mare parte, pe tezele marxiste. În concordanţă cu această teorie, legea este un instrument principal al claselor dominante, care posedă şi controlează capitalul, instrument care le asigură şi le perpetuează interesele economice[23] . Următoarele enunţuri sunt cele mai reprezentative pentru concepţia lui Richard Quinney[24]:

a) ca definiţie juridică a conduitei umane, crima (infracţiunea) este creată de agenţii clasei dominante;

b) definiţiile crimei (infracţiunii) se referă la conduite ce intră în conflict cu interesele de clasă ale grupurilor dominante din societate;

c) aceste definiţii sunt aplicate de către clasele care deţin puterea de a dirija aplicarea şi administrarea legii penale;

d) modelele de conduită sunt structurate în funcţie de definiţiile crimei (infracţiunii) elaborate de cei care posedă resursele de putere;

e) pentru a-şi asigura hegemonia, clasa dominantă construieşte şi răspândeşte o „ideologie a crimei" (infracţiunii) care îi întăreşte privilegiile;

f) realitatea socială a crimei (infracţiunii) este construită în funcţie de definiţiile crimei şi de aplicarea acestora, de dezvoltarea modelelor de conduită în raport cu aceste definiţii şi de construcţia unei ideologii a crimei (infracţiunii).

Cu alte cuvinte, numai interesele capitaliştilor determină în ce condiţii şi care legi trebuie aplicate, în aşa fel încât aceste legi sunt aplicate numai acelora care ameninţă interesele economice ale deţinătorilor de capital, nu şi acestora din urmă. Discriminarea în explicarea legilor este vizibilă, de exemplu, în faptul că orice atentat la proprietatea celor privilegiaţi (hoţia, spargerea sau jaful) este puternic sancţionat, în timp ce orice act sau delict care are ca scop conservarea intereselor economice ale celor privilegiaţi (încălcarea legii antitrust, manipularea

---

[22] Sue Titus Reid, ***Crime and Criminology***, fifth edition, Forth Rinehart and Winston, Inc., 1988, p.175.

[23] Richard Quinney, ***Critique of Legal Order: Crime Control in a Capitalist Society***, Boston, Little, Brown, 1974; ***Criminology: Analysis and Critique of Crime in the United States***, Boston, Little, Brown, 1974; ***State and Crime: On the Theory and Practice of Criminal Justice***, New York, McKay, 1977; ***The Production of Criminology*** în „Criminology", 16 (February), 1979; ***Social Existence Metaphysics , Marxism, and the Social Sciences***, California, Beverly Hills, Sage Publications, 1982; ***Providence: The Developement of Social and Moral Order***, New York, Longman, 1980.

[24] Vezi Sue Titus Reid, ***op.cit.***, p.177.

incorectă a acțiunilor sau fixarea arbitrară a prețurilor) este, în general, exonerat de răspundere penală.

Din acest punct de vedere, majoritatea agențiilor de control social din societatea capitalistă are ca funcție principală prezervarea intereselor claselor dominante, implicit a ordinii sociale existente. Însești definițiile moralității și ale legalității sunt structurate în funcție de aceste interese. Criticând rolul mass media, Quinney a subliniat faptul că, în societatea capitalistă, majoritatea publicațiilor, emisiunilor de radio sau televiziune se concentrează cu precădere, asupra infracțiunilor comise de membrii claselor privilegiate. Aceeași critică este îndreptată de Quinney împotriva criminologilor și sociologilor ale căror studii și cercetări sunt utilizate frecvent de către clasele dominante pentru a justifica ordinea socială inegalitară și incriminarea celor care atentează la această ordine.

O concepție relativ similară aparține lui Steve Spitzer (1975) care a plecat de la ideea că indivizii problemă pentru ordinea socială capitalistă sunt cel mai probabil să fie incriminate de legile existente[25].

Aceștia sunt considerați o „problemă", mai ales, atunci când împiedică sau obstrucționează:

a) producția capitalistă (cei care refuză să muncească sau nu au capacitatea să o facă);

b) distribuția produselor muncii (hoții săraci care fură de la cei bogați);

c) procesul de socializare în sistemele de producție și de distribuție (de exemplu, tinerii care nu frecventează școala);

d) ideologia care sprijină modul de producție și distribuție capitalistă (de pildă, cei care apără ideea reformei economice sau a revoluției).

Indivizii „problematici" apar ca urmare a două procese caracteristice sistemului capitalist:

a) pauperizarea unora dintre foștii capitaliști, ca efect al aprigei competiții economice, proces care contribuie la formarea unui excedent de populație inutilă din punct de vedere economic (proletariatul) și care împiedică producția și distribuția bunurilor;

b) instrucția cu caracter de masă, absolut necesară pentru crearea unei forțe de muncă tehnic avansată, și care ascute capacitățile critice ale fiilor de muncitori, creând, în felul acesta, un adversar potențial al ideologiei de tip capitalist.

Riscul de incriminare a acestor indivizi-problemă crește în următoarele condiții, sublinia Spritzer:

---

[25] Steve Spitzer, *Towards a Marxism Theory of Crime*, în „Social Problems", no.27, 1975, p. 638–651.

a) o dată cu sporirea numărului lor, sporire care este percepută ca o amenințare de către clasa dominantă;

b) o dată cu scăderea gradului lor de organizare politică;

c) o dată cu scăderea eficacității altor forme de control social informal (familie, biserică, școală) sau privat (poliție sau gărzi private).

Ca formă de control al celor defavorizați, incriminarea este legată, deci, de o serie de condiții care depind nu numai de clasa dominantă, dar chiar de cea dominată.

2.6 Limite principale ale paradigmei conflictului.

Tributare, în cea mai mare parte, ideologiei marxiste, concepțiile criminologiei radicale au fost, deseori, criticate pentru faptul de a nu fi elaborat enunțuri testabile empirice, ci numai puncte de vedere cu privire la poziția diferitelor clase sociale[26] . Or, nici măcar aceste clase sociale nu pot fi operaționalizate în mod empiric pentru a-și găsi corespondența în realitatea socială.

Pe de altă parte, o serie de critici au semnalat faptul că o mare parte din teoriile conflictului interpretează în mod eronat și simplist ideile lui Marx cu privire la relația existentă între interesele de clasă și sistemul juridic[27] . Teza în concordanță cu care infracțiunile au o natură politică și reprezintă o reflectare a luptei între clase cu interese diferite este excesivă, având, mai degrabă, un caracter ideologic, decât unul științific. În ansamblul ei, paradigma conflictului nu este în măsură să ofere o explicație clară asupra modului în care un anumit individ ajunge să comită, ocazional sau constant, acte deviante sau criminale, întrucât evită întrebarea de ce, dintr-un grup de indivizi caracterizați de aceleași poziții de clasă, aceleași condiții materiale și același statut social, unii săvârșesc acte deviante, dar alții nu?

Dincolo de aceste limite, teoriile circumscrise acestei paradigme au avut meritul de a orienta atenția sociologilor către inegalitățile flagrante determinate de ordinea socială capitalistă, care reprezintă o sursă permanentă de conflict, o problemă socială și anomie, în sensul postulat de către Robert Merton.

---

[26] Gresham M. Sykes, ***The Rise of Critical Criminology***, în „Journal of Criminal Law and Criminology", nr.65 (June), 1974, p. 212–213.

[27] Allen E. Liska, ***op.cit.***, p.184.

3. Paradigma interacţionismului simbolic în domeniul sociologiei devianţei

3.1 Teze şi postulate principale ale paradigmei interacţioniste

La fel ca şi paradigma conflictului, paradigma interacţionismului simbolic a pus la îndoială că presupunerea fundamentală a concepţiei structural-funcţionaliste conform căreia societăţile se bazează pe stabilitate şi consens social, elemente din perspectiva cărora orice conduită care încalcă cerinţele de ordine socială trebuie apreciată obligatoriu ca fiind deviantă. Societatea – consideră interacţioniştii – este alcătuită din grupuri diferite care au norme şi valori diferite, implicit puncte de vedere şi definiţii contradictorii asupra conformităţii şi devianţei. Pentru acest motiv, devianţa nu este atât o conduită investită cu atribute deviante, cât o definiţie socială aplicată acelor indivizi care, satisfăcând cerinţele normative ale grupului sau subculturii de care aparţin, contrazic exigenţele normative ale altor grupuri, în primul rând, ale acelora care posedă resursele de putere. Dat fiind caracterul relativ al normelor, care se modifică de la un context social la altul, întrebarea *„De ce indivizii încalcă normele?"* este inutilă, trebuind înlocuită cu întrebarea mult mai semnificativă *„Cum o anumită conduită ajunge să fie deviantă?"* Acestei întrebări i se circumscriu şi altele printre care următoarele sunt cele mai importante pentru sociologi: *„În ce condiţii, violarea unor norme este considerată ca având o natură deviantă?"*, *„Cine o defineşte în felul acesta?"*, *„Cine sunt cei definiţi în acest fel?"*, *„Ce consecinţe are această definiţie asupra indivizilor astfel definiţi?"*

Luând ca premisă ideea că definiţiile au o importanţă deosebită în crearea devianţei, interacţionismul simbolic şi-a propus să examineze aceste definiţii şi simbolurile prin intermediul cărora oamenii îşi comunică semnificaţii cu privire la lume.

Realitatea socială – subliniază interacţioniştii, nu are un caracter unic, ci variază în funcţie de persoane, grupuri, semnificaţii şi de semnificaţiile cu care este investită. Înseşi normele şi valorile sociale, care sunt purtătoarele acestor semnificaţii, sunt extrem de diferite de la un grup social la altul, ceea ce determină percepţii diferite ale uneia şi aceleiaşi realităţi. De aceea, în domeniul devianţei mult mai importante decât cauzele (care sunt relative), sunt *semnificaţiile* atribuite conduitelor. Numai înţelegerea semnificaţiilor, aşa cum se manifestă ele în lumea cotidiană, în cadrul interacţiunii dintre actorii sociali, în cursul cărora ei schimbă sau negociază semnificaţii, poate aduce informaţii veridice asupra fenomenului de devianţă, aşa cum este privit acesta de către public (din *exterior*) şi de către indivizii implicaţi (din *interior*). Adoptând ca perspectivă fundamentală concepţia fenomenologică, interacţioniştii şi-au propus să identifice semnificaţiile pe care le are desfăşurarea unei acţiuni deviante atât

pentru actorii înşişi, cât şi pentru publicul care reacţionează faţă de conduita acestora.

Alături de interacţionişti, etnometodologii au adoptat ca teză fundamentală ideea în concordanţă cu care *descrierea ştiinţifică* a unui act deviant trebuie să coincidă cu punctul de vedere al actorilor sociali implicaţi în acest act, în aşa fel încât definiţia sociologică a actorului sau a conduitei respective să nu difere de definiţia pe care o acordă indivizii implicaţi în acest act sau în această conduită. Aceasta înseamnă, de exemplu, că definirea homosexualităţii nu se poate face dintr-o perspectivă heterosexuală, ci ţinând seama de definiţiile utilizate de către homosexuali propriului lor comportament sexual.

Diferitele enunţuri formulate de către sociologii fenomenologi în domeniul devianţei permit evidenţierea unei paradigme constând din următoarele teze:

a) pentru a percepe semnificaţiile unui act deviant, trebuie adoptat un punct de vedere „dinăuntru" identificabil cu optica subculturilor deviante;

b) numai experienţa şi cunoaşterea cotidiană (comună) sunt relevante pentru înţelegerea motivaţiilor unui act de devianţă; orice ipoteză ştiinţifică este lipsită de relevanţă, la fel ca şi presupunerea implicită cu privire la „imoralitatea" actului deviant;

c) nici un act nu este, în mod inerent, deviant, ci este definit ca atare, numai ca urmare a interacţiunii sociale în cursul căreia unii indivizi califică conduitele altora ca fiind deviante, deoarece nu sunt similare cu cele ale majorităţii;

d) definirea unei conduite ca fiind deviante are o serie de consecinţe asupra individului care o manifestă, în aşa fel încât poate determina angajarea sa într-o veritabilă carieră deviantă cu caracter profesionist.

3.2 Teoria etichetării

Cea mai relevantă teorie circumscrisă acestei paradigme este teoria etichetării, care subliniază ideea că devianţa este, înainte de toate, o denumire semantică atribuită conduitelor acelor indivizi care nu seamănă cu ceilalţi, devind deci, de la cerinţele conformismului social.

3.2.1 Premise ale teoriei etichetării în concepţiile lui Frank Tannenbaum şi Edwin Lemert.

Printre precursorii teoriei etichetării se numără Frank Tannenbaum şi Edwin Lemert.

Frank Tannenbaum este primul autor care a observat că devianţa este, mai degrabă, un produs al reacţiei sociale faţă de un anumit comportament, decât

al comportamentului însuşi. În lucrarea sa, *Crimă şi comunitate* (1938)[28], Tannenbaum a evidenţiat faptul că băieţii din ariile marginale (periferice) ale oraşelor, care se angajează în activităţi normale pentru perioada adolescenţei (agresiuni fizice şi verbale, chiuluri de la şcoală, mici furturi de la vecini, spargerea unor ferestre etc.), au cea mai mare probabilitate de a fi consideraţi devianţi (copii „problemă") sau delincvenţi de către profesori, poliţie şi „tribunale". Toate eforturile autorităţilor vor fi dirijate pentru „dramatizarea răului" în sensul pedepsirii acestor conduite morale prin intermediul internării în şcolile de corecţie. Sancţiunile aplicate nu numai că nu au efectul scontat, ci contribuie, dimpotrivă, la escaladarea acţiunilor violente ale acelor băieţi care, o dată arestaţi sau internaţi, sunt priviţi şi trataţi ca infractori în devenire. Acest tratament determină pe tinerii declaraţi delincvenţi să se asocieze cu infractori mai experimentaţi, să desfăşoare acţiuni antisociale persistente şi să ajungă, în felul acesta, cu adevărat delincvenţi.

La rândul său, Edwin Lemert, în lucrarea *Patologie socială* (1951)[29] a construit o teorie în cadrul căreia a susţinut ideea că reacţia socială faţă de o anumită conduită este mai importantă pentru definirea ei ca fiind deviantă, decât cauzele care determină această conduită. În acest sens, Lemert a distins între *devianţa primară* (manifestarea conduitei ca atare) şi *devianţa secundară* (efectele reacţiei sociale faţă de conduită, care implică organizarea vieţii şi identităţii individului în aşa fel încât să satisfacă definiţia care i s-a aplicat). Din punct de vedere sociologic, sublinia Lemert, devianţa primară este mai puţin importantă, întrucât nici-o teorie nu poate stabili cu certitudine veritabilele ei cauze şi motivaţii. Ceea ce este important, de fapt, pentru sociolog, este evidenţierea procesului prin care, ca urmare a reacţiei sociale faţă de conduita sa, individul îşi autodefineşte propria-i identitate pentru a se ajusta cerinţelor noului rol (cel de deviant) care i s-a atribuit. *„Atunci când o persoană începe să folosească comportamentul său deviant sau un rol bazat pe acest comportament ca mijloc de apărare, atac sau ajustare la problemele deschise sau implicite create de reacţia socială faţă de acest comportament, devianţa sa este secundară.* Semnele obiective ale acestei schimbări vor fi găsite în accesoriile simbolice ale noului rol, în îmbrăcăminte, vorbire, ţinută şi maniere, care în anumite cazuri sporesc vizibilitatea socială şi servesc ca repere (chei) simbolice pentru profesionalizare"[30].

---

[28] Frank Tannenbaum, *Crime and Community*, New York, Ginn, 1938.

[29] Edwin Lemert, *Social Pathology*, New York, McGraw-Hill, 1951.

[30] Edwin M. Lemert, *Primary and Secondary Deviation*, în Stuart H. Traub, Craig B Little (eds.), *Theories of Deviance*, third edition, Itasca, Illinois, F. E. Peacock Publishers Inc., 185, p.287.

Cu alte cuvinte, angajarea individului într-un rol deviant profesionist este determinată, pe de-o parte, de definițiile sociale, iar, pe de altă parte, de interiorizarea acestor definiții de către individ.

Deoarece unele comunități sau grupuri sociale sunt mai tolerante decât altele, nu orice devianță primară este sancționată. Dacă ea este, totuși sancționată, indivizii sunt stigmatizați, ocoliți și izolați social, constrânși să se asocieze cu alții care au o situație similară. Izolarea și segregarea socială au ca efect devianța secundară, adică întărirea motivațiilor comportamentului deviant cu caracter profesionist.

3.2.2 Teze principale ale teoriei „etichetării" în concepțiile lui H. Becker, J. Kitsuse, K. Erikson etc.

Dintre autorii care și-au propus să dezvolte toate consecințele care decurg din aceste două teorii incipiente cu privire la procesul de etichetare, pe care l-au denumit ca atare, se numără Howard Becker (1963, 1964)[31] , John Kitsuse (1962)[32] și Kai Erikson (1962, 1966)[33] .

Tezele fundamentale ale concepțiilor dezvoltate de către toți acești autori sunt următoarele[34]:

a) *Definițiile care clasifică conduitele în comportamente deviante sau acceptabile (normale) sunt subiective și relative*, întrucât ceea ce este privit în anumite contexte de loc și de timp ca fiind deviant, în alte contexte situaționale și temporale este privit ca fiind acceptabil (normal). Chiar în aceeași societate, unele grupuri vor condamna, în timp ce altele vor tolera ori chiar încuraja aceeași conduită;

b) *Reacțiile sociale negative față de actele de violare a normelor nu se declanșează în mod automat.* Sancțiunile nu însoțesc obligatoriu violările normative, deoarece nu există un consens normativ, adică un acord unitar și universal cu privire la natura deviantă a unei încălcări de norme. Chiar dacă există dezaprobarea față de o anumită conduită, aceasta nu va antrena obligatoriu condamnarea sau pedepsirea indivizilor care o adoptă. Cu alte cuvinte, reacția socială nu poate fi anticipată. Ea nu este un dat, ci are un caracter problematic;

---

[31] Howard S. Becker, Outsiders: ***Studies in the Sociology of Deviance***, New York, The Free Press, 1963; ***The Other Side: Perspective on Deviance***, New York, The Free Press, 1964.

[32] John Kitsuse, ***Social Reaction to Deviant Behavior. Problems of Theory and Method***, în „Social Problems", 9 (Winter), 1962, p. 247–257.

[33] Kai Erikson, ***Notes on the Sociology of Deviance***, în „Social Problems", 9 (Spring), 1962, p. 307–314; ***Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance***, New York, John Wiley, 1966.

[34] Erich Goode, ***Deviant Behavior***, second edition, New Jersey, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1984.

c) *Procesul cheie care trebuie urmărit în investigarea devianței este etichetarea comportamentului ca fiind deviant, și a indivizilor ca fiind devianți de către public.* Prin public trebuie înțeles atât persoanele din exterior ori din anturajul individului, cât și reprezentanții agențiilor de control social.

Howard Becker aprecia că în categoria de public trebuie inclus chiar individul respectiv, în calitate de observator și evaluator al propriului său comportament[35] . Procesul de etichetare se poate extinde nu numai în cazul indivizilor, care au încălcat o normă, dar și în cazul celor acuzați în mod eronat că au comis o violare normativă și care sunt deci considerați devianți. Caracteristicile acestora sunt percepute de către public ca fiind similare cu cele ale devianților autentici;

d) *Etichetarea unui individ ca fiind deviant, din perspectiva caracterului social și moral indezirabil al conduitelor sau actelor sale, are multiple consecințe negative pentru întărirea și agravarea comportamentului său deviant.* În acest sens, fenomenul de devianță este generat chiar de modul său de definire. Importantă nu este, deci, atât încălcarea normei ca atare, ci reacția socială față de această încălcare, definirea acestei încălcări ca având o natură deviantă. Din perspectiva „deviantului" însuși, comportamentul său este normal, adică este „așa cum trebuie să fie" în sensul postulat de E. Durkheim. Femeilor de exemplu, li se poate interzice ce nu li se interzice bărbaților, homosexualilor sau lesbienelor li se interzice dreptul la comportamentul sexual pe care și-l doresc, bolnavilor psihici li se interzice dreptul la propria nebunie ș.a. În toate aceste cazuri, nu violarea unei norme este importantă (în fond, oricine este deviant, într-un mod sau altul), ci amploarea reacției publicului față de o anumită conduită definită ca fiind deviantă. Contează infinit mai puțin ce fac indivizii devianți ca atare, decât ceea ce cred ceilalți indivizi nondevianți despre primii și despre regulile sau normele pe care le-au încălcat aceștia. Cu alte cuvinte, devianța depinde de ceea ce crede și definește societatea că înseamnă o conduită deviantă, fără ca aceasta să fie privită astfel, din interior, din perspectiva așa-zisului „deviant".

Nu întotdeauna, însă, definirea sau sancționarea unei conduite considerate deviante determină agravarea ei. Această agravare depinde și de alți factori printre care apartenența la un grup deviant, inabilitatea individului de a răspunde cerințelor normative convenționale în domeniul resocializării, asocierea cu alți indivizi care au o identitate deviantă etc.;

e) *Odată ce eticheta a fost aplicată unui individ, este extrem de dificil de a o înlătura.*

Stigmatizarea unei persoane ca fiind deviante are consecințe, aproape întotdeauna, ireversibile, în așa fel încât acea persoană nu mai se poate reîntoarce

---

[35] Howard S. Becker, ***Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance***, edit.cit.

la o viață socială normală. „Rolul destinat deviantului permite rareori, revenirea la o existență privită ca fiind normală, convențională sau respectând legea" [36].

Acesta este, de exemplu, cazul indivizilor instituționalizați în medii corecționale, aziluri sau spitale psihiatrice, care, odată etichetați ca fiind devianți, nu mai pot reveni la un status normal în societate.

Unii teoreticieni ai etichetării consideră că, adeseori, devianța nici nu există ca realitate primară, ci este creată, ca realitate secundară, de către procesul de instituționalizare, și de agențiile de control social care au menirea de a-i sancționa pe acei indivizi care nu se aliniază la cerințele de conformitate socială (nu seamănă cu toată lumea). Reprezentanții acestor agenții au puterea redutabilă de a stigmatiza pe indivizii nonconformiști cu eticheta infamantă de devianți, supunându-i unui „ceremonial de degradare" (declasare), care redefinește poziția, statusul și rolurile lor în societate, obligându-i ulterior să se resocializeze, adică să revină fortuit la identitatea considerată „normală" de către public. Un asemenea ceremonial de degradare a individului într-un rol deviant poate fi, de exemplu, verdictul unei instanțe de judecată sau diagnosticul pus de un psihiatru.

O dată ce individul a fost declasat și stigmatizat, nimeni nu se mai preocupă de anularea acestei stigme și de reabilitarea individului, motiv pentru care comunitatea va privi permanent cu suspiciune și neîncredere pe cel stigmatizat că și eforturile lui de a se reintegra grupului. În mod constant, oamenii vor tinde să interpreteze toate conduitele sau actele acestui individ, chiar dacă ele sunt normale sau adecvate, numai în funcție de eticheta care i s-a acordat;

f) *Aplicarea etichetei de deviant unui violator de normă nu este un proces întâmplător, ci este puternic influențată de o serie de împrejurări* printre care acuzarea publică a deviantului. De exemplu, incestul între rude apropiate poate fi tolerat, atâta vreme cât nu există nici-o acuzație publică sau sesizare oficială. Dar odată ce această acuzație a fost făcută, urmează stigmatizarea și umilirea publică a celui care a încălcat norma, inclusiv autoculpabilizarea și eventual, sinuciderea individului. Cu alte cuvinte, cineva este pedepsit sau condamnat nu doar pentru că a încălcat regulile, ci pentru că intervin alți factori care nu sunt legați direct de conduita individului.

Mulți indivizi violatori de norme reușesc să se sustragă identificării și sancțiunilor, tocmai pentru că acești factori nu intervin și nu influențează stigmatizarea acestor indivizi ca fiind devianți. În alte cazuri, caracteristicile sociale ale devianților determină evitarea etichetării. Cei mai importanți factori care pot determina sau nu declanșarea procesului de etichetarea sunt următorii: statusul și puterea deviantului, statusul și puterea victimei acestui deviant, statusul și puterea celui care etichetează[37] . „Cu cât este mai mare prestigiul și puterea

[36] Erich Goode, *op.cit.*, p. 34.
[37] Erich Goode, *op.cit.*, p. 35.

deviantului, cu atât este mai mic prestigiul şi puterea victimei şi cu cât sunt mai mici prestigiul şi puterea etichetatorului, cu atât este mai mare probabilitatea de a evita sau opune rezistenţă stigmatizării sau etichetării negative. Cu cât este mai mic prestigiul şi puterea deviantului, cu atât este mai mare prestigiul şi puterea victimei şi cu cât este mai mare puterea şi prestigiul etichetatorului, cu atât este mai mare probabilitatea de a fi stigmatizat sau etichetat negativ" [38].

g) *Aplicarea etichetei de deviant are consecinţe puternice în ceea ce priveşte autopercepţia individului şi autodefinirea lui ca fiind un deviant autentic.* Această idee se bazează pe celebra „teoremă a lui Thomas" (William I. Thomas, reprezentant al Şcolii de la Chicago) conform căreia: *„dacă oamenii definesc situaţiile ca fiind reale, ele sunt reale în ceea ce priveşte consecinţele lor"*. Aceasta înseamnă că definirea unei situaţii, indiferent dacă această definiţie este falsă sau adevărată, are drept consecinţă orientarea comportamentului individului în funcţie de perceperea acestei situaţii ca fiind reală.

Robert Merton se referea, în acest sens, la predicţiile constructive (*self-fulfiling prophecy*), adică la acele definiţii false ale unei situaţii sociale care, datorită convingerii individului în adevărul lor şi elaborării actelor sale în funcţie de acest „adevăr", transformă aceste definiţii în situaţii reale[39]. „Predicţiile – sublinia, la rândul său, sociologul francez Raymond Boudon –, au uneori tendinţa să se realizeze prin ele înseşi, nu pentru că cei care le emit sunt efectiv capabili să citească planurile Providenţei, ci fiindcă o predicţie devine fapt social o dată ce este emisă (...) Credinţa colectivă în insolvabilitatea băncilor, precipitând retragerile simultane de bani, a provocat în anii marii depresiuni numeroase falimente bancare" [40].

Procesul de etichetare are drept consecinţă declanşarea veritabilei devianţe, întrucât persoanele cărora li se ataşează eticheta de deviant nu numai că ajung să creadă în veridicitatea ei, dar şi adoptă conduite care să se conformeze acestei etichete, asimilând toate atributele identităţii de deviant: adoptă un status sau un rol deviant, se asociază cu un grup format din persoane care au acelaşi stil de viaţă, aceleaşi norme şi valori. Acesta este, de exemplu, cazul infractorilor, homosexualilor, consumatorilor de droguri, pacienţilor spitalelor de psihiatrie etc.

Cineva se poate autoeticheta ca fiind deviant şi se poate blama ori chiar autopedepsi pentru această identitate, chiar dacă actul său de violare a normei nu

---

[38] *Idem.*

[39] Robert K. Merton. ***Social Theory and Social Structure***. Illinois, Glencoe, The Free Press, 1957.

[40] Raymond Boudon. ***Effets pervers et ordre social***. Paris, P.U.F., 1977. Citatul este preluat din antologia îngrijită de Ion Aluaş şi Traian Rotariu . Raymond Boudon, ***Texte Sociologice alese***. Bucureşti, Humanitas, 1990, p. 159.

a fost identificat sau sancționat de alții. Această conduită caracterizează, de pildă, pe cei care maltratează (molestează) copiii.

În alte cazuri, dimpotrivă, o persoană poate să nu se mai considere pe sine ca fiind deviantă, chiar dacă a săvârșit o serie de acte apreciate de alții ca fiind deviante. Mulți homosexuali, de exemplu, reușesc să evite identitatea de homosexual, autopercepându-se ca fiind heterosexuali.

Procesul de etichetare are, totuși, în majoritatea cazurilor o importanță deosebită în ceea ce privește autopercepția și identitatea de sine a individului, care este nevoit să se supună tuturor cerințelor care decurg din acest proces.

3.2.3 Puncte vulnerabile ale teoriei etichetării

Deși teoria etichetării a adus contribuții importante în ceea ce privește deplasarea atenției sociologilor de la conduitele indivizilor considerați devianți, la procesul de definire a acestor conduite de către public, în primul rând de către reprezentanții agențiilor de control social, ea este criticabilă din mai multe motive:

a) ocupându-se, în principal, cu reacțiile sociale față de actele deviante, ea ignoră cauzele acestor acte. În acest sens, procesul etichetării (devianța secundară) nu intervine decât după ce actul deviant, ca atare (devianța primară) s-a produs deja. Cu alte cuvinte, nu eticheta creează conduita deviantă, ci, dimpotrivă, această conduită determină aplicarea etichetei;

b) actul de etichetare nu produce, în mod inevitabil, o intensificare sau agravare a comportamentului deviant, în condițiile în care, adeseori, sancționarea descurajează, de cele mai multe ori, un asemenea comportament. Pe de altă parte, anumite forme de comportament deviant se manifestă înaintea sau chiar în absența procesului de etichetare. Majoritatea indivizilor care se angajează într-o conduită deviantă nu sunt identificați, stigmatizați sau etichetați. Punctele vulnerabile ale teoriei etichetării sunt caracteristice pentru orice teorie sau concepție fenomenologică: accentul excesiv pus pe factorii cu caracter subiectiv, considerarea exclusivă a semnificațiilor în detrimentul analizei cauzalității, eliminarea determinantelor structurale ale comportamentelor umane etc.

3.2.4 Concepția antipsihiatrică

Teoria etichetării a fost preluată de către reprezentanții curentului antipsihiatric, care și-au propus să aplice această teorie la cazul specific al bolnavilor psihici.

În ansamblul ei, antipsihiatria reprezintă o reacție față de excesele evaluării punctului de vedere biologist și psihologist, în detrimentul celui social,

în evaluarea genezei bolilor psihice. Antipsihiatria[41] s-a dezvoltat inițial ca o mișcare umanistă care-și propunea construcția unui nou model al normalității, care să valorifice datele mediului social și ale contextului de viață în care trăiește bolnavul psihic, și denunțarea caracterului „represiv" și „aziliar" al instituțiilor psihiatrice. Apărută inițial în Anglia, sub influența lucrărilor psihiatrilor R. D. Laing, D. Cooper și A. Esterson, antipsihiatria s-a dezvoltat ulterior, într-o serie de țări din Europa printre care Italia (F. Basaglia) și Franța (P. Racamier și M. Mannoni), găsindu-și partizani și în S.U.A. (Th. S. Szasz, Th. Scheff, E. Goffman ș.a.). Deoarece mișcarea antipsihiatrică este foarte diversificată, cuprinzând numeroase idei și concepții care nu se articulează armonios între ele, datorită pozițiilor teoretice diferite ale reprezentanților ei (unii sunt sociologi, alții chiar medici psihiatri), apare necesară sistematizarea lor în forma prezentării principalelor lor teze. Ce subliniază deci antipsihiatrii?

În primul rând, negarea „modelului medical" al psihiatriei contemporane ale cărei resurse și mijloace științifice actuale - cred ei - o fac inaptă de a o oferi o interpretare științifică și o terapeutică adecvată pentru boala psihică. Respingând interpretările pozitiviste, bazate pe dihotomia corp-suflet și care încearcă să evalueze din exterior subiectivitatea, antipsihiatrii propun o nouă abordare a bolii psihice care cuprinde atât elemente medicale, genetice, psihologice, cât și sociologice. Pentru antipsihiatrii englezi, de pildă, boala psihică este echivalentă cu *alienarea* indusă de caracterul inuman al societății capitaliste, bolnavul psihic fiind acel individ care nu și-a putut refula instinctele sale normale, pentru a se conforma unei societăți *anormale*[42]. Pentru antipsihiatrii americani, boala psihică nu are o natură organică sau intrapsihică, ci una *morală*, produsă de dificultățile vieții sociale. Boala psihică - subliniază Th. Szasz - este de fapt un „mit" impregnat de magie, deoarece utilizarea sa, plecând de la dificultățile adaptării la existență, are ca rezultat „deresponsabilizarea", reprimarea și controlul tuturor comportamentelor sociale indezirabile[43] . Ceea ce se manifestă ca anormalitate, par să spună antipsihiatrii, este privit ca deviață.

Conformismul impus de normalitate ca fiind contrar „nebuniei" este produsul unei erori de interpretare, ceea ce face ca bolnavul să fie exclus din societate, fără a vedea în dificultățile lui o „dorință", a cărei sens trebuie descifrat, deoarece îi lipsesc mijloacele pentru a o exprima într-o formă socialmente recu-

---

[41] Noțiunea aparține psihiatrului englez David Cooper, care o utilizează în lucrarea sa ***Psihiatrie și antipsihiatrie*** (1967), dedicată criticii fundamentelor psihiatriei contemporane. Lucrarea a fost tradusă și în limba franceză (vezi David Cooper, ***Psychiatrie et antipsychiatrie***, Édit. du Seuil, Paris, 1970).

[42] Robert D. Laing, ***La politique de l'experience. essai sur l'alienation et l'oiseaux de paradis*** (trad. din lb. engleză), Edit. Stock, Paris, 1969, p. 10.

[43] T. A. Szasz, ***The Mith of Mental Illness***, Hocher Harper, New York, 1961.

noscută. Boala sa nu e o realitate ca atare, ci o „ideologie" care îl diminuează ca persoană şi-l reprimă în calitate de membru al societăţii pe motiv că nu se supune existenţelor conformismului social.

O a doua teză principală a antipsihiatriei constă în accentul pus pe procesul de „psihiatrizare" ca rezultat al mecanismelor de *etichetare* din societatea capitalistă. Ascunzând şi negând dilemele etice ale vieţii, psihiatria oficială - consideră antipsihiatrii – le transformă, printr-un intens proces de medicalizare, în probleme de competenţa medicului, când în mod real societatea trebuie să le rezolve. Societatea însă, prin reprezentanţi speciali ai ei, îi sancţionează pe toţi aceia care nu se supun exigenţelor conformiste de respectare a normelor „etichetându-i" ca *devianţi*.

La acest nivel al analizei, tezele antipsihiatriei întâlnesc tezele cu privire la etichetare elaborate în domeniul sociologiei devianţei. Devianţa nu depinde de *ceea ce fac* indivizii, ci de *ceea ce cred* alţii despre comportamentul lor, de semnificaţia pe care factorii de control social (medicii, în cazul bolnavilor psihici) o acordă faptului că aceşti indivizi se „comportă" altfel decât ceilalţi membri ai societăţii. Diagnosticul psihiatric nu este altceva deci decât o parte integrantă a mecanismelor de etichetare, care pe de-o parte exclud bolnavul din societate (îl izolează prin internare), iar pe de altă parte îi aplică un tratament (medicaţia neuroleptică, de exemplu) care îl privează de libertatea de exprimare personală şi îl face dependent de serviciile spitaliceşti.

Luând ca argument „inflaţia" cererilor de ajutor psihiatric din Occident, în cazul indivizilor aflaţi în situaţii critice din punct de vedere moral, familial, profesional sau social, antipsihiatrii consideră că psihoterapia (şedinţele terapeutice ale psihanaliştilor, care sunt în mare vogă în Occident) este paradoxal, forma de tratament care pare a crea bolile pe care pretinde că le tratează. Prin psihiatrizare (privită ca mecanism de „stigmatizare" a individului), individul se vede constrâns de a-şi asuma rolul social de „nebun", „alienat" sau „bolnav psihic", iar acest rol va fi reconfirmat printr-o serie de mecanisme care au rolul de a stabiliza individul în această poziţie socială, marginală, pentru a-l face să accepte (prin dependenţă şi supunere pasivă) propria-i stare. Procesul etichetării are deci, o influenţă decisivă asupra „carierei" ulterioare a individului, deoarece este inevitabil ca eticheta de bolnav psihic să determine adoptarea unui comportament simptomatic, în conformitate cu aşteptările stereotipe ale opiniei publice şi cu propria imagine pe care bolnavul şi-o construieşte despre sine. El îşi va „reconfirma" permanent această identitate şi ori de câte ori va încerca să se elibereze de ea pentru a-şi lua rolul social normal, se va izbi de reacţia discriminatorie a celorlalţi.

O a treia teză de bază a antipsihiatriei se referă la modul specific medical de interpretare a bolii psihice. Relaţia medic-pacient – observă antipsihiatrii –

este concepută în prezent ca o relație de exterioritate, similară cu aceea dintre un observator și un „obiect" observat. Fiecare termen al relației își conservă o identitate separată. Evaluând din exterior bolnavul în raport cu propriile sale criterii nosologice de natură medicală, psihiatrul refuză să acorde o semnificație *experienței* bolnavului ca persoană, centrându-se exclusiv pe diagnosticarea comportamentului acestuia. În mod real, pentru a înțelege cu adevărat semnificația acestui comportament, trebuie să accedem la experiență. Cu noțiunea de *experiență*, antipsihiatria intersectează un alt izvor teoretic al concepției ei și anume analiza fenomenologică. Pentru a avea acces la experiența cuiva, spun fenomenologii, trebuie ca propria noastră experiență să întâlnească experiența celuilalt. „Rolul fenomenologiei sociale – precizează antipsihiatrul R. D. Laing – este de a integra experiența mea asupra comportamentului altuia la experiența altuia asupra comportamentului meu" [44] . În planul relației medic-pacient, aceasta înseamnă ca psihiatrul să recunoască capacitatea bolnavului psihic de a elabora acte intenționale și comportamente semnificative, pătrunzând până la experiența acestuia și făcând-o inteligibilă. Pentru aceasta – subliniază antipsihiatrii – trebuie evitată atmosfera spitalului, ca mediu în care pacientul reacționează în conformitate cu „eticheta" care i s-a pus, și găsite posibilități de comunicare în mediul de viață al acestuia (familie, grup de prieteni, grup de vecinătate etc.), singurul care poate clarifica semnificația comportamentelor sale așa-zis „bizare" sau deviante. Ceea ce reproșează antipsihiatrii psihiatrilor este „reificarea" bolnavului, adică interpretarea din exterior a comportamentului său, proces care îi invalidează experiența și îl anulează ca persoană liberă de a se exprima. Nu există nici-o diferență, cred ei, între experiența medicului și cea a bolnavului, însă modelul medical face ca prima experiență (*a normalității*) să fie evaluată în mod pozitiv, iar cea de a doua (*a anormalității*) să fie reprimată. Totul depinde de poziția față de norma socială și față de criteriul medical, care impun logica situației. Începând de la acest punct al analizei sale fenomenologice, antipsihiatria ajunge la excese de interpretare, refuzând să considere boala psihică ca existență reală, respingând-o chiar ca teorie sau ipoteză medicală.

Tulburările psihice ca atare, ce fac parte din simptomatologia bolii – subliniază antipsihiatrii – nu sunt convingătoare, deoarece este de presupus că ele se nasc *a posteriori*, în urma diagnozei psihiatrice. Pe de altă parte ele sunt acceptate în diferite societăți ca elemente „normale" ale comportamentului. Eludând specificitatea faptului psihopatologic, ei consideră că geneza bolii psihice are loc exclusiv la nivel social. Schizofrenia, de pildă, care presupune autism și dedublarea personalității este privită ca o caracteristică permanentă a vieții cotidiene din societatea capitalistă caracterizată prin duplicitate și ambivalență com-

[44] Robert D. Laing, *Le Moi Divisé*, Édit. Stock, Paris, 1970, p.17–25.

portamentală. Ceea ce cred indivizii că este sănătate mentală, în acest tip de societate, nu este altceva decât alienare, iar „nebunia" este o criză normală în evoluția personalității anumitor indivizi frustrați social.

Critica dificultăților științifice (incontestabil reale) ale psihiatriei contemporane este prelungită de antipsihiatri în critica întregului sistem social al capitalismului și a instituțiilor sale: instituția familială ale cărei funcții educative sunt privite ca perpetuând logica inegalitară a „sistemului", instituția medicală care manipulează individul și-l „raționalizează" în numele unor exigențe normative etc. Această orientare este mai pronunțată în cazul direcției „sociologice" a mișcării antipsihiatrice, manifestată mai cu seamă în S.U.A. Pentru antipsihiatrii americani, criza psihiatriei este, în primul rând, o criză a instituțiilor sale componente care, punând accentul pe „mirajul" sănătății mentale, ignoră libertatea individului. E. Goffman, în lucrarea sa *Azilurile*[45] , privește, de pildă, spitalul antipsihiatric ca o variantă a instituțiilor „totalitare" al cărui scop constă în standardizarea individului, pentru realizarea căreia orice mijloace sunt permise: violență, brutalitate, „carcelarizare", „recluziune" etc. Aceleași argumente sunt utilizate și de către alți antipsihiatri, care consideră funcțiile instituției psihiatrice ca o „negare" a umanității sociale a bolnavului psihic (F. Basaglia), ca modalitate „paternalistă" de exercitare a coerciției sociale (T. Szasz), ca tip aparte de „violență" care închide toate căile spre o eventuală reîntoarcere la realitate (Th. Scheff) etc. Adoptând o asemenea poziție critică, o parte dintre antipsihiatri au inițiat o vastă mișcare de umanizare a spitalelor de psihiatrie, câțiva dintre ei (cei englezi, francezi și italieni) punându-și chiar în practică ideile, fără a reuși însă să ajungă la succese demne de interes.

În concluzie, dincolo de valoarea lor incomensurabilă pentru dezvăluirea unor mecanisme reale ale „violenței simbolice" exercitate de către societatea capitalistă contemporană, tezele antipsihiatrice au o bază științifică (medicală) limitată. Identificarea anormalității cu devianța neagă, de fapt, orice specificitate patologiei psihice, transformând simptomatologia bolii și suferințele reale ale bolnavului psihic într-o problemă socială dependentă de inadecvarea la normele sociale. Dincolo de aceste limite care fac din antipsihiatrie, mai mult o ideologie contestatară cu valențe umaniste[46] , decât o doctrină științifică propriu-zisă, ea a

---

[45] Erving Goffman, *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Doubleday Anchor, New York, 1961.

[46] Date fiind eforturile antipsihiatrilor de „umanizare" a mediilor spitalicești (temă prezentă și în cartea lui Ken Kesey, *Zbor deasupra unui cuib de cuci* sau în filmul cu același nume, realizat de M. Forman, care au contribuit, în bună măsură, la sensibilizarea publicului la problematica dezbătută de antipsihiatri, apare cel puțin surprinzător calificativul de „mișcare anticivilizatorie" pe care o serie de psihiatri îl acordă acestei mișcări (Vezi, de pildă, Constantin Gorgos (sub redacția), *Dicționar enciclopedic de psihiatrie*, vol. I, București, Edit.cit., p. 238.)

permis o mai mare deschidere spre problematica socială a bolii mentale, deschizând calea unei valorificări mai bune a informațiilor sociologice în domeniul psihiatriei, atât la nivelul interpretării bolii (raporturile ei cu diferite evenimente sociale, cu antecedentele bolnavului psihic etc.), cât şi al tratamentului sau al recuperării (optimizarea resurselor terapeutice, a relației medic-pacient-familie, a eforturilor de reintegrare socială etc.).

4. Teoria socializării în rolul de deviant

4.1 Relația între socializare, conformitate şi devianță

Din perspectiva *socializării*, devianța este o conduită învățată, asimilată prin intermediul aceloraşi mecanisme şi procese care determină învățarea conformității. Socializarea, indiferent de direcția ei, reprezintă acel proces prin care orice societate sau grup social transmite membrilor săi modelul său normativ şi cultural, determinându-i să „învețe" normele, valorile şi stilurile de viață, rolurile sociale compatibile cu acest model. În acest mod, indivizii vor asimila sau interioriza acele cunoştințe, deprinderi şi atitudini care-i fac apți să acționeze şi să se comporte în calitate de membri ai societății sau grupului care i-a socializat. Ca rezultat al procesului de socializare, orice individ manifestă puternice tendințe de adeziune la subcultura grupului care l-a socializat, făcând din normele şi valorile acesteia un etalon al propriului său comportament[47].

Efectele şi mecanismele procesului de socializare sunt aceleaşi şi în cazul *conformității* şi în cazul *devianței*, diferind doar conținutul şi direcția normelor şi valorilor învățate. O conduită *conformă* cu „personalitatea de bază" (sociotipul), care există într-o anumită cultură, este o conduită permisivă, prescrisă, „normală", în concordanță cu interesele şi idealurile societății. Dimpotrivă, o conduită *deviantă*, care se abate de la modelul personalității de bază, este o conduită nepermisă, proscrisă, „anormală" (în sens statistic), aflată fie în conflict cu interesele şi idealurile societății, fie reprezentând un mod alternativ de exprimare a unor scopuri şi interese proprii unei anumite subculturi. Dar orice conduită deviantă, cu excepția conduitelor cu substrat psihopatologic, implică şi ea conformitatea cu normele şi valorile subculturii de referință, o conformitate, adeseori mai coercitivă chiar decât cea impusă de exigențele vieții sociale „normale". Apartenența la subculturile criminale, de exemplu, impune o serie de reguli cu caracter ritual, supunerea necondiționată față de autoritatea liderului şi alte conduite conformiste, specifice oricărei alte forme de organizare socială. Sociologii disting, de altfel, între socializarea pozitivă (concordantă), aflată în concordanță

---

[47] Sorin M. Rădulescu, ***Anomie, devianță şi patologie socială***, București, Edit. „Hyperion XXI", 1991, p. 10–11.

cu normele şi valorile societăţii convenţionale (legitime) şi socializarea negativă (discordantă), aflată în conflict cu normele şi valorile societăţii legitime, dar în acord cu cele ale unei subculturi sau contraculturi.

Marea variabilitate a subculturilor existente în cadrul unei societăţi implică conduite eterogene din punct de vedere al semnificaţiei lor sociale, moralitatea, imoralitatea, conformitatea sau devianţa fiind într-o strânsă legătură cu normele, valorile şi stilurile de viaţă ale subgrupului respectiv. Oricum, exigenţa conformării la regulile şi normele societăţii convenţionale reprezintă o „tendinţă normală", evaluată pozitiv de către membrii unei anumite societăţi, în timp ce abaterea sau devierea de la aceste reguli sau norme constituie o „tendinţă proscrisă", evaluată negativ prin faptul că împiedică desfăşurarea „normală" şi predictibilă a vieţii sociale. Între conformitate şi devianţă există, însă o strânsă legătură.

4.2 Teoria asocierii diferenţiale (Edwin H. Sutherland)

Cea mai cunoscută teorie în domeniul socializării în rolul de deviant a fost formulată de către Edwin H. Sutherland. Acesta a plecat de la ideea că orice conduită criminală este învăţată la fel ca şi conduita convenţională (conformistă), fiind un produs al „asocierii diferenţiale" [48] cu normele, valorile şi tehnicile criminale. Noţiunea de *asociere diferenţială* implică faptul că individul infractor este supus unui proces de selecţie între norme cu caracter conflictual: cele care se sprijină pe comportamentul criminal şi cele care se opun acestui tip de comportament. Importantă este, în acest sens, definirea de către individ a *situaţiei* în care se află, din punct de vedere al normelor şi valorilor învăţate. Unii indivizi definesc situaţia în care se află ca o situaţie legitimă. Evenimentele implicate de situaţia în care se află persoana – sublinia Sutherland – nu pot fi separate de experienţele sale dobândite înainte ca „situaţia" respectivă să se producă. „Aceasta înseamnă că situaţia este definită de către o persoană în funcţie de înclinaţiile şi capacităţile pe care le-a dobândit. De exemplu, dacă o persoană ar defini o situaţie în aşa fel încât comportamentul criminal va fi rezultatul ei inevitabil, experienţele sale trecute vor determina, în cea mai mare măsură, modul în care ea a definit situaţia respectivă" [49] . O explicaţie a comportamentului criminal, care ţine seama de experienţele trecute – aprecia Sutherland – este o explicaţie istorică sau „genetică", bazată pe mecanismele procesului de socializare.

---

[48] Edwin H. Sutherland, *Principles of Criminology*, Philadelphia, Lippincott, 1939 (vezi şi Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, *Differential Association Theory*, în Delos H. Kelly (Ed.), *Deviant Behavior. A Text-Reader în the Sociology of Deviance*, second edition, New York, St. Martin's Press, 1984, p. 125–131).

[49] Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, *op.cit.*, p. 128.

În acest sens, comportamentul criminal este învățat prin interacțiune și comunicare cu persoanele din anturajul sau intimitatea persoanei respective. Prin intermediul acestor persoane, violatorul de normă învață tehnicile, raționalizările (mijloacele de realizare a scopurilor criminale) și chiar „filozofia" carierei criminale. Efectul acestui proces de învățare (socializare) va depinde de frecvența, durata și intensitatea expunerii individului atât la contactul cu normele noncriminale, cât și la contactul cu normele de natură criminală.

Deși concepția lui Sutherland s-a referit, în mod particular, la problematica învățării comportamentului criminal (infracțional), ea a reprezentat, în același timp, o premisă principală pentru schițarea unei teorii generale asupra relațiilor dintre socializare și devianță, asupra rolului procesului de învățare a normelor și valorilor unei anumite subculturi în geneza devianței (subcultura prostituției, a homosexualității, alcoolismului, consumului de droguri etc.).

Sutherland, împreună cu D. Cressey, au formulat următoarele enunțuri, care articulate între ele, determină crearea unei teorii a asocierii diferențiale, valabile atât pentru înțelegerea genezei conduitei criminale, cât și pentru cea a genezei comportamentului deviant[50] :

a) *Comportamentul criminal este învățat*, nefiind moștenit; el este, de fapt, produsul unei educații;

b) *Acest comportament este învățat în interacțiune cu alte persoane, prin intermediul unui proces de comunicare*; această comunicare este, în cea mai mare parte, verbală, dar poate fi și o comunicare a deprinderilor;

c) *Principalul conținut al învățării comportamentului criminal apare ca un rezultat al influențelor exercitate de către grupurile cu caracter intim și personal*; mass media joacă numai un rol secundar în geneza acestui comportament;

d) *Procesul de învățare a comportamentului criminal cuprinde*:

- *tehnicile de comitere a crimei (infracțiunii), atât cele simple, cât și cele mai complicate*;

- *direcțiile specifice ale motivelor, impulsurilor, raționalizărilor și atitudinilor* asociate acestui comportament;

e) *Aceste direcții (orientări) specifice sunt învățate atât prin intermediul definițiilor normelor cu caracter favorabil, cât și a celor cu caracter nefavorabil*; în unele grupuri, individul este înconjurat de persoane care definesc normele legale ca reguli ce trebuie respectate, în timp ce în alte grupuri el este înconjurat de persoane ale căror definiții sunt favorabile violării normelor legale; individul învață atât rațiunile sau motivațiile aderării la regulile juridice, cât și pe cele ale violării lor;

---

[50] Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, *op.cit.*, p. 128–130.

f) *O persoană devine delincventă din cauza expunerii excesive la definiții favorabile violării normelor, în detrimentul definițiilor nefavorabile acestei violări.* Acesta este, de fapt, principiul asocierii diferențiale, care se referă atât la asocieri criminale, cât şi la asocieri noncriminale şi la forțele care se opun acestor asocieri. Atunci când o persoană devine criminală, ea ajunge astfel datorită contactelor excesive cu modelele criminale şi izolării ei față de contactul cu modelele criminale. Orice persoană asimilează, în mod inevitabil, cultura ambianței din care face parte;

g) *Asocierile diferențiale pot varia din punct de vedere al frecvenței, duratei, priorității şi intensității expunerii unei persoane la modele criminale sau noncriminale.* Prioritatea expunerii se referă la predominanța sau selecția unuia dintre aceste modele criminale sau noncriminale şi la reacțiile emoționale legate de asocierea cu unul dintre aceste modele;

h) *Atât comportamentul criminal, cât şi cel noncriminal reprezintă o expresie a aceloraşi trebuințe şi valori generale*; pentru acest motiv, orice încercare de a explica conduitele criminale prin factori cum sunt motive financiare, căutarea plăcerii, dobândirea unui status social de prestigiu sau frustrarea, este inutilă, întrucât aceleaşi motivații caracterizează şi comportamentul noncriminal (legitim).

Dacă un copil sociabil, agresiv şi înzestrat cu calități atletice trăieşte într-o zonă în care rata de delincvență este ridicată – observa Sutherland –, el îşi va însuşi modelele de delincvență de la alți copii delincvenți cu care vine în contact. În alte situații, acelaşi copil îşi poate valorifica calitățile pe care le are într-o echipă de cercetaşi, fără a-şi însuşi, în mod obligatoriu, o conduită delincventă. Asocierile unei persoane au un caracter diferențial. Ele sunt determinate, de fapt, de contextul general al organizării sociale existente, în aşa fel încât venitul sau rezidența familiei pot influența fie contactul cu modelele criminale, fie contactul cu modelele noncriminale.

Una dintre cele mai bune explicații ale unei rate înalte de criminalitate, conchidea Sutherland, este aceea care o pune în dependență de *organizarea socială diferențială*: „crima este înrădăcinată în organizarea socială şi este o expresie a acestei organizări sociale" [51] . Un grup poate fi organizat în aşa fel încât în cadrul lui predomină fie modelele criminale, fie modelele noncriminale. Rata criminalității este, de fapt, o expresie a organizării diferențiale de grup. „Organizarea diferențială de grup, ca explicație a variațiilor ratelor de criminalitate este compatibilă cu teoria asocierii diferențiale a procesului prin care persoana devine criminală" [52] .

---

[51] Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, *op.cit.*, p. 131.
[52] *Idem.*

Spre deosebire de alte concepţii, care au încercat să explice geneza conduitelor deviante sau criminale, independent de cea a conduitelor nondeviante sau noncriminale, teoria elaborată de E. Sutherland a evidenţiat faptul că un comportament deviant (criminal) apare prin acelaşi proces de socializare şi are la bază aceleaşi motivaţii ca şi comportamentul legitim (nondeviant şi noncriminal). În acest mod, se poate oferi o explicaţie mai adecvată a cauzelor pentru care devianţa are un caracter *relativ*, variind de la un context sau grup social la altul, în funcţie de subcultura care-l caracterizează.

Totuşi, teoria lui Sutherland nu este aplicabilă tuturor formelor de devianţă sau de infracţionalitate, mai ales a acelor care presupun definiţii şi atitudini care nu se dobândesc prin procesul de socializare. Acesta este, de exemplu, cazul crimelor pasionale, a infracţiunilor comise de amatori sau neprofesionişti, a celor care implică acte nelegitime cu caracter accidental sau situaţional[53].

4.3 Testarea empirică a teoriei lui Sutherland (A. Reiss Jr. şi L. Rhodes)

Plecând de la postulatele teoriei lui E. Sutherland, A. Reiss Jr. şi L. Rhodes şi-au propus să le verifice în mod empiric[54] . Ei au luat ca premisă ideea că o conduită delincventă este, în mod esenţial, o conduită de grup, încercând să demonstreze dacă ea este un rezultat al alăturării tânărului la un grup delincvent sau un efect al întregii activităţi delincvente a grupului. Pentru a efectua această demonstraţie, cei doi sociologi americani au investigat un lot de 378 de băieţi având vârsta cuprinsă între 12 şi 16 ani, elevi ai unor şcoli sau licee din districtul Davison, statul Tennessee, băieţi aparţinând unor categorii sociale diferite. Eşantionul a fost alcătuit în aşa fel, încât să cuprindă pe acei băieţi care aveau unul sau doi prieteni apropiaţi. Împreună, toţi aceşti prieteni au format diferite „diade" sau „triade" rezultând, în final, un număr de 299 triade şi 79 de diade. Concluziile cercetării au fost prezentate de către autori, numai cu referire la cele 299 de triade. Fiecare dintre băieţii cuprinşi în lot a fost clasificat în unul dintre următoarele tipuri cu caracter conformist sau delincvent:

a) *delincvenţi de carieră* – orientaţi către lumea criminalităţii adulte şi aflaţi în contact cu modelele acestui tip de criminalitate;

b) *delincvenţi orientaţi către grupul de prieteni* în ceea ce priveşte conduitele şi activităţilor lor;

---

[53] Conform cu James W. Vander Zanden, ***The Social Experience. An Introduction to Sociology***, New York, Randon House, 1988, p. 203.

[54] Albert J. Reiss Jr., A. Lewis Rhodes, ***An Empirical Test of Differential Association Theory***, James E. Teele (Ed.), ***Juvenile Delinquency. A Reader***, Itasca, Illinois, F. E. Peacock Publishers, 1970, p. 183–195.

c) *izolați nonconformiști*, adică delincvenți care acționează singuri;

d) *eșuați conformiști*, care sunt tineri definiți de eșecuri școlare, abandonând școala și refugiindu-se la „marginea străzii" unde pot întâlni numeroase ocazii infracționale;

e) *„performeri" conformiști*, adică băieți de liceu cu performanțe școlare;

f) *„hiperconformiștii"*, care respectă strict regulile;

g) *izolați conformiști*, care se află în afara presiunilor exercitate de către ceilalți băieți.

Aceste categorii, care cuprind trei tipuri de băieți delincvenți și patru tipuri de băieți conformiști au fost intervievate în legătură cu diferite acte ilicite comise, de la furtul unor sume modice de bani, până la furtul unor mașini, jafuri sau acte de vandalism. Studiul și-a propus să răspundă la întrebarea dacă comiterea unuia sau mai multe acte delincvente de către un anumit tânăr depinde sau nu de comiterea aceluiași act sau acelorași acte de către prietenul ori prietenii săi. Cu alte cuvinte, autorii au dorit să verifice ipoteza dacă membrii unui grup de prieteni împărtășesc sau nu același model delincvent. Concluziile principale ale studiului au fost următoarele:

a) probabilitatea ca un tânăr să comită un anumit tip de act delincvent depinde de comiterea aceluiași act de ceilalți membrii ai triadei formate din prieteni;

b) la rândul său, această dependență se află în strânsă legătură cu clasa (categoria) socială de care aparține tânărul respectiv;

c) în concordanță cu concepția lui E. Sutherland, ar fi trebuit să existe „conformitate uniformă" în grupurile conformiste și „uniformitate" a tipurilor specifice de conduită ilicită în grupurile delincvente, ipoteză care nu se verifică însă. În mod real, există o variație considerabilă a conduitelor delincvente în majoritatea triadelor de prieteni. Similitudinea conduitelor membrilor se verifică numai în anumite tipuri de delincvență. Astfel, micile furturi și vandalismul au fost comise de către doi sau trei membri ai triadei, în timp ce, în majoritatea triadelor, cele mai grave delicte au fost comise numai de un singur membru;

d) nu toate delictele implică activitatea de grup, ci numai câteva dintre ele;

e) băieții orientați spre cariere delincvente fac parte din triade în care membrii comit relativ aceleași acte delincvente. Grupul de prieteni nu reprezintă, însă, o cauză sau un motiv al nivelului ridicat de delincvență care caracterizează pe acești băieți;

f) legăturile de prietenie sunt, mai degrabă, corelate cu comiterea actelor delincvente, ca atare, decât cu participarea la modele specifice de conduită delincventă.

Cercetarea nu a confirmat ipoteza elaborată de către Sutherland, un rol important în asocierea băieților caracterizați de același tip de comportament delincvent exercitându-l statusul social (clasa sau categoria socială de apartenență) și nu expunerea mai frecventă la contacte cu modelele delincvente, așa cum credea Sutherland.

4.4 Teoria transmisiei culturale

4.4.1 Noțiunea de subcultură

Teoria transmisiei culturale pleacă de la premisa că orice comportament deviant reprezintă nu o expresie a devianței, ci, dimpotrivă, a conformării la regulile și valorile anumitor subculturi, care se transmit de la o generație la alta. Noțiunea de *subcultură* se referă la ansamblul de norme și valori care definesc anumite grupuri sociale marginalizate, ale căror atitudini sau stiluri de viață contrastează puternic cu cele ale societății, în ansamblul ei, având fie un caracter alternativ, fie un caracter conflictual. Orice subcultură se află într-o legătură strânsă cu structura socială a unei anumite societăți[55], în măsura în care ordonarea socială a pozițiilor sociale ale indivizilor implică moduri specifice de a interpreta lumea, semnificații sociale și culturale particulare. Structura socială existentă într-o anumită societate, prin diferențierile structurale operate în cadrul acelei societăți, determină crearea unor subculturi distincte ale claselor și categoriilor sociale. Pentru *paradigma consensului* (structural-funcționalistă), la nivelul oricărei societăți există un set dominant de norme, valori și definiții, care caracterizează societatea „legitimă" (convențională) și alt set de norme și valori „marginale", cu caracter „subcultural", care definesc modelele culturale ale diferitelor grupuri sociale deviante, „alienate" în raport cu societatea legitimă.

Pentru paradigma conflictului, orice societate pluralistă exclude prezența unei singure „culturi dominante", cuprinzând o serie de subculturi care au dreptul la o identitate proprie. Conform cu interpretările acestei paradigme, dacă într-o societate există o cultură dominantă, aceasta se identifică, de fapt, cu modelele culturale ale claselor favorizate ce dețin puterea de a impune celorlalte clase și categorii sociale normele și valorile lor. La rândul lor, diferitele subculturi existente reprezintă „soluții" alternative față de problemele impuse de inegalitățile structurale din cadrul societății. O mare parte dintre tineri

[55] Michael Clarke, *On the Concept of „subculture"*, în „The British Journal of Sociology", volume XXV, no.4, December 1974, p. 428–441.

delincvenţi, de exemplu, aparţin – observa A. Cohen[56] - familiilor clasei muncitoare care se confruntă cu numeroase dificultăţi în ceea ce priveşte existenţa. Conduita lor delincventă nu este altceva decât o „soluţie" faţă de frustrările lor de status, apartenenţa lor socială împiedicându-i să realizeze succesul dorit pe căi şi cu mijloace legitime.

Fiecare subcultură îşi are propriile sale percepţii, definiţii, semnificaţii şi zone „focale" de interes, aşa cum este, de exemplu, cazul subculturii tinerilor, subculturilor delincvente sau criminale, subculturii homosexuale, subculturii consumatorilor de droguri etc. Subcultura tinerilor, de exemplu, are ca zone focale de interes timpul liber, libertatea, hedonismul, înlăturarea poziţiei marginale şi a ambiguităţii statusului tinerei generaţii etc. Elementele culturale care definesc o anumită subcultură pot rămâne multă vreme nesemnificative pentru individ, devenind semnificative şi importante puncte de sprijin numai în situaţii sociale specifice, de exemplu, în contactul cu autorităţile[57]. Subcultura tinerilor se manifestă, de pildă, ca un important element de solidaritate şi de spijin în conflictele cu adulţii. Pe de altă parte, conştientizarea identităţii de grup, a apartenenţei la o anumită subcultură, este determinată, în mare parte, de stigmatizarea subculturii respective de către autorităţi şi de opinia publică, aşa cum este cazul, de exemplu, al culturii homosexuale. O reacţie negativă puternică faţă de subcultura respectivă, manifestată prin stigmatizarea indivizilor care fac parte din ea, poate întări sentimentul apartenenţei membrilor la acea subcultură. Teoria etichetării a plecat tocmai de la această premisă, evidenţiind procesul prin care aplicarea etichetei de deviant conduce la o „carieră deviantă" specifică.

Dată fiind consistenţa elementelor şi modelelor care definesc o anumită subcultură, acestea se transmit de la o generaţie la alta, prin intermediul procesului de socializare. Teoria transmisiei culturale are la bază această idee, conform proverbului: „Ce naşte din pisică, şoareci mănâncă", încercând să demonstreze că presiunile exercitate asupra individului de a respecta normele şi valorile unei subculturi deviante determină angajarea sa într-o carieră deviantă persistentă, obligându-l să adopte numai acele conduite, atitudini şi stiluri de viaţă compatibile cu modelele subculturii de apartenenţă.

4.4.2 „Subcultura periferiei" şi comportamentul deviant

Aplicată la cazul subculturilor criminale, teoria transmisiei culturale consideră comportamentul criminal ca o formă de conformare la valorile şi tradiţiile culturale ale claselor caracterizate de un status social-economic mai scăzut, ale căror modele culturale implică, de cele mai multe ori, violarea legilor societăţii

[56] Albert K. Cohen, *Delincvent Boys: The Culture of the Gang*, New York, The Free Press of Glencoe, 1955.
[57] Michael Clarke, *op.cit.*, p. 433.

legitime (convenționale), care sunt impuse, de fapt, de către membrii claselor favorizate ale societății.

Primii sociologi care au elaborat această teorie au fost reprezentanții Școlii de la Chicago, care au pus în dependență conduitele criminale sau delincvente de stilurile de viață ale comunităților localizate în zonele periferice ale orașului (*slums*-uri, adică mahalale). Robert Park[58], reprezentant al școlii menționate, de exemplu, a efectuat o serie de cercetări, împreună cu studenții săi, în ghetto-uri, periferii și în zonele rezidențiale ale orașului Chicago, demonstrând că cele mai ridicate rate de criminalitate, sinucidere și divorț sunt localizate, în mod specific, în anumite arii locuite de comunități defavorizate, atitudinile și conduitele lor deviante depinzând atât de structurile ecologice, cât și de structurile vieții culturale. Aceste arii erau locuite, în marea lor majoritate, de populații de emigranți, privați de reperele normative oferite de cultura lor de apartenență (țara de origine), confruntați, deci, cu o stare de dezorientare normativă, marginalitate, anomie și alienare. La rândul său, Clifford Shaw[59] , student al lui Park, a ajuns la concluzia că tinerii delincvenți care locuiesc în zonele periferice ale orașelor participă la o subcultură specifică în care delincvența reprezintă o conduită permisă și chiar aprobată. O asemenea conduită este asimilată de către membri prin diferite modele de interacțiune socială.

„Subcultura periferiei"- aprecia Gerald Suttles[60] - poate fi definită prin trei arii de interes sau preocupare:

a) interesul față de activitățile ilegale și criminale;

b) preocuparea în legătură cu gradul de încredere care trebuie acordat altor persoane, concretizată de ezitarea în a dezvălui prea mult despre propria persoană, care ar face-o vulnerabilă;

c) o preocupare marcată față de exercitarea forței, care devine, adeseori, baza atribuirii statusului social și a rolului de lider[61] .

Totuși, așa cum observau Marshall Clinard și Robert Meier, „violența și forța, care sunt caracteristici culturale (*subculturale* – subl.ns.) ale periferiei (*slum*-ului), nu sunt, însă, acceptate de către locuitorii acestei arii care recunosc pericolele violenței (...). Acești locuitori știu că trăiesc într-o arie care are cele

---

[58] Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderick D. MacKenzie, ***The City***, Chicago, University of Chicago Press, 1925.

[59] Clifford R. Shaw and Associates, ***Delinquency Areas***, Chicago, University of Chicago Press, 1929; Clifford R. Shaw, ***Brothers in Crime***, Chicago, University of Chicago Press, 1938.

[60] Gerald D. Suttles, ***The Social Order of the Slum. Ethnicity and Territory in the Inner City***, Chicago, Chicago University Press, 1968, p. 232 (citat de Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, ***Sociology of Deviant Behavior***, fifth edition, New York, Chicago, San Francisco, Dallas, 1975, p. 152).

[61] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, ***op.cit.***, p. 152–153.

mai înalte rate de criminalitate din oraş şi sunt neliniştiţi în legătură cu acest lucru şi, de asemenea, mai doritori de protecţia poliţiei, decât cei care locuiesc în zone mai sigure din acelaşi oraş"[62] . Subcultura *slum*-ului se caracterizează, în acelaşi timp, prin diferite modele şi stiluri de viaţă: „Viaţa este, de obicei, gregară şi centrată, în majoritate, într-o arie imediată (...). În cultura *slum*-ului, duritatea este, adeseori, privită ca fiind o virtute iar recursul la violenţă în tranşarea disputelor este frecvent. La fel de obişnuită este iniţierea timpurie în experienţele sexuale prin mariaj sau alte legături şi, în marea lor majoritate, standardele conduitei sexuale ale clasei mijlocii nu sunt urmate. În plus, există o mai mare toleranţă a devianţei, o rată mai înaltă a crimei (infracţiunii) convenţionale şi o ambivalenţă în legătură cu activităţile cvasi-criminale comise împotriva „lumii exterioare". Aici (în *slum* – subl.ns.) este pus un mare accent pe bârfă, insinuări şi defăimări când este vorba de stabilit caracterul social al unui individ[63] . Printre alte caracteristici ale subculturii mahalalei (a *slum*-ului) pot fi menţionate următoarele[64] : atitudinea generalizată de suspiciune împotriva „lumii exterioare", neîncrederea în instituţiile publice şi organizaţiile private, accentul pus pe distracţii, dans şi cântec, tendinţele de alcoolism sau de utilizarea drogurilor şi, mai ales, adoptarea unor „strategii de supravieţuire"[65], aşa cum sunt strategia violenţei, strategia „adaptării depresive" (a renunţării la conduite revendicative) şi „strategia mobilităţii" (a stabilirii unui mod de viaţă relativ stabil, apropiat de cel al clasei muncitoare).

Toate aceste caracteristici ale subculturii *slum*-ului s-au modificat o dată cu procesul de urbanizare, care a determinat multiple schimbări în atitudinile şi stilurile de viaţă ale locuitorilor acestor arii, apropiindu-le, din ce în ce mai mult, de cele existente în zonele centrale ale oraşelor. Concepţiile cu privire la acest tip de subcultură au, totuşi, o importanţă istorică, deoarece au permis analiza unei arii de locuire cunoscută, mai ales, prin intermediul clişeelor şi stereotipurilor publicului. La rândul lor, însă, toate aceste concepţii au alimentat noi clişee care au sintetizat, de fapt, atitudinea claselor mijlocii din societatea americană faţă de normele, valorile şi stilurile de viaţă ale claselor cele mai favorizate. Amestecul de evaluări ştiinţifice şi prejudecăţi în legătură cu organizarea socială, modelele şi conduitele culturale ale acelor membri ai societăţii plasaţi la *periferie* (atât în sens ecologic, cât şi social) a dat naştere mai multor orientări teoretice, foarte influente în epoca în care au fost elaborate, printre care teoria dezorganizării sociale, concepţia patologiei sociale etc.

---

[62] ***Ibidem***, p. 152.
[63] ***Idem***.
[64] ***Ibidem***.
[65] Lee Rainwater, ***Problems of Migrants to Cities***, în Robert A. Dentler, ***Major Social Problems***, second edition, Chicago, Rand McNally, 1972, p. 156–157.

4.4.3 „Cultura sărăciei" şi devianţa

Explicarea condiţiilor care dau naştere sărăciei a generat elaborarea a numeroase concepţii în acest domeniu. În concordanţă cu interpretările tradiţionale, sărăcia reprezenta nu o condiţie socială determinată de inegalităţile structurale existente în societate, ci o problemă „indezirabilă" generată de conduita „imorală" şi „devianţă" a unor indivizi „problemă". De altfel, în reglementările asistenţei publice britanice, încă din secolul al XVI-lea, pauperismul era considerat ca o „infracţiune" [66] şi sancţionat, ca atare, întrucât săracul este un „veşnic" debitor, care nu-şi poate achita datoriile contractate. Conform concepţiilor morale ale timpului, săracii erau consideraţi ca o „subcategorie" socială, formată din „fiinţe degenerate" care aleg în mod „deliberat" calea sărăciei. Aceste concepţii urmau, îndeaproape, interpretările Şcolii clasice de criminologie care aprecia că infractorii ajung în această condiţie, întrucât resping soluţiile legitime şi aleg soluţii ilegitime sau criminale. În acest scop, principalele modalităţi de combatere şi prevenire a sărăciei erau considerate descurajarea alegerii căii sărăciei, prin aplicarea de pedepse săracilor, la fel ca oricărui infractor.

O dată cu concepţia darvinismului social, această interpretare a fost abandonată, pentru ca la sfârşitul secolul al XIX-lea să fie adoptată teoria cu privire la lupta pentru supravieţuire, care permite celor mai puternici să acumuleze bunuri, iar celor mai slabi le facilitează o viaţă plină de privaţiuni.

La rândul ei, lucrarea lui Max Weber, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului* a adus în centrul interpretărilor noţiunea de „predestinare", în raport cu care numai cei „aleşi" (de Dumnezeu) sunt favorizaţi de soartă. Această concepţie, compatibilă cu etica calvinistă, considera succesul economic ca un semn al graţiei divine şi ca simbol al virtuţilor morale, iar sărăcia ca un semn al dizgraţiei divine şi ca simbol al decadenţei sau degenerescenţei morale.

Toate aceste concepţii de natură morală sau religioasă au fost înlăturate ca urmare a apariţiei unei interpretări relativ mai liberale bazată pe noţiunea de „cultură a sărăciei" [67] . În acord cu această interpretare, dificultăţile cu care se confruntă populaţiile sărace se datorează, în primul rând, normelor, valorilor şi stilurilor lor de viaţă. Toate aceste elemente culturale sunt determinate de lipsa oportunităţilor de participare şi integrare în cadrul societăţii mai largi, care plasează populaţia săracă în *slums*-uri, ghetto-uri sau la „marginea străzii", unde stilurile de viaţă sunt bazate pe frustrare, alienare, dependenţă şi complexe mar-

---

[66] Conform cu Alfred M. Mirande, ***The Age of Crisis: Deviance, Disorganization, and Societal Problems***, New York, Evanston, San Francisco, London, Harper and Row, Publishers, 1975, p. 16.

[67] Oscar Lewis, ***Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty***, New York, Basic Books, 1959; Oscar Lewis, ***The Children of Sanchez***, New York, Random House, 1961 etc.

cate de inferioritate. Sărăcia este, deci, un veritabil „mod de viață" (*way of life*), o „cultură" ca atare, nefiind atât o problemă economică, cât o problemă cu caracter socio-cultural. Cei care trăiesc în condiții de sărăcie dezvoltă un sistem de valori și de convingeri ce reprezintă, de fapt, o „soluție" față de problemele cu care se confruntă, un „mod de adaptare" la condițiile dificile de viață. La rândul său, acest mod de adaptare implică o serie de trăsături printre care [68]: pasivitatea și resemnarea, orientarea în prezent și ignorarea viitorului, fatalismul și lipsa de putere, nivelul scăzut al aspirațiilor, dominanța femeii în căminul familial datorită incapacității bărbatului de a-și câștiga existența, tendințe de devianță etc. Toate aceste trăsături se transmit de la o generație la alta, asigurând perpetuarea condițiilor de sărăcie.

Compatibilă cu teoria transmisiei culturale, această concepție a fost sever criticată pentru coloratura ei ideologică, întrucât blamează săracul pentru propria-i condiție de sărăcie și ignoră inegalitățile structurale existente în societate.

4.4.4 „Cultura sărăciei" și comportamentele delincvente ale tinerilor. Devianța ca formă de conformitate

Plecând de la noțiunea de „cultură a sărăciei" și de la conceptul de *transmisie culturală*, sociologul american Walter Miller a apreciat că actele și comportamentele delincvente ale tinerilor care provin din clasele sociale defavorizate nu pot fi considerate deviante, pentru că ele se *conformează*, de fapt, modelelor culturale ale acestor clase[69]. Scopul principal al lui Miller a constat în demonstrarea faptului că dominanța acestor acte delincvente „constă într-o încercare orientată a actorului (*tânărului* – subl.ns.) de a adera la forme de comportament și de a realiza standarde valorice, așa cum sunt ele definite în cadrul acelei comunități (*a claselor defavorizate* – subl.ns.)" [70].

Motivația conduitei tinerilor aparținând claselor defavorizate poate fi mai adecvat „interpretată prin evidențierea „forțelor culturale" care exercită presiuni asupra acestor conduite" [71], așa cum sunt aceste forțe percepute de către tinerii respectivi. Cu alte cuvinte, nu există o „subcultură delincventă", ca atare, ci „un sistem cultural" care definește clasele defavorizate, aflat în conflict cu „sistemul cultural" al claselor defavorizate. Esența culturii claselor defavorizate constă, de fapt, arăta Miller, în violarea „deliberată" a normelor claselor mijlocii. La fel ca și alte sisteme culturale, sistemul cultural al claselor defavorizate cuprinde un set de preocupări sau semnificații „focale" (de referință), care sunt „domenii sau

---

[68] James W. Vander Zanden, *op.cit.*, p. 238.

[69] Walter B. Miller, *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*, în James E. Teele, *Juvenile Delinquency. A Reader*, *edit.cit.* p. 125–136..

[70] *Ibidem*, p. 125–126.

[71] *Ibidem*, p. 126.

probleme care dirijează o atenție largă și persistentă, alături de un înalt grad de implicare emoțională" [72] a membrilor acestei clase. Aceste preocupări (semnificații) sunt evidențiate în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1 – Preocupări (semnificații) focale ale culturii claselor defavorizate

Domeniu	Alternative percepute (stare, calitate, condiție)	
1. „Belea"	comportament care violează legea	comportament care trebuie să respecte legea
2. Duritate	curaj fizic, dibăcie, „masculinitate", lipsă de teamă, vitejie, îndrăzneală	slăbiciune, incapacitate, efeminitate, timiditate, lașitate, prudență
3. Isteține	abilitatea de a păcăli, înșela, escroca; câștigarea banilor prin isteține; perspicacitate (viclenie), dibăcie prin spirit	naivitate, inabilitate; câștigarea banilor prin muncă grea, tărăgăneală, prostie, neîndemânare verbală
4. Excitare	senzații tari; risc, pericol; schimbare, acțiune	plictiseală; monotonie excesivă, siguranță, uniformitate, pasivitate
5. Destin	favorizat de noroc, a fi norocos	semn rău (abandonat de noroc), a fi nenorocos
6. Autonomie	libertatea față de constrângeri externe; libertatea față de o autoritate superioară; independență	prezența constrângerilor externe; prezența unei autorități puternice; dependență, „a ți se purta de grijă"

Sursa: Walter B. Miller, *Op.cit.*, p. 127.

Așa cum se poate observa din tabel, fiecare preocupare (semnificație) focală este ordonată în funcție de atenția explicită care i se acordă și presupune o serie de comportamente alternative. Asemenea preocupări sau semnificații, strâns legate de motivația conduitelor membrilor claselor defavorizate, se substituie, de fapt, valorilor, noțiunea de valoare având, în concepția lui Miller,

[72] *Idem*.

un caracter mai puțin neutru, mai puțin obiectiv și foarte puțin legat de observațiile empirice[73].

În ceea ce privește definițiile acestor preocupări sau semnificații, acestea sunt următoarele:

a) *„Beleaua"* reprezintă o situație sau un tip de conduită care determină contactul dorit sau nedorit cu autoritățile oficiale (cu poliția, mai ales) sau cu instituțiile claselor mijlocii. În acest sens, respectarea legii este, mai degrabă o încercare de a evita „belelele", decât o angajare explicită în acest sens. În ansamblul ei, dilema respectării legii sau violarea acestei legi creează un conflict potențial pentru membrii claselor defavorizate;

b) *Duritatea* este o combinație a unor calități sau stări evaluate pozitiv în cultura claselor defavorizate. Ea implică o serie de acte, cum ar fi masculinitatea sau îndrăzneala ,care sunt extrem de apreciate, dar și acte, cum sunt tatuajul, lipsa de sentimentalism, absența preocupărilor în domeniul artistic, care sunt evitate. Geneza acestor preocupări sau semnificații rezidă, probabil, – credea Miller – în deficitele mediului familial, unde absența tatălui (situație tipică pentru familiile claselor defavorizate) a favorizat o reacție puternică de respingere a modelului maternal. De altfel, membrii claselor defavorizate, observa Miller, tratează, în general, femeia ca pe un „obiect cucerit" și sunt cei mai porniți împotriva homosexualilor, tocmai datorită trăsăturilor lor efeminizate și manierelor lor afectate;

c) *Istețimea* constituie capacitatea de a păcăli, înșela sau șmecheri pe alții și de a evita aplicarea aceluiași tratament de către alții. În esența ei, istețimea înseamnă capacitatea de a dobândi diferite bunuri sau statusul personal prin folosirea la maximum a agilității psihice, cu minimum de efort fizic[74]. Această capacitate nu se identifică cu abilitățile intelectuale, întrucât intelectualismul, asociat cu nivele de instrucție superioare, este evaluat în mod negativ și este identificat, de multe ori, cu efeminitatea;

d) *Excitarea* se referă la căutarea premeditată a senzațiilor tari, ca o formă specifică de „stimulare emoțională" a membrilor claselor defavorizate. Conduitele frecvente implicate de această excitare sunt alcoolismul, jocurile de noroc, sau „raitele" nocturne în oraș pentru căutarea unor aventuri sexuale. Potențialul exploziv și agresiv al urmăririi senzațiilor tari determină, adeseori, o serie de „belele" căutate în mod premeditat de către membrii claselor defavorizate, mai ales la sfârșit de săptămână, după încheierea activităților profesionale obișnuite;

e) *Destinul* constituie o preocupare principală pentru membrii claselor defavorizate, aflați mereu în căutarea „norocului" și a unei situații mai favorabile.

---

[73] *Ibidem*, p. 127.
[74] *Ibidem*, p. 129.

Ei operează frecvent, în acest sens, distincția între „a fi norocos" („a avea noroc") și „a fi nenorocos" („a nu avea noroc" sau „a fi urmărit de ghinion"). Pentru această categorie socială, viața este supusă unor forțe pe care nu le poate controla, asociate cu destinul sau cu „puterile magice". Se evidențiază, în acest sens, o anumită concepție de viață cu caracter fatalist în virtutea căreia numai cei norocoși câștigă în viață. De aceea, pentru a schimba destinul, nu există altă cale decât aceea de a-l forța prin diverse ritualuri magice, prin jocuri de noroc, pariuri și alte mijloace care presupun istețimea și minimul de efort;

f) *Autonomia* implică controlul asupra propriului comportament prin evitarea oricărei constrângeri externe și autorități coercitive. Tot ceea ce înseamnă constrângere și autoritate determină o serie de resentimente în rândul membrilor claselor defavorizate. În concepția lor, între noțiunea de autoritate și cea de dependență există o strânsă legătură.

Deși aceste zone de interes nu au, în mod obligatoriu, un caracter delincvent, ele creează, totuși numeroase situații de încălcare sau violare a legii. Duritatea, de exemplu, contribuie la amplificarea agresivității printr-o serie de atacuri fizice sau insulte verbale. Excitarea sau căutarea senzațiilor tari determină, la rândul ei, contactul cu lumea interlopă și, implicit, cu poliția. În acest mod, tinerii care aparțin claselor defavorizate și fac parte din bande delincvente nu fac altceva decât să se *conformeze* valorilor (preocupărilor sau semnificațiilor focale) care caracterizează „cultura sărăciei", devianța lor fiind, de fapt, identică cu conformitatea.

PARTEA a II-a

CAPITOLUL VI
DEVIANȚA ÎN CADRUL SOCIOLOGIEI PROBLEMELOR SOCIALE

1. Contribuții americane în domeniul interpretării morale a devianței și în schițarea problematicii sociologiei problemelor sociale

Ca disciplină caracterizată de un status distinct în cadrul cunoașterii sociologice, sociologia devianței și sociologia problemelor sociale sunt creații tipic americane, care au răspuns necesităților de teoretizare și soluționare practică a multiplelor probleme impuse de stilul de viață american: nivel înalt al aspirațiilor și frustrărilor, grupuri sociale și etnice eterogene, sincretism cultural, tendințe de marginalitate și nonconformism, rate ridicate de criminalitate etc. Spre deosebire de sociologii europeni, care s-au preocupat de relația dintre raționalitatea și iraționalitatea acțiunii umane și de raportul dintre normal și patologic, în mod neutru din punct de vedere axiologic, sociologii americani au acordat, încă de la începutul răspândirii sociologiei în S.U.A., o atenție deosebită plasării problematicii devianței într-o perspectivă predominant morală. În timp ce Durkheim, de exemplu, a solicitat sociologilor să studieze faptele sociale ca „lucruri", iar Weber a formulat, în mod explicit, principiul sociologiei „liberă de valori", sociologii americani au postulat ideea angajării practice a sociologiei în procesul de reformare a realităților americane din punctul de vedere al valorilor și normelor clasei mijlocii. Ca o altă deosebire, dacă atât sociologia europeană, cât și cea americană au pus în dependență caracteristicile conduitei deviante de perturbarea ordinii sociale și normative, sociologia americană s-a axat, cu precădere asupra condițiilor sociale „rele" care modelează personalitățile „rele"[1] sau imorale, și care se abat, în felul acesta, de la cerințele conformismului social și ale convențiilor morale. Deoarece o mare parte din primii sociologi americani proveneau, ea însăși, din straturi și categorii aparținând clasei sociale mijlocii, principalul criteriu de referință în abordarea fenomenului de deviață l-a constituit conformismul impus de standardele normative ale acestei clase, orice abatere de la acestea fiind considerată ca având un caracter patologic pentru societate.

---

[1] Arthur Lewis Wood. *Deviant Behavior and Control Strategies. Essays in Sociology*, Massachusetts, Toronto, London, Lexington, D. C. Heath and Company, 1974, p. 5–8.

În acelaşi timp, spre deosebire de sociologia europeană centrată, cu prioritate, pe problematici cu caracter teoretic, sociologia americană s-a orientat către o direcţie, nemijlocit pragmatică, impusă de necesitatea soluţionării practice a problemelor dificile determinate de procesele de modernizare (industrializare şi urbanizare) şi de integrare a emigranţilor în societatea americană, procese care puneau în evidenţă conflicte acute între norme, valori şi stiluri de viaţă cu un conţinut extrem de diferit.

2. Noţiunea de devianţă şi de problemă socială

Forma cea mai închegată pe care a luat-o această orientare, predominant morală şi practică, a căpătat denumirea de „sociologia problemelor sociale" şi ea a constituit baza teoretică şi aplicativă a genezei sociologiei devianţei. Deşi unii sociologi identifică, încă, aceste două discipline, întrucât o parte din tematicile lor sunt identice, trebuie precizat că sfera sociologiei problemelor sociale este mai largă, decât cea a sociologiei devianţei, tot aşa cum domeniul sociologiei devianţei este mai cuprinzător, decât cel al sociologiei criminalităţii sau al delincvenţei. Orice infracţiune, de pildă, reprezintă o formă de devianţă penală (alcoolismul sau nonconformismul, de exemplu). La rândul său, un act de devianţă, dacă are consecinţe grave pentru societate poate constitui o „problemă socială", dar nu orice problemă socială are o natură deviantă. Sociologia problemelor sociale are ca obiect nu numai devianţa, dar orice aspect problematic care pune în conflict o stare socială cu normele şi valorile existente, orice fenomen care afectează indivizii şi structurile sociale.

Următoarea schemă apare semnificativă în acest sens, evidenţiind că sfera celor trei noţiuni (criminalitate, devianţă şi problemă socială) se intersectează între ele, fără, însă, a se suprapune (vezi schema).

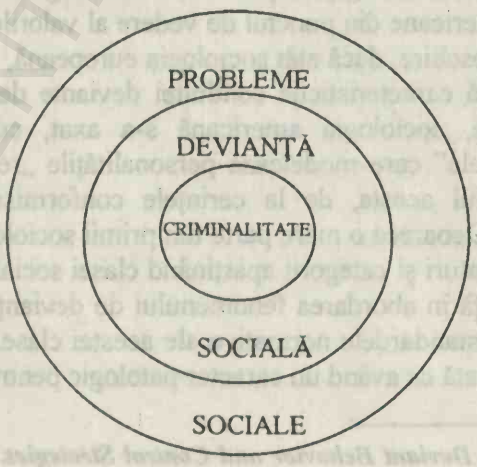

În prezent, simpla dezvoltare a cunoaşterii sociologice a determinat o profundă tendinţă de specializare la nivelul fiecărei probleme sociale în parte. Între aceste probleme se numără violările normative (formele de devianţă şi de criminalitate), sărăcia, şomajul, lipsa de locuinţe, problemele de sănătate, deficienţele sistemelor educaţionale şi a celor de protecţie socială, discriminările, inegalitatea socială, violenţa în cadrul familiei şi, în general, orice condiţie negativă care afectează mari segmente de populaţie. Lipsea, însă, o disciplină cu caracter general, care să fie capabilă să producă teoretizări nu numai la nivelul abordării unei singure probleme sociale, ci al evaluării tuturor tipurilor de probleme sociale. Geneza sociologiei problemelor sociale a avut loc, de fapt, o dată cu conştientizarea faptului că marea majoritate a problemelor sociale au caractere comune, motiv pentru care nu mai trebuie tratate sectorial, ci dintr-o perspectivă comună şi unitară. Problemele sociale determinate de dezorganizarea familiei sau de violenţa familială, de exemplu, interesează, în aceeaşi măsură, sociologia familiei, sociologia tineretului, sociologia generaţiilor, sociologia delincvenţei, sociologia medicinei ş.a. Plecând de la premisa că o anumită problemă socială poate genera sau condiţiona apariţia altor probleme sociale (sărăcia sau şomajul, de exemplu, pot reprezenta, în anumite condiţii, condiţii favorizante pentru delincvenţă), sociologia problemelor sociale reprezintă o ramură distinctă a cunoaşterii sociologice, în curs de unificare, care nu beneficiază, încă, de o teorie cuprinzătoare şi unitară, ci numai de un set de interpretări, tributare, în mare măsură, teoretizărilor făcute de către sociologii americani.

3. Geneza sociologiei problemelor sociale. Problemele sociale şi ordinea socială

Studiul problemelor sociale este direct legat de *„problema" ordinii sociale*. Această problemă, care se referă la funcţionarea ordonată şi predictibilă a vieţii sociale[2], în raport cu exigenţele ei normative, a preocupat pe filosofii sociali încă din perioada antichităţii. În Grecia antică, Platon a schiţat, în lucrarea *Republica* o ordine socială ideală, iar Aristotel, în lucrarea *Politica* a enunţat principiul concordanţei intereselor individuale cu cele sociale. Ea a fost formulată, pentru prima dată, în mod clar, de către Thomas Hobbes (filosof englez din secolul al XVII-lea) în lucrarea *Leviathan* (1652). În această lucrare, Hobbes pleca de la ideea că în starea de natură, unde nu există nici-o reglare normativă, indivizii se află în conflict permanent (*bellum omnium contra omnes* – „războiul tuturor contra tuturor"), deoarece fiecare îşi urmăreşte scopurile indiferent de scopurile

[2] Pentru o înţelegere clară a noţiunii de ***ordine socială***, vezi Sorin M. Rădulescu, ***Homo Sociologicus. Raţionalitate şi iraţionalitate în acţiunea umană***, Bucureşti, Edit. „Şansa" 1994, capitolele 1, 2 şi 3.

celorlalți, și fiecare încearcă să-i supună pe ceilalți prin intermediul forței. Singura cale de a pune capăt acestui conflict este *contractul social*, adică înstrăinarea atributelor suveranității individuale, libertății și egalității absolute, în favoarea instituirii unei autorități suverane întruchipate de lege. Numai această autoritate permite instituirea unei ordini sociale acceptate unanim, deoarece permite funcționarea normală și predictibilă a vieții sociale, coordonează scopurile individuale între ele, împiedică utilizarea forței, a înșelătoriei sau a altor mijloace ilicite.

Ideile lui Hobbes au fost reluate, în secolul următor, de către Jean Jacques Rousseau, în lucrarea *Contractul social* (1761) în care autorul formulează principiile unui „pact social" fundamental prin care indivizii cedează toate drepturile lor comunității și statului ca expresie suverană a voinței generale. Acesta, la rândul său, le restituie indivizilor drepturile și libertățile în forma legii civile. Numai în *societatea civilă*, omul devine om cu adevărat, acționând și comportându-se în concordanță cu regulile moralității și raționalității.

Problema ordinii sociale a constituit, de fapt, premisa principală a genezei sociologiei ca știință. Fondatorii sociologiei ca știință au fost preocupați, îndeaproape, de această problemă, propunându-și, în lucrările lor, să analizeze condițiile care fac posibilă ordinea socială și factorii care o pot modifica sau schimba. Efectele trecerii de la societatea tradițională la cea modernă, consecințele revoluțiilor din S.U.A. și Franța, problemele impuse de procesele industrializării și urbanizării sunt numai câteva din temele de reflecție în acest domeniu. Cea mai mare parte din primii sociologi europeni nu au făcut cercetare empirică, fiind, mai degrabă, sociologi „de cabinet", decât sociologi practicieni.

Pentru acest motiv, sociologia, cel puțin în prima ei etapă de dezvoltare, a fost identificată cu filozofia socială, cu reflecția teoretică asupra vieții și ordinii sociale. În mod treptat, sociologii au înțeles că pentru a fi cu adevărat utilă și pentru a dobândi un statut unanim recunoscut în ansamblul celorlalte științe, sociologia trebuie să devină și o „filozofie a acțiunii sociale practice", capabilă nu numai să teoretizeze asupra vieții sociale, ci și să rezolve, în mod practic, problemele impuse de conviețuirea în societate. Această direcție *practică* a fost imprimată în sociologie, mai ales de către sociologii americani, în timp ce cea mai mare parte dintre sociologii europeni au continuat tradițiile ei teoretice.

Pentru primii sociologi americani, influențați de principiile puritanismului britanic, ordinea socială era echivalentă cu *ordinea morală*, bazată pe consensul deplin al indivizilor asupra valorilor și normelor etice. În acest sens, sociologia nu-și poate justifica existența decât prin apărarea acestei ordini morale, contribuind la eliminarea sau ameliorarea „relelor sociale" printre care alcoolismul, violența, criminalitatea, delincvența juvenilă, prostituția, dar și sărăcia, șomajul sau alte condiții dăunătoare pentru societate.

În acest fel, s-a stabilit o strânsă legătură între sociologie şi problemele sociale, care a dat naştere domeniului specific al cunoaşterii sociologice, denumit *sociologia problemelor sociale*.

Geneza acestei noi discipline a avut o serie de consecinţe pozitive şi negative asupra sociologiei ca ştiinţă[3] . În mod pozitiv, sociologii preocupaţi de studiul problemelor sociale au adus contribuţii practice nemijlocite, care au făcut sociologia ca ştiinţă să fie mai relevantă şi mai utilă pentru societate. În mod negativ, ca efect al preocupării ei pentru soluţionarea problemelor sociale concrete, sociologia şi-a pierdut interesul pentru chestiunile teoretice, devenind o disciplină strict empirică lipsită, în mare parte, de concepte, ipoteze şi teorii directoare.

De aceea, sociologia problemelor sociale a fost şi mai este, încă, considerată de unii sociologi ca un domeniu „marginal" care a contribuit prea puţin la progresul sociologiei ca ştiinţă. Dimpotrivă, pentru alţi sociologi, această disciplină reprezintă, dincolo de utilitatea ei, un domeniu deosebit de interesant şi stimulativ pentru cunoaşterea sociologică.

Pentru o serie de autori chiar noţiunea de problemă socială are un caracter echivoc, confuz şi „ideologic", întrucât implică un punct de vedere elaborat din exterior, identificabil, adeseori, cu politica oficială a statului. Acest punct de vedere favorizează practici cu caracter „paternalist" ale autorităţilor care, „prin elaborarea unor legislaţii şi politici de protecţie şi asistenţă socială, în sprijinul grupurilor defavorizate, le impun, de fapt, un stil dirijat de viaţă, compatibil numai cu interesele celor privilegiaţi şi care contribuie la perpetuarea inegalităţilor şi discriminărilor sociale. În acest sens, sociologul nu este altceva decât un „agent" sau un „birocrat" al statului care, propunându-şi să eradicheze relele sociale" [4] , se identifică cu optica politicii oficiale, în virtutea căreia orice contrazice sau intră în conflict cu ordinea socială şi normativă a sistemului politic reprezintă o problemă socială care trebuie eliminată. În acest sens, prin intervenţia în viaţa privată a cetăţenilor, în numele aplicării principiilor de politică, ocrotire şi asistenţă socială, sociologul nu face altceva decât să aplice tehnici de intervenţie care erodează profund societatea civilă[5] . Dimpotrivă, pentru alţi autori, definirea şi încercarea de rezolvare a problemelor sociale înseamnă o activitate extrem de benefică pentru societate şi utilă pentru dezvoltarea sociologiei ca ştiinţă, întrucât permite acesteia contactul direct cu realităţile sociale şi cu problemele cu care se

---

[3] Alfred M. Mirande, ***The Age of Crisis: Deviance, Dizorganization, and Societal Problems***, New York, Evanston, San Francisco, London, Harper and Row, Publishers, 1975, p. 1–2.

[4] Sorin M. Rădulescu, ***Teorii sociologice în domeniul devianţei şi al problemelor sociale***, Bucureşti, I.M.A.S., 1994, p. 20.

[5] Jürgen Habernas, ***The Theory of Communicative Action***, vol. 1 şi 2, London, Heinemann, 1984, şi Cambridge Polity Press, 1987.

confruntă membrii societății. În plus, consideră aceşti autori, sociologul nu trebuie să se identifice cu politica oficială, ci trebuie să adopte un punct de vedere elaborat „din interior", echivalent cu optica grupurilor minoritare implicate, în mod direct, într-o serie de probleme sociale.

Toate aceste poziții sau orientări au dat naştere la trei modalități (orientări) principale în domeniul studiului problemelor sociale:

a) sociologia dezorganizării sociale;

b) sociologia devianței;

c) sociologia problemelor sociale.

4. Sociologia dezorganizării sociale

Ca orientare distinctă, sociologia dezorganizării sociale este, mai degrabă, o perspectivă teoretică, decât o disciplină închegată. La baza elaborării ei stă ideea că problemele sociale au un pronunțat caracter patologic, derivat din dezorganizarea sistemului social. Aceste stări patologice afectează atât indivizii, cât şi structurile sociale. Ca teorie a patologiei sociale, teoria dezorganizării sociale îşi propune să studieze societatea din punct de vedere al normativității care stă la baza funcționării ei. În acest sens, stabilitatea oricărei societăți depinde de predictibilitatea comportamentelor şi acțiunilor membrilor societății, de modul în care se ghidează aceştia după indicațiile şi reperele normelor şi valorilor sociale. Din acest punct de vedere, organizarea socială este echivalentă cu ordinea socială. Dimpotrivă, dezorganizarea socială coincide cu dezordinea socială, care apare atunci când regulile sau normele existente sunt puse sub semnul întrebării, când apar noi aspirații şi proiecte ale membrilor societății şi când conduitele sau acțiunile acestora nu mai sunt predictibile. Aşa cum se observă, teoria dezorganizării sociale este înrudită, îndeaproape, cu concepțiile asupra anomiei, iar tezele ei sunt tributare, în mare măsură, paradigmei funcționaliste care postulează că la baza societății trebuie să stea consensul normativ şi ordinea socială. Inițial, această orientare a apărut în cadrul cunoscutei Şcoli de la Chicago, care, studiind procesul de integrare a imigranților în societatea americană şi trecerea de la modul de viață rural la cel industrial-urban, şi-a propus evaluarea principalelor probleme sociale generate de fenomenele de imigrație şi emigrație. Aceste probleme apar – subliniau reprezentanții Şcolii de la Chicago – în cursul unor perioade de schimbare socială bruscă în viața comunităților şi a indivizilor (emigrația sau urbanizarea, de exemplu, determină asemenea schimbări), atunci când ordinea şi organizarea socială este perturbată, este dislocată coeziunea şi dependența reciprocă între indivizi şi nu mai există concordanță între sistemele normative ale acestora. Dezorganizarea socială este, deci, un produs principal al schimbării sociale care dinamizează şi lărgeşte sfera problemelor sociale, amplificând sărăcia, şomajul, violența şi criminalitatea. Întotdeauna – considerau pri-

mii sociologi americani – consecințele dezorganizării sociale reprezintă o sursă de stres pentru indivizi și o sursă de proliferare a problemelor sau dificultăților care se manifestă în societate. Instabilitatea (dezorganizarea) familiei, de exemplu, provoacă un considerabil stres partenerilor, iar la nivel social determină creșterea numărului de divorțuri sau extinderea fenomenului de delincvență juvenilă.

În sociologia contemporană, noțiunea de dezorganizare socială a început să fie abandonată, fiind înlocuită cu alte noțiuni mult mai adecvate, datorită echivocității și relativității pe care le implică. Din acest punct de vedere, sfera noțiunii de dezorganizare socială nu poate fi deprinsă de cea a noțiunii de organizare socială. „Organizarea și dezorganizarea sunt concepte inseparabile, adică reprezintă capetele (dimensiunile) aceluiași fenomen. Este lipsit de sens să vorbim de o societate organizată sau dezorganizată" [6]. O societate pe deplin organizată implică ca relațiile speciale să fie perfect coordonate și să nu existe nici-un fel de probleme sociale, ceea ce este complet utopic. Pe de altă parte, într-o societate perfect organizată, creativitatea și personalitatea individului vor dispare, pentru a face loc supraconformismului social. La rândul său, o stare de dezorganizare socială completă este imposibilă pentru că ar semăna cu starea de natură descrisă de către Hobbes, caracterizată de „războiul tuturor împotriva tuturor", echivalentă cu haosul deplin.

În ansamblul ei, sociologia (teoria) dezorganizării sociale este tributară evaluărilor morale făcute de primii sociologi americani „relelor" care există în societate, prezentând, mai degrabă, un interes istoric decât o preocupare pentru sociologii contemporani. O serie de teoretizări demonstrează că majoritatea problemelor sociale nu sunt determinate de dezorganizarea socială, ci, tocmai de organizarea socială. Sărăcia, de exemplu, este determinată nu de o stare de dezorganizare socială, ci de o stare de organizare, care este, însă, inechitabilă, favorizând numai pe cei privilegiați. Pentru a oferi un alt exemplu, prostituția ca problemă socială și fenomen de devianță determină atât dezorganizare socială, în înțelesul tradițional al termenului, cât și organizare socială, deoarece funcțiile pe care le îndeplinește în societate sunt poate mai importante decât disfuncțiile pe care le provoacă. Pe de altă parte, nu întotdeauna, schimbarea socială determină forme de dezorganizare socială, deoarece pot exista și schimbări sociale care se desfășoară în mod organizat și planificat, fără a determina perturbări importante. Ignorând marea variabilitate a contextelor normative și implicând judecăți de valoare conform cărora dezorganizarea socială este o sursă de probleme și rele sociale, teoria (sociologia) dezorganizării sociale este desuetă astăzi, reprezentând

---

[6] Alfred M. Mirande, *op.cit.*, p. 3.

doar o premisă istorică a genezei celorlalte două orientări: sociologia devianței și sociologia problemelor sociale.

5. Sociologia devianței

Așa cum s-a putut vedea în prima parte a acestei lucrări, sociologia devianței reprezintă una dintre cele mai consistente și articulate orientări, constituind un domeniu aparte al cunoașterii sociologice axat pe noțiunea de *abatere* (*deviere*) normativă. Fără a insista asupra acestei orientări distincte în studiul problemelor sociale, se poate evidenția că ea se ocupă de aceste probleme dintr-o perspectivă particulară, axându-se, cu prioritate, asupra abaterilor de la normele, regulile și rolurile sociale, încercând să identifice cauzele sau semnificațiile acestor abateri sau violări normative. Astfel, în timp ce orientarea (teoria) dezorganizării sociale privește problemele sociale ca rezultatul unor perturbări, disfuncții sau dislocări ale structurilor sociale, determinate de procesele de schimbare socială, sociologia devianței privește aceste probleme ca rezultatul unor violări normative particulare. Pe de altă parte, sociologia devianței utilizează, ea însăși, modele teoretice, similare până la un punct cu cel al dezorganizării sociale. Un asemenea model este cel al anomiei.

De altfel, în raport cu istoria sociologiei devianței, concepția dezorganizării sociale se numără printre primele încercări teoretice elaborate de sociologi pentru explicația cauzelor devianței. În acest sens, sociologii Școlii de la Chicago, care aveau o profundă orientare social-psihologistă, erau preocupați, atât de cauzele perturbării structurilor sociale, cât și de cauzele violărilor normative, considerând dezorganizarea socială ca o sursă principală a devianței. Preocupările lor în domeniul problemelor sociale, cuplate cu puternica coloratură social-psihologistă imprimată cercetărilor lor de teren, au dat posibilitatea dezvoltării sociologiei problemelor sociale, pe de-o parte și sociologiei devianței, pe de altă parte, în așa fel încât aceste două domenii apar strâns legate între ele. Dacă o parte importantă dintre problemele sociale sunt privite ca violări ale unor norme, devianții înșiși tind să fie definiți în funcție de natura acestor violări și de problemele sociale pe care le ridică acestea. Însă, în timp ce unii sociologi consideră că devianța, mai ales cea de natură penală, este una din cauzele principale ale genezei problemelor sociale, pentru alți sociologi ea este un produs ale acestor probleme, în primul rând al acelor probleme generate de distribuirea inegală a bunurilor în societate. În acest sens, propunerile de ameliorare sau diminuare a devianței vizează două obiective: pe de-o parte, terapia individuală și asistența socială întreprinsă la nivel microsocial, pe de altă parte, reformarea structurilor sociale inegalitare.

6. Sociologia problemelor sociale – definiții și clasificări

Studiul sociologic al problemelor sociale este cea mai obișnuită, cea mai frecventă, dar și cea mai veche arie de interes pentru sociologi. Problemele sociale sunt condiții indezirabile și dăunătoare pentru societate, care afectează exigențele ei de ordine, împiedică schimbarea socială și au un impact negativ asupra existenței, securității și bunăstării membrilor societății. Orice societate s-a confruntat în cursul timpului și se confruntă, în continuare, cu multiple probleme sociale, definite astfel, în funcție de normele, valorile și interesele diferitelor grupuri sociale. O listare exhaustivă a problemelor sociale este imposibil de realizat, întrucât gama lor este la fel de largă ca și dificultățile întregii existențe umane. Totuși, o clasificare sumară permite diferențierea următoarelor tipuri de probleme sociale ca fiind mai importante:

a) probleme care amenință bunăstarea economică a membrilor societății (de exemplu, sărăcia, șomajul, inegalitatea socială);

b) probleme care afectează ordinea socială și exigențele conformismului social, punând în pericol valorile ocrotite de lege (violența, criminalitatea, delincvența juvenilă);

c) probleme care aduc prejudicii echilibrului mediului fizic și ecologic (impactul negativ al proceselor de urbanizare, industrializare, poluarea etc.);

d) probleme care amenință bunăstarea fizică, psihică și socială a colectivităților umane (suprapopularea sau amenințarea echilibrului demografic, bolile de mare răspândire socială, S.I.D.A., cancerul ș.a.);

e) probleme care au ca efect discriminarea indivizilor (inegalitatea în funcție de sex, vârstă, religie sau origine etnică);

f) probleme sociale globale care au un impact internațional (conflictele zonale, războaiele, terorismul de stat, rețelele mafiote etc.).

O definiție unitară a unei probleme sociale, care să fie acceptată în mod unanim este dificil de dat, deoarece cadrele de referință ale diverselor societăți, grupuri și chiar ale indivizilor sunt extrem de variate și de diferite între ele. În majoritatea cazurilor, evaluarea problemelor sociale este plasată în imperiul normelor și valorilor sociale, iar aceste norme și valori sunt relative, atât în raport cu circumstanțele istorice, cât și cu condițiile mediului social și chiar național. În acest sens, cadrele de referință ale oricărui evaluator al unei probleme sociale implică, mai degrabă, criterii cu caracter definițional, decât criterii care se referă la natura intrinsecă a unei probleme sociale[7]. Aceasta face ca orice problemă socială să fie definită în funcție de mai multe criterii și cadre de referință, de perspective conflictuale chiar, în așa fel încât ceea ce pentru unele grupuri sociale

---

Contemporary Social Issues, A Reader edited by Rose Ciallombardo, Santa Barbara, California, Hamilton Publishing Company, 1975, p. 1.

constituie o problemă, pentru alte grupuri constituie o soluție. Infracționalitatea sau criminalitatea reprezintă, de exemplu, o importantă problemă socială, dar din perspectiva unor grupuri de infractori ea nu reprezintă o problemă, ci o *soluție* – aceea de a dobândi bunuri pe căi ilicite.

Dincolo de marea varietate a definițiilor, definirea problemelor sociale implică și o serie de elemente comune. Din acest punct de vedere, următoarele definiții ale problemelor sociale par mai reprezentative:

a) din punct de vedere conceptual, problema socială este un termen dependent de un context, care este utilizat pentru a desemna orice condiție nocivă (dăunătoare) pentru societate, sau orice formă de nedreptate (ilegalitate) care implică cauze, definiții, consecințe și soluții sociale posibile[8] ;

b) o condiție care este definită de un număr considerabil de persoane ca o deviere de la normele pe care le respectă[9];

c) un aspect al societății care provoacă îngrijorarea populației și care necesită schimbarea socială[10] ;

d) o condiție care captează atenția publică, generează preocupări și controverse publice și, care poate conduce în anumite cazuri la acțiune colectivă[11] ;

e) o discrepanță considerabilă între standardele (normele) unei societăți și realizările ei reale[12] ;

f) un obstacol care se prezintă acțiunii sau înțelegerii dorite, ori o dificultate percepută care nu este rezolvată sau controlată rapid prin procedee normale; o întrerupere a mersului normal sau convențional al lucrurilor[13].

O parte din aceste definiții pare relativ clară, deoarece oferă posibilitatea intuirii esenței oricărei probleme cu caracter social. Totuși, nu toate aceste definiții sunt acceptate de către sociologi. James Coleman și Donald Cressey consideră, în acest sens, că cea mai acceptabilă definiție a problemelor sociale trebuie să fie aceea care implică colectivitatea. O problemă socială există – subliniau cei doi sociologi americani – „atunci când un număr semnificativ de oameni

---

[8] Sociofile 1/74. California. Los Angeles. Lybrary of U.C.L.A.

[9] Richard C. Fuller, Richard R. Myers. *The Natural History of A Social Problem*, în „American Sociological Review", 6 (June), 1941, p. 320–328.

[10] James M. Henslin. *Social Problems*, second edition. New Jersey. Prentice-Hall. Englewood Cliffs, 1990, p. 4.

[11] Michael S. Bassis, Richard J. Gelles, Ann Levine. *Social Problems*, New York. Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1982, p. 11.

[12] Robert K. Merton. *Social Problems and Sociological Theory*, în Robert K. Merton, Robert A. Nisbet (Eds.). *Contemporary Social Problems*, New York. Harcourt Brace and World, 1966, p. 775–824.

[13] Robert A. Nisbet. *The Study of Social Problems*, în Robert K. Merton, Robert A. Nisbet, *op.cit.*, p. 3.

cred că o anumită condiție este, de fapt, o «problemă»" [14]. Aceasta înseamnă că nu experții, ci publicul decide că este sau nu este o problemă socială, sarcina sociologilor fiind doar aceea a determinării acelor probleme care preocupă cel mai mare număr de oameni.

7. Concepte explicative și perspective interpretative cu privire la geneza problemelor sociale

În prezent, sociologia problemelor sociale este caracterizată de mai multe tendințe, modele conceptuale și explicații teoretice, care își propun să evalueze conținutul problemelor sociale și sursele genezei lor. Concepția dezorganizării sociale și teoriile cu privire la cauzele devianței se numără printre cele mai frecvente și tradiționale explicații în acest domeniu. Dar, întrucât noțiunea de dezorganizare socială s-a dovedit inadecvată, datorită echivocurilor pe care le implică, au fost propuse, în locul ei, alte concepte explicative, apreciate de o serie de sociologi ca fiind mult mai potrivite pentru o abordare, cât mai riguroasă a naturii, conținutului și cauzelor apariției problemelor sociale. Dintre acestea, următoarele sunt mai reprezentative:

7.1 Schimbarea socială

Reprezintă o noțiune fundamentală a cărei teoretizare a determinat geneza sociologiei moderne. O mare parte dintre fondatorii sociologiei, printre care Durkheim și Weber s-au ocupat de cauzele și condițiile schimbării sociale, ca unul dintre procesele esențiale care au determinat geneza lumii moderne. Durkheim, de exemplu, a considerat schimbarea socială ca o cauză principală a generalizării anomiei în societate, iar Weber a apreciat schimbarea socială ca un proces care, generalizând raționalizarea socială, însoțește inevitabil nașterea capitalismului ca sistem.

În ansamblul său, procesul de schimbare socială implică trecerea de la un anumit mod de organizare la altul, de la o ordine socială la alta, de la anumite stiluri de viață la altele. Noțiunea a fost frecvent utilizată pentru a descrie tranziția de la societățile tradiționale la cele moderne, tranziție care amplifică sfera problemelor sociale în domeniul organizării și structurilor sociale, în cel al obiceiurilor, normelor, valorilor și modelelor de conduită. Noțiunea de schimbare socială include următoarele conotații[15]: modificare parțială, transformare profundă, evoluție progresivă, inovație și schimbare bruscă sau violentă (așa cum

---

[14] James W. Coleman, Donald R. Cressey, *Social Problems*, fourth Edit., New York, Harper, 1990, p. 3.

[15] Alain Birou, *Vocabulaire Pratique des Sciences Sociales*, Paris, Les Éditions Ouvrieres, 1966, p. 47–48.

este cazul revoluțiilor). Toate aceste modificări, transformări sau evoluții perturbă structurile sociale și afectează normele, valorile, stilurile de viață și modelele de conduită, determinând amplificarea problemelor sociale. Ca noțiune utilizată în cadrul sociologiei problemelor sociale, schimbarea socială permite explicația unei anumite stări sociale care produce, prin ea însăși, o serie de perturbații sistemului social și membrilor societății.

7.2 Modernizarea socială

Noțiunea de modernizare se referă la procesul prin care caracteristicile sociale și ecologice ale societății se schimbă în moduri predictibile[16] . Inițial, această noțiune viza modificările antrenate de procesele de industrializare, urbanizare și generalizare a tehnologiilor moderne. Ulterior, ea a fost adoptată ca un concept „cheie" pentru a desemna schimbările structurale, culturale și ecologice determinate de procesele de planificare. La fel ca și schimbarea socială, modernizarea amplifică problemele cu care se confruntă societatea, generând modificări la nivelul structurilor, instituțiilor și comportamentelor indivizilor. În procesul de modernizare, culturile devin mai eterogene, iar subculturile se amplifică. Oamenii devin mai ancorați în viitor decât în prezent, relațiile sociale devin mai formale, se extinde procesul de birocratizare (ca raționalizare, în sens weberian), slăbesc formele tradiționale de autoritate[17], cresc inegalitatea socială și formele de exploatare sau discriminare a indivizilor, se amplifică procesele de mobilitate socială, care permit unor categorii de întreprinzători să acapareze poziții avantajoase în societate, se accentuează stratificarea socială, iar societatea se polarizează între două extreme (bogați și săraci). Cel mai avansat stadiu al modernizării este considerat, de către o serie de teoreticieni, printre care Daniel Bell, ca fiind societatea postindustrială, caracterizată de tehnologii complexe și de dezvoltarea puternică a sectorului de servicii. Într-o asemenea societate, dominată de tehnologia inteligentă a computerelor, munca devine mai ușoară și mai eficientă, dar cu sacrificarea identității personale a producătorului și amplificarea sentimentelor sale de alienare. Noua civilizație postindustrială, apreciată de către viitorologul Alvin Toffler ca reprezentând cel de al „Treilea Val" [18] al schimbării mondiale (după primul val – inventarea agriculturii și după cel de al doilea val - revoluția industrială), dă naștere unei noi *„psihosfere"*, caracterizată de perturbarea profundă a psihismului, „creșterea procentului de sinucideri în rândul tineri-

[16] Allan G. Johnson, ***Human Arrangements. An Introduction to Sociology***, third edition. Orlando, Florida, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1992, p. 582.

[17] ***Idem.***

[18] Alvin Toffler, ***Al Treilea Val***, traducere în limba română, București, Edit. Politică, 1983.

lor, creşterea vertiginoasă a alcoolismului, răspândirea depresiunii nervoase, a vandalismului şi a criminalităţii" [19] şi multe alte probleme sociale.

7.3 Decalajul cultural

Noţiunea de decalaj cultural (*cultural lag*) desemnează schimbările sociale produse de geneza societăţilor industriale moderne, în cadrul cărora, prin progresele ştiinţei şi tehnologiei, cultura materială (civilizaţia, care include diverse artefacte, obiecte, instrumente, tehnici sau standarde utilizate pentru manipularea acestor artefacte) se dezvoltă mult mai rapid decât cultura nonmaterială (instituţiile şi mentalităţile). Elaborată de către sociologul american William Ogburn[20], noţiunea se referă la acele schimbări care afectează echilibrul şi integrarea unei anumite culturi, datorită decalajului existent între diferitele ei elemente. Unele elemente se schimbă mai rapid decât altele, iar interdependenţa, care trebuie să caracterizeze întreaga cultură, solicită, în mod imperios şi schimbarea acestora din urmă. „Acolo unde, printr-o anumită descoperire sau invenţie, se schimbă, mai întâi o parte a culturii...există frecvent o întârziere în schimbările produse în partea dependentă a culturii" [21]. Cu alte cuvinte, schimbările diferitelor instituţii (politice, educaţionale, religioase etc.) nu reuşesc să mai ţină pasul cu schimbările tehnologice, ceea ce produce un decalaj la nivelul întregii culturi.

Noţiunea de decalaj cultural poate fi aplicată, cu o serie de corecţii actualei perioade de tranziţie din România, în care există un decalaj profund între mecanismele economiei de piaţă, pe de-o parte, şi instituţiile sau mentalităţile oamenilor, pe de altă parte, care se află mult în întârziere. Atâta vreme cât aceste instituţii şi mentalităţi sunt încă tributare vechii ordini sociale, este foarte dificil de a edifica un nou sistem de relaţii economice şi sociale. Un asemenea decalaj reprezintă o sursă constantă de anomie şi, implicit, de probleme sociale.

7.4 Conflictul social

Aşa cum am menţionat în prima parte a lucrării, în opinia sociologilor raliaţi paradigmei conflictului, nici-o societate nu este caracterizată de consens sau acord în ceea ce priveşte normele şi valorile sociale sau definiţiile asupra conduitelor adecvate sau inadecvate. Ca urmare, problemele sociale nu rezultă, aşa cum cred teoreticienii consensului (funcţionaliştii) din dislocarea consensului şi a ordinii sociale, ci din conflictul de interese, care apare ca urmare a faptului că indivizii care ocupă poziţiile de putere în structura socială încearcă să le impună celorlalţi membri ai societăţii propriile lor repere normative şi definiţii cu privire

---

[19] *Ibidem*, p. 491.

[20] William F. Ogburn, ***Social Change with Respect to Culture and Original Nature***, New York, Heubsch, 1922 (ediţia originară).

[21] William F. Ogburn, ***Social Change***, New York, Dell, 1966, p. 138.

la ceea ce este adecvat sau inadecvat. În acest sens, în conformitate cu teoria conflictului, dislocarea ordinii sociale nu reprezintă o *problemă*, aşa cum cred funcţionaliştii, ci o *soluţie* faţă de problemele sociale impuse de o ordine socială inegalitară. Iar printre aceste probleme se numără sărăcia, şomajul, exploatarea, abuzul, discriminările, corupţia oficialilor etc.

În jurul celor patru noţiuni menţionate s-au dezvoltat o serie de perspective interpretative, care îşi propun diferite moduri de identificare şi evaluare a cauzelor apariţiei problemelor sociale. Se poate menţiona, pe de altă parte, că majoritatea teoriilor şi paradigmelor explicative ale genezei devianţei sunt, în acelaşi timp, teorii şi paradigme explicative ale genezei problemelor sociale de natură normativă.

Descrisă, pe rând, ca o condiţie de patologie socială, de dezorganizare socială, de conflict social şi de amplificare a fenomenului de devianţă, starea socială care dă naştere problemelor sociale poate fi privită din perspective foarte diferite, chiar divergente, utilizând concepte şi explicaţii care, nu numai că nu sunt complementare, dar se şi pot contrazice reciproc. Fiecare dintre aceste poziţii are o serie de implicaţii asupra modului de studiere şi de soluţionare a problemelor sociale, nici-un sociolog neputându-se sustrage judecăţilor de valoare implicate de perspectiva teoretică adecvată. Aceasta înseamnă, că spre deosebire de celelalte ramuri sociologice, sociologia problemelor sociale are o puternică încărcătură ideologică, care împiedică, de cele mai multe ori, pe sociolog să privească aceste probleme doar ca un expert sau martor obiectiv al faptelor. Demersul sociologic în acest domeniu, sublinia Louis Horowitz[22] nu trebuie redus doar la ameliorarea unor probleme sociale particulare, ci la ameliorarea întregului sistem social. În acest sens, împărţirea maniheistă a sociologilor în teoreticieni (al căror rol se reduce la definirea semnificaţiei problemelor sociale) şi practicieni (opaci faţă de preocupările teoretice, dar preocupaţi de elaborarea unor mijloace şi soluţii terapeutice) nu face altceva decât să adâncească contradicţiile sociologiei problemelor sociale, nevoită să oscileze la două extreme: sociologia „în afara valorilor" şi sociologia „bazată pe valori". Această oscilaţie determină principala dilemă în care se găsesc cercetătorii care activează în sociologia problemelor sociale: să se orienteze, fie după exigenţe sociale, fie după exigenţe ştiinţifice. În primul caz, dispare însăşi legitimitatea sociologiei ca ştiinţă, în al doilea caz, sociologia se reduce la un simplu demers teoretic.

---

[22] Louis Horowitz, *Professing Sociology: Studies in the Life Cycle Social Sciences*, Chicago, Aldine, 1972.

8. Istoria „naturală" a problemelor sociale. Exemplul jocului „Caritas"

Orice problemă socială implică existența a două elemente fundamentale:

a) o *condiție obiectivă*, care constă în conținutul ei real, măsurabil în funcție de dificultățile implicate de problema respectivă. Avortul, ca problemă socială, de exemplu, poate fi evaluat în raport cu reglementările legale, cuantificat în funcție de populația care recurge la practici abortive sau în funcție de condițiile în care se practică;

b) o *preocupare subiectivă*, care constă în îngrijorarea pe care problema respectivă o provoacă unui număr semnificativ de persoane. Avortul provoacă, de pildă, tot felul de reacții, de la îngrijorarea acelora care consideră că interdicția avortului ar putea determina creșterea numărului de copii nedoriți, amenințând, în același timp, dreptul femeii de a decide în această privință.

Ambele elemente se schimbă în cursul timpului, orice problemă socială fiind supusă proceselor de schimbare socială. De exemplu, înainte de decembrie 1989, în România, reglementările extrem de restrictive în domeniul avortului au făcut posibilă moartea a mii de femei și nașterea a zeci de mii de copii nedoriți, fără a aminti de cei tarați, în timp ce după această perioadă, liberalizarea avortului a determinat scăderea puternică a natalității și, implicit, diminuarea sporului natural al populației (balanța nașterilor și deceselor). Dacă anterior, interdicția avortului constituia o problemă socială, în prezent liberalizarea avortului reprezintă o asemenea problemă.

Pentru a putea constitui o problemă socială, condițiile obiective sunt necesare, dar nu și suficiente[23]. Deși în două țări diferite pot exista aceleași condiții obiective, o problemă socială poate exista numai într-o țară nu și în cealaltă. Pentru a rămâne la același exemplu al avortului, în timp ce în alte țări avortul era considerat un act legal, fără implicații infracționale, în România perioadei totalitare, el era apreciat ca o faptă infracțională, sancționată de legea penală.

Pentru a putea deveni o problemă socială, o condiție obiectivă indezirabilă trebuie să implice, în mod obligatoriu, preocupările publicului larg. Indiferent de ceea ce cred sociologii sau alți oameni de știință, problemele sociale sunt, mai degrabă, ceea ce crede publicul că sunt. Dacă anumite condiții obiective nu sunt definite ca probleme de către grupurile sociale implicate în ele, ele nu sunt probleme pentru membrii acestor grupuri, ci numai pentru *outsideri*, pentru cei care privesc lucrurile dinafară. Ca formă de devianță, homosexualitate este o problemă socială numai pentru heterosexuali, nu și pentru grupurile de homosexuali. Din acest punct de vedere, orice problemă socială implică conflicte între diferite sisteme de valori și credințe. Pentru acest motiv, sociologii trebuie să studieze nu numai conținutul obiectiv al problemelor sociale (condițiile lor obiec-

---

[23] *Contemporary Social Issues*, edit.cit., p. 4.

tive), ci şi sistemele de valori în funcţie de care oamenii apreciază aceste condiţii ca fiind sau nu probleme sociale.

Toate problemele sociale au o „istorie naturală" [24], adică o anumită ordine de apariţie şi de dezvoltare, în funcţie de anumite stadii sau etape. Fiecare stadiu anticipează pe următorul şi orice nou stadiu conţine noi elemente faţă de cel precedent. Aceasta face din orice problemă socială o realitate dinamică, în continuă mişcare şi dezvoltare. Următoarele stadii definesc istoria naturală a problemelor sociale:

a) ***stadiul conştientizării***:

Geneza fiecărei probleme sociale apare o dată cu conştientizarea, de către o parte importantă a publicului, a existenţei unei condiţii obiective cu caracter negativ care a devenit extrem de acută. O asemenea condiţie este considerată nocivă, deoarece afectează normele şi valorile colective, provocând „întreruperi în schemele aşteptate sau dorite ale lucrurilor, violări ale dreptului sau a ceea ce este considerat adecvat...dislocări în modelele şi relaţiile pe care o societate le protejează" [25]. Produsul caracteristic al acestui stadiu îl reprezintă conştiinţa opiniei publice că „ceva trebuie făcut în legătură cu problema respectivă", fără ca această conştientizare să fie suficient de cristalizată pentru a putea determina definiţii sau programe de ameliorare riguroase. Problema jocurilor de „întrajutorare" de tip Caritas, de exemplu, n-a devenit vizibilă în România, până ce opinia publică şi diversele publicaţii nu au semnalat efectele nocive ale acestor jocuri asupra „buzunarului" cetăţenilor şi imposibilitatea logică (şi matematică) ca toţi cetăţenii înscrişi în circuit să câştige sumele de bani promise. Iniţial, orice atac apărut în presă (de exemplu, în „România liberă") a provocat reacţii ostile din partea cetăţenilor implicaţi în jocul „Caritas", care au mers până acolo încât s-au constituit în asociaţia „Procaritas". În paralel, jocul Caritas a fost prezentat în alte publicaţii partizane ca o „formă de mântuire a românilor prin ei înşişi", ridicându-i-se osanale, dedicându-i-se o carte, emisiuni speciale la televiziune, dobândind, prin implicarea unor reprezentanţi ai P.U.N.R., un pronunţat caracter politic. Condiţia obiectivă a acestei probleme a reprezentat-o incapacitatea repetată a iniţiatorilor jocului de a-şi onora promisiunile. Ulterior, după ce a devenit vizibil că patronul jocului „Caritas" este un escroc, iar cetăţenii nu mai pot nici măcar să-şi recupereze banii depuşi, opinia publică a devenit tot mai conştientă de nocivitatea unor asemenea jocuri. Ca un aspect amuzant, cei mai fervenţi susţinători ai asociaţiei „Procaritas" au devenit adversarii ei. Efect direct al conştientizării acestei probleme, jocurile piramidale

---

[24] Conform cu *Contemporary Social Issues*, *edit.cit.*, p. 6–11 şi cu James M. Heslin, *op.cit.*, p. 4.

[25] Robert A. Nisbet, *The Study of Social Problems*, în Robert K. Merton, Robert A. Nisbet, *op.cit.*, p. 4.

au început să fie definite, tot mai frecvent, ca o formă de exploatare a cetățenilor în beneficiul unor privilegiați, chiar din rândurile puterii. În jurul acestor definiții, au apărut diferite forme de organizare a acelor păgubiți pentru a cere intervenția autorităților și recuperarea sumelor de bani pierdute. Generalizând, se poate aprecia că tendința de conștientizare a oricărei probleme sociale implică două consecințe importante:

- definirea din ce în ce mai precisă și riguroasă a caracterului și naturii problemei respective;
- o tendință de organizare pentru a încerca rezolvarea ei.

b) ***stadiul reacțiilor oficiale cu privire la rezolvarea problemei respective***:

După conștientizarea importanței și nocivității unei probleme sociale urmează, aproape întotdeauna, numeroase dezbateri asupra politicii sau politicilor care trebuie adoptate pentru a găsi soluții de rezolvare. Aceste dezbateri angajează, pe de-o parte, reacțiile opiniei publice, iar pe de altă parte, reacțiile oficialităților. Ele pot avea loc prin intermediul mass-media, al discuțiilor și interpelărilor parlamentare, prin tot felul de canale de informație care mobilizează eforturile politicienilor și interesul opiniei publice. O dată cu dezbaterea publică asupra celor mai potrivite mijloace de rezolvare a problemei respective, intră în joc numeroase conflicte de interese, în așa fel încât soluțiile propuse de unele persoane sau grupuri nu sunt acceptabile pentru alte persoane sau grupuri și se poate ridica chiar întrebarea dacă nu cumva soluția care ar trebui adoptată nu reprezintă ea însăși o problemă în calea rezolvării. Dacă produsul tipic al primului stadiu, cel al conștientizării problemei îl reprezenta conștiința opiniei publice ca și al unor persoane oficiale că *ceva trebuie făcut* în legătură cu problema respectivă, produsul caracteristic al acestui stadiu îl reprezintă întrebarea *ce trebuie făcut în acest sens?* Reîntorcându-ne la exemplul jocurilor piramidale din România, acestea au determinat, așa cum se știe, o serie de dezbateri publice (mediatizate), interpelări în cadrul Parlamentului, luări de poziție în presă și la televiziune, provocând o puternică preocupare din parte cetățenilor, cât și al parlamentarilor. Jocul „Caritas" a angajat numeroase conflicte de interese și a reprezentat o ocazie pentru membrii opoziției de a ataca pe unii membri ai coaliției majoritare. Un exemplu similar l-a reprezentat fenomenul de corupție din România, conștientizat de către opinia publică din România ca una dintre cele mai nocive probleme sociale, care însoțesc procesul anomic de reformă, problemă care a provocat dezbateri aprinse în Parlament, atacuri în presă, declanșând numeroase conflicte de interese. Indiferent de reacția reprezentanților puterii cu privire la atacurile la adresa înalților demnitari acuzați de acte de corupție, aceștia au trebuit să admită importanța și gravitatea problemei, adoptând în subsidiar o serie de măsuri printre care înlocuirea, sub formula remanie-

rii, a unor miniştri acuzaţi de corupţie (retrogradarea, de exemplu, a fostului ministru al Transportului şi cel al Ministerului de Interne);

c) ***stadiul reacţiilor faţă de răspunsul oficial***:

În anumite cazuri, chiar răspunsul oficial în legătură cu o problemă socială devine, el însuşi, o problemă socială, care provoacă reacţii puternice din partea publicului. În România, „incapacitatea" autorităţilor de a găsi soluţii problemei jocurilor de întrajutorare pe motiv că reglementările în vigoare nu le pot interzice au determinat şi determină, în continuare, dezbateri şi polemici aprinse. Aceleaşi reacţii le provoacă fenomenul corupţiei înalţilor demnitari în raport cu care nu s-au putut găsi soluţii adecvate, în pofida propunerilor legislative în legătură cu adoptarea statutului funcţionarului public sau cu legea răspunderii ministeriale. Determinând noi reacţii din partea opiniei publice, răspunsul oficial în legătură cu rezolvarea problemei respective poate contribui, adeseori, la schimbarea definiţiilor acestei probleme, care capătă noi dimensiuni şi noi definiţii. Într-o anchetă cu privire la evaluarea fenomenului de corupţie din România, desfăşurată la sfârşitul anului 1993 de către Institutul de Sociologie al Academiei Române[26], populaţia a considerat, pe de-o parte corupţia ca un inamic al reformei, ca o problemă care afectează negativ întreg procesul de restructurare economică, iar pe de altă parte, a apreciat acelaşi fenomen ca un complement obligatoriu al procesului de reformă, care face parte din costurile obligatorii care trebuie plătite acestui proces. O mare parte dintre aceste ultime opinii au fost determinate de convingerea populaţiei că majoritatea reprezentanţilor puterii sunt corupţi, motiv pentru care nu poate fi găsită nici-o soluţie acestei probleme, chiar dacă la putere ar veni opoziţia. Urmare a reacţiei oficiale cu privire la problema corupţiei înalţilor demnitari, sloganul „avem corupţie, dar fără corupţi" a devenit, curând una dintre cele mai reprezentative şi semnificative definiţii ale acestei probleme care nu şi-a găsit încă rezolvarea;

d) ***stadiul reformei (al dezvoltării unor politici alternative)***:

Acest stadiu este stadiul final al istoriei naturale a unei probleme sociale, care implică mobilizarea autorităţilor, a centrelor de putere şi a unor grupuri special constituite, cu scopul de a elabora politici şi acţiuni de ameliorare sau soluţionare. Aceste eforturi întreprinse de către specialişti, experţi şi grupuri de iniţiativă urmează dezbaterilor, definiţiilor şi propunerilor publicului. Spre deosebire de stadiile anterioare, acest stadiu este unul al acţiunii publice şi private, în cursul căruia se trece de la conştientizarea faptului că *ceva trebuie făcut pentru rezolvarea problemei* la ideea că *acest lucru trebuie făcut în mod special*. Acţiunea publică este susţinută într-o formă instituţionalizată, de diferite instituţii aparţinând celor trei puteri în stat, cea legislativă, cea executivă şi cea

---

[26] Dan Banciu , Sorin M. Rădulescu. *Corupţia şi crima organizată în România*. Bucureşti. Edit. „Continent XXI". 1994.

juridică. Dacă activitatea acestor instituții se dovedește insuficientă pot fi create instituții și mecanisme destinate special ameliorării sau soluționării problemei respective. În paralel, se pot dezvolta o serie de acțiuni cu caracter privat întreprinse de către diferite asociații sau organizații nonguvernamentale. Problema jocurilor de ajutorare în România a început să intre în stadiul de „reformă" o dată cu acțiunile întreprinse de Garda Financiară, organele de poliție și cu incriminările instrumentate de Parchetul General. Au fost făcute și o serie de propuneri legislative, dar mai rămâne mult de făcut în acest domeniu. Însă, arestarea patronului jocului „Caritas" și punerea sub acuzare a altor inițiatori de asemenea jocuri dovedesc că se face ceva în această privință, chiar dacă nu într-o măsură corespunzătoare. Ca efect direct a scăzut gradul de credibilitate a jocurilor piramidale, populația nemaifiind dispusă să riște ca înainte. Nu același lucru se poate spune despre fenomenul de corupție, unde eforturile poliției și ale Gărzii Financiare sunt orientate, aproape în exclusivitate, asupra cazurilor mărunte, evitând infracțiunile de corupție ale „gulerelor albe".

Desigur, stadiile pe care le-am menționat reprezintă rodul unor teoretizări făcute de sociologii occidentali și aceste teoretizări nu se aplică decât parțial altor realități, problemelor sociale cu care se confruntă România astăzi, de exemplu. Cu corecturile de rigoare, ele pot fi, însă, aplicate și realităților românești până ce rafinări sau inovații conceptuale ulterioare, vor permite stabilirea unor contribuții teoretice specifice ale sociologilor români.

9. Funcții și disfuncții ale problemelor sociale

Semnificația unei probleme sociale nu pare nici clară, nici evidentă pentru toată lumea, mai ales pentru publicul profan. Din acest punct de vedere, ceea ce unii indivizi consideră că este o condiție dăunătoare sau indezirabilă, alți indivizi o vor aprecia ca fiind benefică pentru societate. La fel ca și noțiunea de deviantă, noțiunea de problemă socială implică o serie de controverse în legătură cu caracterul ei dezirabil sau indezirabil, funcțional sau disfuncțional. Așa cum am mai menționat, prostituția ca problemă socială este privită din două perspective diferite. Mulți consideră că, prin promiscuitatea care o implică, prostituția reprezintă o problemă socială, care trebuie eliminată, în timp ce alții apreciază că, prin funcția ei de „supapă de siguranță" pentru toți aceia care nu-și pot negocia relațiile sexuale pe căi legitime și pentru apărarea virginității fetelor respectabile, prostituția reprezintă o instituție importantă, care trebuie protejată și nu eliminată din societate. În acest sens, ea nu are un rol disfuncțional, ci, dimpotrivă, unul funcțional, motiv pentru care nu reprezintă o problemă, ci o soluție față de alte probleme sociale (absența educației sexuale a adolescenților, de exemplu).

Corupția – am arătat noi[27] –, are și un caracter funcțional pentru societatea românească, în condițiile actuale ale tranziției, întrucât permite, printr-o serie de negocieri ori tranzacții, articularea elementelor contradictorii ale unui *nonsistem* economic care, în prezent, funcționează fără nici-o logică sau organicitate. Corupția ca problemă socială poate constitui, astfel o „soluție" (nelegitimă) față de blocajul economic și financiar, față de lipsa de (auto)reglare a economiei etc.

Ca un alt exemplu, creșterea numărului de avorturi reprezintă, prin efectele demografice pe care le antrenează, o problemă socială. Avortul poate reprezenta, însă, și o soluție față de dificultățile economice cu care sunt nevoite să se confrunte cuplurile căsătorite.

Interpretarea unei probleme sociale, implică, deci perspective diferite, chiar conflictuale între ele: ceea ce unii consideră ca o problemă socială, alții o apreciază ca soluție.

De aceea, în definirea sau evaluarea problemelor sociale trebuie dat un răspuns la două întrebări principale:

a) *cine* definește problema socială respectivă?

b) *ce* criterii sunt utilizate în această definiție?

În legătură cu aceste întrebări, trebuie precizat că în definirea unei probleme sociale intervin și se conjugă o multitudine de perspective interpretative. Unele dintre ele aparțin publicului larg fiind evidențiate, de exemplu, în sondajele de opinie. Altele aparțin ziariștilor care semnalează zilnic cazuri de corupție, violență, criminalitate, poluare a mediului etc., încercând, în felul acesta, să sensibilizeze opinia publică față de ceea ce consideră ei că reprezintă cele mai importante probleme sociale. Oamenii politici și ei, mai ales în timpul campaniilor electorale, au o părere proprie despre anumite probleme sociale care, cred ei, prevalează în societate, și față de care propun diferite soluții de ameliorare sau eradicare. În fine, sociologii utilizează o serie de criterii pentru a defini o problemă socială.

10. Surse de conștientizare a importanței problemelor sociale

Nu există, deci, nici-o procedură oficială, unanim recunoscută, pentru recunoașterea sau definirea unei probleme sociale și pentru identificarea priorităților în ceea ce privește soluționarea ei. Principalele surse prin intermediul cărora o problemă socială dobândește recunoaștere publică sunt următoarele[28]:

---

[27] Sorin M. Rădulescu, ***Fenomenul de corupție ca tip de inovație socială în contextul stării anomice care caracterizează tranziția în România***, în „Sociologie Românească" seria nouă, nr. 4, 1993, p. 375–387.

[28] Paul J. Baker, Louis Anderson, ***Social Problems. A Critical Thinking Approach***, Belmont, California, Wandsworth Publishing Company, 1987, p. 8–9.

a) *literatura* – unele opere literare reuşesc, mult mai bine decât o fac lucrările stricte de specialitate, să aducă în atenţia opiniei publice anumite probleme sociale cum sunt sărăcia, şomajul, delincvenţa, prostituţia, vagabondajul sau consumul de droguri. Pentru a nu da decât un exemplu, deşi acestea sunt nenumărate, lucrarea lui Ken Kesey, *Zbor deasupra unui cuib de cuci*, care a inspirat un film şi o piesă de teatru, a adus în atenţia publicului presiunile şi manipulările exercitate asupra indivizilor inadaptaţi social de către universul „azilar" al spitalului de psihiatrie. Descrierea caracterului inuman al acestuia şi a rigorilor sale, care determină pe indivizii internaţi să se conformeze pentru a deveni veritabili bolnavi psihici, a dat naştere unui larg curent de opinie în favoarea umanizării mediilor psihiatrice, inspirând, totodată, aşa-numita mişcare antipsihiatrică;
b) *presa* (mass-media, în general)- unele articole publicate, mai cu seamă, în cotidianele de mare tiraj sau anumite emisiuni centrează atenţia publicului asupra unor probleme sociale de actualitate, mobilizându-l pentru soluţionarea sau prevenirea lor. În ţara noastră, de exemplu, organele de presă ori emisiunile radio şi TV au semnalat pericolele răspândirii S.I.D.A., ciumei sau holerei, relatând opiniei publice, amănunte inedite despre sărăcie, şomaj, prostituţie, „copiii străzii", delincvenţa juvenilă, viaţa în instituţiile corecţionale, existenţa mizeră a bătrânilor ş.a. Mass media are, însă, tendinţa de a reprezenta interesele anumitor grupuri, de multe ori lipsite de obiectivitate. Ea poate crea şi impresii eronate uneori, alimentând preocupări care nu sunt reale sau poate, dimpotrivă, trece sub tăcere anumite probleme sociale care nu convin unor grupuri de interese;
c) *mişcările de protest şi demonstraţiile* în favoarea obţinerii unor drepturi sau afirmării unor drepturi – conştientizarea de către marele public a unor probleme sociale este strâns legată de aceste mişcări, printre care protestele şi manifestările organizate de sindicate ori asociaţii profesionale, mişcările pacifiste ale femeilor, pensionarilor, studenţilor etc. În Occident se pot menţiona mişcările în favoarea apărării drepturilor minorităţilor sexuale (ale homosexualilor sau lesbienelor), împotriva discriminărilor rasiale, contra poluării mediului etc. Toate acestea atrag atenţia asupra actualităţii ori acuităţii unor probleme sociale cu care se confruntă diferite segmente sociale ori întreaga societate;
d) *conflictele sociale* – reprezintă, de asemenea, o sursă de conştientizare a importanţei sau gravităţii unor probleme sociale. De exemplu, diverse conflicte locale, apreciate de către unii comentatori că au un pronunţat caracter „interetnic", atrag atenţia opiniei publice asupra unor excese, tensiuni, discriminări sau alte efecte negative determinate de convieţuirea în comunităţi etnice mixte. Uneori, aceste conflicte sunt exagerate de către presa de senzaţie sau sunt utilizate, de către presa extremistă, ca argument pentru a demonstra „pericolele" unor aşa-zise „conspiraţii" la adresa suveranităţii naţionale sau pentru a pleda pentru o politică represivă contra minorităţilor naţionale;

e) unele *accidente, catastrofe naturale* sau *evenimente dramatice* – subliniază gravitatea unor probleme sociale care primesc, în felul acesta, recunoaştere publică.

Accidentele nucleare de la Cernobâl au atras, astfel, atenţia asupra problemei securităţii şi protecţiei contra radiaţiilor. Cutremurele avertizează, mai ales, după ce se produc, asupra problemei gradului de siguranţă al clădirilor. Inundaţiile pun mai bine în lumină importanţa măsurilor de securitate în ceea ce priveşte consolidarea digurilor. Accidentele aviatice (deosebit de frecvente în anul 1994) semnalează şi ele necesitatea elaborării unor soluţii corespunzătoare pentru întărirea siguranţei zborurilor. Ca un alt exemplu, prăbuşirea frecventă a Mig-urilor şi cazurile numeroase de sinucidere din cadrul armatei au determinat Ministerul Apărării Naţionale din ţara noastră să formeze diferite comisii de anchetă însărcinate cu analiza acestor evenimente şi propunerea unor soluţii corespunzătoare;

f) *sondajele de opinie*, organizate de către instituţiile sau oficiile specializate – evidenţiază care sunt cele mai frecvente preocupări ale oamenilor în legătură cu gravitatea sau intensitatea manifestărilor anumitor probleme sociale. În S.U.A., de exemplu, sondajele periodice întreprinse de Gallup chestionează populaţia asupra percepţiei celor mai importante probleme care o preocupă. Întrebarea tipică pusă celor interogaţi este următoarea: *„Care credeţi că este cea mai importantă problemă cu care se confruntă această ţară în prezent?"*. Într-un studiu efectuat de Robert H. Lauer, în anul 1976[29], au fost evidenţiate următoarele probleme mai importante care preocupau publicul american într-o perioadă de 40 ani (între 1935 şi 1975):

a) problema războiului şi a păcii;
b) problemele economice, între care, mai cu seamă, şomajul;
c) creşterea costului vieţii, inclusiv inflaţia;
d) impozitele;
e) cheltuielile guvernamentale;
f) problemele sindicale;
g) politica externă;
h) comunismul;
i) crima şi delincvenţa;
j) drepturile civile şi rasiale;
k) problemele fermierilor;
l) bomba atomică;
m) sărăcia.

Studiul menţionat a permis, în acelaşi timp, o serie de concluzii:

[29] Robert H. Lauer, *Defining Social Problems: Public and Professional Perspectives*, în „Social Problems", vol. 24 (October), 1976, p. 122–130.

1) deşi numărul de probleme sociale identificate variază an de an, există o preocupare constantă faţă de anumite probleme cum sunt, de exemplu, pacea şi războiul sau problemele economice;

2) există anumite probleme care revin, în mod periodic, în atenţia publicului: de exemplu, impozitele, politica externă sau lipsa religiozităţii şi moralităţii;

3) unele probleme se bucură de atenţia publicului doar o durată limitată de timp, reprezentând fie preocupări *temporare* (de exemplu, îngrijorarea faţă de bomba atomică, în perioada 1945–1956), fie preocupări *periodice* (de pildă, îngrijorarea faţă de pericolele comunismului);

4) unele probleme sociale emerg, ca preocupare, numai în timpul anumitor perioade (de exemplu, şomajul acut în perioadele de criză economică) şi pot, fie să rămână, în continuare, în atenţia publicului, fie să-şi piardă interesul lor acut.

În România, în prezent, sondajele C.U.R.S., I.R.S.O.P. sau ale I.M.A.S. chestionează şi ele periodic opiniile publicului pentru a evidenţia problemele sociale care beneficiază de cea mai mare preocupare (şomaj, sărăcie, corupţie, lipsa de autoritate şi credibilitate a unor instituţii etc.);

g) *studiile sociologice* – care reprezintă evaluări făcute, cu mijloace ştiinţifice, a priorităţilor de rezolvare şi abordare a unor probleme sociale distincte. În S.U.A., mai ales, sociologii raliaţi tradiţiei fenomenologice şi-au îndreptat atenţia asupra micilor comunităţi compuse din persoane „deviante" sau „marginale" caracterizate de statusuri minoritare în societate şi de condiţii sociale deficitare printre care sărăcie, şomaj, discriminare etc. În ţara noastră, de asemenea, cercetările întreprinse de diferite instituţii de specialitate în domeniul sociologiei au permis studierea amănunţită a unor probleme sociale cum sunt corupţia, delincvenţa juvenilă, criminalitatea, sinuciderea, violenţa în familie, sărăcia, relaţiile interetnice etc.

11. Pluralitatea perspectivelor de abordare şi interpretare a problemelor sociale

Dată fiind extrem de marea diversitate a surselor de definire şi conştientizare a problemelor sociale, nu există o definiţie unică sau unitară a esenţei unei probleme sociale. Incapacitatea de a aduce la un numitor comun toate perspectivele de interpretare a problemelor sociale este determinată, de fapt, de existenţa a trei dificultăţi principale[30]:

1) ***natura pluralistă, multidimensională a problemelor sociale***, care face imposibilă listarea lor exhaustivă. Paul Baker şi Louis Anderson

[30] Paul J. Baker, Louis E. Anderson, *op.cit.*, p. 6–7.

menționează, în acest sens, o listă impresionantă de probleme, fără a le epuiza însă. Dintre acestea pot fi amintite războiul, subpopularea, sărăcia, conflictele rasiale, infracțiunile stradale, boala psihică, terorismul internațional, dependența față de droguri, bătrânețea, șomajul, dezintegrarea urbană, violența mediată de televiziune, pornografia, discriminarea sexuală, supraaglomerarea din locurile de detenție, maltratarea copilului, avortul, corupția la nivel guvernamental, infracțiunile „gulerelor albe", alienarea tinerilor, mișcările studențești, discriminarea femeii, școlile pentru săraci, nivelul ridicat al impozitelor, vagabondajul celor fără locuințe, declinul familiei, creșterea numărului cazurilor de boli venerice și de S.I.D.A.[31] Aproape tot ceea ce reprezintă o dificultate sau un obstacol pentru public reprezintă o problemă socială. Dar în acest mod, lista de probleme sociale este aproape infinită.

Problemele menționate preocupă, evident, în primul rând publicul american. Pentru cazul României, aflată în perioada de tranziție, apar alte preocupări și îngrijorări ale populației, care preiau numai o parte din cele care interesează pe americani. Aceasta reprezintă un indiciu al faptului că problemele sociale trebuie întotdeauna privite într-un anumit context social și cultural, dependent de specificul național;

2) ***diversitatea perspectivelor de înțelegere, analiză și interpretare a naturii problemelor sociale***. Problemele sociale nu sunt studiate numai de sociologi, dar și de către alți specialiști printre care economiști, psihologi, criminologi, juriști etc. Fiecare dintre aceștia contribuie cu o perspectivă distinctă la analiza problemelor sociale, existând chiar o specializare a lor în funcție de diferite tipuri de probleme sociale. Fenomenul de criminalitate este, de altfel, studiat de specialiști în domeniul criminologiei, victimologiei, psihiatriei, sociologiei criminalității, psihologiei comportamentului aberant etc. Dar, în același timp, fiecare specialist aparținând acestor discipline se bazează în analiza problemelor sociale, pe un anumit grup de interpretări teoretice, existând chiar la nivelul domeniului profesional respectiv perspective conflictuale și teorii conflictuale sau rivale. Criminalitatea, de exemplu, poate fi interpretată în raport cu teoria asocierii diferențiale, teoria bandelor delincvente, teoria conflictului social, teoria etichetării etc. Fiecare expert sau fiecare specialist utilizează o perspectivă interpretativă proprie, care determină o dispersare a eforturilor teoretice și practice în ceea ce privește abordarea unitară a problemelor sociale;

3) ***multitudinea sistemelor de valori, convingeri și credințe***, care împiedică o analiză „obiectivă", caracterizată de rigorile științificității, a esenței și naturii problemelor sociale. Întrucât oamenii în general și nu numai specialiștii se

[31] *Idem*, p. 6.

raportează la modele normative diferite şi aflate în conflict între ele, una şi aceeaşi situaţie poate fi privită fie ca problemă, fie ca soluţie.

În condiţiile acestei mari diversităţi de puncte de vedere, sociologii specializaţi în domeniul sociologiei problemelor sociale caută diferite căi şi soluţii de conciliere, pentru a ajunge la o definire şi interpretare relativ unitară a naturii acestor probleme şi pentru a proceda la o unificare teoretică a perspectivelor în acest domeniu. Unii dintre ei, raliaţi tradiţiei fenomenologice, consideră că cea mai potrivită definiţie a unei probleme sociale este cea dată de public şi, mai ales, de acea categorie de public implicată direct în problema socială respectivă. De exemplu, definirea homosexualităţii nu poate fi făcută dinafară, ci utilizând definiţiile date de homosexuali înşişi.

Sociologii fenomenologi neagă, însă, problemelor sociale statutul lor de „problemă socială", deoarece o asemenea denumire implică o perspectivă elaborată din exterior, tributară, de cele mai multe ori, unui punct de vedere ideologic sau paternalist.

Ideile sociologilor fenomenologi au fost supuse, însă, criticii în măsura în care – aşa cum au arătat sociologii aparţinând altor orientări teoretice – definiţiile, elaborate de către public, sunt supuse erorilor şi distorsiunilor simţului comun. În plus, publicul poate fi rău informat şi neorientat. În condiţiile în care problemele sociale sunt definite de către membrii obişnuiţi ai societăţii şi nu de către specialişti consacraţi, care utilizează criterii ştiinţifice riguroase, statutul problemelor sociale ca domeniu specializat este îndoielnic[32]. Pe de altă parte, presupunerea implicită sau explicită, prezentă în concepţia unor sociologi empirişti, că eliminarea problemelor sociale reprezintă scopul fundamental al sociologiei, aruncă dubii asupra caracterului ştiinţific al sociologiei problemelor sociale. În acest mod, sociologia ca ştiinţă se identifică cu activitatea de asistenţă socială (*social work)*[33], care deşi utilă şi benefică pentru societate, urmăreşte scopuri mai limitate sau, cel puţin, lipsite de relevanţă teoretică. „Dacă omul de ştiinţă prescrie soluţii la problemele societăţii, se poate presupune că el cunoaşte ce este mai bun pentru societate" [34], o presupunere nerezonabilă şi nerealistă. Ştiinţa, în general, sociologia, în special, pot propune, desigur, căi şi mijloace alternative de optimizare a acţiunii sociale. Selectarea *celui mai dezirabil* curs al acţiunii sociale este, însă, un obiectiv care depăşeşte competenţa omului de

---

[32] Alfred M. Mirande, *op.cit.*, p. 3.

[33] Asociaţia Americană a Asistenţilor Sociali defineşte *„social work"* ca fiind „activitatea profesională de ajutorare a indivizilor, grupurilor sau comunităţilor, pentru a îmbunătăţi funcţionarea lor socială şi a crea condiţii favorabile îndeplinirii acestui scop (Conform cu Helen Northen, ***Social Work with Groups***, second edition, New York, Columbia University Press, 1988,, p. 3.).

[34] Alfred M. Mirande, *op.cit.*, p. 3.

ştiinţă, a sociologului. A propune *„cele mai bune soluţii"* înseamnă a impune anumite valori, ceea ce nu mai este de resortul ştiinţei, al sociologiei.

În legătură cu acest aspect, controversele între sociologi sunt departe de a fi încheiate. Nu toţi agreează ideea unei sociologii „libere de valori". James W. Zanden observa în acest sens, că „ştiinţa nu este caracterizată de absenţa completă a valorilor, ci de o încercare riguroasă, disciplinată de a privi obiectiv, pe cât este de *uman posibil*, fenomenele studiate" [35]. „Mitul" unei sociologii pure, neaplicate, al cărei scop trebuie să fie numai recoltarea de informaţii, nu şi utilizarea lor, este foarte greu de susţinut. Sociologi printre care C. Wright Milles, Daniel Bell şi Nathan Glazer au subliniat faptul că funcţia principală a sociologului constă în a face critica societăţii şi doar această critică legitimează rolul său profesional, care nu poate fi separat de activitatea de cetăţean.

Pornind de la afirmarea necesităţii unei sociologii angajate, James W. Coleman şi Donald R. Cressey apreciau că o definiţie sociologică mai precisă a problemelor sociale ar putea fi următoarea: o problemă socială există atunci când apare o diferenţă considerabilă între idealurile unei societăţi şi realizările ei de fapt. Problemele sociale sunt create de incapacitatea de a bloca decalajul între modul în care doresc oamenii să fie lucrurile şi modul în care sunt lucrurile în mod real" [36]. În raport cu această definiţie, sărăcia este o problemă socială, întrucât contrazice idealurile de bunăstare socială şi egalitate a tuturor cetăţenilor în ceea ce priveşte accesul la resursele de educaţie, muncă şi locuire. Din acest punct de vedere, activitatea sociologilor şi altor experţi în studiul problemelor sociale s-ar putea concretiza în măsurarea decalajelor dintre aspiraţii şi realizări. Dar, aşa cum observă înşişi cei doi autori menţionaţi, societatea contemporană nu posedă un singur sistem de valori şi idealuri. Pentru acest motiv, sociologii trebuie să decidă care dintre aceste valori şi idealuri pot servi ca norme pentru a putea califica o anumită condiţie ca fiind sau nu o problemă socială.

Dar această decizie repune, din nou, în discuţie raportul dintre sociologia liberă de valori şi sociologia angajată.

Se poate conchide, deci, că nu există criterii suficient de clare şi de adecvate pentru a defini sau interpreta natura şi esenţa problemelor sociale. Opiniile publicului fiind subiective, sunt lipsite de rigoare ştiinţifică, iar cele ale experţilor, cu toate că vizează obiectivitatea, sunt adeseori, marginale în raport cu dezbaterile şi preocupările publice. Acest scepticism nu a împiedicat, însă, dezvoltarea preocupărilor ştiinţifice în acest domeniu, sociologia problemelor sociale aducând contribuţii importante la investigarea unor probleme cu care se confruntă întreaga societate, adeseori neconştientizate de publicul profan.

---

[35] James W. Wanden Zanden, ***Sociology. A Systematic Approach***, second edition, New York, The Ronald Press Company, 1970, p. 8.

[36] James William Coleman, Donald R. Cressey, *op.cit.*, p. 3.

CAPITOLUL VII
CRIMA CA DEVIANȚĂ PENALĂ ȘI PROBLEMĂ SOCIALĂ

1. Amploarea și gravitatea criminalității. Criminalitatea în România

Preocuparea oricărei societăți pentru prevenirea sau diminuarea criminalității (stării de infracționalitate) este determinată de trei rațiuni fundamentale:

a) crima (infracțiunea)* subliniază încrederea indivizilor în capacitatea autorității de a le garanta securitate și protecție;

b) infracțiunile și delictele penale împiedică funcționarea dezirabilă și predictibilă a vieții sociale, atentând la exigențele ei de ordine;

c) „costurile" crimelor (infracțiunilor) sunt extrem de ridicate atât din punct de vedere economic, cât și socio-uman.

Statisticile pe plan mondial evidențiază faptul că, în fiecare an, în întreaga lume, se pierd sute de mii de vieți umane, ca urmare a infracțiunilor comise prin violență și milioane de oameni sunt afectați din punct de vedere economic în urma infracțiunilor și delictelor comise contra proprietății. Pentru a nu oferi decât un exemplu, preluat dintr-o țară cu vechi „tradiții" în domeniul criminalității, în S.U.A., statisticile F.B.I.-ului au indicat că în deceniul 8 o infracțiune gravă s-a produs la fiecare trei secunde, iar o infracțiune violentă a apărut la fiecare 25 secunde[1].

În anul 1987, circa 35 milioane de americani au declarat că au fost victime ale unor infracțiuni, iar 12 milioane au fost arestați pentru diferite fapte penale.

S-a înregistrat un număr de 19.000 omucideri și 87.000 violuri, identificându-se 500.000 indivizi implicați în acte de tâlhărie, 725.000 maltratări sau violatori, 1 milion hoți de mașini, 3 milioane de spărgători și 7 milioane de hoți. Numai în orașul Chicago, există mai mulți spărgători decât

---

* În limba engleză, termenul *crime* desemnează orice infracțiune care se înscrie în sfera dreptului penal.

[1] Conform cu Robert H. Lauer, *Social Problems and the Quality of Life*, third edition, Dubuque, Iowa, W. C. Brown Publishers, 1986, p. 165.

în întreaga Japonie[2]. La sfârșitul lunii iunie 1993, existau în închisorile din S.U.A. 1.012.851 deținuți, femeile reprezentând o proporție de 6,1%. Crima în America, au subliniat o serie de criminologi este un veritabil „mod de viață" (*way of life*).

În România, unde criminalitatea se manifestă mai „modest", în 1993, de exemplu, pentru a lua numai acest an în analiză, s-au produs, în medie, circa 381,6 infracțiuni pe zi față de 268,1 în anul 1990. Dintre ele, furturile au reprezentat aproximativ 55%(1993)–57%(1990), iar infracțiunile prin violență circa 6,3%(1993)–6,7%(1990)[3].

În același an, au fost implicate în diferite acte penale, în medie, pe zi, un număr de 266,4 persoane, față de 154,2 persoane în anul 1990. În medie, pe zi, în 1993 s-au aplicat 5971,6 sancțiuni contravenționale, față de 2623,4 în anul 1990, valoarea zilnică a amenzilor fiind de circa 4 milioane lei în 1993, față de 900.000 lei în 1990[4].

Numărul de infracțiuni constatate a crescut an de an, astfel că, față de anul 1990, s-a înregistrat în 1993 o creștere de aproape 124%.

1990	*1991*	*1992*	*1993*
97.828	139.200	144.750	219.487

În aceeași perioadă de timp, s-a înregistrat o creștere cu aproximativ 40% a infracțiunilor comise prin violență, dintre care violurile au crescut cu 35,1%, vătămările corporale grave au sporit cu 51%, iar tâlhăriile au înregistrat o creștere cu 72,6%.

În ceea ce privește criminalitatea (infracționalitatea) judecată, datele existente pentru anii 1993 și 1994 arată că ponderea cea mai mare a inculpaților o dețineau cei care au săvârșit infracțiuni contra avutului privat și public. Tabelul nr. 1 evidențiază principalele tendințe ale criminalității judecate pentru această perioadă.

---

[2] James M. Henslin, *Social Problems*, second edition, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1990, p. 199–200.

[3] Conform cu ziarul „România Liberă", nr. 1398, 29 oct. 1994.

[4] *Sursa*: *Situația operativă a infracțiunilor pentru anii 1990-1993*, Inspectoratul General al Poliției.

Tabelul nr. 1 – Criminalitatea judecată în anii 1993 şi 1994

Infracţiuni	1993	%	1994	%	+/- %
Infracţiuni care au adus pagube avutului public	31.293	35,6	16.520	18,4	-47,2
Infracţiuni contra persoanei	11.279	12,8	11.980	13,3	+6,2
Infracţiuni contra avutului privat	39.200	44,5	55.785	62,0	+42,3
Infracţiuni de serviciu sau în legătură cu serviciul	1068	1,2	1070	1,2	constant
Infracţiuni privitoare la regimul unor activităţi reglementate de lege	797	0,9	765	0,9	-4,0
Infracţiuni contra unor activităţi economice	153	0,2	252	0,3	+64,7
Infracţiuni contra relaţiilor de convieţuire socială	4260	4,8	3642	4,0	-14,5
TOTAL	88.050	-	90.014	-	+2,2

Sursa: Parchetul General de pe lângă Curtea Supremă de Justiţie

Aşa cum se poate observa din tabel, creşterile cele mai semnificative de inculpaţi s-au înregistrat în legătură cu infracţiunile care au adus pagube avutului public şi privat, alături de infracţiunile comise contra activităţii economice.

În ceea ce priveşte subcategoriile specifice de infracţiuni circumscrise celor menţionate în tabelul nr. 1, acestea sunt următoarele (vezi tabelul nr. 2):

Tabelul nr. 2 – Evoluţia unor subcategorii de infracţiuni judecate în perioada 1993-1994

Infracţiuni	1993	%	1994	%	+/-%
Contra avutului public					
Delapidare	1.670	5,3	796	4,8	-52,3
Furt	16.766	53,6	8.207	49,7	-51,0
Tâlhărie	136	0,4	53	0,3	-61,0
Înşelăciune	618	2,0	579	3,5	-6,3
Distrugere	337	1,1	122	0,7	-63,8
Abuz în serviciu	396	1,3	238	1,4	-39,9

Neglijență în serviciu	494	1,6	257	1,5	-48,0
Infracțiuni silvice	10.567	33,8	6.057	36,7	-42,6
Contra persoanei					
Omor	1.718	15,2	1.517	12,6	-11,7
(consumat)	798	7,1	786	6,6	-1,5
(tentativă)	920	8,1	932	6,0	+1,3
Lovituri cauzatoare de moarte	216	1,9	228	1,9	+5,6
Pruncucidere	2	0,01	7	0,05	+250,0
Vătămare corporală gravă	1.067	9,5	1.125	9,4	+5,4
Viol	1.322	11,7	1.260	10,5	-4,7
Accidente de circulație	1.053	9,3	1.144	9,6	+8,6
Contra avutului privat					
.Furt	32.328	82,5	47.650	85,4	+47,4
Tâlhărie	4.124	10,5	3.872	6,9	-6,1
Gestiune frauduloasă	204	0,5	796	1,4	+290,2
De serviciu sau în legătură cu serviciul					
Luare de mită	466	43,6	467	43,6	constant
Dare de mită	260	24,3	191	17,6	-26,5
Trafic de influență	95	8,9	159	14,9	+40,7
Primire de foloase necuvenite	28	2,6	33	3,1	+17,8
De la regimul unor activități reglementate de lege					
Infracțiuni la regimul armelor	492	61,7	514	67,2	+4,5
Contra relațiilor de conviețuire socială					
Trafic de stupefiante	177	4,2	222	6,1	+25,4
Ultraj contra bunelor maniere	509	11,9	424	11,6	-16,7
Prostituție și proxenetism	285	6,7	258	7,0	-9,5

Cele mai mari creşteri ale numărului de inculpaţi, de la un an la altul s-au înregistrat la infracţiunile de furt contra avutului privat (cu 47,4%), gestiune frauduloasă contra avutului privat (cu 290,2%) şi trafic de influenţă în legătură cu atribuţiile de serviciu (cu 40,7%). Cele mai mari ponderi de inculpaţi le-au înregistrat cei care au comis furturi în dauna avutului privat şi public, infracţiuni la regimul armelor şi infracţiuni de luare de mită.

Toate aceste cifre pot reprezenta repere evaluative pentru direcţiile principale în care a fost orientată în perioada 1993 şi 1994 activitatea de justiţie, implicit de sancţionare a infractorilor. Pentru a oferi un exemplu mai recent, în anul 1998 au fost cercetate de către organele de poliţie un număr de 399.105 de infracţiuni (cu peste 36% mai mult decât în anul 1993), reprezentând o rată a criminalităţii de 1.765 infracţiuni la 100.000 de locuitori, dintre care 181.605 – contra proprietăţii, 40.817 – contra persoanei, 1.265 – în sistemul financiar-bancar, 10.257 – acte de corupţie etc.

2. Caracterul relativ al infracţiunilor. Norma socială şi legea penală

Într-un sens foarte general, crima (infracţiunea) desemnează orice *violare sau încălcare a legii penale*.

Legile sunt împărţite în două categorii principale: civile şi penale.

Aceste două categorii au la bază principii diferite. Astfel, *dreptul civil* îşi propune, mai degrabă, decât să sancţioneze pe transgresori, să compenseze daunele produse unei persoane private de anumite drepturi (de proprietatea sa, de o moştenire etc.). Spre deosebire de dreptul civil, *dreptul penal* are ca scop principal pedepsirea transgresorului, întrucât faptele de natură penală sunt tratate, nu atât ca o daună adusă unor persoane private, cât ca o ofensă adusă întregii colectivităţi (în sensul de care vorbea E. Durkheim)[5].

Distincţia între delictele civile şi infracţiunile penale nu este, însă, întotdeauna, uşor de făcut, deoarece un act ilegal poate fi tratat fie ca un delict civil, fie ca o infracţiune penală, totul depinzând de circumstanţele cazului. Adulterul, de exemplu, poate fi considerat fie ca o infracţiune contra familiei, pedepsită în Codul nostru penal cu închisoare de la o lună la 6 luni sau cu amendă (Art. 304, C.P.), fie ca motiv pentru declanşarea procesurii civile în cazul desfacerii căsătoriei prin divorţ.

Între legea civilă şi cea penală există şi alte asemănări, dar cea mai importantă dintre ele constă în faptul că ambele au ca scop comun *controlul social al comportamentului* indivizilor prin stabilirea limitelor în cadrul cărora unele acte sunt permisibile. În acest sens, unii criminologi, printre care se numără

---

[5] Alfred M. Mirande. ***The Age of Crisis: Deviance, Dizorganization and Societal Problems***. New York. Evanston. San Francisco. London. Harper and Row Publishers. 1975. p. 232.

Thorsten Sellin, au apreciat că noțiunea de infracțiune nu trebuie să se refere numai la actele de natură penală, ci la orice *comportament* dăunător pentru societate. Sellin[6] a plecat de la ideea că infracțiunea este o noțiune *relativă* din punct de vedere *cultural*, în așa fel încât anumite acte ilegale sunt prohibite într-un anumit context social-istoric, în timp ce în alte contexte pot fi chiar încurajate. Avortul, de exemplu, în unele societăți reprezintă o infracțiune, în timp ce în alte societăți constituie un act dezirabil care permite evitarea tendințelor de suprapopulare. În România comunistă, de exemplu, articolul 186 Cod penal stabilea că „întreruperea sarcinii săvârșită de către femeia însărcinată se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 2 ani sau cu amendă". Astăzi, avortul reprezintă o conduită permisibilă. Ca un alt exemplu, în unele state islamice un bărbat poate avea câte femei dorește, cu condiția să le poată întreține, în timp ce legislațiile altor state pedepsesc ca infracțiune orice încălcare a principiului căsătoriei monogamice.

Luând ca bază aceste diferențe culturale, Sellin a propus ca studiul criminologic să abandoneze infracțiunile a căror definiție juridică este variabilă în timp și în spațiu, pentru a se concentra, cu precădere, asupra violărilor normative care au un caracter universal. Deși el nu a precizat care sunt aceste violări, a lăsat să se înțeleagă că ele se referă la toate acele acte deviante care pot aduce daune sau prejudicii societății ca întreg și nu numai unui grup social restrâns din cadrul societății.

Normele de conduită – sublinia Sellin – nu trebuie să fie produsul unui anumit grup, unei anumite culturi sau unei structuri politice distincte pentru că astfel s-ar ajunge la un *conflict normativ*, între reguli divergente. Omuciderea, incestul sau violul întrunesc, de exemplu, un consens normativ, în aproape toate societățile, fiind privite ca acte deviante extrem de grave care atentează la exigențele ordinii sociale. În schimb, actele sexuale care intră în sfera devianței heterosexuale (masturbarea, contactul sexual oral sau anal) sunt apreciate ca „deviantă normală" [7], întrucât nu intră în conflict cu normele societății și, în plus, o parte importantă a populației le acceptă și chiar le practică. Pe de altă parte, nu tot ceea ce este înregistrat în statisticile criminalității este identic cu nivelul criminalității „totale".

Respingând legea penală ca bază unică a activității criminologice, Sellin a conchis că această activitate trebuie să se ocupe de toate acele acte deviante sau violări ale normelor de conduită care intră în conflict cu regulile societale.

---

[6] Thorsten Sellin. *Culture Conflict and Crime*. New York. Social Science Research Council. „Bulletin". nr. 41. 1938.

[7] John Gagnon. William Simon. *Sexual Deviance*. New York. Harper and Row. 1967. p. 8.

Dar, în acest mod, legea penală nu mai are un caracter distinct, ci se identifică cu toate normele societății care impun individului să se comporte într-un anumit mod specific în circumstanțe specifice. Sellin ca și alți criminologi care i-au urmat au identificat, deci, comportamentul deviant cu cel infracțional.

Pornind de la ideile lui Sellin, sociologul american Alfred M. Mirande a schițat următorul tabel care combină punctul de vedere al legii penale cu cel al normelor sociale (vezi tabelul nr. 2)

Tabelul nr. 2 – TIPOLOGIA CONDUITELOR PENALE ȘI DEVIANTE

COMPORTAMENT	DIN PUNCT DE VEDERE AL LEGII PENALE	DIN PUNCT DE VEDERE NORMATIV
ILEGAL	Infracțiune (deviață) penală (1)	Infracțiune „normală" deviață penală (2)
LEGAL	Deviață nonpenală (3)	Conduită conformă cu legea și cu normele (nondeviantă și nonpenală) (4)

Sursa: Alfred M Mirande

Astfel, deviața penală (1) presupune atât un act ilegal, cât și deviant (violul). Infracțiunea „normală" (2) implică acte ilegale, dar nu deviante în raport cu normele societății și cu opiniile membrilor acesteia (jocurile de noroc). Deviața non-penală (3) reprezintă un act (comportament) legal, dar privit ca fiind deviant de către membrii societății (boala psihică). În fine, conduita conformă (4) nu este nici deviantă, nici penală.

Tabelul menționat este interesant, în primul rând, pentru că atrage atenția asupra așa-numitelor „infracțiuni normale", care, deși deviante din punct de vedere al legii penale, sunt considerate normale din punct de vedere al normelor sociale. Astfel, unele legi nepopulare nu sunt acceptate de către populație, motiv pentru care încălcarea lor este considerată ca o infracțiune normală. În România perioadei comuniste, de exemplu, trecerea frauduloasă a frontierei era considerată ca o infracțiune contra autorității, fiind pedepsită cu închisoare de la 6 luni la 3 luni.(art. 245 C.P.). Ea era însă privită cu înțelegere de către populație și chiar aprobată ca un mijloc de a scăpa de „binefacerile" regimului comunist.

Această percepție a „normalității" infracțiunii introduce, de cele mai multe ori, dezorientări normative, întrucât legea nu mai reprezintă o expresie a voinței generale, ci a voinței unor grupuri interesate (în cazul citat, a voinței autorităților comuniste). În aceste condiții, legea nu mai se sprijină pe normele larg împărtășite de membrii societății, iar respectarea normei este motivată, mai

degrabă, de teama de sancțiune, decât de obligația morală a indivizilor. Din acest punct de vedere, individul se comportă ca un „egoist rațional" care se conformează la norme numai pentru a evita sancțiunile sau numai dacă va obține un beneficiu din această conformare. Sistemele, penale sunt departe de a fi perfecte și ele operează, adeseori, în mod selectiv, atunci când judecă și sancționează anumite fapte[8]. Infracțiunile comise de către „gulerele albe" (demnitarii sau oficialii guvernamentali, în primul rând) sunt, de cele mai multe ori, omise sau pedepsite mai puțin sever. Aceasta face ca, adeseori, definiția unui comportament infracțional să depindă de alți factori decât comportamentul însuși. Reprezentanții teoriei *„conflictului social"* consideră, astfel, că ceea ce este privit ca infracțiune este, în majoritatea cazurilor, o conduită care se află în conflict cu interesele acelor segmente (grupuri) sociale care au puterea de a manipula politica penală[9]. Dreptul penal nu este, deci, o expresie a voinței generale, ci numai a anumitor grupuri favorizate care posedă resursele de putere. Numai așa se explică, cred sociologii raliați teoriei menționate, de ce statisticile criminalității arată că cele mai ridicate rate de infracționalitate caracterizează pe membrii claselor defavorizate și nu pe cei care aparțin claselor favorizate. Crima (infracțiunea) este inegal distribuită în societate, dar din cauza legilor și practicilor discriminatorii aplicate de către organele de poliție sau justiție.

La rândul lor, reprezentanții teoriei *„etichetării"* subliniază faptul că devianța, în sens larg, nu este atât o proprietate a comportamentului indivizilor, ci un *status* conferit numai anumitor persoane în virtutea etichetării lor ca fiind deviante[10]. Cu alte cuvinte nu comiterea unui act deviant este importantă (în fond, toată lumea săvârșește asemenea acte), ci modul în care publicul, dar, mai ales, agențiile de control social privesc individul și conduitele sale.

Se poate conchide, deci, că definițiile juridice acordate infracțiunilor sunt caracterizate atât de relativitate în timp și în spațiu, cât și de relativitate în ceea ce privește aplicarea lor corectă în practica penală.

3. Tipuri principale de infracțiuni

În orice societate se produc o multitudine de delicte și infracțiuni. Noțiunea de *crimă* nu acoperă un număr omogen de violări ale legii penale, ci o totalitate de fapte extrem de eterogene. De aceea, există o multitudine de clasificări de delicte și infracțiuni în funcție de mai multe criterii. Unele din aceste criterii se referă la caracteristicile personale ale infractorilor, altele vizează tipul de infracțiune comis, iar altele pun accentul pe procesul care a declanșat

---

[8] Robert F. Lauer, *op.cit.*, p. 173.

[9] Richard Quinney, *The Social Reality of Crime*, Boston, Little Brown, 1970, p. 16–18.

[10] Howard S. Becker, *The Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, New York, Free Press, 1963, p. 9.

comportamentul infracțional. Clasificarea infractorilor în funcție de sex și vârstă este utilă în scopuri statistice, clasificarea în funcție de infracțiuni este folositoare pentru obiectivele urmărite de judecători (în primul rând, aplicarea sancțiunii), iar clasificarea în raport de procesul care a determinat conduita infractorului este utilă, mai ales, sociologilor.

3.1 Criteriul profesionalismului sau neprofesionalismului infractorului. „Profesia" de hoț

Cea mai mare parte a delictelor și infracțiunilor, așa cum evidențiază statisticile penale, sunt comise de amatori (neprofesioniști), care utilizează un model de criminalitate sporadică, neregulată[11]. În această categorie se includ o serie de fapte, cum sunt vandalismul, conducerea mașinii fără permis sau în stare de ebrietate, încălcarea unor reguli de circulație, ultrajul adus autorităților, înșelătoria, falsul intelectual, furtul unei mașini din magazine, furtul operat de angajatul unei instituții etc. De asemenea, infracțiunile neprofesioniste pot include acte comise neintenționat, din neglijență, care nu au o motivație criminală anume, ci se datorează unei acțiuni nedeliberate. Ele se includ, totuși, în sfera legii penale, întrucât pot reprezenta o amenințare pentru public sau o încălcare a ordinii publice.

Exceptând vandalismul, infracțiunile neprofesioniste se comit de către persoane singure, neantrenate într-o subcultură criminală și neaparținând unui grup specializat. De altfel, infractorii neprofesioniști nu se consideră infractori. Ei își pot raționaliza conduita infracțională în așa fel încât să o considere normală, ba chiar necesară. Vandalismul este, de exemplu, explicat de unii tineri ca o „poznă" sau distracție juvenilă, iar furtul unei mașini ca un „împrumut" de bunuri. În general, acestor acte, care nu presupun abilități tehnice deosebite, li se pune capăt o dată cu începerea vieții adulte.

În ceea ce privește falsul, acesta nu este comis numai de infractori profesioniști, dar și de către persoane necalificate, care nu au nici-un contact cu aceștia din urmă.

Referindu-se, de pildă, la falsificatorii de cărți de credite, Edwin Lemert[12] a observat că majoritatea provin din medii sociale favorizate, se confruntă cu dificultăți financiare temporare și sunt caracterizați de un anumit grad de izolare socială și de o anumită „închidere" a alternativelor de conduită. Comportamentul lor este, adeseori, naiv, deoarece utilizează cărți de credit falsificate

---

[11] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, ***Sociology of Deviant Behavior***, New York, Holt Rinehart and Winston, 1979, p. 206–209, fifth edition.

[12] Edwin M. Lemert, ***An Isolation Closure Theory of Naive Check Forgery***, în Edwin M. Lemert, ***Human Deviance, Social Problems, and Social Control***, second edition, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1972, p. 139.

pentru a obține diverse bunuri, iar aceste cărți de credit nu sunt garantate și de fonduri financiare suficiente existente la bancă, lucru care se poate ușor verifica.

Furtul din magazine, deosebit de răspândit în Occident, în pofida sistemelor din ce în ce mai sofisticate de securitate a mărfurilor, sunt comise de persoane din toate categoriile sociale. Observațiile făcute de criminologi au arătat că, cel mai adesea, hoții de bunuri din magazine sunt persoane tinere sau persoane cu ocupații respectabile care își pot permite să cumpere mărfurile pe care le fură. Tentația riscului și capriciul obținerii ilicite a unui bun par să reprezinte cele mai obișnuite motivații ale acestor persoane, care nu-și reprezintă actele lor ca infracțiuni.

De aceea, ele recurg la raționalizări de genul „lucrul pe care l-am luat nu constă mai nimic" sau „un asemenea magazin își poate permite să se lipsească de acest obiect modest" etc. Motivații relativ similare sunt declarate și în cazul celor care fură de la locul de muncă, ce „identifică", adeseori, proprietatea întreprinderii unde lucrează cu propria lor proprietate. Aceste motivații confirmă teza susținută de către G. Sykes și D. Matza conform cărora un infractor sau un delincvent nu este, obligatoriu, un individ deviant, deoarece mulți infractori pot accepta normele și valorile societății legitime, numai că nu le pot aplica în practică, adoptând atitudini care servesc la neutralizarea acestor norme și valori, în calitatea lor de piedici impuse conduitei dorite. Negarea responsabilității este tehnica de neutralizare cea mai frecvent folosită[13].

Dat fiind caracterul ocazional al delictelor sau infracțiunilor comise de către neprofesioniști, reacția opiniei publice este mai indulgentă, iar legea fie îi achită, fie îi eliberează condiționat, cu condiția să se angajeze, după executarea unei părți din pedeapsă, că nu vor mai repeta niciodată faptele pentru care au fost incriminați. De altfel, experiența arată că o mare parte a hoților profesioniști nu reiterează actele lor, întrucât, dacă înainte de arestarea lor nu se considerau infractori, negându-și responsabilitatea, după arestare, prin redefinirea faptelor săvârșite, ajung să-și reconsidere responsabilitatea, considerându-se, ei înșiși, ca violatori ai normelor penale.

Spre deosebire de infractorii amatori (neprofesioniști), cei *profesioniști* sunt caracterizați atât de gradul lor de specializare în domeniul unei categorii de infracțiuni, cât și de reiterarea (recidiva) faptelor penale comise, în așa fel încât antecedentele lor le conferă statusul de „infractori de carieră" [14]. O lucrare de pionierat în privința acestei categorii de infractori o reprezintă cartea *Hoțul profesionist*, scrisă în anul 1937 de către celebrul criminolog Edwin Sutherland în co-

[13] Gresham M. Skyes, David Matza. ***Techniques of Neutralization***, în „American Sociological Review", nr. 22 (December), 1957, p. 664–670.

[14] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier. ***op.cit.***, p. 209.

laborare cu un hoţ de carieră[15]. Lucrarea a combătut imaginea stereotipă, tradiţională, în virtutea căreia un hoţ profesionist este, obligatoriu, un individ psihopat (sociopat), needucat şi caracterizat de tendinţe violente. Dimpotrivă, aşa cum a arătat Sutherland, această categorie de infractori este formată din indivizi inteligenţi, îndemânateci, cărora le repugnă folosirea mijloacelor violente şi a căror conduită este definită de un spirit de „fair play" în relaţiile cu ceilalţi hoţi, de un cod de „deontologie" profesională şi de un sistem normativ strict reglementat.

Profesia de hoţ, a arătat Sutherland, poate fi caracterizată de cinci caracteristici principale:

a) *deprinderile (abilităţile)* – complexul de tehnici care permit comiterea delictului. În pofida a ceea ce se crede, de obicei, dexteritatea manuală şi forţa fizică nu sunt decât elemente minore în cadrul acestor tehnici. Elementele de bază sunt, de fapt, isteţimea, îndrăzneala şi limbajul abil;

b) *statusul profesional* – prestigiul deosebit în lumea infractorilor. Acest status este determinat atât de câştigurile financiare ilicit obţinute, cât şi de deprinderile tehnice, informaţiile avute la dispoziţie, legăturile cu persoane importante din universul infracţional sau aparţinând poliţiei etc. Nu toţi hoţii profesionişti posedă acelaşi status profesional, unii bucurându-se de un prestigiu mai mic decât alţii;

c) *consensul* – ansamblul valorilor, credinţelor şi atitudinilor împărtăşite în comun de către hoţii profesionişti în legătură cu victimele furturilor, poliţie, trăsăturile societăţii convenţionale (legitime) etc. Considerându-se respinşi de către această societate, ei îşi elaborează propria lor subcultură, formată din norme şi valori specifice, şi propriul lor cod de etică, pentru a-şi reglementa relaţiile şi a se proteja contra unor acţiuni nocive, pentru grup, cum este cazul „turnătoriei";

d) *asocierea diferenţială* – asocierea cu alţi infractori profesionişti prin intermediul cărora profesia de hoţ este învăţată ca oricare altă profesiune. Statusul de hoţ profesionist este acordat numai celor cărora li se recunosc calităţile şi deprinderile necesare practicării profesiei. De aceea, hoţii profesionişti privesc cu compătimire pe infractorii neprofesionişti sau amatori;

e) *modul de organizare* – ansamblul de activităţi profesionale organizate într-un sistem de „reciprocităţi", informaţii, cunoştinţe, deprinderi şi reţele de sprijin. Aceasta conferă profesiei de hoţ caracterul unei adevărate organizaţii colective bazată pe selecţie, educaţie (învăţarea tehnicilor infracţiunii şi tutela novicilor).

În ansamblul lor, infractorii profesionişti sunt angajaţi în tot felul de activităţi bine specializate cum sunt escrocheria sau furtul de buzunare, furtul din magazine, din bănci, hoteluri sau alte instituţii, falsul, contrafacerea, jaful, spargerea etc.

---

[15] Edwin H. Sutherland, *The Proffesional Thief*, Chicago, University of Chicago Press, 1937.

Fiecare dintre aceste infracțiuni solicită abilități specifice și un proces de socializare profesională în cadrul căruia infractorii învață tehnicile și deprinderile necesare, codul profesional, capacitatea de a exploata diferitele ocazii infracționale, de a scăpa din situații dificile, de a valorifica bunurile furate, de a utiliza diferite relații și legături etc. Tot în cadrul acestui proces, care începe o dată cu recrutarea sa ca viitor infractor profesionist, specializat într-o activitate bine determinată, individul (cel mai adesea un tânăr cu „calități" în domeniu) învață și argo-ul profesiei, limbajul special care caracterizează orice profesie și care se transmite din generație în generație. „Acest limbaj nu este folosit pentru a ascunde ceva, pentru că utilizarea lui în public ar atrage atenția (...). El oferă unitate grupului și servește ca un limbaj specializat pentru activități „specializate" [16]. Termeni cum sunt „boschetar" (hoț), „șmenar" (traficant de valută), „a da o gaură" (a fura, a sparge, a jefui) sunt numai câțiva din termenii care caracterizează, în limba română, acest limbaj specializat.

Statusul ridicat al infractorilor profesioniști este reflectat, între altele, de atitudinile celorlalți infractori și de tratamentul special acordat de organele de poliție și justiție. Unii dintre ei pot evita sancțiunile datorită unor angajamente făcute cu poliția, legăturilor cu un avocat cunoscut etc.

Lumea crimei profesioniste este caracterizată de ierarhii bine stabilite, de la infractori mărunți, hoți de buzunare, până la mari infractori care pun la cale mari „lovituri" care le aduc beneficii însemnate[17].

Criminologii disting și o altă categorie de infractori care se situează între categoria profesioniștilor și amatorilor, motiv pentru care sunt considerați *semiprofesioniști*. Aceștia nu sunt specializați într-o clasă de infracțiuni anume și sunt implicați în mai multe activități. În limbajul specializat, ei sunt desemnați, adeseori, prin apelativul delincvent „bun la toate", care fură tot ceea ce îi pică sub mână. Caracteristica lor principală o reprezintă naivitatea în comiterea infracțiunii și lipsa de aptitudini (deprinderi) ceea ce îi face vulnerabili. Arestarea lor frecventă de către organele de poliție și statusul lor profesional scăzut determină pe infractorii profesioniști să nu-i admită în lumea lor.

Studiile și cercetările criminologice arată că lumea infractorilor este extrem de diversă și chiar în schimbare, asimilând, tot mai mult, valențele modelului delincvent „bun la toate", care operează singur și nu este constrâns de exigențele unui cod normativ sau de cerințele unei deontologii profesionale stricte.

Sesizând această tendință de schimbare, încă de acum două decenii, Donald Cressey[18] a calificat pe profesioniști ca „infractori demodați" voind să accentueze faptul că vechile tehnici și coduri de onoare ale acestei categorii nu

[16] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 237.
[17] Alfred M. Mirande, *op.cit.*, p. 251.
[18] Donald R. Cressey, *Criminal Organization*, New York, Harper and Row, 1972, p. 45.

mai sunt actuale. „Elitei" de profesionişti cu înaltă calificare din perioada interbelică îi ia locul o categorie de infractori eterogeni, care nu mai sunt nici specializaţi într-o infracţiune anume şi nici nu mai sunt loiali faţă de colegii lor. Noţiunile romantice ale „cavalerismului infracţional"- observau Paul Horton şi Gerald Leslie – sunt, astăzi, inadecvate. „Crima profesională este o afacere, şi nu un ordin frăţesc. Nici-un cod cavaleresc al onoarei nu constrânge pe infractorul profesionist (...). El are uneori rivali care-l pot trăda organelor de poliţie; atunci când este el însuşi prins de poliţie, „va cânta", din când în când, trădându-şi partenerii, în schimbul promisiunii că va fi tratat cu indulgenţă"[19].

3.2 Criteriul gravităţii infracţiunii

Din punct de vedere juridic, criteriul gravităţii infracţiunii vizează ierarhizarea faptelor penale în funcţie de pericolul pe care-l prezintă pentru societate. În acest sens, omuciderea pare infinit mai gravă decât furtul. De asemenea, criteriul gravităţii infracţiunii permite evidenţierea limitelor de toleranţă a comunităţii faţă de diferite acte, aşa cum se reflectă ele în sancţiunile penale.

Deşi gruparea în funcţie de acest criteriu este, adeseori, eronată, întrucât nu ţine seama de gradul în care comportamentul infracţional este determinat de anumite modele socializatoare cu caracter criminal, ea este utilă, totuşi, pentru a distinge natura şi caracterul infracţiunii. Din acest punct de vedere, infracţiunile pot fi grupate în două mari categorii:

a) infracţiuni comise prin violenţă (infracţiuni contra persoanei);
b) infracţiuni comise împotriva proprietăţii (infracţiuni în dauna avutului public şi particular).

Infracţiuni comise prin violenţă cuprind fapte cum sunt omorul (omuciderea), tâlhăria, jaful înarmat, violul etc. Aceste fapte sunt clasificate în mod diferit în cadrul diferitelor legislaţii penale naţionale. În legislaţia penală românească, ele sunt ierarhizate astfel: omor, tentativă de omor, lovituri cauzatoare de moarte, vătămări corporale grave, ucidere din culpă, viol, viol cu moartea victimei, tâlhărie, pruncucidere, infracţiuni contra protecţiei muncii, ultraj, alte infracţiuni directe (ameninţare, lovire, insultă, calomnie etc.);

Infracţiunile comise împotriva proprietăţii cuprind, în concordanţă cu clasificarea din legislaţia penală românească: infracţiuni contra avutului personal sau particular (furt, tâlhărie), infracţiuni contra avutului public (delapidare, furt, înşelăciune), infracţiuni economice (specula), infracţiuni de serviciu (dare de mită, luare de mită, trafic de influenţă, primire de foloase necuvenite) şi infracţiuni silvice.

---

[19] Paul B. Horton, Gerald R. Leslie. *The Sociology of Social problems*. New York, Appleton-Century-Crofts, Inc., 1995, p. 112.

Legislația românească mai prevede, de asemenea, alte categorii cum sunt: infracțiunile contra autorității (ultrajul), infracțiunile care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială (ultrajul contra bunurilor moravuri), infracțiunile la regimul circulației pe drumurile publice etc.

Conform altor clasificări efectuate de către sociologii și criminologii americani în funcție de alte criterii combinate pot fi distinse următoarele categorii de infracțiuni[20]:

Infracțiuni stradale tradiționale – cuprind infracțiuni comise fie prin violență, fie împotriva proprietății, de către infractori primari (ocazionali și accidentali) și infractori recidiviști, angajați în cariere infracționale persistente și bine structurate. Recidiviștii alcătuiesc majoritatea celor implicați în infracțiunile menționate;

Infracțiuni contra ordinii morale – includ infracțiuni cum sunt vagabondajul juvenil, jocurile de noroc, beția în public, consumul de droguri, prostituția, pornografia și homosexualitatea. Uneori aceste infracțiuni mai sunt denumite „crime fără victime", întrucât deși ofensează sentimentele colectivității, ele nu aduc daune sau prejudicii altor persoane, ci, poate, numai celor ce le comit.

Majoritatea acestor infracțiuni aduc beneficii organelor de poliție și justiție, care evită să accepte mită de la hoți sau ucigași, dar pot primi bunuri și servicii de la patronii jocurilor de noroc, prostituate etc., în schimbul protejării activității lor;

Infracțiuni ale „gulerelor albe" – se referă la actele ilicite comise de către factorii cu rol de răspundere în conducerea unor activități economice, funcționarii, autoritățile publice și demnitarii statului și administrației.

Printre ele se numără furturile economice, frauda, corupția, evaziunea fiscală, falsul etc. Costurile acestor infracțiuni, comise de persoane „respectabile" în legătură cu atribuțiile de serviciu pe care le au, sunt extrem de mari, iar sancțiunile împotriva lor sunt, de cele mai multe ori, modice sau chiar inexistente.

Cea mai mare parte din infracțiunile „gulerelor albe" rămâne nedetectată și ascunsă opiniei publice datorită statusului social ridicat al persoanelor care le comit;

Infracțiunile corporative – vizează actele ilegale săvârșite în interesul afacerilor unor companii sau corporații economice: publicitate falsă, practici de activitate necinstite; încălcarea legilor privind securitatea angajaților, fixarea prețurilor, manipularea bunurilor, furtul unor patente sau secrete industriale,

---

[20] D. Stanley Eitzen, Maxine Baca Zinn, ***Social Problems***, fifth edition, Boston, Allyn and Bacon, 1992, p. 489–499.

vânzarea unor bunuri alterate sau alimente falsificate, escrocheria, mita acordată autorităților etc;

Crima organizată – cuprinde actele ilegale comise de către organizațiile criminale al căror scop îl reprezintă, organizații care beneficiază de sprijinul unor persoane din vârful piramidei sociale, care dețin funcții de răspundere în aparatul de stat;

Delincvența juvenilă – care se referă la acele acte de încălcare a legii penale de către minorii și tinerii care nu au atins încă vârsta de 18 ani.

4. Crima organizată

Noțiunea de *crimă organizată* nu poate fi aplicată la grupurile restrânse de hoți, spărgători sau escroci, ci la grupuri mari, bine organizate, de infractori, care operează într-un teritoriu relativ bine definit și mențin legături constante cu reprezentanții oficiali ai societății legitime[21]. În Occident, crima organizată se referă la jocurile de noroc, prostituție, vânzarea ilicită a unor băuturi alcoolice, rețelele de distribuire a drogurilor, filmele și stabilimentele pornografice, escrocheriile de mari proporții, estorcarea de fonduri de la anumite organizații sau de la anumiți indivizi, în scopul asigurării unei așa-zise „protecții", împrumuturile cămătărești în condiții oneroase, vânzarea de bunuri furate, contrabanda, și, alături de toate acestea, existența unor afaceri legitime în scopul „spălării banilor". Toate aceste activități alcătuiesc esența „gangsterism"-ului, extrem de profitabil, care nu s-ar putea desfășura fără concursul larg și interesat al unor reprezentanți ai legii și chiar cu cel al unei părți din populație. Cu alte cuvinte, crima organizată nu ar putea opera fără coruperea oficialilor publici între care se numără oameni politici, polițiști, procurori, judecători etc. Chiar dacă majoritatea acestor categorii este onestă, în condițiile în care reprezentanții crimei organizate beneficiază de sprijinul constant al unor demnitari cu funcții de răspundere în guvern, eforturile reprezentanților legii vor fi frecvent descurajate și orientate în alte direcții, pentru a nu intra în conflict cu interesele combinate ale „puternicilor zilei" și ale membrilor organizațiilor criminale. În majoritatea țărilor, dar, mai ales, în S.U.A., „legăturile" acestor membri se situează la un nivel extrem de înalt. Cazul cel mai semnificativ îl reprezintă, de exemplu, faimoasa convorbire telefonică, surprinsă de ziariștii de la „New York Times", în anul 1943, în cursul căreia Thomas A. Aurelio a mulțumit gangsterului Frank Costello pentru că l-a ajutat să obțină funcția de judecător la Curtea Supremă de Justiție a statului New York.

O altă caracteristică principală a crimei organizate se referă la cooperarea frecventă cu cetățeni onești. Deoarece organizațiile de tip criminal oferă, în mod

[21] Paul B. Horton, Gerald R. Leslie, *op.cit.*, p. 113.

Legislația românească mai prevede, de asemenea, alte categorii cum sunt: infracțiunile contra autorității (ultrajul), infracțiunile care aduc atingere unor relații privind conviețuirea socială (ultrajul contra bunurilor moravuri), infracțiunile la regimul circulației pe drumurile publice etc.

Conform altor clasificări efectuate de către sociologii și criminologii americani în funcție de alte criterii combinate pot fi distinse următoarele categorii de infracțiuni[20]:

Infracțiuni stradale tradiționale – cuprind infracțiuni comise fie prin violență, fie împotriva proprietății, de către infractori primari (ocazionali și accidentali) și infractori recidiviști, angajați în cariere infracționale persistente și bine structurate. Recidiviștii alcătuiesc majoritatea celor implicați în infracțiunile menționate;

Infracțiuni contra ordinii morale – includ infracțiuni cum sunt vagabondajul juvenil, jocurile de noroc, beția în public, consumul de droguri, prostituția, pornografia și homosexualitatea. Uneori aceste infracțiuni mai sunt denumite „crime fără victime", întrucât deși ofensează sentimentele colectivității, ele nu aduc daune sau prejudicii altor persoane, ci, poate, numai celor ce le comit.

Majoritatea acestor infracțiuni aduc beneficii organelor de poliție și justiție, care evită să accepte mită de la hoți sau ucigași, dar pot primi bunuri și servicii de la patronii jocurilor de noroc, prostituate etc., în schimbul protejării activității lor;

Infracțiuni ale „gulerelor albe" – se referă la actele ilicite comise de către factorii cu rol de răspundere în conducerea unor activități economice, funcționarii, autoritățile publice și demnitarii statului și administrației.

Printre ele se numără furturile economice, frauda, corupția, evaziunea fiscală, falsul etc. Costurile acestor infracțiuni, comise de persoane „respectabile" în legătură cu atribuțiile de serviciu pe care le au, sunt extrem de mari, iar sancțiunile împotriva lor sunt, de cele mai multe ori, modice sau chiar inexistente.

Cea mai mare parte din infracțiunile „gulerelor albe" rămâne nedetectată și ascunsă opiniei publice datorită statusului social ridicat al persoanelor care le comit;

Infracțiunile corporative – vizează actele ilegale săvârșite în interesul afacerilor unor companii sau corporații economice: publicitate falsă, practici de activitate necinstite; încălcarea legilor privind securitatea angajaților, fixarea prețurilor, manipularea bunurilor, furtul unor patente sau secrete industriale,

---

[20] D. Stanley Eitzen, Maxine Baca Zinn, ***Social Problems***, fifth edition, Boston, Allyn and Bacon, 1992, p. 489–499.

vânzarea unor bunuri alterate sau alimente falsificate, escrocheria, mita acordată autorităților etc;

Crima organizată – cuprinde actele ilegale comise de către organizațiile criminale al căror scop îl reprezintă, organizații care beneficiază de sprijinul unor persoane din vârful piramidei sociale, care dețin funcții de răspundere în aparatul de stat;

Delincvența juvenilă – care se referă la acele acte de încălcare a legii penale de către minorii și tinerii care nu au atins încă vârsta de 18 ani.

4. Crima organizată

Noțiunea de *crimă organizată* nu poate fi aplicată la grupurile restrânse de hoți, spărgători sau escroci, ci la grupuri mari, bine organizate, de infractori, care operează într-un teritoriu relativ bine definit și mențin legături constante cu reprezentanții oficiali ai societății legitime[21]. În Occident, crima organizată se referă la jocurile de noroc, prostituție, vânzarea ilicită a unor băuturi alcoolice, rețelele de distribuire a drogurilor, filmele și stabilimentele pornografice, escrocheriile de mari proporții, estorcarea de fonduri de la anumite organizații sau de la anumiți indivizi, în scopul asigurării unei așa-zise „protecții", împrumuturile cămătărești în condiții oneroase, vânzarea de bunuri furate, contrabanda, și, alături de toate acestea, existența unor afaceri legitime în scopul „spălării banilor". Toate aceste activități alcătuiesc esența „gangsterism"-ului, extrem de profitabil, care nu s-ar putea desfășura fără concursul larg și interesat al unor reprezentanți ai legii și chiar cu cel al unei părți din populație. Cu alte cuvinte, crima organizată nu ar putea opera fără coruperea oficialilor publici între care se numără oameni politici, polițiști, procurori, judecători etc. Chiar dacă majoritatea acestor categorii este onestă, în condițiile în care reprezentanții crimei organizate beneficiază de sprijinul constant al unor demnitari cu funcții de răspundere în guvern, eforturile reprezentanților legii vor fi frecvent descurajate și orientate în alte direcții, pentru a nu intra în conflict cu interesele combinate ale „puternicilor zilei" și ale membrilor organizațiilor criminale. În majoritatea țărilor, dar, mai ales, în S.U.A., „legăturile" acestor membri se situează la un nivel extrem de înalt. Cazul cel mai semnificativ îl reprezintă, de exemplu, faimoasa convorbire telefonică, surprinsă de ziariștii de la „New York Times", în anul 1943, în cursul căreia Thomas A. Aurelio a mulțumit gangsterului Frank Costello pentru că l-a ajutat să obțină funcția de judecător la Curtea Supremă de Justiție a statului New York.

O altă caracteristică principală a crimei organizate se referă la cooperarea frecventă cu cetățeni onești. Deoarece organizațiile de tip criminal oferă, în mod

---

[21] Paul B. Horton, Gerald R. Leslie, *op.cit.*, p. 113.

frecvent, „servicii" persoanelor respectabile, cum este, de exemplu, cazu prostituției sau jocurile de noroc, ele se opun, de multe ori, intervențiilor poliție sau ale altor reprezentanți ai legii în scopul elaborării unor măsuri ferme împo triva acestor afaceri ilicite.

Împletirea dintre activitățile ilicite și cele licite, colaborarea dintre mem brii organizațiilor criminale și deținătorii puterii și cererile de servicii ilicite d către public fac din crima organizată una dintre cele mai dificile și complexe pro bleme, care nu se pot rezolva cu mijloace tradiționale. Aceasta și pentru faptul că rețelele ei și lumea sa ascunsă, „subterană", determină încă, numeroase mituri ș stereotipuri din partea publicului, alimentate, între altele și de anumite cărți sau filme.

4.1 Noțiunea de crimă organizată

Noțiunea de crimă organizată, însăși, ridică o serie de dificultăți de defi nire[22]. În unele țări, ea este echivalentă cu crima profesionistă săvârșită de in fractorii de „carieră". În alte țări, ea se referă la ansamblul unor activități ilegale care antrenează, în aceeași măsură, organizațiile criminale ale unui stat, organizațiile care depășesc granițele naționale, pentru a opera la nivel internațional și chiar statul însuși (cum este cazul terorismului de stat).

Alfred Lindesmith definea, de exemplu, crima organizată ca o „crimă obișnuit profesionistă ... implicând un sistem de relații definite în mod specific de obligații și privilegii reciproce" [23]. La rândul lor, Edwin Sutherland și Donald Cressey au definit-o ca fiind „asocierea între un număr mic de criminali pentru executarea unui anumit tip de crimă" [24].

În 1967, Comisia Prezidențială pentru Aplicarea Legii și Administrația Justiției din S.U.A. a definit, într-un raport, crima organizată ca un tip de „societate care urmărește să opereze în afara controlului poporului și guvernului american". În concordanță cu concluziile acestui raport, reprezentanții crimei organizate operează în cadrul unei structuri organizaționale complexe unde există reguli chiar mai rigide și mai stricte decât ale unei organizații legitime. Nouă ani mai târziu, un raport al Grupului Operativ contra Crimei organizate, organ special al Comitetului de Consultanță Națională în legătură cu standardele și scopurile

---

[22] Sue Titus Reid. J.D., Ph.D., *Crime and Criminology*, fifth edition, Chicago. San Francisco, Philadelphia, Toronto, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1988, p. 332-340.

[23] Alfred Lindesmith, *The Addict and the Law*, New York, Vintage Books, 1965.

[24] Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, *Principles of Criminology*, fifth edition, Philadelphia, J. B. Lippincott, 1955.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Justiției Criminale, din S.U.A., a evidențiat următoarele caracteristici ale crimei organizate[25]:

a) crima organizată reprezintă un tip de crimă combinativă implicând coordonarea ierarhică a unui număr de persoane pentru a planifica și executa acte ilegale, sau pentru a urmări un obiectiv legitim prin mijloace în afara legii;

b) crima organizată are ca scop principal obținerea de câștiguri economice; deși unii dintre participanții ei pot avea ca obiective dobândirea puterii sau a unor poziții sociale mai înalte;

c) ea nu se limitează la afaceri evident ilegale sau la servicii contrare legii, cum sunt jocurile de noroc, prostituția, drogurile, împrumuturile cu camătă sau extorcarea de fonduri. Ea include, de asemenea, activități complexe printre care spălarea banilor murdari prin intermediul unor afaceri legitime, escrocherii privind încălcarea dreptului de proprietate și manipularea calculatoarelor;

d) crima organizată utilizează tactici de jaf, acaparare și estorcare, utilizând mijloace cum sunt intimidarea, violența și corupția, și recurge la cupiditate (lăcomie) pentru a-și realiza obiectivele și prezerva câștigurile;

e) prin experiență, obiceiuri și practică, grupurile combinate ale crimei organizate sunt, de obicei, foarte prompte și eficiente în legătură cu controlul și disciplinarea membrilor lor, a asociaților și a victimelor. De aceea, participanții la crima organizată nu sunt capabili să se detașeze, ei înșiși, din combinație și sunt, în principiu, incapabili de a merge pe calea cea bună;

f) crima organizată nu este sinonimă cu Mafia sau La Cosa Nostra, cele mai experimentate, diversificate și, posibil, cele mai bine disciplinate din grupurile combinative;

g) crima organizată nu include pe teroriștii implicați în schimbarea politică, deși membrii organizațiilor criminale și teroriștii au câteva caracteristici comune, în special, tipurile de crimă comise și structurile organizaționale stricte.

După cum se observă, raportul menționat evită să ia în considerație în cadrul crimei organizate acele activități și organizații criminale care depășesc granițele naționale, pentru a se concentra cu precădere asupra infracțiunilor comise de grupurile criminale din interiorul statului.

Dimpotrivă, pentru Marshall B. Clinard și Robert Meier, „baza feudală a crimei organizate apare întemeiată pe «familie», asociată în mod general cu termenii «Mafia» sau «Cosa Nostra»" [26]. Ei menționează, în acest sens, următoarele trăsături generale care caracterizează structura și modul de operare a crimei organizate:

a) Structură ierarhică, care implică un sistem de raporturi bine precizate cu privire la înțelegerea reciprocă a obligațiilor și privilegiilor membrilor;

---

[25] Conform cu Sue Titus Reid, J.D., Ph.D., *op.cit.*, p. 333.

[26] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 227–228.

frecvent, „servicii" persoanelor respectabile, cum este, de exemplu, cazul prostituției sau jocurile de noroc, ele se opun, de multe ori, intervențiilor poliției sau ale altor reprezentanți ai legii în scopul elaborării unor măsuri ferme împotriva acestor afaceri ilicite.

Împletirea dintre activitățile ilicite și cele licite, colaborarea dintre membrii organizațiilor criminale și deținătorii puterii și cererile de servicii ilicite de către public fac din crima organizată una dintre cele mai dificile și complexe probleme, care nu se pot rezolva cu mijloace tradiționale. Aceasta și pentru faptul că rețelele ei și lumea sa ascunsă, „subterană", determină încă, numeroase mituri și stereotipuri din partea publicului, alimentate, între altele și de anumite cărți sau filme.

4.1 Noțiunea de crimă organizată

Noțiunea de crimă organizată, însăși, ridică o serie de dificultăți de definire[22]. În unele țări, ea este echivalentă cu crima profesionistă săvârșită de infractorii de „carieră". În alte țări, ea se referă la ansamblul unor activități ilegale care antrenează, în aceeași măsură, organizațiile criminale ale unui stat, organizațiile care depășesc granițele naționale, pentru a opera la nivel internațional și chiar statul însuși (cum este cazul terorismului de stat).

Alfred Lindesmith definea, de exemplu, crima organizată ca o „crimă obișnuit profesionistă ... implicând un sistem de relații definite în mod specific de obligații și privilegii reciproce" [23]. La rândul lor, Edwin Sutherland și Donald Cressey au definit-o ca fiind „asocierea între un număr mic de criminali pentru executarea unui anumit tip de crimă" [24].

În 1967, Comisia Prezidențială pentru Aplicarea Legii și Administrația Justiției din S.U.A. a definit, într-un raport, crima organizată ca un tip de „societate care urmărește să opereze în afara controlului poporului și guvernului american". În concordanță cu concluziile acestui raport, reprezentanții crimei organizate operează în cadrul unei structuri organizaționale complexe unde există reguli chiar mai rigide și mai stricte decât ale unei organizații legitime. Nouă ani mai târziu, un raport al Grupului Operativ contra Crimei organizate, organ special al Comitetului de Consultanță Națională în legătură cu standardele și scopurile

---

[22] Sue Titus Reid. J.D., Ph.D., *Crime and Criminology*, fifth edition, Chicago, San Francisco, Philadelphia, Toronto, Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1988, p. 332-340.

[23] Alfred Lindesmith, *The Addict and the Law*, New York, Vintage Books, 1965.

[24] Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, *Principles of Criminology*, fifth edition, Philadelphia, J. B. Lippincott, 1955.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Justiției Criminale, din S.U.A., a evidențiat următoarele caracteristici ale crimei organizate[25]:

a) crima organizată reprezintă un tip de crimă combinativă implicând coordonarea ierarhică a unui număr de persoane pentru a planifica și executa acte ilegale, sau pentru a urmări un obiectiv legitim prin mijloace în afara legii;

b) crima organizată are ca scop principal obținerea de câștiguri economice, deși unii dintre participanții ei pot avea ca obiective dobândirea puterii sau a unor poziții sociale mai înalte;

c) ea nu se limitează la afaceri evident ilegale sau la servicii contrare legii, cum sunt jocurile de noroc, prostituția, drogurile, împrumuturile cu camătă sau extorcarea de fonduri. Ea include, de asemenea, activități complexe printre care spălarea banilor murdari prin intermediul unor afaceri legitime, escrocherii privind încălcarea dreptului de proprietate și manipularea calculatoarelor;

d) crima organizată utilizează tactici de jaf, acaparare și estorcare, utilizând mijloace cum sunt intimidarea, violența și corupția, și recurge la cupiditate (lăcomie) pentru a-și realiza obiectivele și prezerva câștigurile;

e) prin experiență, obiceiuri și practică, grupurile combinate ale crimei organizate sunt, de obicei, foarte prompte și eficiente în legătură cu controlul și disciplinarea membrilor lor, a asociaților și a victimelor. De aceea, participanții la crima organizată nu sunt capabili să se detașeze, ei înșiși, din combinație și sunt, în principiu, incapabili de a merge pe calea cea bună;

f) crima organizată nu este sinonimă cu Mafia sau La Cosa Nostra, cele mai experimentate, diversificate și, posibil, cele mai bine disciplinate din grupurile combinative;

g) crima organizată nu include pe teroriștii implicați în schimbarea politică, deși membrii organizațiilor criminale și teroriștii au câteva caracteristici comune, în special, tipurile de crimă comise și structurile organizaționale stricte.

După cum se observă, raportul menționat evită să ia în considerație în cadrul crimei organizate acele activități și organizații criminale care depășesc granițele naționale, pentru a se concentra cu precădere asupra infracțiunilor comise de grupurile criminale din interiorul statului.

Dimpotrivă, pentru Marshall B. Clinard și Robert Meier, „baza feudală a crimei organizate apare întemeiată pe «familie», asociată în mod general cu termenii «Mafia» sau «Cosa Nostra»" [26]. Ei menționează, în acest sens, următoarele trăsături generale care caracterizează structura și modul de operare a crimei organizate:

a) Structură ierarhică, care implică un sistem de raporturi bine precizate cu privire la înțelegerea reciprocă a obligațiilor și privilegiilor membrilor;

---

[25] Conform cu Sue Titus Reid, J.D., Ph.D., *op.cit.*, p. 333.

[26] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 227–228.

b) Granițe politice sau geografice nelimitate – intravilane sau intervilane, intrastatale sau interstatale;

c) Dependență de:

1) folosirea posibilă a forței și violențe pentru a menține controlul intern și pentru a restrânge competiția;

2) asigurarea și menținerea unei permanente imunități față de interferența forței legii și a altor agenții guvernamentale;

d) Operații criminale dirijate pentru obținerea unor importante câștiguri financiare și specializarea în una sau mai multe combinații de afaceri care intră în ariile de deviere socială asupra cărora opinia publică este divizată;

e) Stabilirea unui control monopolist sau stabilirea unor sfere de influență între sau printre diferite organizații criminale.

William Chamblis consideră, și el, că noțiunea de crimă organizată are o sferă mai largă decât cea care include acțiunile organizațiilor criminale din cadrul unui singur teritoriu național[27]. Considerând că numai opinia publică și presa, în special, au acreditat ideea că crima organizată se referă la activitățile unui grup strâns unit de indivizi, „de obicei străini și, în special, italieni", Chamblis apreciază că mitul Mafiei și al Cosei Nostra are mai puțină legătură cu realitățile crimei organizate din America de astăzi. În schimb, se poate vorbi de existența unor organizații bine structurate ale căror activități sunt axate pe contrabanda unor mărfuri ilegale atât în interiorul, cât și înafara țărilor. Contrabanda cu cocaină, de exemplu, sau contrabanda cu arme și muniții de la o țară la alta. „Aceste organizații întretăiate, în mod caracteristic, de-a lungul unor trasee etnice și culturale, sunt la fel de dinamice ca și lumea afacerilor și constau din rețele de indivizi cuprinzând polițiști, politicieni și cetățeni obișnuiți ce investesc în întreprinderi ilegale pentru a obține un profit înzecit" [28].

Se poate considera, deci, că există două puncte de vedere principale din perspectiva cărora crima organizată poate fi definită:

a) ***punctul de vedere juridic*** – care privește crima organizată ca un ansamblu de acțiuni ilegale, inițiate de către o organizație sau mai multe organizații criminale care urmăresc să obțină bani și putere;

b) ***punctul de vedere social-economic*** – care consideră crima organizată ca „parte integrantă a vieții sociale, politice și economice a unei națiuni"[29] și ca un ansamblu de acțiuni legitime și ilegitime care oferă cetățenilor bunuri și servicii licite și ilicite.

---

[27] William J. Chamblis. ***Exploring Criminology***. New York. Macmillan Publishing Company. 1988. p. 86–88.

[28] ***Idem***. p. 87.

[29] Sue Titus Reid. J.D.. Ph.D.. ***op.cit.***. p.333.

Ambele puncte de vedere postulează ideea că nu poate exista crimă organizată:

- fără o structură organizațională specifică;
- fără protecția oferită de către coruperea unor oficiali;
- fără bunurile și serviciile oferite publicului.

Din acest punct de vedere *Enciclopedia Americană a Crimei și a Justiției (1983)* definește crima organizată ca o „formă persistentă de activitate criminală care are un public clientelar ce cere bunuri și servicii definite ca fiind ilegale. Ea este o structură sau o rețea de indivizi care produc sau furnizează aceste bunuri și servicii, folosesc capitalul pentru a se extinde în alte activități legitime sau ilegitime și corup pe oficialii publici cu ajutorul cărora își câștigă protecție[30].

Prevalența punctului de vedere juridic, asociată cu ideea existenței unui sindicat național sau internațional al crimei organizate patronat de Mafie sau de Cosa Nostra, are o serie de implicații negative asupra activităților de control și prevenire a crimei organizate pentru că:

a) împiedică o definiție unitară a crimei organizate la nivelul diferitelor state;

b) concentrează eforturile, mai degrabă, asupra detectării lumii subterane a infractorilor, decât asupra unor măsuri de schimbare în sistemul social-economic.

4.2 Istoria crimei organizate în S.U.A

Crima organizată are o îndelungată istorie pe care unii autori o identifică cu nașterea gangsterismului în America, ca urmare a perioadei Prohibiției.

Alți autori, printre care George Vold[31] apreciază că crima organizată s-a dezvoltat în mod paralel cu nașterea capitalismului, folosind mijloace brutale și violente pentru a-și spori profiturile și a monopoliza anumite domenii de activitate. Primele bande organizate erau formate din imigranți irlandezi localizați în *slums*-urile din preajma New York-ului[32], specializați în furturi și acte de tâlhărie. La sfârșitul secolului al XIX-lea, apar bande organizate după modelul sicilian al Mafiei, formate din imigranți italieni. Gangsterismul s-a dezvoltat în S.U.A. mai cu seamă în orașul Chicago. Punctul decisiv în dezvoltarea puternică a crimei organizate l-a constituit perioada Prohibiției, care a permis crearea unei

---

[30] Francis A. J. Ianni, Elisabeth Reuss-Ianni, ***Organized Crime***, in Sanford H. Kadish (edit.), ***Encyclopedia of Crime and Justice***, New York, Macmillan, 1983, vol. 3, p. 1096.

[31] George Vold, ***Theoretical Criminology***, second edition, rev. New York, Oxford University Press, 1979.

[32] Conform cu Larry J. Siegel, ***Criminology***, third edition, St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, West Publishing Company, 1989, p. 339.

industrii extrem de înfloritoare a contrabandei cu alcool şi implicit, amploarea fără precedent a gangsterismului. În pofida conflictelor frecvente între bandele de gangsteri pentru acapararea unor zone, necesitatea de a satisface cerinţele mari ale pieţei în domeniul băuturilor alcoolice a determinat naşterea unor acorduri şi înţelegeri între diferite bande, care au dat un nou impuls crimei organizate, prin punerea la punct a unor reţele specializate şi prin sporirea gradului de organizare în acest domeniu.

Începând din anul 1920, ca urmare a valului de imigranţi italieni, membri ai Mafiei siciliene, care s-au refugiat în S.U.A., pentru a evita arestarea în ţara lor de origine, crima organizată a devenit parte integrantă a modului de viaţă american. În deceniul 3 şi 4 al secolului nostru au fost iniţiate mai multe întâlniri între liderii gangsterilor din diferite părţi ale S.U.A., pentru a pune la punct o serie de strategii şi tactici vizând împărţirea, fără conflicte şi violenţă, a sferelor lor de influenţă. Aceste întâlniri au avut loc, de pildă, în Cleveland (1925) şi Atlantic City (1929), New York (1934) etc. În acord cu o serie de relatări, întâlnirea de la New York între gangsterii celebri ai epocii a permis formarea unei „comisii" naţionale a crimei organizate şi recunoaşterea pretenţiilor teritoriale a unui număr de 24 de „familii" de gangsteri localizaţi în marile oraşe ale S.U.A. Aceasta a reprezentat, se pare, începutul formării Cosei Nostra pe teritoriul american.

Ulterior, o dată cu încheierea perioadei Prohibiţiei, crima organizată a fost orientată spre acapararea altor domenii de activitate care să poată aduce noi surse de profituri: vânzarea drogurilor, pariurile în cursele de cai etc. În perioada postbelică, organizaţiile criminale aleg strategia îmbinării afacerilor ilicite cu cele legale, obţinând venituri din exploatarea locurilor de distracţie, a restaurantelor şi tavernelor, a hotelurilor, cazinourilor legale (Cuba şi Las Vegas) şi a tonomatelor. În mod paralel, se răspândeşte practica coruperii sau şantajului oamenilor politici şi a reprezentanţilor legii.

4.3 Activităţi principale în domeniul crimei organizate

Ansamblul activităţilor în care sunt implicaţi membrii organizaţiilor criminale este extrem de vast, cuprinzând o multitudine de domenii licite şi ilicite, care aduc beneficii anuale brute care depăşesc 50 bilioane de dolari, adică peste 1% din Produsul Naţional Brut al S.U.A. Raportul Comisiei Prezidenţiale Americane asupra Crimei Organizate, din 1986, estima câştigurile brute obţinute ca urmare a crimei organizate la o valoare de peste 90 bilioane de dolari, care depăşesc cu mult, deci, pe cele dobândite de marea majoritate a principalelor întreprinderi din S.U.A. Numai 10 naţiuni ale lumii au un Produs Naţional Brut

care depăşesc volumul brut al afacerilor făcute cu cocaină, marijuana şi heroină[33].

Principalele venituri provin din activitatea de distribuire a drogurilor, urmată de estorcările de credite, împrumuturile cămătăreşti şi prostituţie. Existenţa unor reţele extrem de bine puse la punct în domeniul distribuirii drogurilor, care leagă ţări cum sunt Columbia, Turcia, Ceylon, Tailanda sau Mexic de zone cum sunt Amsterdam, Stockholm, New York, Seattle, reprezintă cea mai bună dovadă că activităţile circumscrise crimei organizate există şi sunt foarte eficace.

Diferitele cercetări sociologice asupra crimei organizate în Europa şi în America au putut identifica multiple reţele care operează extrem de profitabil, beneficiind se siguranţă deplină în ceea ce priveşte urmărirea şi sancţionarea penală. De exemplu, o investigaţie întreprinsă în Seattle (Washington), în deceniul 7, a descoperit o reţea criminală care implica un fost guvernator de stat, un procuror local, şeful poliţiei, şeriful şi alte 50 de persoane printre care conducători de întreprinderi, agenţi imobiliari, bancheri, funcţionari, dar şi traficanţi ori plasatori de droguri, escroci, cartofori etc.[34] Investigaţii similare efectuate în Texas, Detroit, Pennsylvania, New Jersey şi New York au ajuns la constatări asemănătoare.

Estimări făcute traficului de arme şi echipamentului militar au ajuns la concluzia că acesta poate depăşi, în unele cazuri, volumul drogurilor. De asemenea, contrabanda cu ţigări reprezintă o sursă importantă de venituri pentru membrii crimei organizate.

Alte domenii care pot fi menţionate sunt următoarele[35]:

a) jocurile de noroc ilegale, în special, pariuri la cursele de cai, în meciurile sportive cu caracter profesionist (box, baseball, hockey etc.), iniţierea unor „loterii" dubioase ş.a.;

b) estorcarea sistematică de bani de la persoane sau organizaţii pentru a le „proteja" împotriva unor acte violente. De exemplu, în cazul spălătorilor sau curăţătoriilor chimice, unde crima organizată are o mare influenţă, se pretind patronilor diferite sume de bani pentru a fi protejaţi în cazul în care clienţii s-ar putea arăta nemulţumiţi de eventuala deteriorare a hainelor date la spălat sau vopsit. În acelaşi timp, reprezentanţii crimei organizate îşi desfăşoară activitatea de es-

---

[33] *The Impact: Organized Crime*, President's Commission on Organized crime, Report to the President and the Attorney General, Washington, D.C., U.S. Gouvernment Printing Office, 1986, p. 462.

[34] William Chamblis, *On the Take*, Indiana, Bloomington, Indiana University Press, 1978.

[35] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 230–232 şi Larry J. Siegel, *op.cit.*, p. 336–338.

torcare de fonduri şi în alte domenii cum sunt industria filmului, construcţii, transporturi, comerţul de băuturi alcoolice etc.;

c) acordarea de împrumuturi cu dobânzi uriaşe (peste limitele impuse de lege, ce stabileşte aceste dobânzi la maximum 12%) unor persoane care se află în situaţii disperate;

d) vânzarea unor bunuri furate din transporturile de mărfuri navale sau aeriene;

e) acapararea pieţei materialelor pornografice (a „industriei obscenităţilor");

f) comiterea unor fraude prin intermediul computerelor;

g) controlul activităţii şi fondurilor sindicale, care permite organizaţiilor criminale să şantajeze patronatele, ameninţându-le cu posibilitatea declanşării unor greve.

În afara acestor activităţi ilicite, crima organizată implică desfăşurarea unor activităţi legale în afaceri legitime care permite „spălarea" banilor. Întreprinderile legale pot fi obţinute fie prin cumpărare cu ajutorul unor fonduri obţinute ilegal, fie prin forţă, ameninţare şi şantaj. Deşi, adeseori, aceste întreprinderi sunt utilizate numai de „faţadă", ca un mijloc de camuflare a activităţilor ilegale, ele aduc profituri considerabile. Cumpărările şi vânzările imobiliare, comerţul de mărfuri cu amănuntul, transporturile, reţeaua hotelieră, industria alimentară, colectarea gunoiului, automatele de vânzare a ţigărilor şi tonomatele sunt cele mai frecvente afaceri legitime în care crima organizată este implicată. Controlul acestor întreprinderi cu caracter legitim este influenţat, de fapt, de condiţiile pieţii[36]. Afacerile cele mai vizate sunt cele caracterizate de o tehnologie mai puţin avansată, care au produse şi mărfuri uniforme, ofertate în cadrul unei pieţe în care creşterea preţurilor nu determină scăderea cererii.

Merry Morash[37] enumeră următoarele căi prin intermediul cărora membrii organizaţiilor criminale se pot implica în activitatea unor întreprinderi legitime:

a) utilizarea acestor întreprinderi, ca „faţadă" pentru ascunderea unor activităţi ilegale;

b) exploatarea lor parazitară, în scopuri de jaf, cerându-le bani în scopul asigurării protecţiei;

c) organizarea unor monopoluri sau carteluri în scopul limitării competiţiei;

d) dobândirea unor avantaje ilegale prin practici cum sunt manipularea sindicatelor şi coruperea oficialilor publici;

---

[36] Larry J. Siegel, *op.cit.*, p. 338.

[37] Merry Morash, *Organized Crime*, în Robert Meier (ed.), *Major Forms of Crime*, California, Beverly Hills, Sage, 1986, p. 198.

e) manipularea ilegală a vehiculelor permise de lege pentru transportul unor mărfuri.

O cale obişnuită de utilizare ilegală a acestor întreprinderi sau afaceri legale o reprezintă falimentul „planificat" care permite anularea „datoriilor" proprietarului (împrumuturi de la bancă, mărfuri achiziţionate dar neplătite) şi, implicit, asigurarea unor profituri substanţiale, indiferent de eventualele sancţiuni legale care urmează în consecinţă.

Aceste caracteristici – observă Larry Siegel – demonstrează că crima organizată funcţionează, mai degrabă, ca o mare antrepriză de afaceri, decât ca o confederaţie de infractori care urmăresc doar să-şi întărească puterea[38].

4.4 Crima organizată şi infracţiunile „gulerelor albe"

Noţiunea de „crimă a gulerelor albe" a fost utilizată pentru prima dată de criminologul Edwin Sutherland, care a subliniat ideea că infracţiunile nu sunt determinate numai de patologii personale sau de sărăcie, aşa cum susţineau teoriile tradiţionale, ci şi de condiţii distincte, care caracterizează situaţia privilegiată a claselor favorizate. Crimele gulerelor albe se referă la infracţiunile comise, în cursul activităţii lor, de către persoane definite de o poziţie înaltă şi respectabilă[39]. Ele sunt de două feluri: a) crime „organizaţionale", (comise în numele unei corporaţii sau organizaţii) şi b) crime „ocupaţionale", (comise împotriva intereselor unei corporaţii sau organizaţii, în avantajul personal al unui membru al acestor corporaţii)[40]. Vânzarea unor produse alterate sau deficitare care periclitează sănătatea şi viaţa populaţiei, falsificarea datelor de fabricaţie a unui produs pentru a-l menţine pe piaţă, mistificarea cifrelor de afaceri sau corupţia reprezintă *infracţiuni cu caracter organizaţional*. Actele de delapidare, fraudele, falsurile şi oricare alte acţiuni care prejudiciază interesele unei corporaţii pentru a satisface interesele personale ale unui angajat constituie *infracţiuni cu caracter ocupaţional*.

Dat fiind faptul că, în general, crima organizată nu poate funcţiona fără coruperea unor oficiali, între ea şi infracţiunile gulerelor albe există o serie de asemănări. Diferenţa dintre ele nu constă atât în tipul de activităţi, cât în *metodele* lor principale de realizare. Violenţa, şantajul, ameninţarea şi alte mijloace ilegale de obţinere a profiturilor reprezintă principalele metode care caracterizează crima organizată şi o disting de infracţiunile gulerelor albe.

---

[38] Larry J. Siegel. *op.cit.*, p. 338.

[39] Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey. *Principles of Criminology*, fifth edition. Philadelphia, J. B. Lippincott, 1955.

[40] Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu. *Corupţia şi crima organizată în România*. Bucureşti, Edit. „Continent XXI", 1994, p. 39–42.

În ceea ce privește asemănările, ambele utilizează coruperea oficialilor publici pentru maximizarea beneficiilor. Ambele utilizează mijloace ilicite pentru realizarea scopurilor. Ambele cooperează pentru satisfacerea reciprocă a intereselor lor. În acest sens, existența unei organizații legitime este necesară pentru a asigura chiar supraviețuirea crimei organizate, care acaparează noi domenii de activitate licite.

Atât crima organizațională, care implică organizațiile (corporațiile legitime), cât și crima organizată care implică organizațiile ilegitime sunt influențate de condițiile și scopurile care caracterizează sistemul capitalist în ansamblul său. Valorizarea succesului economic, obținerea de profituri, indiferent de mijloacele folosite, confruntarea cu o concurență activă, procesul de raționalizare (*birocratizare* în sens weberian) a criminalității însăși, reprezintă punctul de legătură principal al crimei organizate și infracțiunilor gulerelor albe într-o societate în care cea mai mare parte a averilor nu se pot face decât prin mijloace inovative dubioase.

4.5 Dificultăți de abordare și interpretare a noțiunii de crimă organizată. Probleme metodologice pentru cazul României

Noțiunea de *crimă organizată* ridică o serie de dificultăți de interpretare și chiar de definire a naturii și conținutului său. Acest lucru este reflectat, între altele, de marea varietate și diversitate a definițiilor care i se acordă, care nu au un caracter unitar, ci implică caracteristici și particularități deosebite care nu pot fi evidențiate de categoriile criminologice tradiționale. Pe de altă parte, amploarea și dimensiunile acestei forme de criminalitate sunt dificil de estimat, iar metodele criminologice obișnuite sunt foarte puțin pertinente pentru culegerea unor date relevante în acest domeniu. Chiar noțiunea de crimă organizată, ca atare, are un caracter polisemantic, care acoperă semnificații diverse, determinate de particularități cu caracter național, dar care sunt, totuși, complementare între ele.

După părerea noastră, dincolo de trăsăturile cu care este asociată frecvent (amploarea teritorială a acțiunilor, gradul înalt de organizare și structurare ierarhică a rețelelor și membrilor sau cuantumul extrem de ridicat al profiturilor obținute pe căi ilegale), crima organizată are următoarele două caracteristici mai importante:

a) reprezintă un mod de „*raționalizare*" a crimei, complementar cu exigențele impuse de valorile utilitariste ale eficacității, eficienței și rentabilității, care caracterizează și societatea legitimă. Max Weber, unul dintre cei mai de seamă sociologi din perioada modernă, aprecia că procesul de raționalizare reprezintă principala premisă a genezei și funcționării sistemului capitalist, în sensul accentuării caracterului *instrumental* al acțiunii și orientării ei de norme cum sunt calculul, profitul, rentabilitatea și eficiența. Raționalizarea crimei orga-

nizate, prin alegerea celor mai eficiente mijloace pentru realizarea scopurilor se află, deci, în concordanță cu imperativul rațională instrumentale care domină chiar societatea legitimă. Această observație este importantă, întrucât principiului rațională instrumentale a crimei organizate trebuie să i se opună un principiu asemănător în domeniul politicii penale, care nu poate opera eficient pentru a combate criminalitatea organizată, decât dacă alege alte mijloace decât cele tradiționale;

b) o a doua caracteristică importantă a crimei organizate o reprezintă *îmbinarea între activități ilicite și licite*, conexiunea între societatea ilegitimă și cea legitimă, mixtură care descurajează, în mare măsură, eforturile de combatere și prevenire. În acest sens, crima organizată trebuie definită în funcție de trei elemente principale:

- structura organizațională specifică, caracterizată atât de rețele subterane, cât și de legături de afaceri cu caracter legal;
- protecția oferită reprezentanților crimei organizate prin corupere sistematică a unor persoane oficiale;
- bunurile și serviciile oferite chiar la cererea publicului.

Cu alte cuvinte, societățile extrem de profitabile ale crimei organizate nu s-ar putea desfășura fără concursul larg și interesat al unor oameni politici, demnitari ori reprezentanți ai legii și fără spijinul unei părți a populației. Chiar dacă majoritatea acestor categorii este onestă, în condițiile în care membrii crimei organizate beneficiază de sprijinul constant al unor demnitari oficiali, eforturile reprezentanților legii vor fi frecvent descurajate și orientate în alte direcții, pentru a nu intra în conflict cu interesele combinate ale autorităților și ale membrilor organizațiilor criminale. Din acest punct de vedere, lupta împotriva crimei organizate nu poate fi disociată de lupta împotriva corupției marilor demnitari ai statului. Recunoașterea existenței fenomenului de corupție, fără nominalizarea și sancționarea „marilor" corupți este similară cu recunoașterea existenței crimei organizate, fără a mai face efortul de a identifica și sancționa pe artizanii ei. Un program de luptă contra criminalității organizate înseamnă, implicit, un program de luptă contra corupției marilor demnitari ai statului sau a altor autorități oficiale.

Așa cum am menționat, în modurile de definire și interpretare a crimei organizate se confruntă două puncte de vedere principale:

a) punctul de vedere exclusiv *juridic*, care privește, în esență, crima organizată ca un ansamblu de activități ilegale, inițiate de către o organizație sau mai multe organizații criminale care urmăresc să obțină, prin toate mijloacele, mari profituri ilicite;

b) punctul de vedere *sociologic*, care consideră crima organizată ca parte integrantă a vieții sociale, politice și economice a unei națiuni, ca ansam-

blu de activități combinate ale societății legitime și celei nelegitime, activități desfășurate după modelul oricărei afaceri economice rentabile care oferă bunuri și servicii ilegale unei părți din populație. Acest punct de vedere este împărtășit, de exemplu, de către autorii *Enciclopediei Americane a Crimei și Justiției* (1983) care definesc crima organizată ca o „formă persistentă de activitate criminală, care are un public clientelar ce solicită bunuri și servicii definite ca fiind ilegale. Ea este o structură sau o rețea de indivizi care produc sau furnizează aceste bunuri și servicii, folosesc capitalul obținut pentru a se extinde în alte activități legitime sau ilegitime și corup pe acei oficiali publici cu ajutorul cărora își câștigă protecția" [42].

Ambele puncte de vedere menționate au o serie de implicații asupra modului de interpretare și combatere a crimei organizate. Punctul de vedere *juridic*, deși nu exclude acțiunile cu caracter legal, pune accentul pe *societatea ilegitimă*, determinând concentrarea eforturilor exclusiv pentru identificarea lumii subterane a infractorilor. La rândul său, punctul de vedere *sociologic*, deși nu exclude acțiunile cu caracter ilegal, pune accentul pe societatea legitimă, impunând concentrarea eforturilor asupra unor schimbări sociale și economice ale sistemului și asupra blocării sau reformării mecanismelor care determină geneza și funcționarea crimei organizate.

Prevalența punctului de vedere juridic determină ca eforturile de prevenire sau combatere a criminalității organizate să se concentreze, aproape în exclusivitate, la nivelul politicii și sancțiunilor penale, pentru a evita legislațiile economice și acțiunile de reformare a sistemului social-economic.

Din punct de vedere juridic, noțiunea de crimă organizată impune dreptului penal și statisticii penale o serie de dificultăți determinate de noțiunile de infracțiune și de responsabilitate, care, așa cum se știe, au un caracter individual, referindu-se la persoane și nu la organizații. Or, așa cum am arătat și cu ocazia lansării cărții *Corupția și Crima organizată în România*, crima organizată diferă de crima individuală prin faptul că nu implică un sumus de acțiuni ilicite, ci o „sinteză" de acțiuni ilicite și licite, inițiate prin complicitatea mai multor organizații ilegale și legale. În acest sens, dificultățile sunt similare cu cele care apar în cazul așa-numitelor crime (infracțiuni) organizaționale sau corporative care se circumscriu, în ansamblul lor, infracțiunilor „gulerelor albe". Diferența principală între crima organizată și infracțiunile cu caracter organizațional (corporativ) constă, în primul rând, în metodele lor. Violența, șantajul, amenințarea, suprimarea fizică și alte mijloace ilegale reprezintă principalele metode utilizate

[42] Francis A. J. Ianni, Elisabeth Rauss-Ianni, *Organized Crime*, în Sanford H. Kadish (edit.), *Encyclopedia of Crime and Justice*, New York, MacMillan . 1983, vol. 3, p. 1096.

de crima organizată şi care o disting de cea organizaţională. În ceea ce priveşte asemănările, ambele recurg la mijloace ilegitime pentru a-şi atinge scopurile.

Există mai multe motive pentru care, atât în cazul crimei organizate, cât şi în cel al crimei organizaţionale, noţiunile de responsabilitate individuală şi cauzalitate criminologică nu sunt operante:

a) mecanismele complexe ale distribuirii puterii ierarhice în orice organizaţie, legală sau ilegală, disimulează, adeseori, responsabilităţile individuale ale celor care iau deciziile;

b) actele agenţilor care fac parte dintr-o organizaţie de tip criminal nu sunt determinate de motivaţii individuale, ci de normele unei subculturi criminogene, care nu sunt elaborate de un singur individ, ci de către o *coaliţie* dominantă, în cadrul căreia responsabilităţile şi deciziile sunt dispersate şi foarte puţin transparente pentru cei dinafară;

c) în condiţiile în care o organizaţie criminală desfăşoară, în mod combinat, activităţi ilegale şi legale, este foarte greu de distins între scopurile ei *formale* (legitime) şi cele *reale* (ilegitime), scopurile formale servind numai ca „faţadă" pentru disimularea celor reale.

Pentru toate aceste motive, deciziile în materie penală sunt foarte greu de elaborat, confruntându-se cu problema reducerii întregului la părţile sale componente şi a stabilirii unor responsabilităţi individuale. Pe de altă parte, multe dintre actele ilegale întreprinse sunt extrem de greu de probat şi incriminat. Un demnitar oficial al statului poate avea, de exemplu, legături cu crima organizată prin faptul că oferă reprezentanţilor ei o serie de informaţii speciale la care numai el are acces şi care, o dată valorificate, aduc mari beneficii posesorului lor şi celor cărora le împărtăşeşte. O asemenea faptă este greu de probat, datorită ambiguităţii distincţiei între neetic şi ilegal (ilicit). Demnitarul oficial amintit, a încălcat, evident, etica profesională, dar este mai greu de dovedit că a comis o faptă penală. Legea nu ţine seama de aceste distincţii, cu atât mai mult cu cât nu întotdeauna o acţiune lipsită de suport etic este şi ilegală. De altfel, multe dintre ambiguităţile, echivocurile şi deficienţele legilor permit o mare libertate de „manevră" funcţionarului public, care poate ignora unele reglementări, poate interpreta, cum vrea, altele, cel mai adesea nu în interesul cetăţenilor, ci pentru a satisface interese private.

Unele delicte sau infracţiuni care intră în sfera crimei organizate sunt posibile, întrucât cei care sunt implicaţi în ea sunt chiar aceia care o definesc sau o controlează. Pe de-o parte, ei şi organizaţiile din care fac parte conduc sistemele de control şi de prevenire a crimei organizate, pe de altă parte, tot ei sunt obiectul acestui control.

Legăturile reprezentanţilor crimei organizate cu reprezentanţii societăţii legitime se situează, adeseori, la niveluri extrem de înalte, care permit unor înalţi

demnitari ai statului să ia decizii importante şi să folosească resursele de putere pentru satisfacerea intereselor membrilor organizaţiilor criminale. În mod real, foarte puţine persoane din vârful piramidei sociale sunt acuzate şi sancţionate, iar de cele mai multe ori o acuzaţie nu le afectează cu nimic poziţia sau cariera profesională.

Întrucât chiar activitatea economică a statului este dependentă, de multe ori, de activitatea unor organizaţii şi antreprize private, multe dintre acestea, aparţinând chiar organizaţiilor criminale, se pot sustrage controlului exercitat de către stat, cu atât mai mult cu cât dispun de o mare putere sau influenţă economică şi chiar politică. Eludarea, în scopuri profitabile a legii, este favorizată, în acelaşi timp, de o segmentare a diferitelor instanţe de control social sau legal, care operează, de cele mai multe ori, separat, ori intră chiar în conflicte de competenţă. Relaţiile existente, în România, între Garda Financiară, poliţia economică, Curtea de Conturi sau poliţia vamală sunt ilustrative în acest sens, demonstrând că, adeseori, conflictele instituţionale prevalează asupra eforturilor de combatere a criminalităţii cu caracter economic.

De asemenea, trebuie amintit faptului că poziţia de prestigiu a unor lideri de organizaţii economice cu caracter legal, dar care utilizează şi mijloace ilegale, lideri aflaţi în relaţiile apropiate cu reprezentanţii puterii executive, le oferă posibilitatea să ascundă evidenţa sau să o prezinte selectiv, exercitând, în acest fel, un control absolut asupra tipului şi genului de informaţie care este dată organelor de control. Negarea responsabilităţii, negarea daunelor provocate, blamarea victimei sau apelul la înalte „comandamente" ale eticii *business*-ului sunt cele mai obişnuite tehnici de neutralizare a acuzaţiilor pentru aceste categorii de persoane care au relaţii influente la nivelul puterii.

Crima organizată este strâns legată de societatea legitimă, prin utilizarea structurilor şi resurselor acesteia, inclusiv a resurselor de putere, în beneficiul reprezentanţilor organizaţiilor criminale. Democraţia, care reprezintă cel mai bun sistem de guvernare, nu reprezintă, prin ea însăşi, o garanţie contra proliferării crimei organizate, care se dezvoltă pe imperfecţiunile ei, ameninţând-o ca sistem bazat pe echitate. Prin însăşi natura lor, sistemele democratice sunt deschise şi tolerante, caracteristici care le fac vulnerabile faţă de mixtura legal-ilegal, licit-ilicit ce defineşte esenţa crimei organizate şi faţă de presiunile corupţiei ce protejează pe membrii acesteia de sancţiunile legii. În acest sens, procesul de reformă, implicit reforma justiţiei, poate avea şi un sens contrar celui scontat, ştiut fiind că orice proces de dezvoltare sau de restructurare creează situaţii anomice care pun în conflict norme, principii şi legi, ce pot constitui, de multe ori, o oportunitate pentru proliferarea criminalităţii organizate. Legea, ca atare, nu este omnipotentă, iar eradicarea crimei organizate doar prin radicalizare normativă, prin multiplicarea legilor, prin politici penale rupte de politica socială, este o ilu-

zie tributară, dacă nu unui dogmatism, oricum unui „iluminism" juridic, care absolutizează potențialul juridic în detrimentul altor factori cu rol social-economic.

Criza în administrarea justiției în ceea ce privește crima organizată nu este atât o criză a politicii penale, cât, mai ales, o criză a politicii sociale și economice, care prin modul cum este ea elaborată și aplicată în România, în prezent, generează discrepanțe și inegalități, privilegii pentru unii și discriminări pentru alții.

În condițiile în care crima organizată a apărut odată cu geneza capitalismului ca sistem social-economic, este evident faptul că, în viitor, România se va confrunta cu escaladarea acestui fenomen care face parte din „costurile" obligatorii care trebuie plătite regulilor „jocului" democratic și ale economiei de piață.

Procesul de tranziție înseamnă și o tranziție a modelelor de criminalitate, a strategiilor și metodelor folosite de organizațiile criminale. Din acest punct de vedere, lupta împotriva crimei organizate nu se mai poate purta cu mijloacele tradiționale ale justiției. Raționalizării crimei trebuie să i se opună raționalizarea și planificarea politicilor penale, care trebuie, ele însele, integrate procesului de tranziție din România.

5. Dimensiunea politică a corupției în România

Fenomenul de corupție posedă, astăzi, în România, în mod cert, o *dimensiune politică*. Aceasta înseamnă că acest fenomen nu se manifestă doar la nivel strict (și pur) economic, prin raporturi exclusive între agenți economici (unii care corup și alții care se lasă corupți), ci se extinde la nivelul unor înalți demnitari și oficiali ai statului, care, în loc să servească interesele publice – așa cum este normal și prevăzut de lege – servesc, de fapt, interesele private ale unor grupuri sau ale unor cetățeni. Am putea vorbi chiar de *corupție politică*, în condițiile în care alinierea României la cerințele economiei de piață a determinat și determină, încă, apariția mai multor grupuri cu interese economice competitive, care au mari resurse financiare și „legături" politice, și care pentru a-și realiza aceste interese nu ezită să exercite presiuni de corupere a demnitarilor statului. Aceste *grupuri de interese și de presiune*, alcătuind o veritabilă „plutocrație" (*ploutos* = bogăție) sau oligarhie (*oligos* = puțin), folosesc, pentru realizarea scopurilor și maximizarea beneficiilor lor economice tot felul de mijloace ilicite (ilegitime) dintre care corupția reprezintă un mijloc principal. Nu ne referim aici, desigur, la „micul întreprinzător" (la micul patron al unui boutique, de exemplu), care, și el, la rândul lui, folosește mita, corupând pe micii funcționari, ci la „marii rechini" care corup pe marii demnitari ai statului în scopul obținerii unor privilegii economice.

Suntem, în mod paradoxal, o țară în care statul este cel mai mare proprietar, avem mari capitaliști, fără capitalism, tot așa cum avem corupție, dar nu și mari corupți, cu excepția câtorva cazuri care, nici până în prezent, n-au fost clar instrumentate.

Ca un alt paradox, Codul nostru penal nu cuprinde noţiunea de corupţie, decât cu referire la coruperea sexuală a minorului. Există alte noţiuni înrudite cum sunt mita (darea şi luarea de mită), traficul de influenţă, abuzul în serviciu etc., dar care nu au un caracter atât de sugestiv.

Oricum, în ansamblul ei, corupţia este un ABUZ DE AUTORITATE SAU DE PUTERE, întrucât implică utilizarea (chiar vânzarea) funcţiei publice (la fel ca orice marfă) în scopul obţinerii unor beneficii.

În acest sens, definiţia pe care o oferă sociologii corupţiei este mai adecvată, credem decât cea oferită de juriști. Corupţia, spunem noi, este *o intersectare ilicită a sferei publice cu sfera privată.* Intervenţia unui funcţionar public în favoarea unei persoane particulare, cum ar fi, de exemplu, un telefon dat pe firul scurt procurorului general de către un membru al guvernului, pentru a soluţiona situaţia unui cetăţean particular, care nu i se recunoaşte un drept constituţional, pare, la prima vedere o atitudine benefică în interesul cetăţeanului, pe care legea nu o poate incrimina. Totuşi, este vorba aici de un abuz de putere sau de autoritate, deoarece apare o intersectare între sfera autorităţii publice şi sfera privată. În mod firesc, orice administraţie, orice formă de autoritate trebuie să se conducă după reguli impersonale, scopuri publice şi nu după interese subiective sau particulare.

Desigur, fenomenul de corupţie există în toate societăţile, fiind strâns legat de mecanismele puterii şi de presiunile exercitate asupra funcţionarului public pentru a satisface favoruri ilicite, dar corupţia este mai frecventă în unele societăţi, decât în altele, mai caracteristică unor perioade istorice decât altora.

Noi trăim într-o perioadă de criză în administrarea legilor şi a justiţiei, o perioadă de *anomie* cum îi spun sociologii, când normele şi indicaţiile lor sunt divergente şi conflictuale între ele, iar aceasta permite anumite echivocuri şi ambiguităţi, care oferă o mare libertate de manevră funcţionarului public. Acesta poate ignora unele reglementări, poate interpreta, după voia sa, altele, în interesul său personal. În plus, prin însuşi poziţia sa, funcţionarul public are acces la o serie de informaţii speciale, care, o dată valorificate, îi pot aduce avantaje însemnate. Trebuie remarcat că, cu cât este mai înaltă poziţia funcţionarului respectiv, cu atât riscul de identificare şi sancţionare este mai mic.

Fenomenul de corupţie este strâns legat la noi de formarea unor grupuri economice care vor să acapareze poziţii importante. El este nu atât o categorie juridică, cât un fenomen social, economic şi politic. Are caracter universal, dar particularităţi naţionale. Soluţia nu e, deci, doar juridică.

Corupţia, ca act, este şi o conduită inovativă, care decurge din instinctul combinativ al acelor indivizi, care utilizează pentru realizarea scopurilor lor orice mijloace ilicite, printre care şi corupţia[42]. În raport cu starea de criză prelungită, veritabilii agenţi care promovează, mai activ, reforma în România sunt aceşti „inovatori", care au experienţa negocierilor şi tranzacţiilor ilicite. Fenomenul de

[42] Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu. ***Corupţia şi crima organizată în România. edit.cit.***

corupţie, credem, are, cel puţin în condiţiile tranziţiei de la noi, în care reforma nu a fost dusă până la capăt, un caracter *funcţional*, pentru a stabili un sistem autoreglator de negocieri şi tranzacţii necesare creării unui *sistem* al economiei de piaţă. De altfel, corupţia e chiar un substitut al reformei, dar şi un indiciu al vulnerabilităţii sistemului nostru politic şi al crizei în administrarea justiţiei.

Pentru a putea sonda aprecierile populaţiei româneşti în legătură cu aceste aspecte, colectivul de sociologia devianţei şi problemelor sociale din cadrul Institutului de Sociologie al Academiei a realizat o amplă anchetă de opinie cu privire la *percepţia publică a fenomenului de corupţie*, ale cărei rezultate au permis consemnarea următoarelor 10 cauze mai importante, considerate de către subiecţii investigaţi ca fiind determinate în geneza şi amplificarea corupţiei în România[43]:

1) criza de autoritate şi de credibilitate a autorităţii şi instituţiilor;

2) lipsa de competenţă şi de fermitate a autorităţilor (politice şi ale statului) în exercitarea unui control mai strict asupra conduitei agenţilor economici;

3) lipsa de voinţă politică în sancţionarea actelor de corupţie (absenţa sau blândeţea sancţiunilor);

4) starea de haos, dezordine şi anarhie în care se găseşte ţara;

5) implicarea directă a reprezentanţilor puterii politice şi a autorităţilor statului în acte de corupţie;

6) extinderea corupţiei în sfera principalelor instituţii (guvern, parlament, preşedinţie, poliţie, justiţie etc.);

7) ineficienţa funcţionării instituţiilor în România;

8) perpetuarea vechilor structuri comuniste în sfera puterii şi implicarea privilegiaţilor vechiului regim în afaceri ilicite;

9) „setea" de putere politică a unor persoane din vârful piramidei sociale, chiar cu riscul tolerării corupţiei;

10) ritmul prea lent şi stilul defectuos imprimat de autorităţi procesului de privatizare.

Una dintre cele mai semnificative, dar şi dintre cele mai contradictorii aprecieri, rezultate din ancheta menţionată, şi care a împărţit subiecţii investigaţi în două categorii principale a vizat esenţa fenomenului de corupţie în România. Astfel, pentru o parte din populaţie, corupţia este un „duşman" al reformei, în timp ce pentru altă parte ea este un „aliat" al aceleiaşi reforme. Pentru această ultimă categorie de populaţie, corupţia se identifică cu însuşi procesul de reformă, în aşa fel încât orice efort în domeniul restructurării nu are alt scop decât îmbogăţirea „favorizaţilor" regimului politic fost şi actual din România.

---

[43] Ancheta a fost efectuată în anul 1993 asupra unui lot reprezentativ de populaţie, cuprinzând 1153 de subiecţi, selectaţi aleator din 17 judeţe ale ţării şi din municipiul Bucureşti (pentru o consultare detailată a datelor anchetei, vezi Dan Banciu, Sorin M. Rădulescu, *lucr.cit.*).

CAPITOLUL VIII
SINUCIDEREA CA PROBLEMĂ SOCIALĂ

1. Sinuciderea – un act care sfidează instinctul de conservare

Act deliberat, voluntar, de autosuprimare a vieţii şi, implicit, de producere a morţii, sinuciderea reprezintă una dintre cele mai sensibile şi dramatice probleme sociale ale societăţilor contemporane. Încărcătura dramatică a actului sinucigaş, sfidarea pe care o aduce instinctului de supravieţuire, pare să descurajeze orice tendinţă de raţionalizare. Este oare sinucigaşul un individ „anormal" aşa cum, adeseori, înclină să creadă publicul neavizat? Este el un ratat, care şi-a consumat ultima şansă de viaţă, un învins de propriile sale fantasme existenţiale, aşa cum încearcă să ne facă să credem filosofii? Reprezintă suicidul un tip de conduită „deviantă", aşa cum cred criminologii sau psihiatrii?

Condamnată de prescripţiile religioase, de atitudinile opiniei publice şi, nu în ultimă instanţă, de reglementările legislaţiilor contemporane, sinuciderea pare, cel puţin în aparenţă, un gen de conduită care implică numai individualitatea persoanei şi ale cărei motivaţii interioare sunt greu de perceput sau descifrat. Presa semnalează, în mod frecvent, acte de sinucidere, insistând asupra elementului lor de senzaţional, atât de aparte de banalitatea obişnuită a morţii cotidiene. Într-un anume sens, actul sinucigaşului concentrează în el un întreg univers de sentimente umane; frustrarea, ura, gelozia, pasiunea morbidă, lezarea demnităţii, violenţa proiectată asupra propriului eu, toate se împletesc cu pierderea instinctului primordial al vieţii, cu răzbunarea pe semenii apropiaţi dincolo de moarte. Eros şi Psyche, Eros şi Thanatos sunt, probabil, polii extremi ai acestui univers de patimi exaltate, care cheamă la anularea contrariilor prin autosuprimarea vieţii. Căutarea unor raţiuni logice, chiar acolo unde raţionalizarea nu este posibilă, decât cu sacrificarea interpretării emphatice, evidenţiază un evantai extrem de divers şi contradictoriu de motive; unii indivizi se sinucid în virtutea unor raţiuni morale (de exemplu, pentru a evita ruşinea şi dezonoarea), alţii o fac îndemnaţi de situaţii considerate intolerabile (de pildă, o maladie cronică, un eşec sentimental sau o declasare dintr-o condiţie socială favorabilă în alta apreciată ca fiind de nesuportat), iar alţii, caracterizaţi de comportamente patologice, par să confirme ideea că moartea, la fel ca şi viaţa, nu are absolut nici-un sens.

Marea eterogenitate a acestor conduite face dificilă identificarea unui criteriu comun prin intermediul căruia poate fi oferită o explicaţie unitară a sinuciderilor. În majoritatea cazurilor se poate evidenţia însă, un mobil comun: perceperea unei situaţii considerate atât de intolerabile, încât moartea prevalează asupra instinctului vieţii.

2. Variabilitatea istorică şi culturală a atitudinilor faţă de sinucidere

Atitudinea negativă a societăţilor contemporane faţă de sinucidere este atât de comună, încât se poate trage, de aici, concluzia greşită că un asemenea act a fost (şi este) condamnat de toate popoarele, în toate timpurile.

Evidenţele istorice şi datele cercetărilor antropologice indică, totuşi, o mare diversitate istorică şi culturală a atitudinilor diferitelor populaţii şi societăţi faţă de sinucidere. În Grecia antică, de exemplu, cu excepţia stoicilor, sinuciderea era considerată ca o atitudine nedemnă faţă de libertatea umană şi ca o greşeală faţă de cetate. Platon pleda, în acest sens, pentru pedepsirea sinucigaşilor la fel ca şi criminalii de rând, iar Aristotel considera conservarea vieţii ca una dintre cele mai importante datorii morale ale individului[1]. În Roma antică, în aceeaşi măsură ca şi infanticidul, sinuciderea era o conduită obişnuită, răspândită, mai ales în rândurile sclavilor, condamnaţilor la moarte şi adepţilor „noului stoicism" promovat de Seneca. La popoarele orientale, sinuciderea era şi mai răspândită, în special datorită atitudinilor religioase hinduse (derivate din brahmanism şi conţinând elemente disparate din budism şi jansenism) care exaltau virtuţile spiritului şi disprefuiau corpul fizic. În Egiptul antic, soţiile sau sclavii erau obligaţi să se sinucidă pentru a-şi urma soţii sau stăpânii decedaţi. În India, până în secolul al XX-lea, erau încurajate aşa-numitele „*satti*" (*satti* în sanscrită însemnând soţie pură sau virtuoasă), adică sacrificii ale femeilor care se sinucideau după moartea soţilor lor. În China, sinuciderea era apreciată ca o acţiune de răzbunare împotriva unui duşman, în baza credinţei populare că „strigoiul" sinucigaşului poate bântui nestingherit dincolo de moarte, pentru a stârni spaimă şi înfricoşare în inima adversarului. În Africa, o credinţă similară care mai există şi astăzi, consideră că sinuciderea este mijlocul cel mai eficient de răzbunare împotriva unui inamic, în sensul că sinucigaşul renunţă la viaţă în dorinţa de a nu mai lăsa adversarului său nici-o clipă de linişte. În Japonia, practicile de *hara-kiri* (*seppuku*), în scopul evitării dezonoarei, erau deosebit de răspândite în rândul castei nobiliere şi războinice, supravieţuind chiar în timpul celui de al doilea război mondial prin piloţii *kamikaze* ale căror acţiuni de sacrificiu vizau apărarea onoarei împăratului (*mikado*-ului) prin nimicirea navelor inamice. La unele popoare, de exemplu la eschimoşi, cei ajunşi o povară pentru ceilalţi, mai ales vârstnicii, îşi luau singuri viaţa pentru a nu prejudicia supravieţuirea colectivităţii. „Sinuciderea poate fi atât de obişnuită într-o cultură – subliniază D. W. Calhoun –, încât o persoană se va omorî ea însăşi doar pentru o dezamăgire neînsemnată, ori poate să fie atât de stranie pentru o anumită populaţie, încât numai ideea ei poate da naştere unei incredibile veselii" [2]. La diferite populaţii „primitive", motivele sinuciderii apar într-o varietate de situaţii, cumulând

---

[1] Aristotel, ***Etica Nicomahică***, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Colecţia „Clasicii Filozofici Universale", 1982, p. 67, 305.

[2] Donald W. Calhoun, ***Social Science in an Age of Change***, New York, Evanston, San Francisco, London, 1971, p. 186.

motive dintre cele mai diverse: pentru nativii din Dobu – certurile din cadrul familiei; pentru irochezi – femeile se sinucid datorită comportamentului inadecvat al iubiților sau soților, în timp ce bărbații o fac din dorința de a evita teama generată de comiterea unei crime violente; pentru tribul Lepchas din Sikkim – rușinea de nesuportat datorită mustrărilor cu caracter public; pentru indienii Chuckchee sau pentru eschimoșii din Insula St. Lawrence – conștiința unei vieți inutile, boala, suferința etc.[3]. Aceste motivații, dificil de interpretat „din afară ", pot da impresia că sinuciderea rituală excede pe cea „obișnuită" sau că rațiunile populațiilor tribale non-europene sunt mult mai omogene decât cele ale popoarelor europene.

Tabel 1– Incidența sinuciderii în cadrul unor populații non-europene

POPULAȚIA	OBSERVAȚII ASUPRA INCIDENȚEI SINUCIDERILOR
Mohavo	Conflictul dintre cultul morții și ideea că după moarte viața se prelungește la infinit conduce la un număr extrem de ridicat de sinucideri
Kwakiutl	Sinuciderea este foarte obișnuită ca practică
Tanaina	Sinuciderea este mai răspândită printre bătrâni
Havasupai	Sinuciderile sunt rare, iar referirea la ele se face în cadrul miturilor și discursurilor cu caracter funeral
Lepchas din Sikkim	Sinuciderile sunt foarte frecvente, dacă se ține seama de dimensiunea comunității
Indienii din Sud-Vestul S.U.A. și din Mexicul de Nord	Sinuciderile apar în majoritatea triburilor, dar în ansamblul lor, sunt rare, mai ales printre femei
Apașii din White Mountain	În fiecare an apar unul sau mai multe cazuri de autosuprimare a vieții
Southern Ute	Nu există practici învățate de moarte prin sinucidere
Papago	Există sinucideri doar din auzite
Puma	Sinuciderea este rară

Sursă: Observații din rapoartele antropologilor americani, prelucrate după Jack P. Gibbs[4]

[3] Conform cu Jack P. Gibbs, ***Suicide***, în ***Contemporary Social Problems, Introduction to Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization*** (edited by R. K. Merton și R. A. Nisbet), New York and Burlingame, Harcourt Brace and World, Inc., 1961, p. 231.

[4] ***Idem***, p. 233.

Lipsesc însă, statisticile de amploare care să facă posibile concluzii cu caracter definitiv, la fel ca şi cercetările cu caracter comparativ. De exemplu, în pofida practicilor ceremoniale de *harakiri*, rata sinuciderilor în Japonia anilor 1881-1885 a fost mai mică decât cea înregistrată în Statele Unite în perioada 1906–1915[5].

Un factor important în inferarea unor atitudini sociale faţă de sinucidere îl reprezintă religia. Majoritatea prescripţiilor religioase consideră viaţa umană ca fiind de origine divină. Atât Biblia şi Coranul, cât şi legea talmudică a religiei iudaice conţin pasaje care condamnă, în mod expres, sinuciderea ca un act împotriva vieţii pe care Dumnezeu sau Mahomed au dăruit-o cu generozitate oamenilor. Creştinismul, de exemplu, condamnă sinuciderea ca un gen de conduită care se opune poruncilor divine ce cer ca indivizii să îndure cu resemnare durerile şi suferinţele, în speranţa unei vieţi mai bune dincolo de moarte. Cei care se sinucid, consideră religia creştină, sunt osândiţi veşnic la pedepsele Infernului. În Evul Mediu, care a cunoscut o răspândire fără precedent a creştinismului, *patristica*, ca doctrină teologică întemeiată de „Sfinţii părinţi ai bisericii", în scopul fundamentării sistematice a cultului creştin (secolele 2-8), impunea credincioşilor să ia atitudine împotriva sinuciderii ca act „damnat" care nu are nici-o relevanţă spirituală. În lucrarea sa, *Cetatea lui Dumnezeu*, Sf. Augustin aprecia că sinucigaşul săvârşeşte, de fapt, o crimă care încalcă cea de a şasea poruncă („Să nu ucizi"), privându-se, astfel, de ocazia ispăşirii. La rândul său, Thomas D'Aquino considera actul sinucigaş ca o tendinţă „păcătoasă", nenaturală, reprezentând un delict îndreptat contra comunităţii şi o uzurpare a dreptului divin.

O dată cu răspândirea creştinismului în Europa, perceptele religioase cu privire la sinucidere au fost încorporate în norme legale care condamnau suprimarea voluntară a vieţii de către indivizi, calificând-o drept un act antisocial care reprezintă chiar un gen de infracţiune îndreptată contra statului. Legislaţiile mai multor state europene conţineau reglementări riguroase privind tratamentul acordat trupului sinucigaşilor şi averii acestora; de exemplu, deplasarea corpului sinucigaşului din locuinţa sa trebuia făcută numai printr-o gaură făcută special în perete, iar corpul trebuia supus mutilărilor („târât pe străzi, atârnat în spânzurătoare, aruncat la canal, ars sau chiar pironit de un stâlp pe un drum public, ca un semn al lipsei de respect")[6], în timp ce averea era confiscată.

Epoca Renaşterii, caracterizată, aşa cum se ştie, de opoziţia faţă de dogmele scolasticii medievale şi de afirmarea principiilor umanismului (fundamentarea individualităţii omului ca *subiect* al libertăţii), susţinea dreptul

---

[5] *Ibidem*.

[6] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *Sociology of Deviant Behavior*, fifth edition, New York, Chicago, San Francisco, Dallas, 1979, p. 498.

individului de a dispune de propriul său destin, de viața personală, subliniind faptul că oricine are dreptul de a-şi urma „tendințele naturale". În contrast cu dogmele religioase, filosoful englez David Hume aprecia, în secolul al XVIII-lea, că sinuciderea nu reprezintă un păcat, ci o formă de afirmare a libertății umane. Aceeaşi idee era susținută în Franța, de către filosofii iluminişti (Voltaire, Montesquieu, Rousseau[7], Diderot etc.), care admiteau legitimitatea actului suicidar şi combăteau practicile medievale de mutilare a cadavrelor sinucigaşilor. Spre deosebire de ei, în Germania, Kant considera sinuciderea ca un act aflat în opoziție cu rațiunea.

Majoritatea acestor poziții teoretice avea drept scop punerea la îndoială a atitudinilor autorității ecleziastice care erau încorporate în norme legale ce reglementau riguros tratamentul oficial acordat sinucigaşilor. În Franța, de exemplu, actul suicidar era judecat şi supus aprobiului public în baza prevederilor unei ordonanțe penale din anul 1670, abolită de abia în 1810. În Anglia, conform cu prevederile în vigoare („legea confiscării"), sinuciderea era considerată, până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, ca o infracțiune îndreptată atât împotriva autorității bisericii, cât şi împotriva puterii regale, fiind sancționată cu trecerea bunurilor sinucigaşilor în patrimoniul Coroanei. O reglementare similară cu privire la tentativa de sinucidere a fost elaborată în Anglia, în anul 1854, abolirea ei având loc de abia în 1961. De asemenea, în Spania, existau legi speciale cu caracter civil, care interziceau şi sancționau sinuciderea.

Variabilitatea prescripțiilor religioase, a normelor juridice şi a atitudinilor opiniei publice față de sinucidere este extrem de vastă, neputând fi epuizată doar în cuprinsul câtorva pagini.

Trebuie precizat că însuşi termenul de *sinucidere*, care cuprinde în el suficiente echivocuri, nu a fost utilizat, ca atare, decât în mijlocul secolului al XVIII-lea, fiind elaborat, se pare, de către abatele Desfontaines, în *Supplement du dictionnaire de Trévoux* (1725)[8]. Dar, din punct de vedere al seriei largi de situații la care pot fi raportați, termenii de „sinucidere" şi „caracter suicidar" sunt, întrucâtva, ambigui – subliniază M. B. Clinard şi R. F. Meier[9].

---

[7] Poziția lui J. J. Rousseau în această problemă este mai nuanțată şi oarecum apropiată de concepția religioasă. În capitolul al V-lea al *Contractului Social*, intitulat *Despre dreptul de viață şi de moarte*, el considera că orice om „are dreptul de a-şi risca propria viață cu scopul de a o conserva. S-a spus oare cândva că acela care se aruncă de pe fereastră pentru a scăpa dintr-un incendiu, ar fi vinovat de sinucidere" (Jean Jacques Rousseau. *Despre Contractul Social*, în românește de Şt. Freamăt. Bucureşti. Edit. Librăriei „Cartea Noastră". 1936. p. 35).

[8] Jean-Claude Chernais. *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jours*. édition revue et augmente. Paris. Editions Robert Laffont. S.A.. 1981. p. 201.

[9] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 497.

Deja, începând cu secolul al XVII-lea, sinuciderea dobândeşte o pronunţată tentă socială, evidenţiată şi de romantismul german (Goethe), pentru ca în secolul următor să capete caracteristicile unui fenomen cu valenţe colective, evaluat şi studiat de sociologi, criminologi sau psihiatri. Printre aceştia se numără E. Durkheim, A.M. Guerry, C. Lombroso, E. Morselli, E. Ferri, M. Halbawachs, J.A. Esquirol etc.

3. Interpretarea psihologică şi psihiatrică a conduitei suicidare

Prin particularităţile fiecărui caz în parte, ca şi prin circumstanţele care-l acompaniază, sinuciderea pare cel puţin la suprafaţă, o conduită individuală determinată de profunde motivaţii personale; existenţa unei frustrări puternice care generează o stare de agresivitate îndreptată contra individului însuşi. Această imagine i-a făcut pe psihologi sau psihiatri să considere iniţial suicidul ca un act cu relevanţă exclusiv individuală, cu cauze existente chiar în psihismul persoanei. Pentru J. Esquirol[10], de pildă, sinucigaşii sunt „alienaţi mental", iar pentru C. Lombroso, tendinţa spre sinucidere, la fel ca şi cea spre omucidere provine din „degenerescenţă"[11]. În concepţia lui S. Freud[12], actul de sinucidere se datorează „pulsiunii morţii" ca instinct primar de autodistrucţie (agresivitate îndreptată contra *eu*-lui), de trecere a organismelor vii de la starea organică la cea anorganică. Stările de culpabilitate şi autopedepsire, specifice sinucigaşilor, arăta Freud, sunt dependente de o „cultură pură" a instinctelor morţii, prezentă în stările de melancolie şi în nevrozele obsesive. dar aşa cum arată o serie de psihiatri, fiecare individ, într-o perioadă sau alta a vieţii sale, doreşte să moară.

Aceste aprecieri şi multe altele de acelaşi fel au făcut ca majoritatea psihologilor sau psihiatrilor să considere sinuciderea ca un act exclusiv determinat de o stare psihică „ambivalentă", implicând atât curajul, cât şi laşitatea, şi care este caracteristică persoanelor care suferă de tulburări afective, fiind incapabile de a se adapta la cerinţele vieţii şi a găsi un sens propriei lor existenţe[13]. Din acest punct de vedere, caracteristicile psihice cele mai reprezentative pentru un sinucigaş sunt frustrarea afectivă, incapacitatea de adaptare socială, insecuritatea existenţei, strânsa dependenţă faţă de alte persoane, diferite tulburări cu caracter mental (nevroze depresive, stări melancolice etc.). În general, persoanele care se sinucid, observă analiştii, sunt incapabile de a găsi soluţii satisfăcătoare la problemele personale frustrante şi la crizele dramatice care apar inevitabil în tot cursul vieţii umane. Dacă aproape toţi indivizii se lasă dominaţi, într-un moment

---

[10] Jean Etienne Esquirol, *Des maladies mentales*, Paris, Baillière, 1838.

[11] Cesare Lombroso, *L'uomo delinquente*, Torino, Broca, 1876.

[12] Sigmund Freud, *Le moi et la ça*.(1923), trad. S. Jankélévitch, în *Essais de psychanalyse*, Paris, Payton, 1975.

[13] Vezi *Dictionnaire de la Psychologie*, Paris, Libraire Larousse, 1987, p. 290-291.

sau altul al vieții lor, de „gândul morții", ca un gen de criză „existențială" cu caracter periodic, majoritatea lor sunt incapabili de a găsi în actul sinuciderii o soluție adecvată. O parte dintre ei adoptă genuri de comportament care pot să le ofere o cale de evadare din situațiile personale considerate a fi intolerabile (alcoolismul, consumul de droguri sau fanatismul religios sunt cele mai obișnuite căi de acest fel), alții se confruntă direct cu aceste situații pentru a încerca să le rezolve, iar alții vor căuta, pur și simplu, să le evite. Modurile de adaptare la condițiile dificile ale existenței sunt nenumărate, depinzând de potențialul psihic al individului, de experiențele sale trecute și de contextul social în care se consumă „drama" respectivă. Sinuciderea ca soluție posibilă, apare numai atunci când individului consideră că a epuizat toate alternativele de răspuns posibile și când este convins că moartea asumată voluntar este unica soluție. Încercând să construiască un model teoretic al acestui proces de elaborare a unei decizii în raport cu o situație de viață considerată, de către indivizi, că este extrem de presantă, complicată și dramatică, Erwin Ringel a distins trei constante cu caracter psihologic care intervin în actul suicidar:

a) restrângerea alternativelor de răspuns, a soluțiilor de rezolvare a unei probleme personale de o așa manieră, încât sinuciderea este apreciată ca fiind singura soluție (decizie) posibilă;

b) existența unei situații deosebit de frustrantă sau culpabilizantă pentru individ;

c) prezența unor „fantasme" suicidale prin intermediul cărora intermediul cărora individul își construiește și își imaginează actul sinuciderii[14].

Unele interpretări psihologice și psihiatrice apreciază că există o strânsă corelație între sinucidere, starea de disperare (lipsa de speranță în ceea ce privește viitorul), cea de depresie (deprimare) și așa-numita „ideație suicidară" (obsesia actului suicidar). Într-un studiu publicat în anul 1985, care a sintetizat rezultatele a 10 ani de cercetări întreprinse asupra unui loc de 207 pacienți internați într-un spital de psihiatrie, obsedați de idei suicidare, dar fără să ajungă să comită un act efectiv de sinucidere, A. T. Beck a arătat că, după externarea din spital, s-au sinucis numai 14 pacienți (circa 7%). Fiecare pacient, într-un interval de circa 72 de ore după externare, a fost supus unor teste de evaluare a stării de disperare, depresie și prezenței ideilor suicidare. Scorurile obținute au demonstrat că indivizii care s-au sinucis și aceia care n-au făcut-o nu diferă între ei decât din punct de vedere al gradului de dispersare, sinucigașii arătându-se mult mai pesimiști, decât nonsinucigașii, în ceea ce privește speranțele și

[14] Erwin Ringel, *The Presuicidal Syndrome*, în „Suicide and Life-Threatening Behavior", nr. 6, p. 131–149.

aşteptările lor vizând viitorul[15]. Dimpotrivă, alte studii au arătat că starea de depresie joacă rolul cel mai important în sinucidere. Astfel, într-o cercetare efectuată în anul 1964[16] şi reluată în anul 1987[17] s-a evidenţiat faptul că rata sinuciderilor înregistrate în rândul unor pacienţi cu tulburări mentale constând, în special, din stări depresive puternice, este de 36 ori mai mare decât rata sinuciderilor înregistrată în populaţia generală. Această constatare a fost întărită de rezultatele unor studii retrospective care au consemnat faptul că o proporţie de 80% din sinucigaşi au experimentat înainte de a se omorî o profundă stare de depresie[18], stare constatată, mai ales, în cazul copiilor şi adolescenţilor. Totuşi, aceste rezultate par neconvingătoare şi contradictorii în măsura în care datele altor studii ori cercetări au demonstrat că indivizii se sinucid rareori în timpul perioadelor lor de depresie, deoarece această stare favorizează o energie mai scăzută şi o întârziere a reacţiilor motorii, care sunt prea puţin propice realizării efective a unui act sinucigaş. Riscul de sinucidere creşte de abia după încheierea perioadei de tratament a depresiei, atunci când această stare tinde să dispară[19]. Se poate aprecia, deci, că, deşi ar fi hazardat să presupunem că starea de depresie cauzează suicidul, între ele există o corelaţie strânsă.

Menţionând faptul că aproape 90% din cazurile de sinucidere pot constitui probleme de interes pentru psihiatri, E. S. Shneidman subliniază că majoritatea schizofrenicilor şi celor definiţi de tulburări mentale nu se sinucid[20]. Boala psihică, ca atare, nu este un determinant al sinuciderii. În schimb, psihologia sinucigaşului contribuie decisiv la comiterea actului de suicid. Referindu-se la acest aspect, medicul român Bogdan Delavrancea consideră că „frontiera" dintre sinuciderea „psihologică" şi cea „patologică" este foarte confuză, întrucât actul

---

[15] A. T. Beck, ***Cognitive Therapy, Behavior Therapy, Psychoanalysis and Pharmacotherapy: A Cognitive Continuum***, în M. Mahoney, A. Freeman (eds.), *Cognition and Psychotherapy*, New York, Plenum Press, 1985.

[16] Conform cu David Sue, Derald Sue, Stanley Sue, ***Understanding Abnormal Behavior***, third edition, Boston, Houghton, Mifflin Company, 1990, p. 353.

[17] ***Idem.***

[18] B. M. Barraclough, B. Nelson, J. Hunch, P. Sainsbury, ***The Diagnostic Classification and Psychiatric Treatment of 180 Suicides***, Proceedings of the Fifth International Conference for Suicide Prevention, London, 1969.

[19] David Sue, Derald Sue, Stanley Sue, ***op.cit.***, p. 353.

[20] Edwin S. Shneidman, ***A Psychological Approach to Suicide***, în G. R. Vandendos, B. K. Bryant (eds.), ***Cataclysms, Crises and Catastrophes. Psychology in Action***, Washington, D.C., American Psychological Association, 1987.

suicidar este, adeseori, singurul „simptom" pe care îl are medicul la dispoziție pentru a diagnostica sau nu o stare patologică[21].

Sintetizând principalele motivații ale actului suicidar, R. S. Mintz menționează următoarele: agresivitatea orientată către propria persoană, răzbunarea împotriva altor persoane, prin inducerea unor sentimente de vinovăție acestora, conștientizarea unor greșeli trecute, eliberarea de unele sentimente considerate inacceptabile (de exemplu, atracția sexuală pentru o persoană de același sex), dorința de reîncarnare, dorința de regăsire a unei persoane apropiate care este decedată, tendința de eliberare de stres, durere, diformitate sau presiuni emoționale etc.[22] La rândul său, E. S. Shneidman stabilește următoarele caracteristici, prezente aproape în totalitate într-o conduită suicidară:

a) scopul obișnuit al sinuciderii este căutarea unei soluții;

b) scopul obișnuit al sinuciderii îl reprezintă dorința de a pune capăt unei stări care implică angajarea profundă a conștiinței;

c) impulsul obișnuit în actul suicidar îl constituie o suferință (durere) psihică intelorabilă;

d) factorul stresant obișnuit în actul suicidar îl reprezintă frustrarea unor trebuințe psihice;

e) sentimentul obișnuit în sinucidere îl constituie disperarea și neajutorarea;

f) starea cognitivă obișnuită în sinucidere este ambivalența;

g) starea de percepție (conștiință) obișnuită în sinucidere este senzația de apăsare (constrângere);

h) acțiunea obișnuită în sinucidere este evadarea;

i) actul interpersonal obișnuit în sinucidere îl constituie comunicarea intenției;

j) rezistența obișnuită în actul suicidar o reprezintă confruntarea cu modelele (*patterns*) vieții[23].

Toate aceste caracteristici evidențiază starea de angoasă, constrângere și disperare în care se găsește sinucigașul, în condițiile existenței unei situații definită de o îngustare severă a opțiunilor și libertăților de alegere, însoțită, adeseori, de o cerere de ajutor (vizibilă în comunicarea intenției), iar alteori, de o retragere definitivă într-un univers inviolabil ce pare preferabil vieții. Prezența celor zece caracteristici într-un act suicidar demonstrează că răzbunarea sau ura nu sunt

---

[21] Bogdan V. Delavrancea, ***Autonomia și independența conștiinței și raporturile ei cu actul sinucigaș. Avem două realități în om, corp și suflet ?***. Brașov, Edit. Transcendent. 1992, p. 227.

[22] R. S. Mintz, ***Psychotherapy of the Suicidal Patient***, în H. L. Resnik (ed.), ***Suicidal Behaviors***, Boston, Little Brown, 1968.

[23] Edwin S. Shneidman, ***op.cit.***, p. 167.

singurele motivații implicate, așa cum credea Freud, care aprecia că sinuciderea reprezintă rezultatul unei ostilități dirijată lăuntric contra unei persoane iubite și cu care sinucigașul se identifică, de unde și sentimentul de ambivalență pe care-l încearcă. După cum au demonstrat numeroase „autopsii psihologice" (evaluări *post mortem* ale semnificațiilor și motivațiilor actului suicidar), în orice act suicidar sunt cuprinse o arie diversificată de sentimente sau emoții umane între care rușinea, vinovăția, durerea, lipsa de speranță, frica, nesiguranța, solitudinea, izolarea etc.[24] Chiar dacă nu boala psihică, ca atare, este o cauză a sinuciderii, aceasta este, totuși, un act patologic, deoarece sensul existenței umane îl reprezintă viața și nu moartea, orice dificultate fiind compatibilă cu condiția umană. Malraux considera că orice dialog cu moartea începe pe plan irațional, iar Papini sublinia că adevărata putere a omului este să trăiască atunci când toate temeiurile sale sunt distruse[25]. Psihiatrii apreciază că sinuciderea este „o sociopatie, o reacție de comportament aberant, o reacție de fugă în fața dificultăților, o reacție de șantaj, probă ordalică de nevinovăție, act de imitație sau heteroagresivitate, transformată în autoagresivitate (...) fiind apanajul unor (...) personalități fragile la care actul suicidar este precipitat și pretextat de o situație conflictuală de viață" [26]. Noțiunea de sociopatie arată că nu sunt implicate atât determinante de natură psihică, cât determinante și circumstanțe de natură socială, sinuciderile sau tentativele de sinucidere corelându-se cu o serie de factori sociali. Totuși, psihiatrii apreciază că suicidul implică o serie de factori de risc care îmbracă o formă clinică și implică motivații patologice. Un indicator important, în acest sens, îl reprezintă persistența ideii de suicid, care are, ea însăși, un caracter patologic, în măsura în care individul este obsedat de ideea că numai moartea sa poate fi o soluția conflictelor cu care este confruntat. Diferiți autori disting între sinuciderea „normală" (rațională), determinată de instinctul universal al morții și implicând raționalizarea motivațiilor sinucidare (în sensul că sinuciderea este privită ca fiind unica soluție „logică" a problemelor cu care se confruntă sinucigașul) și sinuciderea „patologică" în cadrul căreia scopul final al actului de sinucidere este „moartea pentru moarte". Medicul francez Etienne Esquirol considera, încă din secolul trecut că sinuciderea este produsul unei boli psihice[27], iar cunoscutul psihiatru Henri Ey sublinia, în deceniul 5 că „veritabila" conduită suicidară este cea patologică[28].

---

[24] David Sue, Derald Sue, Stanley Sue, *op.cit.*, p. 355.

[25] Gh. Scripcaru, M. Terbancea, *Patologie medico-legală*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1983, p. 441.

[26] *Idem*.

[27] Jean Etienne Esquirol, *Des maladies mentales*, Paris, Baillière, 1838.

[28] Henri Ey, *Le suicide pathologique*, în „Études psychiatriques", vol. II, Paris, Desclée de Brouwer et Cie, 1950.

Majoritatea psihiatrilor sunt de acord, astăzi, că sinuciderea normală este foarte rară, frecvența cea mai mare deținând-o sinuciderea patologică . Din acest punct de vedere, sinuciderile sau tentativele de sinucidere caracterizează, cu prioritate, următoarele categorii de bolnavi psihici[29]: melancolicii (depresivii endogeni) din care două treimi săvârşesc tentative de sinucidere, iar circa 10% se sinucid, alcoolicii din care 20% comit tentative, toxicomanii, care se sinucid, mai ales, ca urmare a sindromului de abstinență sau a decompensărilor depresive, epilepticii în rândul cărora procentele de sinucidere sunt de la 3 până la 5%, psihopații care prezintă conduite suicidare într-o proporție de 1/3, cei definiți de depresii psihice, pentru care raptusul suicidar şi suicidul delirant sunt formele cele mai obişnuite. Formele de comitere a suicidului sunt extrem de diverse, implicând următoarele conduite[30]:

a) refuzul alimentației, automutilarea, raptusul suicidar, sinuciderea elaborată sau frenezia suicidară (în cazul melancolicilor);

b) castrarea, sinuciderea halucinatorie, delirantă şi cea depresiv-reactivă (în cazul schizofrenicilor);

c) sinuciderea de protest, de revendicare sau de răzbunare (în cazul paranoicilor);

d) sinuciderea în stare confuziv-onirică (considerată ca o „falsă" sinucidere datorită nepremeditării ei) şi cea depresivă, întâlnită, cel mai des, la alcoolici;

e) sinuciderea confuzional-halucinator-delirantă şi cea depresiv-reactivă, mai frecventă în rândul toxicomanilor;

f) sinuciderea impulsivă, inconştientă şi amnezică sau, dimpotrivă, conştientă şi mnezică (memorată), care defineşte pe epileptici;

g) sinuciderea impulsivă şi agresivă, alături de predominanța tentativelor de sinucidere (frecvent întâlnită la psihopați) etc. Diferențiind între aceste forme patologice, Gh. Scripcaru şi M. Terbancea au efectuat următoarea clasificare[31]: suicidul psihotic (cu disimulare şi premeditare patologică), depresiv (precipitat de motive circumstanțiale şi de personalitatea fragilă a bolnavului), halucinator (impus de o serie de halucinații), confunziv-oniric (predominant în stările de etilism), impulsiv (frecvent în psihopatii), pasional (care apare ca un rezultat al stărilor afectiv-patologice), automatic (răspândit în formele de epilepsie), „de şantaj" (manifestat în cazurile de psihopatie histero-impulsivă, în care individul lasă, întotdeauna, şansa eşecului suicidar). La rândul său, Virgil-Tiberiu Dragomirescu considera că, din punct de vedere psihic şi psihopatologic, „suici-

---

[29] V. Predescu, Şt. Nica-Udangiu, Lidia Nica-Udangiu, ***Urgențe în Psihiatrie***, Bucureşti, Edit. Medicală, 1983, p. 127–132.

[30] ***Idem.***

[31] Gh. Scripcaru, M. Terbancea, ***op.cit.***, p. 442.

dul apare ca o autoagresiune specifică, reacție comportamentală de tip antisocial, implicând factorul individual instinctiv și cauzele psihopatologice particulare, ca delirul, halucinațiile, ideile ipohondriace, stările obsesivo-fobice, melancolia și, în general, stările depresive" [32]. Același autor, bazat pe datele unui studiu epidemiologic, confirmă conținutul psihopatologic al actului suicidar pentru următoarele cazuri: antecedente psihiatrice (12,67% din totalul cazurilor cercetate), afecțiuni psihice acute cu stări confuzionale (6,52%), etilism cronic (16,16%), reacții psihogene (12,46%), psihoze (6,2%), psihopatie (5,7%), nevroze (5,6%). Din cele 1171 de cazuri cercetate, etilismul cronic a ocupat, deci, primul loc.

În ceea ce privește, principalele modalități de sinucidere, acestea sunt extrem de diverse, incluzând intoxicația, otrăvirea, ingestia de medicamente și alte substanțe toxice, spânzurarea, strangularea, aruncarea de la înălțime, aruncarea înaintea vehiculelor aflate în mers (tren, tramvai, mașină, căruță etc.), electrocutarea, asfixierea prin înec cu apă, petrol, gaz aerian, oxid de cărbune, împușcarea cu arme de foc, tăierea cu arme albe, autolovirea cu obiecte dure, arsuri etc.[33]

Cel puțin o parte din aceste constatări par să contrazică evaluările acelor autori care consideră că bolile psihice n-au nici-o relevanță în identificarea cauzelor sinuciderii. În general, paradigmele de tip psihologic și psihiatric tind să exagereze importanța psihismului sinucigașului, minimalizând, în același timp, circumstanțele sociale în care se găsește acesta. La rândul lor, sociologii tind să acorde o importanță exagerată proceselor și structurilor sociale, luând, mai puțin în considerare rolul psihismului. Rareori, explicațiile unora se conjugă armonios cu explicațiile altora. Acest lucru apare firesc în condițiile în care suicidologia nu este încă o arie unificată de studiu, ci un domeniu care polarizează preocupările unor specialiști aparținând mai multor discipline științifice, caracterizată fiecare de ipoteze și modele teoretice distincte ca și de finalități particulare.

Așa cum se știe, sinuciderea ca fenomen este definită de o multitudine de dimensiuni, de la cele de ordin filosofic, la cele de ordin psihiatric-medical, medico-legal, psihologic și sociologic. Din punct de vedere filosofic, preocuparea principală o reprezintă căutarea unui răspuns la întrebarea fundamentală (pusă de filosofii existențialiști) dacă viața merită sau nu să fie trăită. Din punct de vedere psihiatrico-medical, sinuciderea înseamnă un produs al psihismului patologic, al deteriorării acestuia. Din punct de vedere medico-legal, sinuciderea presupune expertizarea motivației actului, a determinării victimei și a mijloacelor folosite. Din punct de vedere psihologic, contează rolul trăsăturilor de personalitate, iar

[32] Virgil-Tiberiu Dragomirescu, ***Determinism și reactivitate umană***, București, Edit. Științifică, 1990, p. 272.

[33] V. Dragomirescu, Șt. Nica-Udangiu, Lidia Nica-Udangiu, ***op.cit.***, p. 126127.

din punct de vedere sociologic, importanți sunt factorii sociali. Fiecare dintre aceste discipline contribuie, în felul ei, la evidențierea etiologiei sinuciderilor. Dincolo de cauzele sale, orice act de sinucidere „normală" cuprinde un evantai de motivații, sentimente sau resentimente profund umane și raționale, care implică „un strigăt de ajutor" pentru ceilalți, o renunțare la viață datorită unor conflicte insurmontabile. În orice act de suicid intervin o serie de simțiri sau sentimente deosebit de nuanțate.

Aceste sentimente au fost cel mai bine descrise în literatură, de către scriitori celebri printre care Herman Melville, Leon Tolstoi, Jack London ș.a. Alți scriitori, printre care Virginia Woolf sau Ernest Hemingway au experimentat, ei înșiși, suicidul ca formă de evaziune sau de „libertate". De sinucidere s-au preocupat și o parte dintre filosofi, printre care Descartes, Voltaire, Kant, filosofii existențialiști, mai cu seamă, punând în centrul preocupărilor lor angoasa morții omniprezente. A exista, sublinia Martin Heidegger, înseamnă a avea, între altele „conștiința morții", condiția principală a omului reprezentând-o, pentru Karl Jaspers, „disperarea". La rândul său, Albert Camus, în eseul său, *Mitul lui Sisif*, a considerat că sinuciderea este o „soluție împotriva absurdului" existenței, echivalentă cu „mărturisirea" pe care și-o face omul sie însăși că este depășit de viață și nu o poate înțelege. Este evident, nu numai în baza acestor sublinieri, dar și în concordanță cu constatările făcute chiar de psihiatri, că sinuciderea nu este legată, în mod direct, de o boală mentală. Înseși tezele psihanalitice au fost infirmate de evidență, analiza atentă a notelor și scrierilor sinucigașilor demonstrând că, cel puțin pentru jumătate din cazuri, actul sinucigaș nu reprezintă ura împotriva persoanei iubite, ci dimpotrivă afecțiunea și gratitudinea.

Diverse studii făcute asupra notelor și scrisorilor sinucigașilor au arătat că ele se corelează cu o serie de variabile demografice, astfel că femeile, mai ales, cele divorțate sau separate de partener redactează, mai frecvent decât bărbații sau decât femeile căsătorite, asemenea note în care exprimă sentimente extrem de intense cum sunt autoculpabilizarea, dar și ura ori răzbunarea[34]. Aceste studii par să confirme, deci ideile lui Freud, cel puțin în parte. Edwin Shneidman a încercat să efectueze o clasificare a motivelor principale ale actului suicidar pornind de la analiza documentelor lăsate de sinucigași[35]:

a) sinuciderea *egoistă* – ca rezultat al unei profunde lupte lăuntrice, al unei intense dezbateri intrapsihice, suferința interioară a victimei fiind de natură filosofică sau religioasă;

b) sinucidere *diadică*, care are un caracter interpersonal și este determinată, în esență, de dorințele sau de nevoile neîmplinite legate de o altă persoană

[34] *Idem*, p. 358.

[35] Edwin S. Shneidman, ***Definition of the Suicide***, New York, Wiley and Sons, 1985.

În acest tip de sinucidere sunt implicare sentimente eterogene, cum sunt frustrarea, furia şi încercarea de a culpabiliza pe celălalt;

c) sinuciderea *ageneratoare*, care caracterizează persoanele care şi-au pierdut sensul participării la „fluxul transgenerator" (creator sau înnoitor) al vieţii umane, de a aparţine „schemei lucrurilor". Cele mai caracteristice sentimente ale acestui tip de sinucidere sunt alienarea, dezangajarea, izolarea şi starea existenţială, dorinţa de contopire cu nonexistentul.

Anumite investigaţii au încercat să explice sinuciderea prin factori biochimici, care pot influenţa starea de depresie şi agresivitate a victimei. În anii '70, a fost descoperit aşa-numitul acid penta-hydroxindol acetic, a cărui prezenţă în fluidul spinal este direct legată de prezenţa serotoninei, compus chimic cu rol important în biochimismul funcţional al creierului. Studiile de laborator au arătat că fluidul spinal al pacienţilor cu depresii conţine cantităţi extrem de mici, anormale din acest acid, deficit care ar putea explica tendinţele spre sinucidere, violenţă, agresivitate şi impulsivitate[36]. Deşi acest deficit nu este o cauză directă a omuciderii, el poate constitui, cred unii cercetători, un „marcator biologic" al riscului de sinucidere.

Pornind de la noţiunea de „risc suicidar", unii psihologi au încercat să prezică o eventuală sinucidere în baza scorurilor obţinute în urma aplicării testelor psihologice. Aceste teste pot stabili principalele trăsături de personalitate ale indivizilor care au experimentat tentative de sinucidere[37]. Aplicarea acestor teste de personalitate ridică, însă, în activitatea cercetătorului o serie de dificultăţi:

a) sunt aplicate, uneori, unor indivizi care, ulterior, pot comite un suicid efectiv, fără nici-o posibilitate de a interveni în acest sens, pentru a-l putea preveni;

b) oferă date şi evaluări despre o persoană după ce tentativa de sinucidere a eşuat, ceea ce influenţează asupra conţinutului informaţiei obţinute, în condiţiile în care starea psihismului persoanei este diferită faţă de cea existentă înaintea tentativei de suicid; cei care au trecut prin această experienţă sunt, de cele mai multe ori rezervaţi în răspunsuri, simţindu-se stânjeniţi, ori chiar vinovaţi, iar aceste stări pot influenţa scorurile obţinute;

c) nu iau în considerare, decât în mică măsură, influenţa factorilor sociali şi culturali.

În pofida acestor limite, aplicarea unor teste de personalitate şi culegerea de informaţii cu privire la detaliile biografice ale vieţii subiecţilor au permis evidenţierea unor *predictori* specifici ai sinuciderii. De exemplu, unele studii au pus în evidenţă corelaţia strânsă între lipsa de speranţă sau de aspiraţii în viitor a

---

[36] David Sue, Derald Sue, Stanley Sue. *op.cit.*, p. 356.

[37] Gerald C. Davison, John M. Neale. *Abnormal Psychology*. fifth edition. New York, John Wiley and Sons, 1990, p. 246–247.

subiectului şi intenţiile de sinucidere, care pare că este mult mai adecvată ca predictor decât corelaţia între aceste intenţii şi starea de depresie[38]. Alte studii au identificat corelaţii între tentativa de sinucidere şi caracteristicile cognitive ale subiectului, printre care rigiditatea în abordarea problemelor personale şi lipsa de flexibilitate a gândirii sunt cele mai importante[39]. Aceste trăsături pot determina incapacitatea subiecţilor de a-şi rezolva problemele de viaţă astfel că sinuciderea apare ca o „soluţie" în raport cu aceste probleme. O serie de cercetări au încercat să pună în dependenţă starea de impulsivitate, care caracterizează personalitatea subiectului şi tentativa de suicid, dar rezultatele au fost mai puţin convingătoare, demonstrând că actul suicidar nu este de natură impulsivă, ci presupune o lungă perioadă de reflecţie şi îndoială[40].

Pornind de la aceste teste, psihologii au elaborat diverse scale de predicţie a sinuciderii, aşa cum este Scala Intenţiei Suicidare a lui Beck sau Scala Ideaţiei Suicidare a lui Beck, Kovacs şi Weissman[41].

În general, majoritatea interpretărilor psihologice sunt unilateral pentru că nu ţin seama, decât în mică măsură, de determinantele sociale ale actului suicidar. Într-un studiu efectuat asupra unui procent de 20% dintr-un număr de 22.000 de sinucigaşi din cadrul posesorilor de poliţe de asigurare, întreprins la cererea unei cunoscute companii de asigurare din S.U.A., nu s-a putut identifica nici-un simptom semnificativ care să evidenţieze prezenţa, la vreunul din sinucigaşi, a unei boli psihice[42]. Deşi unele tulburări maniacale, stări depresive, melancolie sau de alienare pot reprezenta indicii ale unei eventuale tendinţe către comiterea suicidului, există numeroase studii care arată că, în multe cazuri, sinuciderea reprezintă un act raţional planificat de oameni perfect echilibraţi şi al căror psihism nu diferă de cel al oamenilor obişnuiţi, „normali". Singurele deosebiri constau, probabil, în intensitatea trăirilor emoţionale, care, în cazul sinucigaşilor, se corelează cu stări puternice de stres, alienare, izolare, lipsă de comunicare, cu incapacitatea de a găsi soluţii adecvate pentru problemele vieţii. Din acest punct de vedere, actul sinucigaş are semnificaţia unei reacţii de „apărare" sau de „evaziune" în raport cu o situaţie extrem de critică faţă de care nu există nici-o cale de ieşire. În alte cazuri, victima este dominată de sentimente

---

[38] A. T. Beck, R. A. Steer, M. Covacs, ***Hopelesness and Eventual Suicide. A 10-year Study of Patients Hospitalized with Suicidal Ideation***, în „American Journal of Psychiatry", nr. 142, 1985, p. 559–563 (Conform cu Gerald C. Davison, John M. Neele, *op.cit.*, p. 247).

[39] C. Neuringer, ***Rigid Thinking in Suicidal Individuals***, în „Journal of Consulting Psychology", nr. 28, 1964, p. 54–58 (citat după Gerald C. Davison, John M. Neele, *op.cit.*, p. 247).

[40] Gerald C. Davison, John M. Neele, *op.cit.*, p. 247.

[41] *Idem*.

[42] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 519.

de autoculpabilitate, răzbunare față de supraviețuitori, dorința de a-şi crea o „notorietate" pe care n-a dobândit-o în timpul vieții, dorința de „deresponsabilizare", aspirația către un univers „eliberator" etc. Câmpul de motivații este extrem de larg şi cuprinde o multitudine de elemente aflate în corelație directă cu evenimente, stări, procese şi relații sociale. Orice sinucidere, crede Jean-Claude Chesnais, este rezultatul unei combinații de factori bio-psiho-sociologici[43]. În acest sens, statisticile vitale (cele care se referă la sinucideri şi alte evenimente care afectează viața indivizilor) semnalează că, în evaluarea suicidului, trebuie ținut seama de două aspecte principale:

a) aspecte *biodemografice* – vulnerabilitatea față de actul suicidar crește o dată cu înaintarea în vârstă; bărbații se sinucid mai frecvent decât femeile; există o imunitate relativă față de suicid a persoanelor căsătorite şi care au copii în întreținere etc.;

b) aspecte *sociale* – sinuciderea este influențată de apartenența la clasa socială, grupul etnic etc.; există o mare incidență a sinuciderilor în timpul unor mari evenimente istorice, cum sunt războaiele sau crizele etc.

Toate aceste regularități statistice demonstrează că mediul social şi determinantele sale au o influență deosebită asupra sinuciderii.

4. Sinuciderea din perspectivă sociologică

În timp ce sinuciderea, ca atare, este un act personal, susținut de o serie de motivații individuale, procesul care-l declanşează are nemijlocit un caracter social. De aceea, sinuciderea nu reprezintă numai un domeniu de interes pentru psihologi sau psihiatri, ci şi un teren de studiu pentru sociologi, în măsura în care semnificațiile unui act de sinucidere nu se înscriu în aria biologică a instinctelor, ci în contexte definite de raporturi sociale, norme, valori, prescripții morale sau religioase etc. Evidența acestui fapt poate fi identificată chiar în reglementările normative ale diferitelor societăți tradiționale sau chiar contemporane, care interziceau sau interzic în continuare, suprimarea vieții prin mijloace proprii. Vechii greci solicitau, de exemplu, potențialilor sinucigaşi să ceară, în mod expres, dreptul de a renunța la viață. În Anglia sau în Statele Unite, deşi tentativele de sinucidere nu mai reprezintă infracțiuni, aşa cum erau considerate cu decenii în urmă, există reglementări speciale care interzic plătirea unor prime de asigurare familiei sinucigaşului. Asemenea reglementări există în mai multe țări europene, care pedepsesc sever orice persoană care ajută, instigă sau sfătuieşte pe un individ să se sinucidă. Codul Penal al României (art. 179) prevede, de exemplu, următoarele: „Acela care determină sau înlesneşte sinuciderea unei persoane, dacă sinuciderea sau încercarea de sinucidere a avut loc, se

[43] Jean-Claude Chesnais. *op.cit.*, p. 205.

pedepseşte cu închisoare de la 2 la 7 ani. Dacă cel care s-a sinucis era minor sau o persoană incapabilă să-şi dea seama de faptele sale, pedeapsa este mai aspră (închisoare de la 3 la 10 ani)"[44]. Toate aceste reglementări demonstrează că actul suicidar nu este numai o problemă personală a individului, ci una care interesează întreaga societate, izvorâtă din necesitatea de a asigura conservarea şi perpetuarea vieţii. Jack Gibbs considera, în acest sens, că orice victimă a unui suicid reprezintă o importantă „pierdere socială". În măsura în care societatea investeşte în indivizi, iar aceştia contribuie, într-un fel sau altul, la bunăstarea socială, orice sinucidere este o *problemă socială*, independentă de suferinţa personală provocată apropiaţilor şi constituie, mai ales, o pierdere măsurabilă pentru societate[45]. Date fiind caracteristicile principale ale sinucigaşilor de a se sustrage presiunilor sociale şi a renunţa la apartenenţa de membri ai societăţii, actul suicidar este interpretat de unii sociologi ca o conduită deviantă, care violează normele sociale, care interzic suprimarea vieţii, independent de mijloace şi motivaţii. Jack Gibbs aprecia, din acest punct de vedere, că sinuciderea este un „eşec de conformare" la norme, mai ales în acele societăţi în care actul suicidar se află în conflict cu prescripţiile normative de natură juridică sau religioasă. Definit de un asemenea conflict, sinucigaşul nu numai că sfidează sau răneşte autoritatea colectivă încorporată în norme, dar renunţă, în acelaşi timp, la calitatea de membru al colectivităţii. Aceeaşi părere este împărtăşită şi de către Erwin Stengel, care considera actul suicidar ca o formă fundamentală de devianţă socială[46]. Robert Bell sublinia, la rândul său, că sinuciderea poate constitui, adeseori, o formă de protest social sau politic, aşa cum au demonstrat-o sinuciderile călugărilor budişti, care protestau, în acest mod, contra regimului politic din Vietnamul de Sud[47]. În alte cazuri, sinuciderile pot avea un caracter ritual de masă, aşa cum au evidenţiat evenimentele petrecute, în anul 1978, în Guyana (America de Sud), când, ca urmare a incitaţiilor reverendului Jim Jones, întemeietorul aşa-numitului „Templu al Poporului", peste 1000 din membrii sectei religioase conduse de Jones s-au sinucis, pentru a-şi demonstra credinţa şi loialitatea în liderul lor spiritual. Mai recent (octombrie, 1994), a avut loc în Elveţia în localitatea Granges-sur-Salvan (Valais) un adevărat masacru colectiv în care a fost implicat medicul belgian Luc Jouret, şeful sectei „Ordinul Templului Solar", demonstrându-se, şi în acest mod, legătura strânsă între obiceiurile rituale şi tendinţele de suprimare a vieţii în mod voluntar.

---

[44] George Antoniu, Marin Popa, Ştefan Daneş. *Codul Penal pe înţelesul tuturor*. Bucureşti, Edit. Politică, 1988, p. 200.

[45] Jack Gibbs, *op.cit.*, p. 225.

[46] Erwin Stengel, *Suicide and Attempted Suicide*, England, Pelican Books, 1969, p. 13.

[47] Robert Bell, *Social Deviance. A Substantive Analysis*, revised edition, Illinois, The Dorsey Press, 1976, p. 210–211.

Dat fiind faptul că în alte societăți și perioade istorice, sinuciderea era compatibilă cu codurile morale, ori legale, fiind tolerată sau chiar încurajată, o definiție unică a actului suicidar apare problematică. De la sinuciderile cu caracter „instituțional", la cele de natură rituală, și până la cele condamnate de către credința creștină, ori de legislație, atitudinile sociale față de un asemenea act au variat considerabil de-a lungul timpului. În prezent, sub influența religiei creștine, sinuciderea este privită fie ca un păcat contra naturii, fie ca un act comis sub influența unei boli mentale, deși, în mod real, marea majoritate a actelor suicidare reprezintă decizii conștiente și deliberate, având deci, un caracter rațional. Conceperea sinuciderii ca un act de raționalitate plasează acest act în aria devianței și în cea a problemelor sociale, motiv pentru care o mare parte a contribuțiilor în acest domeniu aparțin sociologilor care se ocupă de aceste două domenii. Problema sinuciderii reprezintă, de altfel, una din temele „clasice" ale sociologiei ca știință, constituind un subiect care a avut o mare importanță în stabilirea ei ca disciplină sociologică independentă[48].

4.1 Concepția lui Émile Durkheim cu privire la sinucidere. Sinuciderea și presiunile sociale

Primii cercetători care au abordat un asemenea subiect au legat sinuciderea de omucidere, ambele fiind considerate două impulsuri agresive cu caracter complementar. O dată cu concepția lui Andre-Michel Guerry, problematica sinuciderii este despărțită de cea a omuciderii, autorul constatând, în 1833, că, în Franța harta sinuciderilor nu este altceva decât contrariul hărții omuciderilor, astfel că primele sunt mai frecvente în Nord, iar ultimele sunt mai frecvente în Sud[49]. Doi ani mai târziu, statisticianul și sociologul belgian Jacques Adolphe Quételet a constatat, că o lege cu caracter „universal", că sinuciderile sunt mai puțin frecvente în primii ani de viață, numărul lor crescând o dată cu vârsta indivizilor și fiind relativ mai mare în cazul bărbaților[50]. De altfel, numărul de sinucideri în rândul categoriei de vârstă 65 de ani și peste, observa Quételet, comparat cu cel al sinuciderilor în grupul de vârstă între 15-24 ani, este de 9 la 3. Excepții de la această lege universală nu se întâlnesc decât în cazul etniilor aflate într-o „criză de adaptare" (eschimoși, amerindieni, negri americani etc.).

---

[48] *Ibidem*, p. 223.

[49] Andre-Michel Guerry. ***Essais sur la statistique morale de la France, précédé d'un rapport à l'Académie royale des sciences***. Paris. 1833.

[50] Jacques Adolphe Quételet. ***Sur l'homme et le dévelopement de ses facultés, ou essai de physique sociale***. Paris. Bachelier. 1835.

Criminologul italian E. Morselli, reprezentant al şcolii pozitiviste, a încercat, şi el, să demonstreze corelaţia inversă existentă între infracţiunile contra persoanei şi tendinţa de suicid[51].

Dar cel mai reprezentativ autor în acest domeniu rămâne Émile Durkheim, a cărui concepţie, elaborată la sfârşitul secolului al XIX-lea (1897), reprezintă şi astăzi una dintre cele mai relevante şi valide interpretări pe care analizele ulterioare nu au făcut altceva decât să o confirme şi să o rafineze. Ideea principală a lui Durkheim, formulată în lucrarea *Sinuciderea*[52], este aceea că sinuciderea este strâns legată de forţe şi proprietăţi sociale, care transcend simpla voinţă a individului. În acelaşi timp, tendinţa de sinucidere în diferite societăţi are o coloratură proprie, care depinde, esenţial, de caracteristicile societăţii respective. Evitând să ia în considerare explicaţiile de natură nonsocială, Durkheim a încercat să rămână consecvent, în explicaţia sinuciderilor, propriei sale reguli metodologice conform căreia „faptele sociale trebuie izolate de manifestările lor individuale" şi, în acest sens, „cauza determinantă a unui fapt social trebuie să fie căutată printre faptele sociale antecedente, iar nu printre stările conştiinţei individuale" [53]. În ceea ce priveşte definiţia sinuciderii, Durkheim observa că nu orice moarte asumată voluntar este o sinucidere. Acela care „moare de mâna călăului este, în aceeaşi măsură, autorului propriului sfârşit, ca şi în cazul în care şi-ar fi dat el însuşi lovitura mortală" [54].

Date fiind contradicţiile semantice ale noţiunii de sinucidere, Durkheim a încercat să elaboreze mai multe definiţii:

a) sinuciderea poate fi desemnată ca „orice moarte care rezultă mijlocit sau nemijlocit dintr-un act pozitiv sau negativ săvârşit de victima însăşi" [55]. O asemenea definiţie nu poate face, însă, distincţia între sinuciderea patologică şi cea normală, nediferenţiind actul comis de un bolnav psihic şi o persoană normală psihic;

b) sinuciderea este „o omucidere intenţionată a propriei persoane" [56]. Dar nici o asemenea definiţie, observa Durkheim, nu este adecvată, întrucât ea atribuie victimei un mobil potenţial care poate să nu corespundă cu cel real. În plus, sinuciderea nu apare numai în cazurile în care individul doreşte

---

[51] E. Morselli, *Il Suicido*, Milan, 1879.

[52] Émile Durkheim, *Le Suicide. Étude de sociologie*, Paris, Alcan, 1897 (tradusă în limba română sub titlul *Despre Sinucidere*, Iaşi, Institutul European, 1993).

[53] Émile Durkheim, *Les régles de la méthode sociologique*, Paris, Alcan, 1895 (tradusă în limba română sub titlul *Regulile metodei sociologice*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1974). Citatele se pot identifica în ediţia românească, p. 95 şi 151.

[54] Émile Durkheim, *Despre sinucidere, edit.cit.*, p. 10.

[55] *Idem*, p. 10–11.

[56] *Idem*, p. 11.

să moară, cazul unui soldat care se sacrifică pentru regimentul său, al martirului care moare pentru credința sa, sau cel al mamei care își dă viața pentru copilul său fiind exemple sugestive pentru ideea că moartea asumată voluntar poate fi și o „condiție regretabilă" [57].

c) „se numește sinucidere orice caz de moarte care rezultă direct sau indirect dintr-un act pozitiv sau negativ, săvârșit de victima însăși, și despre care aceasta știe ce rezultat va produce" [58]. Această definiție, credea Durkheim, este cea mai potrivită, întrucât acoperă toate semnificațiile precedente, indicând că victima a comis actul suicidar în cunoștință de cauză, știind la ceea ce trebuie să se aștepte ca urmare a acestei decizii. Fie că este agentul conștient al propriului său deces, fie că este agentul său inconștient, sinuciderea reprezintă un „abandon", o renunțare voluntară la viață. La rândul ei, tentativa de sinucidere este un act definit la fel ca o sinucidere, dar oprit înainte ca moartea să se producă[59]. Analizând în mod comparativ statisticile asupra sinuciderii existente într-o serie de țări europene, Durkheim a ajuns la concluzia că ratele de sinucidere nu pot fi explicate prin atribute individuale, factori de natură biologică sau stări psihice. Pentru el, sinuciderea semnifică un *fapt social* dependent de gradul de coeziune sau de integrare socială, de starea „conștiinței colective", în ansamblul său. Dacă dorim să aflăm de unde provine sinuciderea considerată ca fenomen colectiv, ar trebui să o analizăm în forma sa colectivă" [60], sublinia Durkheim. Sinuciderea nu poate fi, deci, interpretată decât în raport cu anumite stări ale mediului social, fiecare grup social sau fiecare societate având particularități distincte, care le determină pe cele individuale. Dar, în același timp, există o serie de trăsături comune pentru toate societățile constând în faptul că există „o forță superioară ce le canalizează în aceeași direcție și a cărei intensitate, mai mică sau mai mare, scade sau amplifică numărul de sinucideri... Cu alte cuvinte, fiecare popor are în mod colectiv o tendință spre sinucidere care îi este proprie și de care depinde importanța tributului pe care îl plătește morții voluntare" [61]. Acest lucru este dovedit, sublinia Durkheim, de faptul că, *atât timp cât societatea nu se schimbă, numărul de sinucideri rămâne constant*[62]. Fiecare societate exercită, în acest sens, influențe sau presiuni, determinând așa-numite „curente suicidogene" sau stări „de opinie" cu caracter generalizat, pe care Durkheim le-a clasificat în felul următor: starea de egoism, starea de altruism, starea de anomie și starea de

[57] *Idem.*
[58] *Ibidem*, p. 12.
[59] *Idem.*
[60] *Ibid.*, p. 108.
[61] *Ibid.*, p. 247.
[62] *Ibid.*, p. 247, 261.

fatalism. Aceste stări sau curente de opinie dau naştere, la rândul lor, următoarele tipuri de sinucideri[63]:
a) sinucidere *egoistă* – este un produs al integrării sociale insuficiente a indivizilor, o rezultantă a individualizării excesive. Protestanţii, de exemplu, se sinucid în număr mai mare decât catolicii, iar numărul de sinucigaşi înregistrat de celibatari sau văduvi este mai mare decât cel al sinucigaşilor căsătoriţi. Explicaţia constă în gradul de ataşament faţă de grup şi în presiunile diferite exercitate de acesta. Protestantismul se caracterizează printr-o mai mare libertate religioasă şi printr-o presiune morală mai scăzută decât catolicismul, care este definit de reguli mai riguroase şi de practici religioase în raport cu care indivizii nu pot manifesta nici-o iniţiativă personală. La rândul său, statutul celibatarului sau al văduvului implică mai mult individualism şi mai multă libertate morală, decât statusul marital, „societatea familială" exercitând mai multe presiuni asupra individului pentru a se integra. În lipsa unui sprijin adecvat din partea grupului, individul este integrat în mod deficitar, iar această integrare deficitară poate determina tipul de sinucidere egoistă, care variază invers proporţional cu gradul de socialitate şi direct proporţional cu gradul de individualizare a persoanei;
b) sinuciderea *altruistă* – constituie efectul contrar al integrării excesive a indivizilor, adică al unei pronunţate lipse de individualizare. Omul se poate sinucide, nu numai când este integrat deficitar, dar şi când este integrat peste măsură. Exemplu: sinuciderea bărbaţilor ajunşi la bătrâneţe sau atinşi de boală, cea a femeilor la moartea soţului şi cea a sclavilor ori supuşilor la moartea stăpânului. În toate aceste cazuri, sinuciderea apare întrucât societatea ţine individul prea dependent de ea, în aşa fel încât acesta nu-şi mai poate aparţine sie însuşi. Moartea martirilor creştini sau sinuciderile soldaţilor care preferă moartea în locul umilinţei înfrângerii fac parte din aceeaşi categorie de sinucideri altruiste, care variază invers proporţional cu gradul de individualizare şi direct proporţional cu gradul de socialitate sau de integrare socială a persoanei;
c) sinuciderea *anomică* – este produsul unei insuficiente reglări normative şi, implicit, al lipsei de determinare a scopurilor acţiunii umane. În mod obişnuit, rolul normelor sociale constă în orientarea acţiunii, în aşa fel încât mijloacele să fie adecvate scopurilor, dorinţele (aspiraţiile) indivizilor să fie în concordanţă cu posibilităţile lor, iar nevoile să nu depăşească strictul necesar şi echitabil. Perioadele de criză, însă, dar şi cele de abundenţă materială fac ca normele sociale să nu mai funcţioneze cum trebuie, dislocând echilibrul social stabilit, astfel că relaţia normală între scopuri şi mijloace este perturbată, acţiunea depăşeşte limitele permise, dorinţele indivizilor nu mai cunosc limite, iar nevoile lor apar excesive în raport cu posibilităţile de a le satisface. În acest sens, frâna impusă de so-

[63] *Ibid.*, p. 113, 225.

cietate asupra acțiunilor indivizilor își suspendă temporar funcționalitatea, ceea ce are drept consecință starea de anomie. Se manifestă, astfel, atât o anomie a crizei, cât și a abundenței în care dorințele indivizilor se manifestă exacerbat, scala valorilor este răsturnată, astfel că nu se mai știe ce este sau nu posibil, ce este sau nu moral, sau injust, în care se estompează diferențele între revendicări și speranțe legitime și în care dispar vechile principii care asigurau anterior repartiția și satisfacerea nevoilor individuale. Ca urmare a crizelor economice, unii indivizi sunt declasați din condiția socială avută inițial, într-o nouă condiție resimțită ca fiind intolerabilă, ceea ce determină scăderea dorinței lor de a mai trăi. Pe de altă parte, perioadele de bunăstare și prosperitate economică propulsează pe unii indivizi într-o condiție superioară, de la înălțimea căreia pretind din ce în ce mai mult, fără a fi niciodată satisfăcuți, stare care determină, de asemenea, frustrări puternice și, implicit, tendințe de sinucidere. Sinuciderea anomică se datorează, deci, deficitului de reglare socială, care are două consecințe principale: fie limitează excesiv acțiunea indivizilor (în cazul crizelor economice), fie determină absența limitelor acțiunii care nu mai are obiect și finalități precise (în cazul perioadelor de prosperitate economică);

d) sinuciderea *fatalistă* – reprezintă un produs al reglării normative excesive și al unei discipline morale resimțite ca fiind extrem de constrângătoare. Exemplul cel mai ilustrativ al acestui tip de sinucidere îl constituie persoanele a căror viitor este îngrădit fără milă și a căror dorințe sunt reprimate profund de o situație fără ieșire. Este cazul sclavilor care se sinucideau datorită exceselor puterii despotice, al deținuților care resimt ca fiind intolerabile servituțile disciplinei închisorii, al femeilor căsătorite, fără copii, care se sinucid pentru a se elibera de constrângerile și vicisitudinile mariajului etc.

Deși divorțul a fost privit, în general, de Durkheim ca o cauză de sinucidere anomică, el nu a considerat că el acționează direct, ci prin intermediul altor factori, printre care sexul și mediul de apartenență au un rol principal. În mediul rural („în provincie", spunea Durkheim), unde constrângerile sunt mai mari pentru femei, sinuciderile au un caracter fatalist, iar în mediul urban, unde lipsa de constrângere este mai caracteristică pentru bărbați, sinuciderile iau forma tipului anomic. Cei căsătoriți sunt mai imuni la sinucidere decât celibatarii, dar aceste raporturi între căsătorie și celibat se nuanțează prin efectul contextului ecologic. Din punct de vedere sexual, instinctele sexuale diferențiate ale bărbatului sau ale femeii determină și ele diferențieri în tipul de sinucidere practicată de aceștia. Caracterul nelimitat al dorinței genezice la bărbat determină, adeseori, anomia sexuală și, implicit, sinuciderea cu acest caracter, în timp ce natura limitată a dorinței sexuale la femeie se regăsește în căsătoria monogamică, cu servituțile ei, care influențează sinuciderea cu caracter fatalist.

Deşi extrem de sugestivă şi de relevantă, concepţia lui Durkheim a fost supusă mai multor critici:

a) tipurile de sinucidere evidenţiate de el implică o serie de neclarităţi sau echivocuri conceptuale şi interpretative. De exemplu, nu există o distincţie clară între sinuciderea anomică şi cea egoistă, ambele fiind legate între ele[64]. Astfel, anomia, prin lipsa de determinare a scopurilor acţiunii, generează egoism, întrucât fiecare individ va căuta să-şi realizeze scopurile indiferent de ceea ce fac ceilalţi indivizi. La rândul său, fatalismul poate fi interpretat şi ca o anomie „regresivă" [65], în sensul că implică declasarea individului din condiţia avută anterior şi incapacitatea de adaptare la noile condiţii;

b) nu întotdeauna, observaţiile lui Durkheim sunt sprijinite de evidenţa empirică, sociologul francez ignorând să definească explicit noţiunea de integrare socială sau să stabilească un set de criterii riguroase de măsurare a acestei noţiuni[66]. În acest sens, Ronald Moris a propus înlocuirea noţiunii de integrare socială cu cea de constrângere socială[67];

c) Durkheim nu a stabilit o bază empirică pentru predicţia sinuciderii, ci doar a elaborat interpretări *ex post facto* (exterioare şi posterioare comiterii suicidului)[68], motiv pentru care concepţia lui nu poate fi testată riguros;

d) tipurile de sinucidere stabilite de Durkheim sunt, mai degrabă descriptive, decât explicative, ele neavând capacitatea să explice pentru ce anumite persoane, care fac parte din categoriile menţionate, se sinucid, în timp ce altele nu o fac[69].

Unele din aceste obiecţii nu ni se par întemeiate. În lucrarea *Homo Sociologicus*[70] am încercat să demonstrăm că, noţiunile utilizate de Durkheim, mai ales cea de anomie, au determinat şi mai determină încă o serie de erori de înţelegere şi distorsiuni interpretative, datorate, între altele, şi sensurilor contradictorii cu care sociologul francez a utilizat termenii. În acest sens, concepţia durkheimiană asupra sinuciderii a fost şi mai este privită, încă, ca o teorie „operaţională", care implică două variante principale:

- ***integrarea socială*** – constând în gradul de ataşament al indivizilor la valorile „conştiinţei colective" şi a cărei deficit sau exces dă naştere sinuciderilor de tip egoist sau altruist;

---

[64] Jack P. Gibbs, ***Suicide***, în *lucr.cit.*, p. 255.

[65] Sorin M. Rădulescu, ***Homo Sociologicus. Raţionalitate şi iraţionalitate în acţiunea umană***, Bucureşti, Edit. Şansa, 1994, p. 169.

[66] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 501.

[67] Ronald Moris, ***Social Forces in Urban Suicide***, Illinois, Homewood, Dorsey Press, 1969.

[68] Jack P. Gibbs, *op.cit.*, p. 255–256.

[69] David Sue, Derald Sue, Stanley Sue, *op.cit.*, p. 355.

[70] Sorin M. Rădulescu, *op.cit.*, p. 174–211.

- ***reglarea socială*** – constând în capacitatea autorității colective de a impune limite acțiunii umane, și a cărei deficit sau exces determină sinuciderile de tip anomic sau fatalist.

Totuși, o distincție foarte precisă între cele două variabile este foarte greu de făcut, mai ales că însuși Durkheim a elaborat interpretări echivoce și chiar divergente între ele. Lectura atentă a concepției lui lasă să se întrevadă faptul că integrarea socială are ea însăși funcții reglatoare, ceea ce înseamnă că cele patru tipuri de sinucidere nu se pot trata în mod separat, așa cum cred unii critici ai concepției lui Durkheim. De exemplu, absența reglării oferite de normele morale este o stare echivalentă cu absența integrării sociale, în condițiile în care această coeziune se referă și la capacitatea grupului de a produce și aplica norme. Aceasta constituie un argument puternic pentru a nu trata sinuciderea anomică, în mod separat de celelalte forme de sinucidere.

4.2 Cauzele sociale ale sinuciderii în concepția lui Maurice Halbwachs

La fel ca și Durkheim, Maurice Halbwachs[71] a efectuat o analiză a statisticilor asupra sinuciderilor, nu înainte de a sublinia o serie de dificultăți și erori în înregistrarea acestora sau în analiza lor comparativă pe țări și regiuni.

De exemplu, înregistrarea sinuciderilor este o sarcină administrativă care revine membrilor oficiilor statistice care nu au timpul necesar să efectueze o analiză detailată și nu pot îndeplini, deci, evaluări riguroase așa cum procedează sociologii. În plus, în nici-o țară nu există procedee similare de înregistrare a sinuciderilor, ceea ce fac dificile comparațiile în acest domeniu. În unele țări se înregistrează sinuciderea drept cauză a morții, în alte țări este înregistrat doar decesul ca atare, fără nici-o mențiune. Există, pe de altă parte, nenumărate autorități care participă la procesul de înregistrare a sinuciderilor printre care medici, polițiști, reprezentanți ai administrației judiciare etc., și, date fiind legislațiile diferitelor țări, unele din acestea consideră tentativele de sinucidere ca un delict.

Toate aceste surse și procedee de înregistrare pot provoca o serie de erori sau distorsiuni, cu atât mai mult cu cât multe sinucideri sunt disimulate sub forma unor accidente. Se poate admite – sublinia Halbwachs – că cel puțin un sfert din decese scapă oricărui control științific. Ideii elaborată de către Durkheim în acord cu care proporția sinuciderilor rămâne constantă într-un larg interval de ani, Halbwachs i-a adăugat sublinierea că această constantă a sinuciderilor rezultă din „constanța forțelor care produc disimularea sinuciderilor" [72]. Atunci

---

[71] Maurice Halbwachs, *Les causes du suicide*, Paris, Alcan, 1930.
[72] *Ibidem*, p. 38.

când, de exemplu, sentimentele familiale se adaugă sentimentelor religioase, această disimulare este şi mai mare, date fiind tentativele frecvente ale membrilor familiei sau ai comunităţii religioase de a ascunde caracterul voluntar al deceselor unuia dintre membrii lor.

Numai aşa se poate explica – credea Halbwachs – că celibatarii sau văduvii se sinucid mai frecvent decât cei căsătoriţi sau că numărul sinuciderilor în rândul catolicilor este mai mic decât în rândul altor confesiuni religioase.

Pentru a suplini aceste deficienţe cu caracter statistic care introduc distorsiuni în statistica sinuciderilor, Halbwachs a propus, în acord cu o idee anterioară a statisticianului Michel Guerry, analiza diverselor mijloace (metode) utilizate în scopul sinuciderii. Din acest punct de vedere, toţi statisticienii sunt de acord cu faptul că proporţia diferitelor mijloace utilizate pentru comiterea suicidului prezintă, de la un an la altul, o constantă remarcabilă. Însuşi Durkheim observase acest lucru, subliniind faptul că „frecvenţa relativă a diferitelor metode de sinucidere rămâne aproape invariabilă în cadrul unei anumite societăţi, dar variază sensibil de la o societate la alta. Fiecare popor are deci, un tip de moarte preferat, iar ordinea preferinţelor se schimbă, foarte greu, fiind chiar mai constantă decât cifra totală a sinuciderilor" [73].

Însă studiul modalităţilor de comitere a suicidului, arăta Halbwachs, nu ne poate învăţa nimic asupra sinuciderii ca atare, întrucât aceste modalităţi nu reprezintă decât un aspect superficial şi exterior al deceselor voluntare. Totuşi, prin faptul că sunt direct observabile, spre deosebire de sentimentele umane care nu sunt observabile, ele reprezintă fapte obiective, „lucruri" în sensul postulat de Durkheim, care pot fi evaluate fără nici-un fel de judecăţi de valoare.

Examinarea diverselor mijloace utilizate, în diverse ţări pentru săvârşirea actelor de sinucidere este dependentă de tradiţii, obiceiuri şi stiluri de viaţă culturale. Sinucigaşii englezi, de exemplu, preferă să se otrăvească, cei germani să se spânzure, francezii par să prefere înecul, în timp ce italienii sau spaniolii optează, mai ales, pentru armele de foc. Există deci un raport constant între alegerea mijloacelor de sinucidere şi cauzele sinuciderilor. Fiecare grup social, naţional sau regional (rural-urban) îşi are rata sa proprie de sinucidere, explicabilă şi prin preferinţele pentru o anumită metodă de suprimare a vieţii [74].

Analiza cauzelor sinuciderilor de către M. Halbwachs este extrem de laborioasă, sociologul francez ocupându-se, în mod detaliat de diversele variabile explicative care determină ratele suicidului cum sunt: sexul, vârsta, ocupaţia, naţionalitatea, zona geografică, starea civilă, apartenenţa religioasă, evenimentele economice şi politice (crizele, în general), bolile psihice etc.

---

[73] Émile Durkheim. *op.cit.*, p. 237.

[74] Maurice Halbwachs. *op.cit.*, p. 66.

În baza analizei statistice întreprinse, Halbwachs a ajuns la concluzia că sinuciderea nu poate fi definită ca un act individual îndeplinit de victimă, cu intenția de a-și produce moartea, întrucât nu este posibil de a stabili precis intențiile sinucigașului. La această concluzie ajunsese și Durkheim care subliniase că „intenția este un lucru prea intim pentru a fi intuit din afară altfel decât prin aproximații grosiere" [75].

Totuși, dacă nu se pot cunoaște, întotdeauna, intențiile sinucigașului, ele se pot prezuma, iar mijloacele alese pentru comiterea sinuciderii pot oferi anumite indicații asupra sensului unor acte de sinucidere. Sinuciderea, conchide Holbwachs, urmând îndeaproape concepția lui Durkheim, nu este atât un act individual ci un act determinat social, care apare ca o formă de constrângere impusă individului de diferite atitudini și investigații sociale și culturale printre care resemnare, sacrificiu, acceptare și chiar adeziune tacită[76]. Deoarece numărul de sinucideri rămâne constant de la un an la altul, totul se petrece ca și cum societatea fixează, ea însăși, dinainte extensia sacrificiului pe care ea îl autorizează pentru o parte din membrii săi. Aceasta înseamnă că sinucigașul nu decide sau nu-și alege moartea dintr-o voință proprie decât în aparență (...) El cedează unor forțe mai puternice decât el"[77] care sunt impuse de societatea din care face parte.

Pe de altă parte, societatea modernă, care privește sinuciderea ca un delict la adresa caracterului sacru al vieții, impune individului sacrificiul de a nu renunța la această viață și de a îndura privațiunile ei. De aceea, sinuciderea este privită de societățile moderne ca o „dezertare" sau ca un „act de lașitate", deși, adeseori, actul sinucigaș poate implica o revoltă contra societății.

Există, deci, o ambiguitate a naturii sinuciderilor din societățile moderne: pe de-o parte, societatea condamnă sinuciderea, pe de altă parte ea comandă victimei să se sinucidă, mai ales în cazul așa-numitelor „sacrificii ispășitoare" în cadrul cărora individul își ia viața ca urmare a unor greșeli săvârșite față de societate. Acest lucru este demonstrat, de exemplu, de faptul că, adeseori, omuciderea este urmată de sinuciderea ucigașului. Asemenea cazuri sunt, însă, rare. În alte cazuri, sinuciderile iau forma unor acte de exasperare, furie, revoltă sau răzbunare. Dar, și în aceste cazuri, în care individul se revoltă contra societății sau grupului social din care face parte, sinuciderea pare comandată de forțe sociale. „Întreaga tristețe și melancolie colectivă se întrupează în el (în sinucigaș, subl.n.s.), se ridică, prin el, la o conștiință și mai înaltă de sine (...). Nu în el, ci în societate, omul care suferă percepe cel mai bine imaginea propriului său destin"[78].

---

[75] Émile Durkheim. *op.cit.*, p. 11

[76] Maurice Halbwachs. *op.cit.*, p. 457

[77] *Idem*, p. 461

[78] *Idem*, p. 470

Spre deosebire de Durkheim, Halbwachs a subliniat faptul că nu numai cauzele sinuciderii dar, şi motivele individuale ale sinucigaşilor sunt determinate de tipul de societate, de credinţele, cutumele, normele şi valorile acesteia. Plasate în mediul social, circumstanţele particulare ale sinuciderilor nu reprezintă altceva decât o expresie a tendinţelor generale existente în societate.

4.3 Evaluări ale sociologiei fenomenologice cu privire la actul de sinucidere

Jack Douglas a luat şi el ca premisă a studiului sinuciderii, caracterul eronat al statisticilor cu privire la suicid, care determină, adeseori, confuzia între *cauzele* (sociale) ale sinuciderii, şi *motivele* (individuale) ale sinucigaşului[79]. Acţiunile sinucigaşe sunt privite frecvent de către membrii familiei, de prieteni sau procurori ca fiind *semnificative*, în sensul că ceva nu este în regulă cu persoana sinucigaşă. Dar semnificaţia reală a unei sinucideri nu este, în mod necesar, echivalentă cu cea declarată de apropiaţii sinucigaşului sau consemnată de medicii legişti, ori procurori. Pe de altă parte, persoanele din anturajul victimei pot privi sinuciderea ca un act irațional şi lipsit de sens, datorită capacităţilor mentale deficitare ori tulburării psihice a sinucigaşului. În acelaşi timp, cauzele sau motivele unei sinucideri se consemnează *post festum*, după ce actul s-a produs, ceea ce constituie un motiv în plus ca semnificaţiile sinuciderii să fie distorsionate.

Pentru Douglas, nu statisticile sunt instrumentele care trebuie utilizate pentru descifrarea motivelor sinuciderii, aşa cum au procedat Durkheim şi Halbwachs care au apelat la documentele cantitative, ci documentele (notele, scrisorile sau jurnalele de însemnări) lăsate de sinucigaşi.

Stereotipurile sau clişeele publicului au o deosebită importanţă în stabilirea semnificaţiilor sociale ale actului suicidar, întrucât, adeseori, chiar aceste semnificaţii pot fi interpretate drept cauze ale sinuciderii. În acest sens, de multe ori, indicatorii ratelor de sinucidere, adică factorii sociali cu caracter structural asociaţi cu sinuciderea, nu sunt altceva decât interpretări *post festum* ale unor situaţii sociale pe care analistul sau statisticianul le investeşte cu diferite semnificaţii.

Critica întreprinsă de J. Douglas modelului durkheimian al sinuciderii demonstrează că semnificaţiile atribuite actului suicidar au o mare importanţă în stabilirea cauzelor acestui act, Durkheim însuşi, considerând credinţele şi sentimentele colective, simbolurile sociale în general, ca fiind cauze determinante ale sinuciderii. În această privinţă, cele două fenomene problematice pentru sociolog

---

[79] Jack Douglas. *The Social Meanings of Suicide*. Princeton. New Jersey. Princeton University Press. 1967.

sunt, pe de-o parte, semnificațiile reale atribuite de sinucigaş actului său, iar pe de altă parte, semnificațiile atribuite actului de către alții, în special de cei care întocmesc statisticile oficiale ale ratelor de sinucidere. Cei care „atribuie" aceste semnificații, observatorii externi, pot privi un act de sinucidere ca fiind irațional sau lipsit de sens, în timp ce persoana sinucigaşă îşi poate „raționaliza" acest act, identificându-l cu răzbunarea, protestul, disperarea etc. Studierea scrisorilor ori jurnalelor lăsate de sinucigaşi sau interviurile luate acelora care au avut tentative de sinucidere relevă o multitudine de semnificații atribuite actului suicidar. Analiza de conținut aplicată scrisorilor sinucigaşilor, pentru a identifica starea lor psihică în momentul comiterii actului suicidar, a arătat, de exemplu, că, spre deosebire de sinucigaşii simulanți, cei autentici sunt caracterizați de o mai mare tendință spre stereotipie şi „şantaj" al altor persoane, mesajele lor tinzând către inducerea unor sentimente de vinovăție celor apropiați cu care s-au aflat în conflict sau revendicând diferite lucruri care să se producă după moartea lor[80]. J. Douglas consideră că sinucigaşii utilizează mai multe modele de semnificații sociale pe care le-au construit fie în mod personal, fie în relațiile cu alții. Aceste modele de semnificații sunt următoarele[81]:

a) sinuciderea ca mijloc de transmutare a sufletului din lumea prezentă în altă lume. Sinucigaşii care folosesc această motivație doresc să moară ca să poată „trăi", iar, din acest punct de vedere, viața este considerată ca o entitate situată înafara persoanei, într-o lume a lui Dumnezeu;

b) sinuciderea ca mijloc de transmutare a identității reale a persoanei în lumea prezentă sau în altă lume. Sinucigaşul urmăreşte să arate că este diferit de modul în care a fost perceput de către ceilalți, dovedind prin actul său că „a plătit" pentru greşelile făcute;

c) acțiunile suicidare pot servi ca mijloace de dobândire a compătimirii celorlalți, de stârnire a unor sentimente de simpatie, milă şi compasiune, sentimente pe care însuşi sinucigaşul le împărtăşeşte cu ceilalți, autocompătimindu-se;

d) acțiunile suicidare pot avea şi semnificația culpabilizării (blamării) altora pentru autosuprimarea vieții, servind, astfel, ca mijloc de răzbunare;

e) acțiunile suicidare pot reprezenta modalități distincte de evaziune din câmpul responsabilităților personale şi sociale. Sinucigaşii care se înscriu în acest model de semnificație sunt caracterizați de frământări ori tensiuni determinate de sentimentul inutilității şi dezgustului față de viață;

---

[80] Michael Philipson, Maurice Roche, *Phenomenology, Sociology and the Study of Deviance*, în Paul Rock, Mary McIntosh, London, Tavistock Publications, 1974, p. 156.

[81] Jack D. Douglas, *op.cit.*, p. 284–319.

f) acțiunile suicidare pot fi urmarea comiterii unei crime sau a unei fapte imorale ori penale, care aruncă asupra sinucigașului blamul rușinii. În Anglia, de exemplu, circa o treime din omoruri sunt urmate de o sinucidere, revenind, în medie, o sinucidere de acest tip la circa 100 de sinucideri[82]. Alteori, sinuciderea este o urmare a comiterii unor fraude, delapidări etc.

4.4 „Mituri" cu privire la sinucidere

Aria semnificațiilor unui act suicidar este deosebit de largă și diversificată, solicitând interpretarea „din interior" cu caracter empatic în locul unei interpretări „obiectiviste", din exterior, care ignoră motivațiile pentru a le înlocui cu „cauzele". În afara semnificațiilor cu care investește sinucigașul propriul său act, există semnificații care definesc percepția de către public a acestui act. A. D. Pokorny[83] și E. S. Shneidman[84] au evidențiat următoarele mituri sau interpretări eronate ale sinuciderii de către public:

a) Oamenii care discută despre sinucidere, amenințând că se vor sinucide, nu vor comite efectiv acest act. În mod real, peste trei pătrimi din sinucigași au comunicat intenția lor dinainte, probabil ca o cerere de ajutor sau ca un reproș adresat supraviețuitorilor apropiați;

b) Sinuciderea este comisă fără nici-un fel de avertizare a intenției sinucigașului de a-și lua viața sau fără nici-un indiciu prealabil asupra acestei intenții. În mod real, majoritatea sinucigașilor semnalează dinainte intenția lor, comunicând celorlalți că lumea ar fi mai bună fără ei, sau dăruind, în mod aparent neașteptat și inexplicabil, diferite cadouri apropiaților, majoritatea de o deosebită valoare materială sau sentimentală;

c) Numai oamenii aparținând unei anumite clase sociale se sinucid. De fapt, se sinucid nu numai săracii sau nu numai bogații, ci cei care aparțin ambelor categorii, în egală măsură;

d) Apartenența la un grup religios, distinct, este un bun predictor pentru a prezice că o persoană nu va intenționa să se sinucidă. Credința că religia catolică, caracterizată printr-o prohibire puternică a suicidului, micșorează riscul membrilor săi de a se sinucide, este greșită, nefiind susținută de evidența empirică. Aceasta și din cauză că, adeseori, identificarea formală a individului cu o anumită religie nu reprezintă un indicator adecvat al unei adevărate credințe religioase;

e) Motivele oricărei sinucideri sunt ușor de stabilit. În mod real, aceste motive pot fi foarte greu descifrate din afară. De exemplu, faptul că o im-

---

[82] Conform cu Marshall B. Clinard, Robert F. Meier. *op.cit.*, p. 518.
[83] A. D. Pokorny. *Myths About Suicide*. în H.L.P. Resnik (edit.). *op.cit.*
[84] E. S. Shneidman. *Suicide*. în *Encyclopedia Britanica*. Chicago. 1973.

portantă pierdere bănească precede suicidul, nu înseamnă că acest „motiv" poate explica, în mod adecvat, actul sinuciderii;

f) Toți cei care se sinucid sunt persoane deprimate. În mod real, nu toți cei care se sinucid sunt deprimați, ci manifestă un calm deosebit și împăcare cu ei înșiși sau cu lumea;

g) O persoană care suferă de o boală fizică incurabilă nu se va sinucide. În mod real, conștientizarea unei morți iminente, datorată bolii, nu exclude sinuciderea. Dorința de a pune capăt suferinței induse de boală, resimțită personal, sau de către cei apropiați constituie, probabil, unul dintre impulsurile principale ale sinuciderii acestor categorii de bolnavi incurabili;

h) Comiterea unui act sinucigaș este irațională. În mod real, majoritatea sinucigașilor sunt deplin raționali și în deplin contact cu realitatea;

i) Tendința de sinucidere este înnăscută. Această convingere este alimentată de faptul că într-o familie pot avea loc mai multe sinucideri în cursul timpului. Nu există, însă, nici-o evidență care să sprijine această presupunere într-un mod neîndoielnic;

j) Sinuciderea este influențată de anotimpuri, latitudinea zonei geografice, fronturile atmosferice, presiunea atmosferică, umiditate, precipitații, înnourări, viteza vântului, temperatura și zilele săptămânii. În mod real, nu există suficiente date pentru a demonstra aceste corelații;

k) Sinuciderea este influențată de factori cosmici cum ar fi petele de soare sau fazele lunare. Nu există evidență pentru a susține această presupunere;

l) Ameliorarea unei stări emoționale reduce riscurile de suicid. De fapt, pentru că indivizii se sinucid, adeseori, după ce nivelul lor energetic și spiritual se îmbunătățește, această situație este constatată în cazul pacienților care suferă de stări de depresie;

m) Sinuciderea este un eveniment singular. În mod real, acest eveniment poate fi o consecință a unei relații frustrante sau dureroase cu alte persoane (soț, soție, iubit, iubită, copil, coleg etc.);

n) Cei care se sinucid doresc cu adevărat să moară. În mod real, o mare parte din sinucigași sunt caracterizați de o stare de ambivalență în ceea ce privește autosuprimarea vieții.

Din totalitatea semnificațiilor exterioare atribuite unui act suicidar o parte, dintre cele mai relevante, aparțin celor cu care sinucigașul s-a aflat în contact strâns (familie, prieteni, șefi etc.). Deseori aceste categorii de persoane resimt diferite sentimente de vinovăție în legătură cu moartea sinucigașului, mai ales, când sunt implicate, în mod afectiv. În consecință, ele reacționează față de sinucidere utilizând o serie de tehnici de „neutralizare a vinovăției proprii"

Într-un studiu întreprins de James Henslin[85], au fost evidențiate următoarele tehnici de neutralizare:

a) definirea altor persoane sau a unor factori impersonali ca fiind principalii agenți ai actului suicidar. În acest sens, persoana în cauză consideră că nici nu a contribuit cu nimic și nici nu a neglijat să facă ceva care să producă actul sinucigașului, apreciind că acțiunile și relațiile sale cu sinucigașul au fost, pe deplin, corespunzătoare;

b) definirea actului suicidar ca fiind inevitabil, motiv pentru care persoana respectivă caută să se convingă că nu a avut nici-o putere în a-l preveni sau nu a avut nici-o cunoștință despre intenția sinucigașului;

c) definirea sinuciderii în termeni pozitivi, prin minimalizarea evenimentului în sine sau prin sublinierea consecințelor sale favorabile. Din acest punct de vedere, persoana în cauză poate aprecia pe sinucigaș dintr-o perspectivă mai favorabilă decât înainte de actul suicidar, considerând că Dumnezeu l-a luat cu el tocmai pentru că a fost o ființă deosebită. Semnificația atribuită actului suicidar este cea a altruismului, în măsura în care sinucigașului nu i se atribuie intenția evaziunii (fugii) de cei pe care i-a iubit sau de care s-a simțit apropiat, ci dorința de a-i scuti de durere, chin sau suferință.

Semnificațiile atribuite de ceilalți unui act suicidar pot diferi, astfel, în mare măsură, de semnificațiile reale ale sinucigașului. Ambele categorii de semnificații constituie, în opinia sociologilor fenomenologi, una dintre cele mai importante arii de cercetare ale sinuciderii ca eveniment personal și social.

Încercând să diferențieze între cunoașterea comună și cunoașterea științifică în acest domeniu, între presupunerile de bun simț, dependente de stereotipurile ori clișeele publicului, și ipotezele metodei științifice, derivate din constatări reale supuse controlului metodei științifice, Jack P. Gibbs[86] a formulat următoarele enunțuri cu privire la cauzele sinuciderii, apreciate drept a doua cauză principală de deces, după accidente, a tinerilor din S.U.A.

1) Majoritatea oamenilor se sinucid, mai degrabă iarna, decât vara, întrucât este una dintre cele mai deprimante perioade ale anului;

2) Femeile se sinucid mai frecvent decât bărbații, datorită faptului că sunt mai dependente și chiar oprimate;

3) Sinuciderea este mai ridicată în cadrul tinerilor decât al bătrânilor, deoarece tinerețea implică un grad mai mare de stres și de nesiguranță în viață;

---

[85] James M. Henslin. ***Guilt and Guilt Neutralization: Response and Adjustment to Suicide***. în ***Deviance and Respectability: The Social Construction of Moral Meanings***. (Jack D. Douglas-ed.). New York. Basic Books. 1970.

[86] Jack P. Gibbs (ed.). ***Suicide***. New York. Harper and Row. 1968.

4) Negrii se sinucid mai frecvent decât albii, datorită unor ani îndelungați de inegalitate și discriminare;

5) Sinuciderea este mai ridicată în țările în curs de dezvoltare decât în țările dezvoltate economic, datorită unor condiții mai proaste de viață.

Supuse testării sau verificării empirice, fiecare dintre aceste enunțuri s-a dovedit fals. Astfel, ratele de sinucidere sunt mai ridicate în lunile de vară decât în cele de iarnă, întrucât vremea caldă, nu cea rece, induce sentimente de deprimare (în unele zone tropicale, cum este cazul Malayeziei, căldura excesivă provoacă chiar o stare de violență sau furie inexplicabilă denumită *amoc*, stare potențată și de abuzul de stupefiante sau excitante). Statisticile arată că bărbații se sinucid mai frecvent decât femeile, datorită capacităților mai scăzute de adaptare masculină față de vicisitudinile vieții (femeile suportă mai ușor loviturile vieții, fiind mai deprinse decât bărbații să îndure stări de umilință sau declasare socială, deși sunt mai fragile din punct de vedere afectiv). La rândul lor, bătrânii se sinucid mai frecvent decât tinerii, datorită stării lor de izolare și reducere a interacțiunilor comunicaționale, sentimentelor de alienare determinate de pierderea partenerului de viață sau prietenilor apropiați etc. Ratele de sinucidere sunt mai scăzute în rândul negrilor decât al albilor, datorită unei capacități de adaptare mai adecvată. În fine, sinuciderea în țările în curs de dezvoltare este mai scăzută decât în țările dezvoltate economic. Statisticile arată, de asemenea, că rata sinuciderilor în rândul celor care se bucură de prosperitate, afluență și au un status educațional ridicat este mai înaltă[87]. Durkheim, însuși, a subliniat faptul că numărul sinuciderilor crește odată cu gradul de dezvoltare și complexitate al societăților. Claude Fisher a arătat și el că, dacă în cursul secolului al XIX-lea sinuciderile erau mai frecvente în zonele urbane decât în cele rurale, în prezent această diferență tinde să se atenueze[88].

5. Factori principali care influențează frecvența și distribuția sinuciderilor. Dinamica sinuciderilor în România

Reluând într-o formă sistematizată, principalele corelate ale sinuciderii, acestea sunt următoarele[89]:

a) ***Sexul*** – așa cum am menționat deja, suicidul reprezintă, în primul rând, o conduită și un mod de reacție tipic masculină, statisticile arătând că sinuciderile

---

[87] Conform cu David Popenoe, *Sociology*, sixth edition, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1986, p. 5–6.

[88] Claude S. Fisher, *The Urban Experience*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1976.

[89] Conform cu V. Angheluță, Șt. Nica-Udangiu, Lidia Nica-Udangiu, *op.cit.*, p. 76–78, V. Predescu, Șt. Nica-Udangiu, Lidia Nica-Udangiu, *op.cit.*, p. 124–126. Pentru datele asupra sinuciderilor în România vezi *Annuaire de Statistiques Sanitaires*, O.M.S., Genève, 1991.

bărbaților sunt de aproximativ 3 ori mai frecvente decât cele ale femeilor. În schimb, tentativele de sinucidere sunt mult mai numeroase, decât cele ale bărbaților. Dinamica sinuciderilor în România confirmă această tendință (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1 – Dinamica sinuciderilor pe sexe, în România, în perioada 1989-1992

Anul	Masculin	+/- %	Feminin	+/- %	Ponderea în T bărbați
1989	1886	-	643	-	34.1
1990	1523	-19.2	556	-13.5	36.5
1991	1638	+7.5	523	-5.9	31.9
1992	2077	+26.8	573	+9.6	27.6

b) ***Vârsta*** – sinuciderile apar cel mai frecvent la vârste înaintate, astfel că peste o treime din sinucideri se produc după vârsta de 60 de ani. În rândul copiilor sub vârsta de 15 ani, frecvența sinuciderilor este foarte rară, suicidul la copil fiind, de fapt, un „pseudosuicid" (V. Angheluță și colab.) motivat de acte nepremeditate, involuntare, ludice sau imitative. În schimb, în rândul adolescenților, sinuciderea este de 5-6 ori mai frecventă decât la copii, datorită particularităților specifice perioadei adolescentine. Peste o treime din sinucideri apar după vârsta de 60 de ani, iar un sfert după vârsta de 65 de ani, datorită stării de „anomie" și izolare socială în care se află vârstnicul. Spre deosebire de femei, la care riscul de sinucidere crește treptat până la vârsta de 50 de ani, după care începe să scadă, la bărbați acest risc crește progresiv după vârsta de 60 de ani. Pentru cazul României, situația este următoarea (vezi tabelele nr. 2 și 3).

Tabelul nr.2 – Dinamica sinuciderilor pe grupe de vârstă, în România, în perioada 1989–1991

Anul	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 ani și peste
1989	20 (0,8)	272 (10,8)	397 (15,7)	475 (18,8)	498 (19,7)	415 (16,4)	244 (9,6)	207 (8,2)
1990	22 (1,0)	246 (11,8)	267 (12,9)	352 (16,9)	422 (20,3)	385 (18,5)	224 (10,8)	161 (7,8)
1991	17 (0,8)	204 (9,5)	289 (13,4)	391 (18,1)	415 (19,2)	413 (19,1)	257 (11,9)	175 (8,1)

Se observă, pentru cazul României, că riscul de sinucidere creşte proporţional cu vârsta, cea mai mare pondere în totalul sinuciderilor deţinând-o categoriile mediane. Această frecvenţă nu ţine seama, însă, de distribuţia pe sexe şi nici de ponderea fiecărei categorii de vârstă în totalul populaţiei generale. Un indicator mult mai adecvat îl constituie numărul de sinucideri la 100.000 de indivizi de aceeaşi vârstă.

Tabelul nr. 3 – Numărul de sinucideri la 100.000 de indivizi care au aceeaşi vârstă (Situaţia pentru anul 1990)

Vârsta	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 ani şi peste
Număr de sinucideri la 100.000 de indivizi	0,4	5,1	10,4	12,1	16,5	15,7	15,8	18,6

Conform tabelului nr. 3, populaţia cea mai vârstnică deţine cea mai mare pondere în ceea ce priveşte numărul de sinucideri.

Dacă grupăm categoriile de vârstă în trei mari categorii, rezultă următoarea situaţie (vezi tabelul nr. 4)

Tabelul nr. 4 – Dinamica sinuciderilor pe categorii mari de vârstă

Ani	Total Sinucideri	Total la 100.000 loc.	0-4 ani	Total la 100.000 loc.	15-64 ani	Total la 100.000 loc.	65+	Total la 100.000 loc.
1989	2.529	10,9	20	0,4	2.058	13,5	451	19,2
1990	2.079	9,0	22	0,4	1.672	10,9	385	16,0
1991	2.161	9,3	17	0,3	1.712	12,1	432	17,4
1992	2.650	11,4	17	0,3	2.098	14,0	535	19,1

Se observă şi din acest tabel că frecvenţa cea mai mare a sinuciderilor este înregistrată în rândul vârstnicilor.

În ceea ce priveşte distribuţia pe sexe, situaţia este următoarea (vezi tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5 – Dinamica sinuciderilor pe sexe şi pe categorii mari de vârstă

Ani (sexe)	Total Sinu-cideri	Total la 100.000 loc.	0-14 ani	Total la 100.000 loc.	15-64 ani	Total la 100.000 loc.	65+	Total la 100.000
M 1989	1886	16,5	14	0,5	1579	20,7	293	30,1
F	643	5,5	6	0,2	479	6,3	158	11,5
M 1990	1523	13,3	19	0,7	1270	16,6	234	23,3
F	556	4,7	3	0,1	402	5,2	151	10,7
M 1991	1638	14,3	15	0,8	1344	17,5	279	26,9
F	523	4,5	2	0,1	368	4,7	153	14,7
M 1992	2077	18,1	13	0,6	1699	20,1	372	30,2
F	573	4,8	4	0,2	406	5,3	163	16,3

Pentru ambele sexe, riscul de sinucidere creşte la vârstele cele mai înaintate. În cazul femeilor, comparativ cu bărbaţii, acest risc este mai mic până la vârsta de 64 de ani (se sinucide aproximativ o femeie la 3 bărbaţi sinucigaşi) şi este mai ridicat după vârsta de 65 de ani (la 2 sinucideri ale bărbaţilor revine aproximativ o sinucidere a femeilor).

În ceea ce priveşte influenţa altor variabile, în România lipsesc informaţiile relevante. Printre aceste variabile se numără:

c) ***Profesia*** – Cel mai mare număr de sinucideri se înregistrează, în Europa, în rândul intelectualilor, mai ales, al medicilor. În S.U.A., se pare că se sinucid, în primul rând, persoane caracterizate de un status profesional scăzut, situaţie datorată, între altele, consumul şi abuzului de alcool şi droguri, care defineşte, cu prioritate, aceste persoane.

d) ***Mediul de rezidenţă*** (rural sau urban) – dat fiind caracterul solidar al relaţiilor sociale din mediul rural, numărul de sinucideri este mai mic în acest mediu, comparativ cu mediul urban. Această situaţie este valabilă, însă, numai pentru ţările în curs de dezvoltare, unde se menţin încă diferenţe importante între cele două medii, în ţările dezvoltate economic distribuţia sinuciderilor în funcţie de urban/rural fiind relativ aceeaşi.

e) ***Starea civilă*** – Cel mai mare număr de sinucideri îl înregistrează persoanele celibatare (de aproximativ 2 ori mai mult decât cele căsătorite) şi

cele divorțate sau văduve (de circa 4-5 ori mai mult decât persoanele căsătorite).

f) ***Anotimpul şi luna anului*** – Cele mai multe sinucideri se înregistrează vara, datorită căldurii şi activității mai intense din această perioadă, când ziua este mai mare. Lunile iunie şi iulie, se pare, că sunt cele mai propice acestei tendințe.

g) ***Religia*** – Religia are un anumit rol în măsura în care, aşa cum a observat şi Durkheim, se sinucid mai mulți protestanți decât catolici. Această teză se menține, cu unele excepții. Pe de altă parte, extinderea fanatismului şi terorismului religios a determinat amplificarea numărului de sinucideri cu caracter „altruist" din rândul populațiilor islamice.

h) ***Alte corelate*** – Alcoolismul şi consumul de droguri care potențează actul suicidar, perioada menstruală la femeie, care amplifică tendințele de autoagresivitate, predispoziția creditară, crizele economice şi perioadele de război etc.

CAPITOLUL IX
CONSUMUL DE DROGURI CA PROBLEMĂ SOCIALĂ

1. Consumul de droguri, o opţiune personală sau o problemă socială?

Consumul de droguri reprezintă una dintre cele mai grave probleme sociale cu care se confruntă societăţile contemporane. Considerat în majoritatea manualelor de criminologie şi sociologie a devianţei ca o „crimă fără victime", care nu aduce prejudicii societăţii, în ansamblul său, ci doar indivizilor implicaţi, consumul de droguri reprezintă un adevărat flagel care deteriorează sănătatea a milioane de oameni, sporind costurile asistenţei medicale şi determinând amplificarea altor probleme sociale.

În acest sens, aşa cum observă o serie de specialişti, consumul de droguri nu este, totuşi, o crimă fără victime, ci un delict care are un impact deosebit de negativ asupra societăţii ca întreg. Autorul lucrării *Bomba drogurilor* subliniază, cu privire la acest aspect, următoarele: „... în timp ce sănătatea şi şansele unei vieţi productive sunt puse în pericol prin consumul individual de droguri, individul nu este singurul care suferă. Familia suferă şi ea, lipsită de armonie şi îndurerată să fie martorul autodistrugerii celui iubit. Trebuie adăugaţi factorii economici: pierdere de producţie, număr sporit de accidente, absenţă mai mare de la lucru şi costuri sporite pentru îngrijirea medicală. Cumpărătorul va avea în cele din urmă de suferit, întrucât va trebui să achiziţioneze bunuri inferioare la un preţ mai ridicat. Contribuabilul va avea de suferit, deoarece banii săi sunt necesari pentru eforturile guvernului, forţelor de ordine şi centrelor de tratare şi reabilitare pentru combaterea drogurilor (...). La aceasta trebuie adăugat sprijinul financiar pe care consumatorul de droguri îl dă organizaţiilor criminale, care profită de pe urma drogurilor şi activităţilor criminale la care se dedă adesea consumatorul de droguri pentru a-şi susţine viciul"[1].

Consumul de droguri constituie, deci, o importantă problemă socială care are multiple consecinţe economice, juridice, criminologice şi medicale, pe termen lung, care influenţează negativ atât viaţa indivizilor, cât şi a comunităţilor. Din punct de vedere psihologic sau fiziologic, consumul de droguri determină dependenţa individului de anumite substanţe chimice utilizate pentru a produce efecte agreabile ori pentru a evita durerea şi disconfortul. Această dependenţă are, însă, un caracter nociv, producând individului modificări fizice şi psihice ireversibile

---

[1] *Bomba drogurilor*. selecţia textelor, traducere, comentarii şi note: Stelian Ţurlea. Bucureşti. Edit. Humanitas. 1991. p. 17–18.

care-i afectează profund starea de sănătate. De exemplu, marijuana, despre care se spune că are efecte mai puțin nocive decât tutunul sau alcoolul, dăunează memoriei și percepției, dăunând plămânilor, inimii, funcțiilor respiratorii și celor reproductive, sporind riscul apariției cancerului. În timp ce alcoolul dispare din corp, după un interval de 24 de ore, fiind solubil în apă, marijuana este solubilă doar în grăsime, elementele ei chimice fixându-se, mai ales, în țesuturile adipoase (grase) ale corpului, cu precădere la nivelul creierului și ale organelor genitale, unde pot rămâne timp de 30 de zile de la consumul acestei substanțe[2].

Din punct de vedere social, consumul de droguri are efecte la fel de nocive, deoarece antrenează un lung șir de consecințe negative asupra potențialului productiv și reproductiv al membrilor societății ca și asupra resurselor de sănătate și bunăstare a acesteia. Pe de altă parte, consumul de droguri determină amplificarea traficului ilegal de droguri ca parte importantă a activităților crimei organizate într-un anumit teritoriu național sau chiar în zone geografice mai vaste. Aceasta pune în pericol ordinea socială și economică a diferitelor țări și chiar a unor continente întregi. Problema drogurilor este, astfel, direct legată de problema criminalității, cu atât mai mult cu cât persoanele care se droghează, pentru a „evada" din realitatea cotidiană sau pentru a se „adapta" mai bine la exigențele ei intră, adeseori, în conflict cu legea penală.

Luând în considerare efectele nocive, pentru individ și pentru societate, ale consumului de droguri, Organizația Mondială a Sănătății a definit dependența față de droguri în felul următor:" ... o stare de intoxicare periodică sau cronică dăunătoare *pentru individ și pentru societate* (*subl.ns.*), produsă de consumul repetat al unui drog (natural sau sintetic). Caracteristicile sale includ:

1) o dorință sau o nevoie (obligatorie) copleșitoare de a continua administrarea drogului și de-al obține prin orice mijloace;

2) o tendință de creștere a dozei;

3) o dependență psihică (psihologică) și, uneori, fizică, față de efectele drogului" [3].

2. Natura și efectele drogurilor

Drogurile sunt substanțe fizice (chimice) care au un alt rol decât cele necesare pentru menținerea normală a sănătății, cum sunt, de exemplu, alimentele, și față de care se deosebesc prin efectele lor nocive asupra organismului. Ele pot fi clasificate în două categorii principale:

---

[2] *Idem*, p. 16.

[3] *United Nations Experts Committee on Drugs Liable to Produce Addiction*. Reports 6–7. World Health Organization Technical Report Series No. 21. New York. United Nations. 1957.

a) droguri care se pot folosi în mod legal, printre care se numără alcoolul, ţigările, tranchilizantele, barbituricele sau oricare alt medicament psihoactiv care uşurează sau elimină durerile, aşa cum este, de pildă, aspirina, ori care stimulează potenţialul fizic sau psihic, cum este, de exemplu, cazul amfetaminelor;

b) droguri ilegale printre care pot fi menţionate opiul, morfina, heroina, cocaina, marijuana şi L.S.D-ul.

2.1 Droguri legale

Principalele efecte pe termen scurt ale tuturor acestor droguri sunt stimularea şi sedarea sistemului nervos. Cafeaua de exemplu, prin cofeina care o conţine, are un efect echivalent cu cel al amfetaminelor. Consumată în doze excesive, produce iritabilitate, nervozitate, presiune arterială ridicată, lipsă de somn etc. La rândul ei, nicotina conţinută în tutun are un efect similar cu cel al barbituricelor sau sedativelor. În fiecare an, în Occident sunt produse milioane de kilograme din derivatele barbiturice. Primul barbituric a apărut în anul 1903 şi s-a numit veronal. Estimările arată că numai în S.U.A. se produce anual echivalentul unor doze suficiente pentru a se omorî pe fiecare cetăţean american de două ori. Aceste doze au crescut an de an, astfel că, în timp ce, în anul 1957, numai 7% din populaţia americană adultă utiliza, în mod regulat, tranchilizante, sedative sau droguri stimulente, în anul 1967 acest procent a atins cifra de 27%. În anul 1970, au fost identificate în farmaciile din S.U.A. un număr de 202 milioane prescripţii (reţete) legale, pentru tot felul de medicamente psihoactive[4]. O anchetă desfăşurată, între anii 1968–1969, în statul New York, a arătat că 19,6% din populaţia peste 14 ani utilizează barbituricele şi 19,8% foloseşte tranchilizante şi diferite droguri relaxante[5]. În deceniile 7 şi 8, folosirea amfetaminelor, care includ toate tipurile de droguri stimulente care au un efect similar adrenalinei, a devenit o practică obişnuită în Occident, astfel că sunt utilizate de o parte însemnată din populaţie, în special de oameni de afaceri, funcţionari, şoferi de cursă lungă, lucrători de noapte, studenţi etc. Iniţial descoperite în 1920, ele au fost utilizate în timpul celui de-al doilea război mondial, pentru a contracara oboseala militarilor, în special a piloţilor de vânătoare. Ulterior, au devenit un stimulent obişnuit pentru activitatea cotidiană sau nocturnă a unei mari părţi din populaţia statelor occidentale. Spre deosebire de barbiturice, care luate în doze mari şi împreună cu alcoolul, provoacă efecte letale, amfetaminele, cunoscute şi sub denumirea de „pilule energizante" nu creează dependenţă, dar creează, în schimb, deprinderi cu caracter reflex. Disimulând starea de oboseală, ele creează

[4] Marshall B. Clinard. Robert F. Meier. ***Sociology of Deviant Behavior***, fifth edition. New York. Chicago. San Francisco. Dallas. Holt. Rinehart and Winston, 1979, p. 287.
[5] ***Idem***.

pe moment stări euforice, de bună dispoziție și acutizare a percepției care au ca efect creșterea încrederii și energiei utilizatorului. Utilizate în mod excesiv, provoacă insomnii, epuizare fizică și stări de depresie profundă, în paralel cu pierderea unor facultăți psihice printre care discernământul. Mai ales, dozele administrate prin injectare produc efecte psihotropice similare cu cele ale cocainei, determinând manifestări paranoice cu caracter agresiv[6].

În mod paradoxal, în loc ca practica medicală să influențeze industria farmaceutică, aceasta din urmă o influențează pe prima. Inițial, industria farmaceutică a avut un rol deosebit de important în promovarea unor medicamente utile pentru sănătate, fie participând în mod direct la cercetările întreprinse în acest scop, fie sponsorizând activitățile medicale care și-au propus acest obiectiv. Chimioterapia a devenit astfel, unul din principalii aliați ai medicinei, un mijloc principal pentru stabilizarea sau reducerea progresului unor boli. Ulterior, industria farmaceutică a devenit un veritabil factor de presiune, dobândind o influență sporită chiar asupra terapiei medicamentoase prescrise de către medici.

Diferite companii farmaceutice, de exemplu, își pot retrage sprijinul financiar acordat unui experiment medical în legătură cu utilizarea unui anume medicament dacă rapoartele medicilor sunt nefavorabile. Ele pot exercita, de asemenea, presiuni asupra medicilor (prin intermediul reclamelor difuzate prin mass media, de exemplu) pentru a prescrie medicamente scumpe, deși, în scopuri terapeutice, pot fi utilizate medicamente mai puțin costisitoare" [7]. „În mod evident – subliniau H. Somers și A. Somers – relația tradițională dintre doctor și producătorul de medicamente s-a modificat în mod radical; în loc de a furniza produse la comenzile doctorului, industriașul îi spune acestuia ce trebuie să comande și de ce" [8].

Din acest punct de vedere, multe dintre drogurile energizante sunt luate de indivizi, cu sau fără prescripție medicală, numai ca urmare a influențelor exercitate de reclamele făcute prin mass media de diferite companii farmaceutice interesate în obținerea de profituri, fără ca efectele reale ale drogului respectiv să fie testate suficient. Există și cazuri de substanțe chimice vândute în mod ilicit pe piață, ca urmare a unor furturi și sustrageri din industria farmaceutică, și utilizate fără nici-o prescripție medicală.

Marshall Clinard și Robert Meier apreciau că utilizarea drogurilor relaxante și excitante este legată de trăsăturile culturale ale unei anumite societăți. Amfetaminele sunt utilizate amplu, de exemplu, în Japonia, Suedia și S.U.A.,

---

[6] ***Bomba drogurilor, edit.cit.***, p. 31.

[7] Rodney M. Coe, ***Sociology of Medicine***, New York, McGraw-Hill Book Company, 1970, p. 342–343.

[8] Herman M. Somers, Anne R. Somers, ***Doctors, Patients and Health Insurance***, Washington, D.C., Brookings, 1961, p. 87.

adică în țări în care este pus un puternic accent pe productivitate și pe performanța individuală[9]. Acest lucru este confirmat de utilizarea amfetaminelor (cazurile de dopare) de către atleți sau alți sportivi profesioniști, în scopul ameliorării performanțelor lor sportive. Utilizarea diferitelor droguri cu rol relaxant și excitant nu se reduce, însă, numai la țările menționate. Ea este o practică amplu răspândită în majoritatea țărilor occidentale și tinde să se reproducă, în prezent, și în țările din Europa de Est.

În Occident și, mai cu seamă în S.U.A., publicul acordă o mare valoare utilizării barbituricelor și amfetaminelor, ca tipuri de „droguri legitime" care au rolul de a înlătura starea de stres sau de angoasă. Mulți pacienți se adresează medicilor, nu atât pentru rațiuni medicale, ci pentru motive personale cum sunt nefericirea, insatisfacția, singurătatea, teama etc.[10]. Tratamentul cu droguri deconectante sau energizante nu are însă, întotdeauna, un caracter medical, ci unul psihologic, disimulând, de fapt, problemele reale de viață ale pacientului. În plus, utilizarea fără măsură a acestor droguri determină sporirea numărului de accidente și de sinucideri. Dar una dintre consecințele cele mai nefaste ale consumului acestor așa-zise droguri reactive sau inofensive a fost și este influența exercitată direct asupra stilurilor de viață ale tinerei generații: „Societatea adultă, prin folosirea mai multor genuri de droguri, și nu totdeauna în concordanță cu prescripțiile medicale, a socializat o mare parte din generația cea mai tânără pentru folosirea drogurilor"[11], mai ales a acelor cu caracter ilicit.

2.2 Droguri folosite în mod ilegal

La fel ca și cele legale, drogurile ilegale se pot împărți în două categorii:

a) sedative;

b) excitante.

Cele sedative au un efect analgezic, determinând încetinirea activității mentale și fizice, relaxarea musculară, ușurarea durerilor, starea de euforie, iar luate în doze mari pot provoca o stare de letargie care se transformă în comă și produce moartea prin asfixiere.

La rândul lor, drogurile excitante au un efect excitant, stimulând eforturile fizice sau psihice, antrenând buna dispoziție și eliminarea oboselii. Folosirea lor excesivă și prelungită determină crize cardiace și tulburări psihice pronunțate.

---

[9] Marshall B. Clinard. Robert F. Meier. *op.cit.*, p. 289.

[10] Arnold Bernstein. Henry L. Lennard. ***The American Way of Drugging***. în „Society". May 1973. p. 16.

[11] Robert R. Bell. ***Social Deviance. A Substantive Analysis***. revised edition. New Jersey. The Dorsey Press. 1976. p. 178.

A. Morfina şi heroina

Cele mai importante droguri sedative sunt opiaceele naturale şi sintetice printre care se numără opiul, morfina, heroina, methadona şi marijuana. Majoritatea opiaceelor, dar, în special, morfina (obţinută din opiu) şi heroina (obţinută din morfină, prin acetilare) creează o pronunţată stare de dependenţă. Constituind substanţe sub formă de pudră albă, ele sunt administrate, cel mai frecvent, prin injecţii subcutanate sau intravenoase. O dată cu injecţia, individul respectiv experimentează mai multe senzaţii iniţial dezagreabile: pielea i se înroşeşte, simte mâncărime, urechile îi ţiuie etc. Treptat el capătă o stare de somnolenţă, de relaxare şi reverie, care-i oferă sentimente de euforie şi beatitudine. Scopul drogatului îl constituie tocmai această stare de beatitudine, care nu poate fi atinsă decât mărind doza de la o injecţie la alta[12]. În acest context, se declanşează două mecanisme fiziologice principale care fac din individul respectiv un drogat „de carieră": *toleranţa*, adică capacitatea organismului său de a se adapta la creşterea progresivă a dozei, cerută imperios de dorinţa reiterării stării de euforie, şi *dependenţa* adică necesitatea de a apela, în permanenţă la utilizarea drogului, în absenţa căruia individul va dobândi o stare de îmbolnăvire acută, aşa-numitul „sindrom de abstinenţă". Aceasta se manifestă prin diferite semne şi simptome care, în cazul suprimării *morfinei*, de exemplu, apar după un interval între 8 şi 14 ore după ultima injecţie. Dacă individul nu-şi primeşte raţia sa obişnuită de morfină el va resimţi stări profunde de tensiune, senzaţii de frig, crampe musculare posterioare ori abdominale, nu va putea de loc să se odihnească, nasul îi va curge, ochii vor lăcrima, corpul va transpira abundent etc. Treptat, starea i se va înrăutăţi şi mai mult, intervenind convulsii ale membrelor, sufocări, greaţă, vărsături, diaree, pierderi în greutate (între 2 kg. şi 7 kg. – într-un interval de numai 24 de ore). Senzaţiile pe care le încearcă drogatul sunt atât de penibile încât nu-şi găseşte locul nicăieri, se întinde pe jos pentru a-şi putea alina spasmele musculare, se încolăceşte ca un covrig, îşi simte corpul ca fiind de gheaţă etc. Simptomele cresc în intensitate odată cu trecerea unui interval între 36 şi 48 de ore de la administrarea ultimei doze, epuizând fizic şi psihic individul. De abia după acest interval de timp, aceste simptome regresează, drogatul confruntându-se numai cu insomnii, stări de iritare şi de slăbiciune, care pot dura între 3 şi 4 luni[13].

Pe toată durata sindromului de abstinenţă, o singură doză de morfină va fi suficientă pentru a produce uşurarea semnelor şi simptomelor menţionate într-

---

[12] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 291.

[13] Conform cu John A. Clausen, *Drug Addiction*, în *Contemporary Social Problems. An Introduction to the Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization* (Robert K. Merton, Robert A. Nisbet- Eds.), New York and Burlingame, Harcourt, Brace and World, Inc., 1961, p. 183.

o perioadă între 6-12 ore, după care ele revin. În acest sens, individul devine dependent de drog, pe de-o parte pentru a atinge din nou starea de euforie atât de râvnită, pe de altă parte pentru a evita stările asociate cu sindromul de abstinență. Pentru aceasta, el va utiliza orice mijloc pentru a obține doza dorită, căzând, astfel, sub influența traficanților de droguri. În paralel, toleranța sa în raport cu drogul va crește progresiv, astfel, că va deveni imun față de orice manifestare toxică a acestuia. În cazul morfinei, de exemplu, într-un interval de 16 ore, el va recurge la o doză în stare să omoare peste 12 persoane obișnuite.

Simptomele sindromului de abstinență în cazul *heroinei* sunt similare, numai că survin mai rapid și cu o intensitate mai mare. Deși mai puțin utilizată decât alte droguri ilicite, heroina este asociată cu cel mai mare număr de decese provocate de utilizarea drogurilor, datorită ușurinței cu care consumatorul se poate supradoza. În percepția publicului occidental, utilizarea heroinei este asociată cu „dezorganizarea socială, psihopatologia, violența brutală, crima organizată și, în prezent, cu amenințarea epidemiei S.I.D.A."[14], dar aceste evaluări, tributare simțului comun, nu au decât o bază științifică limitată.

Numită heroină, pentru calitățile eroice (*heroic*) care i se atribuie, ea a fost sintetizată în anul 1870 și introdusă pe piața medicamentelor, în anul 1898, de către o firmă germană. Fiind de trei ori mai puternică decât morfina din care este derivată, heroina a fost considerată inițial ca un drog, care, spre deosebire de morfină, nu produce dependență. În deceniul 8, s-a stabilit definitiv că este un drog care poate crea dependență și care are o valoare medicală limitată. De altfel, în S.U.A., încă din anul 1942, producerea ei legală a fost interzisă, crearea substanței și. desfacerea ei trecând în mâinile reprezentanților organizațiilor criminale. Din acest punct de vedere, consumul și traficul de heroină au devenit probleme sociale importante, aflate în atenția agenților de control social și de politică socială, ajungând să reprezinte o zonă principală de interes pentru „explorarea procesului de dependență" și analiza „carierelor deviante". Accentul, în acest sens, a fost pus pe „subcultura" determinată de drog, pe normele, valorile și simbolurile implicate și chiar pe limbajul specializat (argo-ul) utilizat în cadrul acestei subculturi. John Clausen a considerat, de exemplu, consumul de droguri în general, de heroină în special ca un simptom al patologiei și ca o expresie a alienării și anomiei[15]. Studiile desfășurate asupra veteranilor din Vietnam au permis, de asemenea, constatarea că utilizarea heroinei este legată de alte probleme sociale și că dependența de ea poate fi tratată[16].

---

[14] Howard E. Freeman, Sol Levine, ***Handbook of Medical Sociology***, fourth edition. New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1989, p. 138.

[15] John Clausen, *op.cit.*

[16] Peter Conrad, Joseph W. Schneider, ***Deviance and Medicalization***, St. Louis, Mosby. 1980.

B. Marijuana. Socializarea în rolul de fumător de marijuana

Dintre alte opiacee, trebuie menționată în primul rând, *marijuana*, cunoscută și sub denumirea de „cânepă indiană" (*Cannabis Indica*). În țările orientale, de unde a fost importată, ea are variate denumiri cum sunt *„hașiș"* (în Egipt), *„kif"* (în Maroc) sau *„bhang"* (în alte zone orientale)[17]. Se pare că există două varietăți de cânepă obținute din rășina aceleiași plante numită *„cannabis sativa"*: una existentă în zonele temperate, utilizată la fabricarea frânghiilor și fibrelor necesare pentru navigația tradițională, care nu conține în florile ei substanțe psihoactive, și alta, existentă în zonele tropicale, cultivată special pentru substanța psihoactivă existentă în florile ei. Descoperită inițial de către chinezi, această ultimă varietate a fost utilizată în China antică numai în scopuri medicamentoase, în timp ce în țările hinduse a fost utilizată în scopuri rituale, datorită calităților sale euforice. Mai târziu, între secolele al X-lea și al XII-lea, ea a ajuns, prin intermediul mongolilor, în țările arabe. Dar țara cea mai grav afectată de deprinderea consumului de haşiş a fost Egiptul. În secolul al XIX-lea, acesta a pătruns în mediile culturale pariziene, pentru a stimula creativitatea unor literați, iar în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea a ajuns, prin intermediul cântăreților de jazz din New Orleans, în S.U.A., adus de aceştia din Mexic. Consumată inițial de păturile cele mai sărace din societatea americană (în special negrii din Harlem), marijuana a devenit treptat drogul cel mai răspândit printre majoritatea păturilor sociale cele mai tinere. În deceniul 2 al secolului al XX-lea, ea a servit ca un înlocuitor al alcoolului în perioada Prohibiției. Cu toate măsurile elaborate, răspândirea consumului ei a atins, mai ales în S.U.A., cote alarmante.

Deşi cultivarea *cannabisului* a fost interzisă ca urmare a unei convenții încheiate între țările membre ale O.N.U., în țările caracterizate de structuri feudale (Maroc, Liban, Iran etc.), această măsură nu a putut fi aplicată într-o măsură adecvată[18].

Inițial, la începutul secolului al XX-lea, în Occident și, mai ales, în S.U.A, marijuana era utilizată în scopuri exclusiv medicale (pentru combaterea migrenelor, a sângerărilor menstruale excesive, a ulcerelor și chiar contra cariilor dentare), putând fi cumpărată, fără rețetă, de la orice farmacie. Evaluările științifice ale vremii apreciau că această substanță nu produce dependență. În 1937, în S.U.A., ca urmare a activității Biroului Federal Contra Stupefiantelor, Congresul american a adoptat un act prin care consumul de marijuana a devenit prohibit de legea penală.

Howard Becker consideră că, deşi Biroul Federal Contra Stupefiantelor nu era convins de efectele nocive ale marijuane, el a jucat rolul unui veritabil

---

[17] *Bomba drogurilor, edit.cit.*, p. 21.
[18] *Idem*, p. 22–28.

antreprenor (cruciat) moral care a „creat" o nouă categorie de deviantă, şi anume consumatorii de marijuana. Eticheta de deviant aplicată acestor consumatori nu a depins, de propria conduită, ci de lucruri exterioare comportamentului lor, în primul rând, de necesitatea unei agenţii de control social de a-şi justifica poziţia şi obiectivele[19].

Influenţa legislaţiei federale a fost deosebit de mare, în aşa fel, încât în deceniul 7, mai multe state americane aveau reglementări speciale, uneori deosebit de severe, în legătură cu ponderea şi consumul de marijuana.

În anul 1972, o comisie prezidenţială a ajuns la concluzia că marijuana nu este, ca atare, o substanţă nocivă, care trebuie prohibită prin efectele ei imediate, ci datorită asocierii ei cu anumite conduite şi stiluri de viaţă care creează teamă, furie şi nesiguranţă printre largi segmente ale publicului contemporan american", în aşa fel încât reprezintă o veritabilă problemă naţională. O asemenea problemă este determinată de existenţa a trei factori[20]:

a) existenţa unui comportament ilegal, vizibil mai ales în rândurile tinerilor din toate clasele sociale, asociat cu protestul şi radicalismul politic, cu viaţa în campusurile universitare;

b) perceperea marijuanei ca o ameninţare pentru sănătatea şi moralitatea individuală sau socială;

c) dependenţa ei de problemele şi schimbările poziţiei tinerei generaţii ca şi de conflictele generate de aceasta.

În acest sens, marijuana a devenit un adevărat simbol al conflictului între generaţii, un agent al solidarităţii morale a tinerilor, o formă de evaziune din societatea dominată de adulţi. Aceste fenomene au caracterizat, de la început mişcarea *hippie* pentru care ţigara de marijuana, alături de alte droguri, a devenit un simbol al unei mistici „psihedelice" bazată pe transe artificiale şi pe aşa-numita subcultură sau contracultură a *drop-out-ului*[21], adică a evaziunii din sistemul social. Ca formă de inadaptare la exigenţele unei societăţi tot mai dezumanizate de *raţionalizare* (în sensul postulat de Max Weber), fenomenul *hippie* a culminat cu revoltele tineretului din anii '68 – '70, mişcarea declinând apoi până la a cădea în desuetitudine.

Cercetările întreprinse în deceniul 7, în S.U.A., au arătat că circa 24 de milioane de tineri americani având peste 11 ani au folosit marijuana cel puţin o

---

[19] Howard S. Becker, ***Moral Entrepreneurs: The Creation and Enforcement of Deviant Categories***, în Delos H. Kelly, ***Deviant Behavior. A Text Reader in The Sociology of Deviance***, second edition, New York, St. Martin's Press, 1984, p. 22–232.

[20] Marijuana: ***A Signal of Misunderstanding***, First Report on the ***National Commission on Marijuana and Drug Abuse***, Washington, D.C., Government Printing Office, 1972, p. 6–9 (conform cu Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, ***op.cit.***, p. 285–286).

[21] ***Bomba drogurilor***, ***edit.cit.***, p. 7–9.

dată, iar peste 40% din elevii de liceu au încercat-o ca o primă experiență[22]. În deceniul 8, aceste cifre s-au mărit, astfel că, într-un raport din 1986 asupra Crimei organizate, elaborat de o comisie prezidențială americană, s-a arătat că circa 50-60 de milioane de americani (unul din patru, deci) au încercat marijuana, iar 20 de milioane au utilizat-o o dată sau mai mult de o lună[23].

Dacă originea etnică nu s-a dovedit relevantă în calitate de variabilă independentă, cercetările au demonstrat că, spre deosebire de evrei și catolici, protestanții utilizează mai frecvent acest drog care e folosit mai des și de către tinerii care provin din familii dezorganizate, lipsite de afecțiune parentală[24]. Donald Pet și John Ball apreciau că utilizarea și efectele marijuanei sunt mai degrabă strâns legate de diferențele de personalitate, și de contextele culturale în care este folosită, decât de proprietățile drogului ca atare[25]. Principalele efecte ale acestui drog sunt starea de euforie însoțită de excitația motorie și de confuzia mentală, senzații urmate frecvent de reverie, deprimare și somn.

Singurele modificări fizice sau fiziologice sunt creșterea ritmului cardiac, dilatarea vaselor sanguine ale pupilei care determină înroșirea ochilor fumătorului de marijuana. Toate aceste efecte sunt în concordanță directă cu nevoia de evaziune a individului, marijuana inhibând tendințele de agresivitate și producând stări letargice de pasivitate și somnolență. Spre deosebire de alte substanțe psihoactive care pot induce stări antisociale, marijuana determină asocialitatea individului. Cercetările efectuate asupra fumătorilor de marijuana au arătat că foarte puțini dintre ei sunt arestați și acuzați pentru infracțiuni violente, printre care omoruri, violuri, atac înarmat sau spargeri înarmate[26].

Comentarea efectelor marijuanei este contradictorie, dat fiind amestecul de prejudecăți morale și evaluări pseudoștiințifice care intervin în dezbaterea publică a acestor efecte. Unii specialiști cred că ea are, ca și alcoolul, ușoare efecte intoxicante, dar fără a ajunge la halucinații sau la reacții psihotice importante. Ea poate produce stări de euforie, fantezie, alternarea noțiunilor de timp și spațiu, excitație și imaginație creatoare, dar determină, în schimb, scăderea concentrației nervoase. Deși cântăreții de jazz apreciază că ea le îmbunătățește performanțele muzicale, determinându-i să cânte mai bine, cercetările și testele de laborator au arătat, dimpotrivă, că ea face să scadă

---

[22] Robert B. Bell. *op.cit.*. p. 185–186.

[23] ***President's Comission on Organized Crime; American's Habit: Drug Abuse, Drug Trafficking and Organized Crime***. Report to the President and Attoney General. Washington. D.C.. U.S. Governement Printing Office. 1986.

[24] Robert R. Bell. *op.cit.*. p. 186.

[25] Donald D. Pet. John C. Ball. ***Marijuana Smoking in the United States***. în „Federal Probation", sept.. 1968. p. 82 (Conform cu Robert B. Bell. *op.cit.*. p. 186).

[26] Helen H. Nowlis. ***Drug on the College Campus***. New York. Anchor Books. 1969. p. 25.

performanța artistică. De exemplu, identificarea notelor sau ținerea ritmului este dificilă în condițiile administrării drogului[27]. Robert R. Bell crede, în acest sens, că este vorba de un efect psihologic cu „caracter optimist indus utilizatorului, care doar „crede" că performanța sa e mai bună dacă utilizează marijuana"[28]. Solomon Snyder, la rândul său, subliniază că, în aparență, marijuana poate favoriza rezolvarea unor probleme de intuiție, împiedicând, în schimb, soluționarea acelor sarcini care solicită răbdare și gândire analitică, dar în primul caz ar putea fi implicați factori de sugestie cu rol de stimulare a performanței[29].

Alte evaluări au arătat că efectele marijuanei pot compensa anumite deficiențe ale funcțiilor psihice și fizice, fiind în acest sens mult mai adecvate decât cele produse de consumul de alcool. Unele teste de conducere auto au pus în evidență de exemplu, scoruri relative egale pentru cei aflați sub influența marijuanei și pentru cei care n-au utilizat-o. În schimb, s-a demonstrat că există o diferență pronunțată între cei care au consumat alcool și cei care n-au consumat, în legătură cu performanțele obținute la testul simulatorului auto[30].

Alte studii și cercetări au arătat că experiențele sexuale avute sub influența marijuanei sunt mai excitante decât de obicei, nefiind încă suficient de clar dacă este vorba de o reacție psihologică constând în înlăturarea inhibițiilor sau de una fiziologică concretizată în sporirea plăcerii erotice. Robert Bell a chestionat, de exemplu, un număr de 2.372 de persoane căsătorite, evidențiind faptul că din cele care au avut raporturi sexuale sub influența marijuanei, 72% au declarat că ea contribuie la îmbunătățirea performanțelor erotice, 14% au afirmat că numai uneori ea determină această îmbunătățire, 10% n-au putut să spună nimic despre acest subiect, iar 4% au arătat că marijuana nu are nici-o contribuție în acest sens[31]. Studii similare au demonstrat că există o legătură între sexualitate și marijuana, ambele fiind legate de stiluri de viață mai radicale sau mai liberale[32].

Se poate conchide că, în mod direct, marijuana nu este un drog nociv care produce dependență și nici nu poate fi considerat ca o cauză a comportamentelor violente sau infracționale. Ea este, mai degrabă – așa cum am arătat deja, un simbol al unui stil de viață caracterizat de libertate și hedonism.

---

[27] Peter Laurie, ***Drugs: Medical, Psychological and Social Facts***, Baltimore, Penguin Books, 1967, p. 85.

[28] Robert R. Bell, ***op.cit.***, p. 187.

[29] Solomon H. Snyder, ***Uses of Marijuana***, New York, Oxford University Press, 1971, p. 51.

[30] ***Idem***, p. 63.

[31] Robert R. Bell, ***op.cit.***, p. 187–188.

[32] ***Idem***. Vezi și Erich Goode, ***Drug Use and Sexual Activity on a College Campus***, în „American Journal of Psychiatry", April, 1972, p. 95.

Căutând predictorii utilizării ei inițiale, în perioada adolescenței, cercetătorii au evidențiat două tipuri de variabile mai importante:

a) caracteristicile intrapersonale ale fumătorilor de marijuana și care constau în atitudini nonconformiste, de rebeliune, alienare și subestimare;

b) factori interpersonali constând în influența exercitată de grupul de prieteni, în cadrul căruia substanța are o mare popularitate[33].

Howard Becker a oferit o descriere amplă a procesului în cursul căruia adolescenții devin consumatori de marijuana[34]. Inițial, chiar, și acei băieți care participaseră la acte ocazionale de delincvență, sunt dominați de anumite controale interioare care îi împiedică de a prelua modelul fumării marijuanei, în sensul că ei știu că acest model este ilegal și pedepsit cu sancțiuni aspre. A deveni fumător obișnuit de marijuana înseamnă un proces de învățare în cadrul căruia adolescentul învață mijloacele de a se dezangaja de controalele care i se impun și asimilează tehnicile și definițiile care îi asigură plăcerile pozitive. Cel mai adesea, experiența drogului provine din grupul de prieteni unde adolescentul învață trei lucruri principale:

a) să fumeze în așa fel marijuana, încât să producă senzații de plăcere;

b) să recunoască aceste senzații și să pună în dependență drogul de ele;

c) să se bucure de aceste senzații.

Inițial, neofitul nu simte nici-o plăcere deosebită, nici după ce a fumat marijuana de câteva ori. Ulterior, el învață să simtă aceste senzații, așa cum sunt ele definite de către ceilalți. Cu alte cuvinte, numai în legătură cu alții în care are încredere el învață să raționalizeze și să redefinească semnificația utilizării drogului, pentru a ajunge la concluzia că „prejudecata" cu privire la marijuana ca sursă a tuturor relelor nu corespunde cu propriul său punct de vedere.

Richard Jessor sublinia, în acest sens, că influența grupului de prieteni prin intermediul mai multor mecanisme: „oferă acces și disponibilitate pentru obținerea marijuanei, oferă modele pentru utilizarea ei și sprijin social pentru asemenea utilizare"[35].

Erich Goode considera că grupul de prieteni are rolul unei veritabile comunități rituale în cadrul căreia fumatul marijuanei este o activitate clandestină

---

[33] Howard E. Freeman, Sol Levine, *op.cit.*, p. 135–136.

[34] Howard S. Becker, *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, enlarged edition, New York, Free Press, 1973, p. 235–242.

[35] Richard Jessor, *Marijuana: A Review of Recent Psychosocial Research*, în Robert I. DuPont, Avram Goldstein, John O'Donnell (eds.), *Handbook on Drug Abuse*, Rockville, Md., National Institute on Drug Abuse, 1979, p. 341.

şi solemnă care leagă pe membri prin relaţii intime şi printr-o experienţă resimţită, în mod emoţional, ca o formă de excitare colectivă[36].

În 1968, N. Zinberg şi A. Weil au efectuat un experiment controlat asupra efectelor marijuanei asupra unui grup de subiecţi începători comparat cu un grup de consumatori cronici, ajungând la concluzia că singurele efecte comune apărute la membrii ambelor grupuri erau înroşirea ochilor, creşterea pulsului şi denaturarea sensului timpului[37]. Ca deosebire principală, performanţele motorii şi cognitive s-au îmbunătăţit în cazul consumatorilor cronici, dar s-au deteriorat în cazul începătorilor, care, în plus, n-au simţit nici-o senzaţie de euforie. Pe baza acestor date, cei doi autori au apreciat că cele două grupuri reacţionează diferit la efectele marijuanei atât din punct de vedere subiectiv, cât şi fiziologic. Reanalizând datele acestui experiment, Jock Young a considerat că, de fapt, în aceste deosebiri este implicat procesul de învăţare socială, care are chiar consecinţe fiziologice[38]. Cu alte cuvinte, efectele subiective (psihologice) şi cele fiziologice sunt legate în aşa fel încât determină o serie de schimbări în metabolismul consumatorilor. Drogul poate afecta metabolismul, dar modul în care individul interpretează aceste schimbări de metabolism este legat de percepţia subiectivă asupra acestora, care este determinată de aşteptările sale, situaţia socială în care se află implicat, dispoziţia sa etc. Experienţa drogului este dependentă deci, de legătura care se stabileşte între senzaţiile subiective ale consumatorului şi efectele psihotropice ale drogului. Aşa cum sublinia H. Becker, neofitul învaţă, mai întâi, cum să fumeze marijuana, apoi cum trebuie să interpreteze senzaţiile sale ca fiind plăcute.

Efecte similare pot apărea în cazul consumului de heroină. Studiile comparative efectuate pe loturi de indivizi dependenţi şi nondependenţi[39] au arătat că administrarea unor substanţe cu rol de placebo (preparat fără efecte nocive, destinat să testeze eficacitatea unei substanţe sau medicament) i-a făcut pe cei nondependenţi să raporteze efecte mai plăcute decât cele apărute ca urmare a administrării unor mici doze de heroină.

Dar, aşa cum arăta H. Becker, prima ţigară de marijuana nu conduce, în mod necesar, la heroină. Mulţi dintre cei care au încercat marijuana nu au făcut trecerea la o adevărată subcultură deviantă. O serie de studii au încercat să

---

[36] Erich Goode, ***Multiple Drug Use among Marijuana Smokers***, în „Social Problems", nr. 17, 1969, p. 54–56.

[37] N. Zinberg, A. Weil, ***Cannabis: The First Controlled Experiment***, „New Society", 16. January, 1969.

[38] Jock Young, ***The Drugtakers. The Social Meaning of Drug Use***, London, Granada Publishing Limited, Paladin, 1971, p. 36–37.

[39] Alfred Mindesmith, ***Basic Problems in the Social Psychology of Addiction and a Theory***, în John A. O'Donnell, John C. Ball (eds.), ***Narcotic Addiction***, New York, Harper and Row, 1966, p. 102–103.

evidenţieze faptul că consumul marijuanei poate constitui, totuşi, o premisă necesară, deşi nu şi suficientă pentru trecerea la consumul de droguri mai tari. Denise Kandel şi John Logan au arătat, de exemplu, că probabilitatea cea mai mare de a face această trecere o au cei mai tineri sau cei mai precoce dintre cei care încearcă marijuana, care fumează prima lor ţigară la o vârstă mult mai timpurie decât prietenii ori asociaţii lor[40]. Această concluzie nu este, însă, sprijinită de o evidenţă empirică suficientă. Alte cercetări au încercat să pună în evidenţă relaţia cauzală între consumul marijuanei şi tendinţele spre delincvenţă, dar nici ele nu au putut ajunge la concluzii relevante. Dimpotrivă, s-a demonstrat că nu folosirea drogului ca atare precede comportamentul delincvent, ci, invers, acesta din urmă, precede utilizarea marijuanei[41].

Până în deceniul 6, sancţiunile privind consumul sau traficul de marijuana erau foarte severe. În S.U.A., de exemplu, simpla posedare a drogului era pedepsită cu închisoare de la 2 la 10 ani, iar vânzarea lui era sancţionată cu închisoare de la 5 la 20 ani, plus o amendă de 20.000 dolari. După această perioadă, severitatea sancţiunilor a început să scadă progresiv, fiind pusă în dezbatere chiar decriminalizarea delictului de posesie sau consum al marijuanei. Dintr-o problemă penală, marijuana a devenit, în prezent, o problemă de sănătate, care ameninţă bunăstarea membrilor societăţii. Deşi, încă din 1972, o comisie naţională americană a considerat efectele marijuanei ca fiind complet benigne, mai multe studii întreprinse în acest domeniu au arătat că riscurile în ceea ce priveşte sănătatea consumatorului trebuie interpretate pe termen lung, fiind similare cu cele produse de consumul de ţigări obişnuite[42].

Oricum, aşa cum demonstrează diversele studii, cea mai mare rezistenţă faţă de decriminalizarea folosirii marijuanei o opun cei mai vârstnici, care consideră marijuana ca parte a unei societăţi hedoniste, care „corupe" valorile de sănătate şi moralitate ale tinerilor. „Atitudinea faţă de marijuana – sublinia Robert Bell – este o arie valorică în care intensitatea conflictului între generaţii este foarte mare"[43].

Totuşi, în marea majoritate a societăţilor contemporane, consumul marijuanei, la fel ca şi consumul altor droguri, reprezintă o problemă de interes naţional care trebuie rezolvată atât cu mijloace penale, cât şi medicale. Deja în România această problemă a început să fie resimţită, la simpozionul cu tema *Crima Organizată. Conţinutul, formele de manifestare şi de combatere a crimei*

---

[40] Denise Kandel, John A. Logan. ***Patterns of Drug Use from Adolescence to Young Adulthood: Periods of Risk for Initiation, Continued Use and Discontinuation***, în „American Journal of Public Health", 74(7), 1984, p. 660–667.

[41] Howard E. Freeman, Sol Levine, *op.cit.*, p. 137.

[42] *Idem*.

[43] Robert R. Bell, *op.cit.*, p. 190.

organizate, organizat de Parchetul General de pe lângă Curtea Supremă de Justiție, punându-se în evidență, între altele, răspândirea deprinderii fumatului de marijuana printre liceenii români. La acest simpozion, brigăzile de combatere a crimei organizate au arătat că o țigară de marijuana constă în România 50.000 lei, o sumă oricum împovărătoare pentru bugetul unui tânăr licean. Din acest punct de vedere, dincolo de aspectele juridice și medicale implicate, consumul și traficul de marijuana reprezintă o importantă problemă socială care solicită eforturi conjugate din partea educatorilor, criminologilor, sociologilor, psihologilor și medicilor.

C. Cocaina

Cocaina este cel mai cunoscut drog excitant, care este produs de „coca" (*Erythroxylon coca*), un arbore care crește în America de Sud. Frunzele acestui arbore au servit veacuri de-a rândul în scopuri medicale, fiind mestecate de localnici pentru proprietățile lor anestezice. În calitate de alcaloid extras din frunzele de coca, cocaina se prezintă sub forma unei pudre albe, incolore, sub formă de cristale similare cu fulgii de zăpadă[44]. Poată fi administrată oral, prin injecții intravenoase ori inhalată sau prizată pe nas. Ea poate fi diluată și de alte ingrediente printre care zahărul. Considerată, frecvent, ca un drog „recreativ", cocaina produce intense stări de euforie și senzații de stimulare fizică și psihică, reducând oboseala. Administrată repetat sub formă de injecții, ea influențează negativ asupra psihicului, provocând halucinații, convulsii, manifestări paranoice cu caracter agresiv și antisocial. „Pupilele se dilată. Euforiei, și impresiei de forță musculară îi urmează o perioadă de depresie... O doză prea mare poate duce la convulsii, și chiar la moarte"[45].

În ceea ce privește efectele ei pe termen lung, acestea sunt extrem de nocive, afectând sănătatea atât în forme acute, cât și cronice. Deși nu este din punct de vedere fiziologic adictivă (nu creează stări de dependență), ea creează totuși dependență psihologică. Dat fiind prețul ei extrem de scump (în S.U.A., un gram de cocainã constă între 60 și 100 dolari, iar în România, 30 dolari) și proprietățile exotice care i se atribuie, cocaina este considerată, frecvent, un drog de status"[46], care este consumat, deci, în marea majoritate a cazurilor, de persoane cu dare de mână. De altfel, cocaina a provocat, se pare, moartea neașteptată a sute de celebrități, din lumea artelor, în special, a filmului. Totuși, așa cum evidențiază cercetările, consumul de cocaină a penetrat toate starturile societății americane, afectând studenții, liceenii, funcționarii și chiar muncitorii. Un studiu în acest sens a dezvăluit faptul că circa 25 milioane de americani au

---

[44] Conform cu lucrarea ***Bomba drogurilor. edit.cit.***, p. 30.

[45] ***Idem.***

[46] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier. ***op.cit.***, p. 292–297.

declarat că au folosit cocaina o dată, cu titlu de încercare, iar aproximativ 6 milioane dintre americani au declarat că au utilizat-o cel puțin o dată pe lună. Jumătate din această ultimă categorie se pare că era dependentă de acest drog[47]. Utilizarea cocainei este corelată – sublinia studiul amintit – cu nivele ridicate de instrucție, cu ocupații manageriale și cu cuantumuri relativ ridicate de venit. Alt studiu a arătat că majoritatea consumatorilor de cocaină utilizează combinat și alte droguri cum sunt marijuana și alcoolul[48]. Date fiind marile riscuri provocate sănătății, cocaina a fost denumită de către medicii americani Nicholas Kozel și Edgar Adams, „cel mai periculos drog din istoria prezentă"[49].

D. Halucinogenele

Halucinogenele alcătuiesc împreună o clasă mai mare de droguri foarte diverse, de la marijuana, la mescalină (alcoloid vegetal extras dintr-un cactus mexican numit peyotl care, ingerat, provoacă deliruri hipnotice) și până la cunoscutul L.S.D.(*L.S.D. – 25*), o semisinteză chimică a acidului lisergic dietilamidă, obținută din alcoloizii cuprinși în sămânța de secară. De asemenea, în categoria halucinogenelor se mai include *psylocybina* și *psilocina* (extrase dintr-o ciupercă mexicană cu proprietăți halucinogene, denumită *Psilocybe*), *D.M.T.*-ul (dimetiltriptamina) și *D.E.T.*-ul (dietiltriptanina), S.P.T.-ul (dimetoximetamfeta-mina), T.H.C.-ul (tetrahidrocanabinol) etc.[50].

Toate aceste substanțe chimice acționează direct asupra creierului, provocând halucinații, euforie, stări depresive, tulburări psihice, tendințe ucigașe sau sinucigașe și modificări radicale ale personalității: „toxicomanul „vede" mirosuri și „aude" culori, are senzație de zbor și alungă insecte imaginare. Conduita îi este irațională, iar depersonalizarea marcată. Doze infime de L.S.D. sunt suficiente pentru a produce tulburări psihotropice prelungite pe mai multe luni. S-a demonstrat, de asemenea, posibilitatea tulburării sistemului cromozomial, ceea ce afectează adesea generația următoare a toxicomanului"[51]. Amplificând percepțiile senzoriale până la un punct în care identitatea individului se anulează, L.S.D.-ul creează un amestec de halucinații plăcute și terifiante, pe care unii din utilizatorii săi le consideră stimulatoare, deoarece contribuie la relevarea unor talente latente. Deși se crede, mai ales, de către utilizatori, că

---

[47] ***President's Commission on Organized Crime; America's Hobit: Drug Abuse, Drug Trafficking and Organized Crime***, *edit.cit.*, p. 16.

[48] Howard E. Freeman, Sol Levine, *op.cit.*, p. 138.

[49] Nicholas J. Kozel, Edgar H. Adams, ***Cocaina Use in America: Epidemiologic and Clinical Perspectives***, NIDA, Research Monograph, 61, Rockville, Md.: National Institute on Drug Abuse, 1985, p. 221.

[50] ***Bomba drogurilor***, *edit.cit.*, p. 30–31.

[51] *Idem*.

halucinogenele nu produc dependență, evaluările făcute arată că senzațiile pe care le provoacă consumatorilor solicită repetarea dozelor, astfel că se ajunge totuși la dependență.

Ca aspect, L.S.D.-ul este o substanță fără miros, fără culoare și fără gust, sintetizată chimic în anul 1938. Ea este un drog atât de puternic, încât o singură uncie (28,3 grame) este suficientă pentru a furniza 300.000 doze medii[52]. În 1949, L.S.D.-ul a pătruns în S.U.A. (Boston), pentru a fi folosit, mai întâi, în tratamentul bolilor psihice. Până în 1963, nu a existat nici-o restricție în folosirea sa, dar după această perioadă au început să fie impuse o serie de reglementări în acest scop. Dintre toate drogurile, L.S.D.-ul este cel mai puternic din punct de vedere al efectelor pe care le are"[53]. Dintre toate efectele acestui drog, schimbările de percepție sunt, probabil, cele mai dramatice. Obiectele și plăsmuirile par să capete viață, devenind mobile sau unduitoare, culorile apar extrem de intense și de frumoase, simțurile se ascut la maximum, pereții par să se miște iar spațiul capătă, straniu, o formă tridimensională"[54]. Aceste efecte subiective fac din L.S.D. unul dintre drogurile cele mai atractive pentru consumatorii de droguri.

Nu există o evidență clară dacă L.S.D.-ul dezvoltă dependența fizică, chiar în cazurile în care utilizarea lui este excesivă. În schimb, poate fi invocată dependența psihică care caracterizează pe acei utilizatori care, în absența acestui drog, se simt deprimați și tulburați din punct de vedere emoțional. L.S.D.-ul este periculos, totuși, întrucât dezvoltă reacții paranoice și determină o serie de decese accidentale, în condițiile în care persoana crede că poate zbura, aruncându-se, de exemplu, pe geam, de la înălțimea unei clădiri. De asemenea, consumatorul de L.S.D. poate deveni psihotic[55], nemaidistingând realitatea de ficțiune.

3. Explicații cu caracter psihologic ale consumului și dependenței față de droguri

Din perspectivă psihologică, majoritatea explicațiilor vizează personalitatea consumatorului și individului dependent față de droguri. Noțiunea de *dependență* însăși, este definită în diverse moduri. Unii psihologi pun accentul pe dorința psihologică necontrolabilă de administrare a drogului, alți psihologi accentuează dependența fiziologică față de un drog particular[56].

---

[52] Robert R. Bell, *op.cit.*, p. 191.
[53] ***Bomba drogurilor***, p. 31.
[54] Robert R. Bell, *op.cit.*, p. 192.
[55] ***Ibidem***, p. 193.
[56] John Clausen, *op.cit.*, p. 146–147.

Principala preocupare, în acest sens, o reprezintă evidențierea modului în care o anumită persoană devine dependentă de drog, procesul prin intermediul căruia se instalează această dependență cu caracter fiziologic sau psihologic.

Robert R. Bell diferențiază, din acest punct de vedere, între dependență și deprindere (obișnuință)[57]. Deprinderea are un caracter mental și emoțional, fiind caracteristică, de exemplu, pentru dorința fumătorului de a aprinde o țigară sau pentru aceea a băutorului de a bea un pahar de băutură. Spre deosebire de deprindere, dependența are un caracter *fizic*, manifestându-se tot atât de imperios și neînfrânat ca și setea de apă. Într-o cercetare întreprinsă de Peter Laurie asupra unor tineri dependenți de droguri au fost puse în evidență trei condiții necesare pentru apariția efectului de dependență:

a) un deficit psihologic cu caracter predispozant;

b) o criză care apare în cursul vieții;

c) o ofertă oportună a drogurilor[58].

Ultima condiție se pare că este cea mai importantă, întrucât explică pentru ce tinerii se lansează în consumul de droguri și nu se apucă, de exemplu, de băutură. În ceea ce privește dependența ca atare, aceasta se instalează ca urmare a apariției sindromului de abstinență. La început drogul este consumat pentru obținerea unor senzații agreabile, de plăcere, dar, ulterior, în ultimul stadiu al stabilirii dependenței, el este administrat, în primul rând, cu scopul de a evita efectele negative ale abstinenței.

Totuși, așa cum observă Marshall Clinard și Robert Meier „chiar dacă se decide construirea unei definiții în jurul unor asemenea termeni ca „deprindere", „dorință", „efecte nocive ale drogului" și „dependență psihologică", se observă că nici acești termeni nu pot fi definiți în termeni operaționali care ar putea produce un acord complet"[59].

Noțiunea de *toleranță* pare să fie, din acest punct de vedere o condiție necesară a dependenței, care reunește un acord mai deplin din partea experților. Peter Bourne aprecia, de pildă, că teoriile care pun accentul pe toleranță sunt cele mai adecvate, iar toleranța este elementul fundamental care determină și domină comportamentul individului dependent, și caracterizează, pe de altă parte, cel mai bine, natura și cursul procesului de dependență[60].

Majoritatea teoriilor bazate pe această noțiune nu țin, însă, seama de rolul important al relațiilor interpersonale și al subculturilor de care aparține individul, care pot reprezenta un predictor mult mai potrivit decât proprietățile drogului ca atare, în ceea ce privește desfășurarea procesului de dependență.

---

[57] Robert R. Bell, *op.cit.*, p. 195.

[58] Peter Laurie, *op.cit.*, p. 38–39.

[59] Conform cu Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 322.

[60] Peter C. Bourne (ed.), *Addiction*, New York, Academic Press, 1974, p. 16.

În pofida cercetărilor extrem de numeroase în acest domeniu, mecanismele responsabile pentru crearea dependenței față de droguri rămân încă un capitol obscur al evaluărilor medicale sau psihologice. Pentru o serie de autori, marea disponibilitate a drogurilor pe piața neagră reprezintă un factor extrem de important.

Totuși, așa cum arată diverse studii, disponibilitatea drogurilor nu are rolul principal în procesul de creare a dependenței, cu atât mai mult cu cât oamenii sunt avizați, de obicei, în legătură cu efectele negative ale drogurilor care creează dependență. O importanță mult mai mare o dețin poate factorii de personalitate care acționează în așa fel încât „dependența față de drog este, mai degrabă, un simptom al unei anumite trebuințe (cu caracter *psihologic*, subl. n.s.), decât un simptom al unei boli"[61]. Diferitele studii și evaluări psihologice au arătat că, inițial, utilizarea drogurilor poate fi un mijloc de descoperire a propriei identități a individului[62], o modalitate de reducere a anxietății, a suferinței[63], de a „rezolva" diferite probele personale ori sociale, de a răspunde influențelor unui grup de prieteni etc.[64]. Apoi, într-un stadiu ulterior, se schimbă motivația consumului de droguri, consumatorul confruntându-se cu motivații „dobândite" printre care nevoia (fizică sau psihologică) de a-și administra drogul preferat, teama de efectele neplăcute ale abstinenței, dorința de a-și menține relațiile cu grupul de prieteni etc.

Nu există, deci, o singură explicație cauzală ori motivațională pentru dependența față de droguri. Pentru a explica această dependență, R. Solomon[65] a propus teoria *procesului contrar al motivației dobândite*, prin intermediul căreia a distins următoarele modificări care intervin în starea psihică a unui consumator de droguri după câteva experiențe și după mai multe experiențe de administrare a drogului:

1) ***după câteva experiențe***:

a) înainte de a utiliza, din nou, drogul, individul care nu este încă dependent se află într-o stare de inactivitate față de efectele acestui drog;

b) în cursul administrării drogului, individul se află într-o stare de euforie denumită în argoul narcomanilor „apogeu" („salt"); proprietățile farmaceologice ale drogului „îl fac pe individ să se simtă „grozav" de bine;

---

[61] Robert R. Bell, *op.cit.*, p. 196.

[62] *Idem.*

[63] Gerard C. Davison, John M. Neale, ***Abnormal Psychology***, fifth edition, New York, John Wiley and Sons, 1990, p. 299.

[64] R. L. Solomon, ***An Opponent-Process Theory of Motivation: The Afectiv Dynamics of Drug Addiction***, in J. D. Masters and M. E. Seligman (Eds.), ***Psychopathology: Experimental Models***, San Francisco, Freeman, 1977.

[65] R. L. Solomon, ***The Opponent. Process Theory of Acquired Motivation. The Costs of Pleasure and the Benefits of Pain***, în „American Psychologist", nr. 35, p. 691–712.

c) după ce efectele drogului se diminuează, individul poate resimți un ușor discomfort, revenind, însă, la starea de inactivitate anterioară; motivația utilizării drogului constă în redobândirea stării de euforie și evitarea discomfortului;

2) ***după mai multe experiențe***:

a) înainte de utilizarea, din nou, a drogului, individul care a ajuns dependent de acesta, se confruntă cu o dorință imperioasă de a-l consuma;

b) în cursul administrării drogului, individul simte, mai degrabă, o stare de satisfacție, decât una de „euforie intensă";

c) o dată ce efectele drogului se diminuează, individul simte efectele negative ale abstinenței, resimțind extrem de imperios dorința fiziologică și/sau psihologică de a-și administra din nou drogul; motivația utilizării drogului s-a schimbat, de la obținerea unei stări pozitive (euforia) la evitarea unei stări negative (abstinența). În acest fel, a fost dobândită o nouă motivație pentru consumul de droguri.

Alte explicații psihologice au încercat, mai ales în deceniile 6 și 7, să evidențieze principalele trăsături de personalitate care pot determina dependența față de drog.

Nu s-a putut descoperi, însă, nici-un tip de personalitate reprezentativ, unic sau combinat care să poată explica această dependență. Alți cercetători, printre care I. Chein și colaboratorii[66] au considerat, în pură tradiție freudiană, că istoriile de viață ale consumatorilor de droguri pot explica dependența față de drog. De exemplu, s-au putut identifica o serie de cazuri în care absența din cămin a tatălui ori atitudinile distante și ostile ale acestuia față de fiu sunt strâns asociate cu dependența față de droguri ale acestuia din urmă. Alte studii au arătat că, dimpotrivă, influența grupului de prieteni în ceea ce privește stimularea curiozității tânărului, mai ales, în condițiile unor necazuri personale sau a unor stări de plictiseală, reprezintă factorul cel mai important[67].

Toate aceste evaluări sunt, însă, fie incomplete, fie neconcludente. Dependența fizică și evitarea efectelor sindromului de abstinență nu sunt suficiente, de exemplu, pentru a explica folosirea în continuare a drogurilor. Un individ dependent de heroină, o dată spitalizat, nu se mai confruntă cu simptomele sindromului de abstinență după trecerea unei perioade de o săptămână sau două. Totuși, cercetările arată că majoritatea celor care și-au pierdut obișnuința fizică de a lua drogul se reîntorc la heroină după perioada de

---

[66] I. Chein, D. L. Gerard, R. S. Lee, E. Rosenfield, *The Road to H: Narcotics, Delinquency and Social Policy*, New York, Basic Books, 1964.

[67] Gerard C. Davison, John M. Neale, *op.cit.*, p. 299.

spitalizare[68]. Aceasta ar putea constitui un indiciu că nu numai factorii de personalitate, dar mai ales, factorii situaționali sunt implicați. Astfel, americanii care și-au făcut serviciul militar în Vietnam și erau dependenți de heroină, au renunțat la aceasta după reîntoarcerea în S.U.A., probabil datorită accesului mai ușor, decât în Vietnam, la alcool și dificultății mai pronunțate decât în Vietnam de a obține heroină[69].

Rezultatele acestor studii și cercetări cu caracter psihologic apar astfel, contradictorii, neexistând o singură cauză ori motivație, ci o multitudine, dependența fiind produsul unei interacțiuni de factori care implică, în aceeași măsură, ereditatea, mediul, procesul de învățare etc.

4. Explicații cu caracter sociologic

Din punct de vedere sociologic, dependența față de droguri trebuie explicată, mai degrabă, ca un proces social, decât ca o relație între proprietățile fizice ale drogurilor și impactul lor asupra organismului uman.

Ocupându-se de procesul de dependență față de opiacee, în special față de morfină și heroină, John Clausen a subliniat faptul că această dependență reprezintă produsul unui proces de învățare socială rezultat din interacțiunea sau asocierea cu alți indivizi ei înșiși dependenți. În acest sens, chiar motivația consumului de droguri este învățată la fel ca orice motivație a comportamentului uman. „... motivația sau scopul utilizării inițiale a drogului – sublinia Clausen – trebuie să fie clar distinsă de motivația menținerii obiceiului administrării drogului. Ultima este un produs al *învățării* (*subl.ns.*) care pare să depindă de interacțiunea între efectele drogului, în special prin prima experiență a abstinenței, și autoconcepția utilizatorului"[70].

Făcut accesibil, cel mai adesea, de către un grup de prieteni drogul nu are inițial altă funcție decât aceea a căutării unei experiențe inedite. Utilizarea drogului este dependentă de disponibilitatea sa în cadrul inițiaților grupului. Ulterior, consumatorul ocazional devine un consumator „de carieră", descoperind o sursă mai stabilă de aprovizionare decât cea inițială. Din acest punct de vedere, el trebuie să aibă anumite relații sau legături prin intermediul cărora își poate procura mai ușor drogul. Dar aceasta înseamnă a fi identificat ca

---

[68] David Sue, Derald Sue, Stanley Sue, ***Understanding Abnormal Behavior***, third edition, Boston, Dallas, Geneva, Illinois, Palo Alto, Princeton, New Jersey, Houghton Mifflin Company, 1990, p. 281.

[69] M. Pilisuk, ***The Legacy of the Vietnam Veteran***, în „Journal of Social Issues", nr. 3 (4), 1975, p. 3–12.

[70] John A. Clausen, ***Social and Psychological Factors in Narcotics Addiction***, în „Law and Contemporary Problems", nr. 22, 1957, p. 39.

un consumator de droguri şi prezentat către persoanele potrivite de către persoane potrivite[71].

O asemenea identificare înseamnă, deja, preluarea unor modele de conduită de la alţi consumatori de droguri şi asimilarea experienţei acestora.

Cel mai adesea, tânărului neofit i se propune să „încerce" drogul într-o reuniune de prieteni caracterizată de o atmosferă de grup favorabilă unor asemenea experienţe. Alteori tinerii învaţă să consume heroină chiar de la membrii familiei lor sau de la alţi adulţi. Doar o proporţie redusă de tineri (circa 10%) caută, ei înşişi, în mod voluntar, o ocazie de a consuma drogul[72]. În cele mai frecvente cazuri, heroina este uşor de obţinut şi i se oferă iniţial gratis. Numai câţiva tineri devin dependenţi datorită incitaţiilor traficanţilor. De fapt, prietenii sunt aceia care-l incită pe tânăr şi o fac pentru a obţine, ei înşişi, foloase din traficul de droguri.

– Dar aşa cum nu există o singură cauză care determină consumul regulat şi dependenţa de droguri, nu există un singur tip reprezentativ pentru consumatorul de droguri. Diversele cercetări arată că nu numai subculturile consumului de droguri sunt importante în stabilirea fenomenului de dependenţă, dar chiar subculturile profesionale. Există, astfel, diferite categorii socioprofesionale (medicii) care sunt caracterizate de un risc mai ridicat decât alte categorii socioprofesionale în ceea ce priveşte contactul cu drogurile şi folosirea lor. În plus, dependenţa faţă de droguri nu caracterizează uniform pe toţi indivizii, ci numai pe aceia localizaţi în anumite arii definite de condiţii deficiente din punct de vedere economic şi social. În S.U.A., de exemplu, există un „model sudist" al consumului de droguri care reprezintă o „supravieţuire" a vechilor tradiţii existente în zone cum sunt Alabama, Georgia şi Kentucky, unde indivizii dependenţi de droguri sunt în majoritate (circa 90%) albi, de vârstă medie, utilizând, mai ales, mixturi de morfină. Dar, în S.U.A., există şi un „model modern" al consumului de droguri constând în utilizarea heroinei, model localizat în New York, Porto Rico, Chicago şi districtul Columbia[73]. Aici peste două treimi din cei dependenţi de droguri sunt negri şi portoricani, care au o vârstă medie de 27 de ani. Utilizarea heroinei caracterizează, de asemenea, o parte din populaţia defavorizată din Arizona, New Mexico şi Texas, care trebuie să recurgă la o serie de acte ilegale pentru a obţine banii necesari dobândirii drogului.

„Din punct de vedere al concluziilor studiilor sociologice – sublinia Robert R. Bell –, există o relaţie clară între sărăcie şi consumul drogurilor.

---

[71] John A. Clausen. *Drug Addiction*. în *Contemporary Social Problems. An Introduction to the Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization*. *edit.cit*., p. 198.

[72] *Ibidem*. p. 199.

[73] Robert R. Bell, *op.cit*., p. 196.

Dependența apare în așezările unde există, de asemenea, multe alte probleme sociale"[74], printre care rate înalte de delincvență, abandonul școlar, vagabondajul, șomajul, dezorganizarea familiei etc. Majoritatea indivizilor dependenți de droguri sunt adulți și nu adolescenți.

Totuși procesul de dependență față de droguri nu are un model unic, valabil pentru toate zonele geografice sau pentru toate țările.

Dependenții de heroină din Anglia, S.U.A., Hong Kong sau Japonia – sublinia sociologul britanic Jock Young – „iau același drog, dar modelul dependenței lor este uimitor de diferit"[75]. Există, astfel, o bază socială a dependenței față de droguri care constă în reacțiile sociale contra consumatorilor de droguri, în politicile care au ca scop controlul drogurilor și chiar în rolul pe care și-l asumă consumatorul. În țările în care consumul de droguri este considerat infracțiune, consumatorul este privit drept criminal și este forțat efectiv să comită delicte pentru a găsi banii necesari pentru dobândirea drogului. Asupra lui se exercită puternicele presiuni ale unei veritabile subculturi formată ca urmare a exploatării exercitată de organizațiile criminale ce dețin monopolul drogurilor, a hărțuielilor poliției, a tratamentului terapeutic la care este supus periodic, al procesului de stigmatizare socială etc. Subcultura consumatorilor de droguri are deci, pe de-o parte, un caracter *protectiv*, determinat de necesitatea apărării față de toate aceste presiuni legale sau ilegale, iar pe de altă parte, are un caracter *adaptativ*, constând în acceptarea și ajustarea în raport de existența lor. Pentru acest motiv, nu efectele farmacologice ale drogului, ci semnificațiile sociale care i se atribuie într-o societate sau o cultură specifică sunt cele mai importante, în așa fel încât stilul de viață al individului dependent și chiar aceste efecte sunt intim legate de valorile, normele și așteptările sociale ale mediului social[76].

5. Teorii sociologice cu privire la consumul și dependența de droguri

5.1 Dependența față de droguri ca formă de evaziune în concepția lui Robert Merton

Una dintre teoriile sociologice cele mai cunoscute care și-a propus să pună în dependență consumul de droguri de formele de adaptare la condițiile sociale este teoria anomiei a lui Robert Merton[77]. În concordanță cu tezele sale, individul dependent față de droguri, cel mai adesea un membru al claselor sociale

---

[74] *Ibidem*, p. 197.

[75] Jock Young, *op.cit.*, p. 34.

[76] *Ibidem*, p. 34–35.

[77] Robert King Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York, Free Press, 1968, (teoria sa originară a fost elaborată în anul 1938);

defavorizate, este un individ care a încercat să urmeze în mod nerealist, scopuri culturale înalt valorizate de către societate. Date fiind blocajele existente în utilizarea unor mijloace legitime, individul respectiv este nevoit să caute mijloace ilicite (ilegitime). Neavând acces nici la scopurile propuse de societate, nici la mijloacele legitime de realizare a lor, individul se adaptează la această stare de discrepanță dintre scopuri și mijloace (*anomia*, în sens mertonian), prin evaziune sau retragere din viața socială, această evaziune, permițându-i individului să nege sau să facă abstracție atât de scopurile culturale, cât și de mijloacele legitime.

Merton a definit pe indivizii evazioniști ca fiind persoane frustrate și handicapate, fără responsabilități productive, persoane asociale, care sunt în societate, dar nu fac parte din ea. Formele lor de apărare sunt, mai degrabă, private și izolate, decât unificate sub egida unui nou cod cultural, fără a beneficia deci, de un cadru comun de valori. Numai atunci când abandonează complet urmărirea scopurilor și mijloacelor, pentru a ajunge la asocialitate deplină, frustrările acestor persoane, determinate de imposibilitatea atingerii succesului ca valoare socială, sunt eliminate, iar indivizii reușesc să evadeze din societate prin adoptarea unor atitudini de defetism, chietism (contemplare pasivă) și resemnare.

Paradigma lui Merton a fost criticată – așa cum se știe de către mai mulți autori printre care Marshall Clinard și Robert Meier, care au considerat că evaziunea (retragerea) nu se aplică întotdeauna consumatorilor de droguri, care nu sunt numai persoane asociale, ci și persoane active care au responsabilități sociale și profesionale distincte. Acesta, este, de exemplu, cazul medicilor ale căror ocupații le facilitează contactul strâns cu drogurile[78].

Pe de altă parte, utilizarea drogurilor nu reprezintă numai o formă de evaziune datorită unui eșec social, ci poate fi expresia unui comportament inovator care caută noi experiențe excitante; exprimarea unei conduite rituale manifestată în anumite comunități tradiționale sau chiar o conduită răzvrătită împotriva conformismului adulților, așa cum este cazul adolescenților[79].

5.2 Ipoteza „dublului eșec" al consumatorului de droguri (Richard Cloward și Lloyd Ohlin)

Reluând ideile lui Merton cu privire la evaziunea (retragerea) consumatorilor de droguri, Richard Cloward și Lloyd Ohlin[80] au subliniat faptul că această conduită nu semnifică numai incapacitate individului de a avea acces la mijloace legitime, ci reprezintă un „dublu eșec", acela de a avea acces la mijloace legitime, cât și ilegitime. În timp ce Merton s-a referit numai la structura

[78] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 305–307.

[79] *Ibidem*, p. 72–73.

[80] Richard A. Cloward, Lloyd E. Ohlin, *Delinquency and Opportunity. A Theory of Delinquent Gangs*, New York, The Free Press of Glencoe, 1960.

de oportunitate legitimă, Cloward şi Ohlin au utilizat teoria transmisiei culturale şi cea a asocierii diferenţiale, pentru a distinge între două structuri de oportunitate, una legitimă şi alta ilegitimă. Teoria asocierii diferenţiale şi cea a transmisiei culturale[81], evidenţiază faptul că indivizii învaţă prin intermediul socializării o serie de norme conflictuale între ele: unele care sprijină conduitele legitime, altele care sprijină comportamentele ilegitime, putând decide pe care să le aleagă ca model de referinţă pentru conduită. Conduita evazionistă poate apare fie pentru că individul este incapabil să utilizeze mijloace ilegitime pentru realizarea scopurilor, datorită prohibiţiilor pe care le-a internalizat în structura personalităţii sale, fie datorită blocării mijloacelor legitime de acces la scopuri. În primul caz, individul acceptă legitimitatea mijloacelor instituţionale, dar nu are capacitatea de a realiza scopurile propuse de societate, datorită unor deficienţe personale. Aceasta determină o serie de frustrări personale, şi retragerea individului în asocialitate. În cel de al doilea caz, individul acceptă şi foloseşte mijloace ilegitime, dar este la fel de incapabil de a atinge scopurile dorite. Acest dublu eşec determină evaziunea (retragerea) din viaţa socială, asocialitatea, implicit consumul de droguri.

5.3 Relaţia dintre anomie şi dependenţa faţă de droguri în concepţia lui Alfred Lindesmith şi John Gagnon

Încercând să testeze validitatea tuturor acestor idei, Alfred Lindesmith şi John Gagnon au elaborat o nouă concepţie cu privire la relaţia dintre anomie şi consumul de droguri[82].

În concordanţă cu ei, consumul de droguri nu semnifică întotdeauna, o conduită deviantă, întrucât noţiunea de devianţă este relativă, depinzând de condiţii de loc, de timp şi de cel care o defineşte. Ceea ce pentru o anumită clasă socială, categorie ocupaţională sau religioasă semnifică devianţă, pentru o altă clasă sau categorie reprezintă o conduită normală. Într-o serie de ţări, printre care şi S.U.A., există o pronunţată lipsă de consens în legătură cu caracterul nociv sau deviant al consumului anumitor droguri, mai ales al marijuanei. În Jamaica, de exemplu, marijuana, denumită şi *ganja*, este considerată un remediu important pentru o serie de boli, în special contra dificultăţilor respiratorii. Ea este în acelaşi timp şi un obiect de cult, servind drept simbol pentru o serie de ceremonii rituale. În India, unde există o puternică aversiune religioasă faţă de alcool, marijuana (denumită *chang*, *gonja* sau *charas*) nu este tolerată, dar, totuşi, serveşte în

---

[81] Edwin H. Sutherland. ***Principles of Criminology***, fourth edition. Philadelphia. Lippincott. 1947.

[82] Alfred R. Lindesmith. John H. Gagnon. ***Anomie and Drug Addiction***. în Marshall B. Clinard (ed.). ***Anomie and Deviant Behavior. A Discussion and Critique***. New York. The Free Press. 1964. p. 158–188.

ritualurile religioase, la fel ca şi opium-ul, care e utilizat, cu precădere, de către preoţi.

Pe de altă parte, unele opiacee sunt prescrise chiar de către medici pacienţilor, mai ales celor bolnavi de cancer.

Cu alte cuvinte, o mare parte din consumul de droguri a fost facilitată de un context legitim, nondeviant. Aceasta pune sub semnul întrebării teoria anomiei şi a devianţei elaborată de către Merton. Deşi o serie de studii desfăşurate în baza acestei teorii au căutat să demonstreze că anomia produce rate ridicate de indivizi dependenţi de droguri, situaţie demonstrată de utilizarea largă a acestora de către reprezentanţii claselor defavorizate şi ai grupurilor etnice minoritare, totuşi, anomia poate fi prezentă înainte ca individul să devină dependent de droguri. Acest lucru este demonstrat de situaţia existentă în secolul al XIX-lea în S.U.A., într-o perioadă în care dependenţa faţă de droguri caracteriza mai degrabă pe albi, şi, mai puţin, pe negri, femeile mai mult decât bărbaţii, şi pe reprezentanţii claselor mijlocii sau ai celor cu status economic ridicat, decât pe cei ai claselor defavorizate. Factorul principal care a determinat schimbări în distribuţia consumului şi dependenţei faţă de droguri – subliniau Lindesmith şi Gagnon – l-a reprezentat politica oficială faţă de utilizarea drogurilor, care a avut ca efect trecerea consumului de droguri în aria ilegitimităţii sau ilegalităţii. Ca urmare, a înflorit un puternic comerţ ilicit cu caracter lucrativ, în domeniul traficului de droguri, care a oferit un nou şi promiţător mijloc ilegitim pentru realizarea de profituri rapide de către indivizii dispuşi să-şi asume riscurile şi care aveau legături în lumea interlopă, dar şi calităţi comerciale. Opiaceele, mai ales, au devenit disponibile prin reprezentanţii crimei organizate, categoriilor cele mai favorizate de populaţie. În consecinţă, nu starea de anomie, ci efectele politicii represive faţă de droguri, împreună cu disponibilitatea acestor droguri în anumite arii, au determinat fenomenul dependenţei faţă de droguri. Anomia era, de fapt, prezentă şi în secolul al XIX-lea, dar factorul care a contribuit cel mai mult la acest fenomen l-a constituit schimbarea în oportunităţile utilizării drogurilor. Accesul la droguri pare să fie o cauză mult mai importantă a dependenţei faţă de ele, decât starea de anomie. Un argument convingător în acest sens îl constituie ratele ridicate de dependenţi înregistrate în rândul medicilor, farmaciştilor şi surorilor. În acelaşi timp, ratele înalte de dependenţă faţă de droguri existente în ghetto-urile populaţiei de culoare din S.U.A. s-au datorat traficului mai intens în aceste arii, determinat de o politică represivă mai slabă, şi de presiunile exercitate asupra acestei categorii de populaţie pentru a găsi noi surse de venit prin manipularea drogurilor.

Ipotezele formulate de către Cloward şi Ohlin au fost supuse şi ele criticii de către Lindesmith şi Gagnon. Presupunerea că procesul de dependenţă faţă de droguri este un dublu eşec este îndoielnică, subliniau aceştia din urmă. Mulţi

indivizi dependenți față de droguri erau delincvenți înainte de a deveni dependenți, tocmai datorită accesului legitim la droguri.

Chiar dacă se poate admite că există o mare parte din indivizi care au eşuat atât în lumea legitimă, cât şi în cea nelegitimă, trebuie distins între cei care sunt ratați întrucât sunt dependenți față de droguri şi cei care sunt dependenți deoarece sunt ratați. Ipoteza „dublului eşec" formulată de Cloward şi Ohlin confundă cauzele cu efectele. Pe de altă parte, starea de dependență poate, mai degrabă, genera şi intensifica starea de anomie, decât să o determine. În mod real, cea mai puternică cauză a eşecului este chiar consumul de droguri, decât invers.

Teoria anomiei a lui Merton – observau Lindesmith şi Gagnon – s-ar putea aplica numai începătorilor care recurg la drog numai pentru faptul că îşi închipuie sau sunt convinşi că acesta produce evaziune. Ea nu este, însă, aplicabilă consumatorului de „carieră", adică dependentului față de droguri. Paradoxul teoriei anomiei, adăugau ei, constă tocmai în faptul că dacă opiaceele (opiul pur, de exemplu) pot fi utilizate în scopul unei evaziuni temporare, ele sunt folosite în acest scop numai de către indivizii care nu sunt dependenți de ele. La rândul său, dependența față de opiacee nu poate fi considerată ca evaziune, ci ca un antidot față de această evaziune. Unele persoane îşi pot îndeplini activitățile cotidiene numai recurgând la droguri. Utilizarea regulată a morfinei şi a altor opiacee de exemplu, poate controla, uneori, anumite manifestări ale tulburărilor mentale, morfina însăşi fiind considerată de către practica medicală ca un medicament care, dincolo de faptul că uşurează durerile, ajută la recuperarea bolnavului din starea de evaziune determinată de suferințele sale.

În concluzie, nu există o singură motivație şi nici o unică teorie care ar putea explica consumul sau dependența față de droguri, acestea depinzând de o multitudine de factori printre care caracteristicile de personalitate, stilurile de viață, contextele sociale sau situațiile sociale în care apare prima experiență a drogului, definițiile culturale ale grupului etc.

5.4 Raportul între procesul de dependență şi teama față de simptomele sindromului de abstinență (Concepția lui Alfred R. Lindesmith)

În lucrarea sa, *Dependență şi opiacee (1968)*[83], Alfred Lindesmith şi-a propus să explice procesul de dependență față de drogurile opiacee prin asocierea sa cu convingerea individului că o dată ce întrerupe brusc consumul acestor droguri starea sa se va înrăutăți profund: „... experiența critică în procesul de fixare (*dependență* – subl.ns.) – arăta Lindesmith – nu este euforia

[83] Alfred R. Lindesmith, ***Addiction and Opiates***, Chicago, Aldine, 1968.

pozitivă produsă de drog, ci, mai degrabă eliminarea suferinței care apare inevitabil atunci când o persoană dependentă fizic nu mai utilizează drogul. Această experiență devine critică, totuși, numai atunci când este luat în considerare un element suplimentar indispensabil, și anume unul cu caracter cognitiv. Individul nu numai că trebuie să experimenteze sindromul de abstinență, dar trebuie să înțeleagă și să conceptualizeze această experiență într-un mod particular. El trebuie să conștientizeze dinainte că suferința sa este produsă de întreruperea folosirii regulate a drogului"[84].

Aceasta înseamnă că numai indivizii care conștientizează legătura care există între suferința produsă de întreruperea utilizării drogului și consumul drogului, ca atare, devin dependenți, tocmai pentru a evita simptomele extrem de dezagreabile ale sindromului de abstinență. Dimpotrivă, cei care nu conștientizează această legătură nu devin dependenți. Între utilizarea drogului și dependența față de aceasta există, deci, o deosebire fundamentală. Dependența este caracterizată de „o dorință intensă, cu caracter conștient, de administrare a drogului, ca și de o tendință de a repeta această administrare produsă, în mod evident, de persistența atitudinilor stabilite în procesul de dependență timpurie. Alte aspecte corelate sunt dependența față de drog concretizată în necesitatea de a-l consuma la fiecare 24 de ore, impulsul de acrește doza dincolo de necesitatea fizică și autodefinirea individului ca fiind dependent"[85].

O particularitate curioasă se manifestă în cazul consumului de heroină. Multe persoane care consumă heroină de mai multă vreme nu devin dependente, în timp ce altele devin dependente în scurt timp după prima experiență a drogului. Există, deci, o influență diferențială a drogului în funcție de caracteristicile personalității, care se manifestă prin apariția mai rapidă sau mai înceată a simptomelor sindromului de abstinență.

În acest sens, efectele fiziologice și biologice ale drogurilor nu reprezintă decât premise insuficiente pentru stabilirea dependenței. La fel de importante, dacă nu și mai importante, sunt modurile de percepție și de conceptualizare a acestor efecte de către persoana care se droghează. Numai persoanele care interpretează simptomele abstinenței ca fiind evidența necesității administrării drogului devin dependente față de opiacee, în timp ce acele persoane care consideră aceleași simptome ca fiind evidența unei boli necunoscute nu devin dependente.

Interpretarea lui Lindesmith este sprijinită de o serie de evidențe empirice care arată că numai acei indivizi dependenți care au învățat la ce să se aștepte în cazul consumului drogului pot experimenta senzațiile de beatitudine și eliberare atribuite acestuia.

---

[84] *Ibidem*, p.8.
[85] *Ibidem*, p.64.

Cu alte cuvinte, procesul de dependenţă faţă de opiacee nu este un proces fiziologic sau fizic, ci un proces social-psihologic asociat cu teama drogului faţă de consecinţele negative ale abstinenţei; teamă indusă chiar de către atitudinile şi cunoştinţele sociale cu privire la efectele drogurilor.

Această idee este confirmată, consideră Lindesmith, de următoarele situaţii[86]:

a) unii indivizi dependenţi faţă de opiacee neagă faptul că drogul preferat le provoacă stări de euforie;

b) euforia este asociată doar cu folosirea iniţială a drogului, dar dispare o dată cu instalarea dependenţei;

c) unele persoane pot deveni dependente de droguri în mod involuntar (de exemplu, acei bolnavi cărora li se administrează morfină, în scopul de a li de uşura durerile);

d) individul dependent afirmă că numai administrarea unei doze regulate de drog îl face să se simtă „normal";

e) unii dependenţi pot fi induşi în eroare de efectele administrării unei substanţe placebo, considerând că acestea sunt identice cu efectele drogului;

f) marijuana şi cocaina, care nu creează toleranţă şi dependenţă fizică, sunt considerate ca fiind droguri care nu creează obişnuinţă;

g) tendinţa diferitelor droguri de a crea obişnuinţă (dependenţă) este direct proporţională cu severitatea simptomelor abstinenţei şi nu cu starea de euforie produsă.

O dată cu instalarea procesului de dependenţă, individul adoptă o nouă concepţie faţă de sine şi faţă de conduita pe care trebuie să o manifeste în noua sa identitate de individ dependent faţă de droguri. Această nouă concepţie are, la rândul său, o serie de implicaţii sociale şi psihologice care-l obligă să dezvolte toate consecinţele „carierei" de drogat: să se asocieze cu alţi indivizi care au aceeaşi identitate, să descopere că nu se poate elibera de dependenţa faţă de droguri, să joace toate rolurile impuse de această dependenţă.

„Este evident – observa Lindesmith – că individul dependent de droguri îşi asumă punctul de vedere al grupului cu privire la experimentarea suferinţelor abstinenţei în virtutea faptului că, anterior dependenţei, el a fost un nondependent şi un membru participant al societăţii. Ţinând seama chiar de folosirea simbolurilor limbajului în termenii căruia acţionează procesele de reevaluare care constituie dependenţa, individul dependent împărtăşeşte moştenirea tradiţională care include cunoaşterea deprinderilor induse de drog şi atitudinile faţă de ele. Anterior faţă de procesul de dependenţă, cei dependenţi dobândesc atitudinile

---

[86] Alfred Lindesmith, ***Basic Problems in the Social Psychology of Addiction and a Theory***, în *Lucr.cit.*, p. 102–103.

nondependenților și atunci când devin dependenți, trebuie să se ajusteze ei înșiși la aceste atitudini"[87].

Concepția lui Lindesmith în concordanță cu care motivația principală în consumul permanent de droguri o reprezintă nu căutarea euforiei, ci teama drogatului față de efectele sindromului de abstinență a fost pusă la îndoială de o serie de investigații[88]. Unele dintre ele au ajuns la concluzia că senzația de euforie caracterizează în continuare pe indivizii dependenți de mai multă vreme, deși nu în măsura în care această senzație este experimentată de indivizii dependenți de mai puțină vreme. Factorul principal implicat în aceste deosebiri îl constituie, se pare, constrângerile economice care împiedică pe narcomanii veterani să cumpere dozele de care au nevoie pentru a atinge starea de euforie.

Acestor critici Lindesmith le-a replicat prin accentuarea faptului că teoria sa nu consideră că teama față de simptomele abstinenței reprezintă o motivație pentru continuarea consumului de droguri, întrucât dorința imperioasă de administrare a drogului nu este determinată de un *motiv* anume, ci de *repetarea* unei experiențe particulare. Căutarea senzației de plăcere (euforia) nu este un scop urmărit, mai mult sau mai puțin rațional, de către cei dependenți, ci, mai degrabă, o „momeală" sau o „cursă" care-i împiedică să acorde atenție aspectelor dezagreabile ale dependenței și să se concentreze, cu prioritate, asupra aspectelor financiare și evitării riscurilor de a fi arestați. Dorința imperioasă de administrare a drogului nu este un factor cauzal al stabilirii dependenței, întrucât apare numai după ce dependența fizică a fost stabilită și recunoscută ca atare[89].

Alte critici au vizat absența unor noțiuni operaționale ale teoriei lui Lindesmith în măsură să o facă testabilă. Deși Lindesmith a pus accentul pe procesul de învățare socială a consumului de droguri, individul trebuind să „învețe" rolul de dependent, teoria sa nu prezintă suficient de clar mecanismele acestui proces, astfel că ele nu sunt nici operaționalizabile și nici verificabile în mod empiric.

6. Subculturile consumului de droguri

În concordanță cu teoria învățării sociale, efectele consumului de droguri sunt, ele însele, modelate de către o anumită cultură sau subcultură și sunt învățate de neofit de la un consumator mai experimentat. Numai rareori un individ devine dependent ca urmare a administrării unui drog în condițiile existenței unei boli. Cel mai adesea, „persoanele devin conștiente de posibilitatea

---

[87] Alfred R. Lindesmith. *Addiction and Opiates, edit.cit.*, p. 194.

[88] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier. *op.cit.*, p. 314.

[89] Alfred R. Lindesmith. *A Reply to McAuliffe and Gordon's „A Test to Lindesmith's Theory of Addiction"*, în „American Journal of Sociology", 81, 1975, p. 149–150.

de a utiliza droguri, atunci când le utilizează un prieten"[90]. Raționalizările folosite pentru a justifica consumul drogurilor sunt, astfel, învățate de la alții, și la fel senzațiile care trebuie să decurgă din acest consum.

Instalarea treptată a procesului de dependență face din rolul de consumator de droguri un rol puternic stigmatizat, ca urmare a reacției sociale față de droguri în societățile contemporane. Deși acest rol poate să ia mai multe forme, Erving Goffman îi consideră pe indivizii dependenți, „devianți sociali", care „reprezintă eșecuri în schemele motivaționale ale societății", „indivizii care par angajați într-un refuz colectiv al ordinii sociale"[91].

Un asemenea rol obligă pe individ la asocierea cu alți indivizi definiți de aceeași identitate și la căutarea unui sprijin în normele și valorile elaborate de subcultura (subculturile) consumatorilor de droguri.

Jucând rolul de dependent, individul ajunge să se identifice cu toate cerințele și motivațiile acestui rol, schimbându-și însăși, concepția despre sine pentru a deveni un veritabil dependent de „carieră".

Ca o consecință directă a acestui proces de stigmatizare sau de etichetare, cariera tipică a unui drogat se desfășoară în stradă, mai ales în cartierele periferice ale orașelor, unde el se poate asocia cu membrii unor grupuri minoritate care aderă la același sistem de norme ori valori și care își petrec majoritatea timpului în căutarea unor noi doze de heroină sau cocaină. Deoarece activitățile convenționale ocupă doar o parte din timpul consumatorilor de droguri (așa-numiții *junkies*- toxicomani), cele mai multe acțiuni pe care le desfășoară au un caracter ilegal cum sunt prostituția (în cazul femeilor), furtul, spargerea sau jocurile de noroc[92].

În felul acesta, asocierea consumatorilor de droguri determină crearea unor veritabile subculturi definită de anumite roluri și deprinderi, tehnici, exigențe și interese, strâns legată de rețeaua traficanților de droguri. Un argument principal în afirmarea existenței acestor subculturi îl reprezintă practica larg răspândită în S.U.A., între anii 1935–1965, a administrării opiaceelor prin intermediul injecțiilor intravenoase.

Referindu-se la exigențele apartenenței la subculturile consumatorilor de droguri, Jock Young aprecia că efectele unui drog particular impun crearea unui anumit rol social (alcoolicul, toxicomanul, fumătorul de marijuana) asociat cu conduite permise, și prohibite și raportat la alte roluri sociale exercitate de către alți consumatori de droguri[93]. Grupul de drogați cunoaște bine dozele care trebuie

---

[90] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 315.

[91] Erving Goffman, ***Stigmate. Les Usages Sociaux des Handicaps***, traduit de l'anglais, Paris, Les Éditions de Minuit, 1975, p. 167 (ediția originală a apărut în anul 1963).

[92] Marshall B. Clinard, Robert F. Meier, *op.cit.*, p. 316.

[93] Jock Young, *op.cit.*, p. 39.

administrate şi modul de utilizare a drogului, având, pe de altă parte, la dispoziţie, un set de sancţiuni informale împotriva acelor care deviază de la exigenţele subculturii consumului de droguri, supradozându-se de exemplu. Aceste sancţiuni se manifestă în mai multe feluri: de pildă, prin blamarea şi ridiculizarea alcoolicului care nu se mai poate ţine pe picioare, prin calmarea sau reducerea la tăcere a individului supradozat cu L.S.D., care îşi exprimă cu voce tare nălucirile etc.

Subculturile consumului de droguri psihotropice posedă, în acelaşi timp, un număr de simboluri culturale prin intermediul cărora pot fi interpretate senzaţiile subiective apărute ca urmare a consumului. Dacă individul este socializat în aceste subculturi el va şti că o anumită senzaţie asociată cu plăcerea sau neplăcerea este morală în condiţiile respective, astfel că individul va exercita un control asupra situaţiei în care este implicat. În condiţiile în care individul nu este socializat suficient în aceste subculturi, el va interpreta senzaţiile şi stările neplăcute (halucinaţiile sau distorsiunile perceptive, de exemplu) ca semn al unei perturbări psihice imposibil de controlat, care antrenează panică şi anxietate. Multe efecte nocive din punct de vedere fizic şi psihic, se pare că decurg din aceste stări de panică.

Howard Becker a subliniat faptul că, în absenţa unei subculturi a drogului, singura cale de cunoaştere de către un individ nesocializat a efectelor drogului pe care l-a consumat este mass media[94], care pune accentul pe consecinţele alarmante cu caracter bizar sau psihotic ale administrării acestui drog. Interpretarea de către individ a experienţelor şi senzaţiilor sale are loc, deci, în termeni de panică, care va creşte atunci când medicul psihiatru, de exemplu, va diagnostica tendinţa sa de a consuma droguri ca indiciu al unei stări morbide sau al unor tulburări de personalitate. Pentru a susţine aceste teze, Becker a dat exemplul concret al edificării treptate în S.U.A., a unei subculturi a marijuanei, care pe măsură ce s-a consolidat a determinat dispariţia cazurilor raportate de psihoză, ca urmare a administrării acestui drog.

Aceasta înseamnă că nu efectele drogului ca atare, ci simbolurile subculturii care îl reprezintă determină percepţia de către indivizi a consecinţelor care i se atribuie.

Lumea socială a celor dependenţi de droguri – sublinia Marsh Ray – conţine un sistem dezordonat de elemente organizaţionale şi culturale, inclusiv un limbaj special (argou), anumite artifacte (instrumente), o piaţă de bunuri, un sistem de preţuri şi chiar anumite coduri etice[95]. Toate aceste elemente oferă drogatului un status şi o identitate particulare. Alături de aceste elemente legate de lumea

---

[94] Howard S. Becker, ***History, Culture and Subjective Experience***, în „The Journal of Health and Social Behavior", no. 8, 1967, p. 163–176.

[95] Marsh B. Ray, ***Abstinence Cycle and Heroin Addicts***, în Earl Rubington, Martin S. Weinberg, ***Deviance. The Interactionist Perspective. Text and Readings in the Sociology of Deviance***, second edition, New York, The Macmillan Company, 1973, p. 428.

dependenţilor, a fi dependent înseamnă asumarea unor caracteristici de status secundare, în acord cu definiţiile elaborate de către societate. Unele din aceste caracteristici sunt incluse în legi, iar altele sunt cuprinse în stereotipurile membrilor societăţii cu privire la cauzele şi consecinţele consumului de droguri.

Încarcerarea individului dependent în instituţiile corecţionale impune o serie de semnificaţii pe care le găseşte reflectate în atitudinile adoptate faţă de el atât de membrii societăţii convenţionale, cât şi de cei cu care se asociază şi care sunt, de asemenea, dependenţi de droguri. În măsura în care deprinderile sale se dezvoltă iar căile de a obţine drogul râvnit trec dincolo de barierele legitime, drogatul îşi dezvoltă, o imagine de sine care include caracterul criminal al acţiunilor sale. Această imagine apare întărită de însuşirea şi vehicularea argoului infracţiunilor, dar şi de percepţiile reprezentanţilor societăţii legitime, printre care medici, poliţişti, rude sau apropiaţi care-l consideră bolnav psihic, degenerat sau oricum diferit de ceilalţi. Deşi individul este conştient că este evaluat în funcţie de aceste caracteristici secundare de status şi ar dori să respingă definiţiile sociale elaborate în baza acestor caracteristici, este imposibil să o facă, deoarece însăşi experienţa sa instituţională (în spitale sau clinici de dezintoxicare, de exemplu) serveşte la ratificarea acestor definiţii şi, implicit la întărirea identităţii sale deviante.

În perioada care urmează abstinenţei de la consumul de heroină, observă M. Ray, individul dependent încearcă să construiască o nouă realitate socială care să coincidă cu imaginea sa de sine ca abstinent. În acest scop, el caută toate argumentele posibile şi explorează toate posibilităţile care ar putea să afirme această nouă identitate, atât din partea celorlalţi, cât şi a lui personal. Aşteptările sale, în această perioadă de abstinenţă, nu se confirmă şi nici nu sunt gratificate. Ca urmare, apar îndoieli cu privire la valoarea identităţii de abstinent, ceea ce determină din partea individului comparaţii între această identitate şi cea anterioară. Rezultatul acestor comparaţii impune realinierea valorilor abstinentului la valorile lumii sociale a dependenţei, redefinirea sa ca individ dependent şi, implicit renunţarea la abstinenţă, alături de reluarea consumului de droguri.

Schiţând reperele principale ale constituirii unei „sociologii a consumului de droguri", Jock Young a enunţat următoarele postulate care pun accentul pe importanţa subculturii drogului[96]:

a) diferitele grupuri din societate se confruntă cu diverse probleme sociale;

b) drogurile reprezintă un mijloc obişnuit de rezolvare a acestor probleme;

c) grupurile selectează acele droguri care au proprietăţile psihotropice ce par adecvate pentru soluţionarea problemelor lor;

d) efectele drogurilor sunt modelate şi interpretate în termenii culturii de care aparţine consumatorul;

e) dacă drogul este privit ca inadecvat, periculos sau necontrolabil în raport cu obiectivele grupului, utilizarea sa va fi abandonată;

---

[96] Jock Young. *op.cit.*. p. 41.

f) consumatorii individuali de droguri învaţă, de obicei, doza necesară, forma de administrare şi interpretarea experienţei care rezultă din utilizarea drogului de la indivizi care sunt deja consumatori de droguri;
g) dacă nu există nici-o normă cu privire la folosirea drogului cu caracter fizic şi psihotic, atunci consumatorii de droguri se află într-o situaţie anomică;
h) asemenea situaţii anomice determinate de absenţa normelor, apar atunci când:

- individul este izolat de o cultură (subcultură) care posedă cunoştinţe cu privire la utilizarea adecvată a drogului;
- drogul este recent introdus în ţara respectivă;
- creşte rapid numărul consumatorilor de droguri fără o transmisie adecvată a normelor subculturale;
- reacţiile sociale deosebit de severe ajung să dezintegreze o cultură viabilă (de exemplu, dezintegrarea subculturii „hippie" din San Francisco).

Young apreciază că presupunerea în concordanţă cu care lupta împotriva consumului de droguri implică eliminarea subculturilor cu care este asociat acest consum este eronată, fiind bazată pe analogia cu teoria germenilor (microbilor) care are la bază ideea transmisiei automate a utilizării acestor substanţe. În mod real – crede el –, indivizii nu sunt obligaţi, ci acceptă, în mod voluntar, socializarea în subculturile drogurilor, întrucât consideră că acestea le pot oferi soluţii în raport cu problemele cu care se confruntă. A pune capăt uzului şi abuzului de droguri înseamnă, de fapt, a găsi soluţii alternative faţă de aceste probleme. În primul rând, crede Young, trebuie luptat cu stereotipurile sau prejudecăţile sociale care sprijină utilizarea frecventă a drogurilor. De exemplu, credinţa falsă conform căreia fumatul linişteşte nervii, care nu ţine seama de faptul că nicotina contribuie, dimpotrivă, la excitarea nervoasă. Pe de altă parte, credinţa în concordanţă cu care ţigările sunt dăunătoare reprezintă, mai degrabă, un produs al unei convingeri inoculate indivizilor de anumite avertismente, decât al unei raţionalizări proprii.

Ceea ce trebuie făcut, cu adevărat, în acest domeniu, crede Young, este furnizarea unei informaţii verificate şi raţionale care să ofere populaţiei supuse riscului drogării cunoştinţele adecvate în legătură cu efectele fizice şi psihologice ale consumului de droguri.

Cercetările arată că persoanele dependente de opiacee pot fi relativ uşor şi repede dezintoxicate dacă urmează un tratament adecvat, fără ca utilizarea drogului să fi produs efecte organice sau psihice cu adevărat nocive.

Totuşi, aceste persoane prezintă rate ridicate de recidivare, reîntorcându-se la practica consumului drogului preferat, chiar dacă continuă să caute ajutor medical.

POSTFAȚĂ

Sociologia devianței și a problemelor sociale este o arie științifică prea vastă pentru a putea fi epuizată în aceste pagini.

În cartea de față nu am făcut altceva, decât să schițăm principalele repere ale acestei discipline care are vechi tradiții în cunoașterea sociologică și europeană, amintind tezele fundamentale elaborate de sociologii fondatori și de continuatorii contemporani ai acestora. Lucrarea este o continuare firească a altor lucrări semnate de noi, din care una, *„Homo Sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană"*, a apărut, în anul 1994, la Editura „Șansa".

Pentru a nu rămâne la un nivel strict teoretic, deși teoria este deosebit de importantă pentru înțelegerea resorturilor diferitelor acte și fenomene de devianță, în această nouă lucrare am abordat trei fenomene deviante care reprezintă probleme sociale de deosebită acuitate pentru societatea românească de astăzi: criminalitatea, sinuciderea și consumul de droguri. Acolo unde a fost posibil și, mai ales, au existat date disponibile cu privire la dinamica fenomenului pentru cazul României, le-am exemplificat. Din păcate, sociologia românească, privată, vreme îndelungată în perioada comunistă, de resurse și sprijin logistic, s-a preocupat mai puțin de cercetarea și teoretizarea acestor fenomene sau probleme sociale. Pentru acest motiv, cea mai mare parte a lucrării este dedicată prezentării genezei și consolidării sociologiei devianței și problemelor sociale în alte țări (în special, S.U.A. și Franța), care au o tradiție îndelungată în acest domeniu. Aceasta nu înseamnă nici de cum o tendință „cosmopolită" a lucrării noastre, ci o încercare firească de a familiariza pe cititorii români cu problematica unei discipline de mare relevanță teoretică și importanță practică în alte zone ale lumii.

Sociologia românească se află, în prezent, într-un amplu proces de reînnoire și consolidare a structurilor ei instituționalizate. În acest proces, primul pas trebuie să-l reprezinte, credem, reluarea vechilor tradiții ale Școlii Sociologice românești, dar și recuperarea întârzierii, a decalajului față de sociologia europeană și americană. Un asemenea decalaj se manifestă și în legătură cu disciplina care constituie tematica acestei cărți și care nu are, încă, suficienți reprezentanți în sociologia românească de astăzi.

Lucrarea noastră se adresează, cu prioritate, specialiștilor în sociologie, psihologie, drept, medicină sau din alte discipline înrudite, profesioniștilor și studenților care lucrează și aduc contribuții în aceste domenii. Prin problematica ei, însă, extrem de aproape de „natura umană" și, mai cu seamă, de ceea ce se întâmplă, astăzi, în societatea românească „de tranziție", ea se adresează, în egală măsură, tuturor categoriilor de cititori.

CUPRINS

INTRODUCERE 3
PARTEA I-a 4
CAPITOLUL I 4
DEVIANŢĂ ŞI NONCONFORMITATE 4
1. Noţiunea de devianţă. Criterii de clasificare a devianţei: categorii de devianţi şi forme de devianţă 4
2. Criterii principale de definire a devianţei 12
2.1 Criteriul statistic. Definiţii statistice ale devianţei 13
2.2 Criteriul normativ. Definiţii normative ale devianţei 16
2.3 Criteriul gradului de periculozitate a conduitei. Definiţii care pun accentul pe controlul social 21
2.4 Criteriul incapacităţii de a respecta normele. Definiţii cu caracter medical. ... 23
2.5 Criteriul reacţiei sociale faţă de devianţă. Definiţii relativiste ale devianţei ... 25
3. Relativitatea criteriilor de evaluare şi definire a devianţei 29
4. Evaluări de către publicul românesc a principalelor acte de devianţă din România, în perioada de tranziţie 32
CAPITOLUL II 35
PREMISE TEORETICE ŞI PRACTICE ALE SOCIOLOGIEI DEVIANŢEI. TEORII NESOCIOLOGICE CU PRIVIRE LA GENEZA DEVIANŢEI 35
1. Funcţii şi disfuncţii ale devianţei. 35
2. Explicaţii principale asupra cauzelor devianţei în teoriile biologice şi psihologice 45
2.1 Contribuţii europene la geneza sociologiei devianţei 46
2.2 Explicaţii biologice 48
2.3 Explicaţii psihologice 52
3. Psihiatria socială ca premisă a sociologiei devianţei. Normal şi patologic din perspectivă psihiatrică 56
CAPITOLUL III 60
TEORII SOCIOLOGICE PRINCIPALE CU PRIVIRE LA GENEZA DEVIANŢEI. MODELUL TEORETIC AL ANOMIEI 60
1. Clasificarea teoriilor sociologice în domeniul devianţei 60
2. Anomia ca factor explicativ al devianţei. Concepţia lui Émile Durkheim 63
2.1 Anomia ca nedeterminare sau absenţă a limitelor acţiunii 64
2.2 Anomia ca limitare excesivă a câmpului acţiunii 68
3. Paradigma lui Merton cu privire la modurile de adaptare la anomie 72
3.1 Anomia ca stare de „dezinstituţionalizare" determinată de ruptura între scopuri şi mijloace instituţionale 73
3.2 Tipuri de adaptare individuală la starea anomică 75
4. Critici şi reformulări ale paradigmei mertoniene în sociologia americană 81
5. Anomie şi marginalitate 87

CAPITOLUL IV 89
ANOMIE ŞI ALIENARE. CONCEPŢIILE SOCIOLOGILOR AMERICANI 89
1. Evoluţii istorice ale semnificaţiilor acordate termenului de anomie 89
2. Scale de măsurare a anomiei şi alienării 93
A. Lipsa de putere 93
B. Puterea şi gradul de autodeterminare 96
C. Lipsa normelor 98
C.1 Scala anomiei a lui L. Srole (1956) 99
C.2 Scala lipsei de norme a lui D. Dean (1961) 100
C.3 Măsurarea anomiei (H. McClosky şi J. H. Schaar, 1965) 101
C.4 Măsurarea lipsei de norme (A. Neal şi H. Groat, 1974) 103
C.5 Măsurarea absenţei normelor (M. Kohn şi C. Schooler, 1983) 104
3. Patologii ale tranziţiei şi tranziţii patologice: anomia ca formă de „libertate" 106
CAPITOLUL V 112
PARADIGME SOCIOLOGICE FUNDAMENTALE ÎN DOMENIUL SOCIOLOGIEI DEVIANŢEI 112
1. Paradigma structural-funcţională în domeniul devianţei 112
1.1 Funcţii manifeste şi latente. Funcţii şi disfuncţii 112
1.2 Devianţa ca formă de alienare. Concepţia lui Talcott Parsons 113
1.3 Teoria dereglării sociale şi a normativităţii prescriptive sau proscriptive 115
1.4 Merite şi deficienţe ale concepţiei structural-funcţionaliste în domeniul devianţei 119
2. Paradigma conflictului în sociologia devianţei 120
2.1 Premise teoretice ale paradigmei conflictului (K. Marx şi R. Dahrendorf) 120
2.2 Deosebiri între paradigma conflictului şi cea a consensului 121
2.3 Teoria conflictului cultural (Thorsten Sellin şi George Vold) 123
2.4 Teoria conflictului pluralist (Austin Turk) 124
2.5 Concepţia criminologiei radicale (Richard Quinney şi Steve Spitzer) 126
2.6 Limite principale ale paradigmei conflictului 129
3. Paradigma interacţionismului simbolic în domeniul sociologiei devianţei 130
3.1 Teze şi postulate principale ale paradigmei interacţioniste 130
3.2 Teoria etichetării 131
3.2.1 Premise ale teoriei etichetării în concepţiile lui Frank Tannenbaum şi Edwin Lemert 131
3.2.2 Teze principale ale teoriei „etichetării" în concepţiile lui H. Becker, J. Kitsuse, K. Erikson etc 133
3.2.3 Puncte vulnerabile ale teoriei etichetării 137
3.2.4 Concepţia antipsihiatrică 137
4. Teoria socializării în rolul de deviant 142
4.1 Relaţia între socializare, conformitate şi devianţă 142
4.2 Teoria asocierii diferenţiale (Edwin H. Sutherland) 143
4.3 Testarea empirică a teoriei lui Sutherland (A. Reiss Jr. şi L. Rhodes) 146
4.4 Teoria transmisiei culturale 148
4.4.1 Noţiunea de subcultură 148
4.4.2 „Subcultura periferiei" şi comportamentul deviant 149
4.4.3 „Cultura sărăciei" şi devianţa 152

4.4.4 „Cultura sărăciei" şi comportamentele delincvente ale tinerilor. Devianţa ca formă de conformitate 153
ARTEA a II-a 157
APITOLUL VI 157
EVIANŢA ÎN CADRUL SOCIOLOGIEI PROBLEMELOR SOCIALE 157
1. Contribuţii americane în domeniul interpretării morale a devianţei şi în schiţarea problematicii sociologiei problemelor sociale 157
2. Noţiunea de devianţă şi de problemă socială 158
3. Geneza sociologiei problemelor sociale. Problemele sociale şi ordinea socială 159
4. Sociologia dezorganizării sociale 162
5. Sociologia devianţei 164
6. Sociologia problemelor sociale – definiţii şi clasificări 165
7. Concepte explicative şi perspective interpretative cu privire la geneza problemelor sociale 167
7.1 Schimbarea socială 167
7.2 Modernizarea socială 168
7.3 Decalajul cultural 169
7.4 Conflictul social 169
8. Istoria „naturală" a problemelor sociale. Exemplul jocului „Caritas" 171
9. Funcţii şi disfuncţii ale problemelor sociale 175
10. Surse de conştientizare a importanţei problemelor sociale 176
11. Pluralitatea perspectivelor de abordare şi interpretare a problemelor sociale 179
CAPITOLUL VII 183
CRIMA CA DEVIANŢĂ PENALĂ ŞI PROBLEMĂ SOCIALĂ 183
1. Amploarea şi gravitatea criminalităţii. Criminalitatea în România 183
2. Caracterul relativ al infracţiunilor. Norma socială şi legea penală 187
3. Tipuri principale de infracţiuni 190
3.1 Criteriul profesionalismului sau neprofesionalismului infractorului. „Profesia" de hoţ 191
3.2 Criteriul gravităţii infracţiunii 195
4. Crima organizată 197
4.1 Noţiunea de crimă organizată 198
4.2 Istoria crimei organizate în S.U.A 201
4.3 Activităţi principale în domeniul crimei organizate 202
4.4 Crima organizată şi infracţiunile „gulerelor albe" 205
4.5 Dificultăţi de abordare şi interpretare a noţiunii de crimă organizată. Probleme metodologice pentru cazul României 206
5. Dimensiunea politică a corupţiei în România 211
CAPITOLUL VIII 214
SINUCIDEREA CA PROBLEMĂ SOCIALĂ 214
1. Sinuciderea – un act care sfidează instinctul de conservare 214
2. Variabilitatea istorică şi culturală a atitudinilor faţă de sinucidere 215
3. Interpretarea psihologică şi psihiatrică a conduitei suicidare 219
4. Sinuciderea din perspectivă sociologică 229
4.1 Concepţia lui Émile Durkheim cu privire la sinucidere. Sinuciderea şi presiunile sociale 231

4.2 Cauzele sociale ale sinuciderii în concepţia lui Maurice Halbwachs 23
4.3 Evaluări ale sociologiei fenomenologice cu privire la actul de sinucidere 2
4.4 „Mituri" cu privire la sinucidere 24
5. Factori principali care influenţează frecvenţa şi distribuţia sinuciderilor. Dinamic sinuciderilor în România 24
CAPITOLUL IX 25
CONSUMUL DE DROGURI CA PROBLEMĂ SOCIALĂ 25
1. Consumul de droguri, o opţiune personală sau o problemă socială? 25
2. Natura şi efectele drogurilor 25
2.1 Droguri legale 25
2.2 Droguri folosite în mod ilegal 25
A. Morfina şi heroina 25
B. Marijuana. Socializarea în rolul de fumător de marijuana 25
C. Cocaina 26
D. Halucinogenele 26
3. Explicaţii cu caracter psihologic ale consumului şi dependenţei faţă de droguri 26
4. Explicaţii cu caracter sociologic 26
5. Teorii sociologice cu privire la consumul şi dependenţa de droguri 26
5.1 Dependenţa faţă de droguri ca formă de evaziune în concepţia lui Robert Merton 26
5.2 Ipoteza „dublului eşec" al consumatorului de droguri (Richard Cloward şi Lloyd Ohlin) 26
5.3 Relaţia dintre anomie şi dependenţa faţă de droguri în concepţia lui Alfred Lindesmith şi John Gagnon 26
5.4 Raportul între procesul de dependenţă şi teama faţă de simptomele sindromului de abstinenţă (Concepţia lui Alfred R. Lindesmith) 26
6. Subculturile consumului de droguri 26
POSTFAŢĂ 26

BCU "A. SCIENTIA" LIBRARY
216699

Tiparul executat la
S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel: 210.51.90; 210.58.33 Fax: 315.06.13

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY